Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

International Relations, Public Communications and Regional Studies

№ 2 (22)

Луцьк
2025

Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 26 червня 2025 року)

Редакційна колегія

Шуляк Антоніна – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (головний редактор).

Сидорук Тетяна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія» (Україна, м. Острог).

Вознюк Євгенія – кандидат політичних наук, завідувач кафедри міжнародних комунікації та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (відповідальний секретар).

Бояр Андрій – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Вавринюк Анджей Антоні – доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, професор кафедри міжнародних відносин, Вища професійна державна школа (Польща, м. Хелм).

Васюта Ольга – доктор габілітований, професор, директор Інституту безпеки та інформатики, Педагогічний університет у Кракові (Польща, м. Краків).

Вояковський Даріуш – доктор габілітований, професор Гірничо-металургійної академії ім. С. Сташиця у м. Кракові (Польща, м. Краків).

Івасечко Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Карпчук Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікації та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Качка Катажина – доктор габілітований, заступник декана з питань розвитку та організації, факультет політики та наук про безпеку, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Клепка Рафал – доктор філософії, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Копець Рафал – доктор філософії, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Кузьмич Олена – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерної інженерії та кібербезпеки, Луцький національний політехнічний університет (Україна, м. Луцьк).

Лендьел Мирослава – доктор політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, м. Ужгород).

Лютак Олена – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та досліджень, Луцький національний технічний університет (Україна, м. Луцьк).

Пєхов'як-Лампарська Джоанна – доктор філософії, кафедра історії міжнародних відносин, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Піпченко Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної інформації, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, м. Київ).

Прокоп Мар'яна – доктор філософії з політичних наук, асистент професора (доцент) Інституту міжнародних відносин і публічної політики, Університет Яна Кохановського в Кельце (Польща, м. Кельце).

Тищенко Дмитро – доктор філософії з соціальних наук (міжнародні відносини), Університет Лісабону (Португалія, м. Лісабон).

Трач Ольга – кандидат технічних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Турчин Ярина – доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, директор Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Ціпко Сергій – доктор філософії, заступник директора, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (Канада, м. Едмонтон).

Шульська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Юськів Богдан Миколайович – доктор політичних наук, професор кафедри економіки та управління бізнесом, Рівненський державний гуманітарний університету (Україна, м. Рівне), гостьовий професор у гуманітарному відділенні Університету науки і технології Гірничо-металургійної академії імені С. Сташиця в м. Кракові (Польща, м. Краків).

Яковлєв Максим – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, керівник науково-освітнього центру «Школа політичної аналітики», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна, м. Київ).

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук за спеціальностями 052 Політологія, 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 292 Міжнародні економічні відносини (Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188).

R-30-02338 – ідентифікатор медіа, присвоєний Рішенням Національної ради з питань телебачення та радіомовлення 21.12.2023 р. №1834. ISSN 2524-2679 (Online), ISSN 2522-1663 (Print). Інтернет-сторінка видання – https://relint.vnu.edu.ua

Редактор і коректор Г. Дробот. Технічний редактор: О. Фесик. Наклад 100 пр. Зам. 360. Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13, каб. 208, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Ел. адреса: antonina.mytko@vnu.edu.ua. Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65). Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4607 від 30.08.2013 р. Обсяг 20,78 обл. вид. арк., 20,92 ум.-друк. арк.

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2025
© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Журнал заснований у 2017 році
Періодичність 3 рази на рік

№ 2 (22) 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Дерев'янко Ігор
Відмінність потенціалів держав як ключова детермінанта асиметрії міжнародних відносин 6

Константинюк Світлана
Від захисту до наступу: безпекові функції «м'якої сили» держави 19

Маргулов Артур
Національні меншини як комунікативний фактор міжнародних відносин (ассирійці на рубежі XIX–XX ст.) 29

Хома Наталія
Центральноазійський вектор зовнішньої політики Китаю: причини та наслідки активізації 2022–2025 рр. 39

РОЗДІЛ ІІ
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ

Короткий Вячеслав
Національні моделі стратегічних комунікацій у порівняльному вимірі 60

Кіянка Ірина
Аналіз виборчих гасел у парламентських виборах Німеччини 2025 р. 81

Моренчук Андрій, Катрич Ольга
Стратегічні комунікації Китайської Народної Республіки: цілі та підходи 93

CONTENT

SECTION I
INTERNATIONAL RELATIONS

Derevianko Ihor
Difference in States' Potential as a Key Determinant of the Asymmetry of International Relations 6

Konstantynyuk Svitlana
From Defense to Offense: Security Functions of the Country's Soft Power 19

Marhulov Artur
National Minorities as a Communicative Factor of International Relations (Assyrians at the Turn of the XIX–XX Centuries) 29

Khoma Nataliia
Central Asian Vector of China's Foreign Policy: Reasons and Consequences of Activation (2022–2025) 39

SECTION II
PUBLIC COMMUNICATIONS AND LANGUAGE UNIVERSALS

Korotkyi Viacheslav
National Models of Strategic Communications in a Comparative Perspective 60

Kiyanka Iryna
Analysis of Electoral Slogans in the 2025 German Parliamentary Elections. 81

Morenchuk Andrii, Katrych Olha
Strategic Communications of the People's Republic of China: Goals and Approaches 93

Роговий Борис
Інформаційні загрози та вектори захисту інформаційного простору України під час російсько-української війни 106
Озернюк Ганна
Цифрова дипломатія та дипломатія даних: історичні передумови й концептуальні відмінності 121

РОЗДІЛ III
РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

Вознюк Євгенія, Андрюхіна Вікторія
Порівняльний аналіз кібербезпеки Європейського Союзу 136
Гемберг Сергій, Сорокопуд Орест
Роль Польщі у формуванні нової архітектури безпеки в Центрально-Східній Європі 154
Нагорняк Михайло
Сучасна трансформація британської зовнішньої політики 176
Шикула Максим, Балак Ілона
Цілі та інструменти публічної дипломатії КНР 186
Шиханов Руслан
Створення та діяльність почесних консульств іноземних держав у Запорізькій області (2002–2025 рр.) 204

РОЗДІЛ IV
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ
ТА ПРОЦЕСИ

Волянюк Ольга
Політика єдності: сучасний зміст і (ре)інтеграційні стратегії 254
Загородський Андрій
Трансформація дискурсу стійкості в країнах ЄС 269
Єлова Тетяна
Міграційна та візова політика у відносинах Україна–Польща: проблеми, виклики й уроки для України (від кінця 1990-х до 2014 р.) 286
Климончук Василь
Розвиток партійної системи Прикарпаття в умовах зміни конфігурації електорального простору 305

Rohovyi Borys
Information Threats and Vectors for Protecting Ukraine's Information Space During the Russo-Ukrainian War 106
Ozernyuk Hanna
Digital Diplomacy and Data Diplomacy: Historical Prerequisites and Conceptual Differences 121

SECTION III
REGIONAL STUDIES

Vozniuk Yevheniia, Andriukhina Viktoriia
Comparative Analysis of Cybersecurity in the European Union 136
Gemberg Serhii, Sorokopud Orest
Poland's Role in Shaping a New Security Architecture in Central and Eastern Europe 154
Nagornyak Mykhaylo
Modern Transformation of British Foreign Policy 176
Shykula Maksym, Balak Ilona
China's Public Diplomacy Goals and Instruments 186
Shykhanov Ruslan
Creation and Activity of Honorary Consulates of Foreign States in the Zaporizhzhia Region (2002–2025) 204

SECTION IV
POLITICAL INSTITUTIONS
AND PROCESSES

Volianiuk Olha
Unity Policy: Modern Content and (re)Integration Strategies 254
Zagorodsky Andriy
Transforming the Resilience Discourse in EU Countries 269
Yelova Tetiana
Migration and Visa Policy in Ukraine–Poland Relations: Issues, Challenges, and Lessons for Ukraine (from the Late 1990s to the 2014) 286
Klymonchuk Vasyl
Development of the Party System of the Carpathian Region in the Context of Changing the Configuration of the Electoral Space 305

Михалюк Назар
Академічна підтримка українських студентів і науковців польськими університетами у 2022–2025 рр.: статистика та аналіз.....318

Mykhaliuk Nazar
Academic Support for Ukrainian Students and Scholars by Polish Universities in 2022–2025: Statistics and Analysis 318

РОЗДІЛ V
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Єфремова Катерина, Корж Вікторія
Торговельна війна США проти ЄС: інструменти захисту та можливі наслідки конфлікту 336

Перебийніс Дмитро
Від зерна до блокчейну: трансформація грошей крізь століття 370

SECTION V
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Yefremova Kateryna, Korzh Viktoriia
US Trade War Against the EU: Instruments of Protection and Possible Consequences of the Conflict 336

Perebyinis Dmytro
From Grain to Blockchain: the Transformation of Money Throughout the Century 370

РОЗДІЛ І. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327.8
Ігор Дерев'янко,
кандидат історичник наук, доцент кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
derevianko_ip@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-2908-6405,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-6-18

ВІДМІННІСТЬ ПОТЕНЦІАЛІВ ДЕРЖАВ ЯК КЛЮЧОВА ДЕТЕРМІНАНТА АСИМЕТРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто концепцію асиметрії міжнародних відносин як характеристику особливостей відносин між нерівномірними акторами. Наведено емпіричні докази того, що ключовою детермінантою асиметрії міжнародних відносин є різниця потенціалів держав. Саме нерівність силових показників є визначальною та принциповою ознакою у формуванні асиметрії міжнародних відносин. Зазначається, що асиметрія матеріальних можливостей може суттєво впливати на результати відносин між непропорційними акторами. Практика міжнародних відносин свідчить, що асиметрія потенціалів країн створює основу для демонстрації у відносинах переваг однієї країни над іншою, незважаючи на правову рівність усіх держав незалежно від економічних, соціальних і політичних відмінностей. Асиметрія, яка проявляється в міжнародних відносинах, певною мірою є визначальною між сусідніми нерівноправними акторами, що може становити загрозу суверенітету слабшої держави. Асиметрія у відносинах має наслідки, котрі виходять далеко за межі простої економічної співпраці. Визнається, що це може загрожувати миру та безпеці, завдати значної шкоди суспільству, обмежити його блага. Невдоволення порушенням інтересів держави у відносинах із сильнішою державою може призвести до хвилювань, ворожнечі, насильства. Вивчення асиметрії має зосереджуватися насамперед на відносинах; безумовно, важливими є структурні показники держави і її місце в складній системі міжнародних відносин. Крім того, перевага в потенціалі великої держави над малою не завжди є запорукою асиметричного (нерівноправного) діалогу, оскільки її ще потрібно вміти

© *Дерев'янко І., 2025*

реалізувати на практиці. Утім, системні параметри, конфігурація балансу сил, що відображає наявність центрів сили, монологічне спілкування з проявами загроз і презирства (без потреби зворотного зв'язку) залишаються основними елементами в асиметричних міжнародних відносинах, які значною мірою живляться нерівністю можливостей.
Ключові слова: асиметрія, асиметричні відносини, асиметрія міжнародних відносин, потенціал.

Ihor Derevianko,
State University «Kyiv Aviation Institute»,
ORCID ID: 0000-0002-2908-6405

DIFFERENCE IN STATES' POTENTIAL AS A KEY DETERMINANT OF THE ASYMMETRY OF INTERNATIONAL RELATIONS

The article considers the concept of asymmetry of international relations as a characteristic of the features of relations between unequal actors. Empirical evidence is provided that the key determinant of the asymmetry of international relations is the difference in the potentials of states. It is the inequality of power indicators that is the defining and fundamental feature in the formation of the asymmetry of international relations. It is noted that the asymmetry of material capabilities can significantly affect the results of relations between disproportionate actors. The practice of international relations shows that the asymmetry of the potentials of countries creates the basis for demonstrating the advantages of one country over another in relations, despite the legal equality of all states regardless of economic, social and political differences. The asymmetry that manifests itself in international relations is to a certain extent decisive between neighboring unequal actors, which can pose a threat to the sovereignty of the weaker state. Asymmetry in relations has consequences that go far beyond simple economic cooperation. It is recognized that this can threaten peace and security, cause significant harm to society, limit its benefits. Dissatisfaction with the violation of the interests of the state in relations with a stronger state can lead to unrest, hostility, violence. The study of asymmetry should focus primarily on relations, of course, the structural indicators of the state and its place in the complex system of international relations are important. In addition, the advantage in the potential of a large state over a small one is not always a guarantee of asymmetric (unequal) dialogue, since it still needs to be able to be implemented in practice. However, systemic parameters, the configuration of the balance of power, reflecting the presence of centers of power, monological

communication with manifestations of threats and contempt (without the need for feedback) remain the main elements in asymmetric international relations, which are largely fueled by inequality of opportunities.
Key words: asymmetry, asymmetric relations, asymmetry of international relations, potential.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. З огляду на сучасні реалії міжнародних відносин, пов'язаних із посиленням ролі силового фактора та конфліктогенністю в міжнародній політиці, поняття асиметрії набуває особливої актуальності.

Застосування поняття асиметрії до такої складної галузі людської діяльності, як міжнародні відносин, викликає в наукової спільноти чималий інтерес, але водночас воно пов'язане з певними труднощами – із великою різноманітністю чинників, які впливають на характер дво- й багатосторонніх відносин та складністю формалізації взаємозв'язків.

Асиметрія міжнародних відносин традиційно орієнтована на взаємодію між державами з нерівнозначними потенціалами, тобто між великими й малими державами. Однак із роками ця загальноприйнята думка не була розширена концептуально. Зростання міжнародної напруги, розбіжності в поглядах, інтересах, переконаннях, відсутність паритету між державами актуалізують поняття асиметрії в міжнародних відносинах.

Прикладний аспект цього зрізу дослідження є особливо актуальним у контексті реорганізації геополітичних відносин та формування нового світового порядку на тлі війни рф проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних теоретичних досліджень асиметрії міжнародних відносин дає підставу стверджувати, що поняття «асиметрія» стало досить широко затребуваним у теорії та практиці міжнародних відносин.

Взаємообмін науковою інформацією, інноваційними ідеями й методиками дослідження стимулює новий підхід до вивчення категорії асиметрії в міжнародних відносинах та сприяє формуванню концептуальної основи для аналізу асиметричних відносин. Проте зазначимо, що процес генерації кардинально нових знань у теорії міжнародних відносин є питанням епістемологічним і відзначається практично високим рівнем абстракції.

Питання асиметрії в міжнародних відносинах ґрунтовно досліджували Г. Джексон [1], Л. Діттмер [2], Т. Лонг [3], М. Маттес [4], Дж. Морроу [5],

К. Парк [6], Ф. Пфетч [7], К. Тейєр [8], Х. Токатлян [9], Х. Харрісон [10], Шин Гі-Вук [11].

Проте найсуттєвіший внесок у дослідження природи й структури асиметричних відносин зробив американський політолог Б. Уомак, який у своїх фундаментальних працях розкриває теоретичні та емпіричні проблеми, пов'язані з асиметрією [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Однак теорія та практика асиметричного підходу в міжнародних відносинах, попри свою актуальність, розроблена ще досить фрагментарно, особливо в питаннях визначення теоретичних компонентів асиметрії. До того ж у теоретичній літературі ігноруються відносини між державами з вельми різними потенціалами, недостатньо глибоко досліджено асиметрію міжнародних відносин у контексті географічної близькості та віддаленості.

Мета статті – визначення ролі потенціалів держав у формуванні асиметрії міжнародних відносин, а також оцінка практичних наслідків цього явища.

Методика дослідження. Під час дослідження застосовано комплекс теоретичних та емпіричних методів, які дали змогу всебічно проаналізувати феномен асиметрії в міжнародних відносинах, зокрема через відмінність у потенціалах держав. Для вивчення теоретичних підходів до поняття асиметрії в міжнародних відносинах застосовано аналіз і синтез.

Використання системного підходу дало змогу розглянути асиметрію як невід'ємну частину світової системи, де сильні актори намагаються зберегти свою гегемонію, тоді як слабші прагнуть мінімізувати свою залежність і забезпечити власну безпеку.

Для формування узагальнень та виведення закономірностей на основі аналізу конкретних випадків асиметрії застосовано методи індукції й дедукції. Порівняльний аналіз дав змогу зіставити особливості взаємодії між державами з різним рівнем потенціалів, виявити спільні риси та відмінності.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На тлі тривалих академічних дискурсів щодо ступеня конфронтаційності в міжнародних відносинах, нинішній світоустрій поступово, але неухильно набуває дедалі більших ознак асиметричності.

Термін «асиметрія» не тільки посів чільне місце в політичному лексиконі, але й став часто фігурувати як синонім протиріч між сильними та слабкими акторами, як вектор планетарної конфронтації XXI ст.

Розглядаючи асиметрію насамперед як негативне явище, передусім можемо зазначити, що будь-яка асиметрія є помилковою й тому має бути усунена за будь-якої можливості. Така інтерпретація не є правильною, оскільки асиметрія певною мірою природна та не може бути повністю нейтралізована, а тим паче у сфері міжнародної політики.

Асиметрія, будучи характерною для сучасних міжнародних відносин, не є безпрецедентною особливістю. Вона є звичайним явищем, присутнім у відносинах між нерівними за показниками могутності державами [18].

Загалом, еволюція міжнародних відносин нерозривно пов'язана з поняттями симетрії й асиметрії. У теорії міжнародних відносин ці категорії є важливими методологічними елементами і дзеркальним відображенням характеру зв'язків між суб'єктами взаємодії.

Прояви симетрії й асиметрії в міжнародних відносинах можна спостерігати як на концептуальному, так і практичному рівнях. Загалом, поняття симетрії та асиметрії забезпечують корисну основу для тлумачення міжнародних відносин. Якщо порівняння відносин призводить до різниці, їх можна охарактеризувати як асиметричні.

Головне завдання під час дослідження різних ланок асиметричної взаємодії акторів полягає в тому, щоб виявити й науково обґрунтовувати механізми переходу від симетричних відносин до асиметричних, з'ясувати мотиви та стимули поведінки, інтересів учасників в асиметричних міжнародних відносинах.

Під час розгляду поняття асиметрії в міжнародних відносинах зазвичай увагу акцентовано на значній невідповідності, диспаритетності, нерівності між взаємодіючими сторонами, передусім у їх військово-політичному, економічному потенціалах [14].

Відповідно до такого тлумачення, асиметричні відносини – це відносини між акторами, один із яких перевершує іншого за владно-силовими ресурсами. Те, що ключовою детермінантою асиметрії міжнародних відносин є відмінність у потенціалах держав, не викликає сумніву. Саме нерівнозначність показників могутності є визначальною й фундаментальною рисою у формуванні асиметрії в міжнародних відносинах. Отже, асиметрія матеріальних можливостей може суттєво впливати на результати відносин між неспівмірними акторами.

Також при цьому зауважимо, що асиметрія суб'єктів має проявитись у відносинах, які трактуються в науці про міжнародні відносини як сукупність політичних, економічних, соціальних, дипломатичних, правових, військових і гуманітарних зв'язків та відносин між різними суб'єктами світової політики. Безумовно, асиметрія може проявлятися між різними

учасниками міжнародних відносин (між державою й міждержавним утворенням або міжнародною організацією), але саме між державами вона здатна себе виявити в більш широкому розумінні та впливати на траєкторію як дво-, так і багатосторонніх відносин.

Якщо не враховувати такий підхід до трактування поняття «асиметрія», то це ускладнить розуміння суті асиметрії міжнародних відносин й абсолютно не пояснить природу таких стосунків у цілому. Проте зведення асиметрії в міжнародних відносинах тільки до асиметрії параметрів держав обмежуватиме процес її дослідження, яке вимагає враховувати чимало зовнішньо- й внутрішньополітичних факторів, основні тенденції розвитку міжнародних відносин. Тобто вивчення асиметрії не обмежується лише різницею в розмірах між державами [3].

Хоча асиметрія в міжнародних відносинах здебільшого й не розглядається як негативне явище, усе ж вона не є комфортним форматом для співпраці, до якого країни змушені адаптуватися та зважати на певний рівень невизначеності й непевності. Тобто асиметрія створює ситуацію, яку вкрай складно передбачити та об'єктивно оцінити.

Особливо актуальна асиметрія для слабшої держави, яка до того ж має спільні кордони із впливовою потугою. Навіть якщо між ними на певному етапі й не виникає серйозних протиріч та асиметрія має мирний характер – це не привід стверджувати про відсутність асиметрії у відносинах або її безпечність. Вона може проявитись у разі трансформацій геополітичних конфігурацій, незначної критики, засудження дій сильнішого актора з боку слабшого (як приклад, економічні обмежувальні заходи Китаю як реакція на зовнішньополітичні кроки Австралії, які, на думку Пекіна, мали антикитайський характер).

Асиметрія, проявляючись у міжнародних відносинах, певною мірою є визначальною між сусідніми нерівнозначними акторами, що може створювати загрозу суверенітету слабшій державі. Тобто географічна близькість посилює значення асиметрії між сильнішою й слабшою державами [8]. Тягар асиметрії у відносинах із такими центрами сили, як Китай, Індія, рф відчувають практично всі держави, які мають із ними спільні кордони. Великі держави у відносинах зі своїми сусідами завжди перебувають у ролі домінуючої сили, перевага яких передбачає не в останню чергу силовий тиск на меншого актора.

Загалом, практика міжнародних відносин дає змогу зрозуміти, що асиметрія в потенціалах країн створює основу для демонстрації у відносинах переваг однієї країни над іншою, попри юридичну рівність усіх держав незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного характеру.

У науковому дискурсивному просторі існує думка, що у світовій політиці досягають успіху сильніші держави. Розглядаючи асиметричні міжнародні відносини як аналітичну категорію, що відрізняються від відносин між рівними державами, науковці прагнуть досягнути теоретичного прогресу у вирішенні складного питання про те, чому більш сильні держави не завжди перемагають слабших. Проте це є свідченням радше не слабкості сильнішої сторони, а різних цілей у збройному протистоянні та й утручання в конфлікт третьої сторони [13].

Сильні держави, займаючи провідне місце у світовій політиці, залишають обмежені можливості (підкоритися чи стати «державою-ізгоєм») для слабких. Теорія асиметрії, яка частково випливає з передумов ліберального інституціоналізму й обіцяє більш тонке бачення міжнародних відносин, указує на здатність малих держав змінювати поведінку сильніших. Однак ці передумови застосовні лише до тих випадків, коли асиметрія не є «переважною» та динаміка асиметрії не настільки очевидна [18].

За певних обставин в асиметричних відносинах слабша сторона може навіть перебувати в більш вигідному становищі в порівнянні із сильнішою стороною та виявитися переможцем у нерівній суперечці. Напрацювання науковців ураховують одночасно значущість матеріальних ресурсів та факторів політичного контексту, що мають фундаментальне значення для розуміння сприятливих результатів для більш слабкої сторони у відносинах із сильнішою [14; 19].

Роль матеріальних ресурсів (військовий, економічний потенціал, розмір виробничих потужностей, територія, населення, природні ресурси), які дають змогу говорити про могутність держави, безумовно, є важливою під час визначення асиметрії відносин. Але не всі держави володіють відчутними матеріальними ресурсами, тому у відносинах із сильнішою державою вони застосовуватимуть нематеріальні ресурси. У будь-який момент зміна величин акторів здатна певною мірою впливати на характер асиметричних відносин між ними.

Не рідкістю у світовій історії були періоди, коли високорозвинені цивілізації, імперії, світові держави руйнувалися під натиском сил, які значно поступалися їм у своєму розвитку.

Цей аспект набуває особливого значення в сучасну епоху, коли розмаїття можливостей, які відкриваються завдяки новітнім технологіям, стирає чітку грань між сильними й слабкими, рівністю та нерівністю. Попри це, сила залишається ключовим фактором у відносинах між державами, незважаючи на прагнення учасників міжнародної взаємодії розв’язувати вузли суперечностей винятково шляхом дипломатичного діалогу [20].

З іншого боку, політологічний аналіз обмежує дослідження асиметричних міждержавних відносин шляхом розгляду якого-небудь одного виміру – політичного, військово-політичного або економічного – чи дає змогу розглядати їх із позицій якоїсь однієї теорії (реалізму, лібералізму, історичного матеріалізму тощо).

Зазначимо, що однією з найважливіших сфер вивчення асиметрії є аналіз зовнішньої політики держав, оскільки будь-яка державна діяльність, яка виходить за межі їхніх національних кордонів, матиме наслідки для інших держав. Дійовими особами на міжнародній арені є національні уряди, зовнішня політика яких залежить від політичних, економічних, психологічних факторів. Саме ними керуються політичні лідери під час ухвалення зовнішньополітичних рішень.

У суспільному сприйнятті двох держав, одна з яких переважає за всіма показниками іншу, можливе утвердження думки про існування певної асиметрії у двосторонніх відносинах. У ситуації, коли порівняно невелика країна розвиває співпрацю з більш розвиненою й сильною країною, завжди існуватимуть певні підозри у васальних відносинах і, відповідно, підстави для їх розгляду крізь призму асиметрії, що, імовірно, ускладнюватиме процес політичного та економічного діалогу [12; 14].

Держав можуть пов'язувати глибокі, багатовікові відносини, які є певною константою для народів двох країн. Але навіть історичні зв'язки неспроможні обмежити асиметрію у відносинах між різними за потенціалом держав, що виразно відображається, зокрема, у китайсько-в'єтнамських відносинах.

Асиметрія влади, суперництво за владу та невизначеність у питаннях влади є ключовими структурними елементами у стосунках між державами. Величезний розрив у владі між суверенними утвореннями є частиною реальності міжнародних відносин, так само як і перманентна конкуренція за вплив між могутніми гравцями й непередбачуваний характер відносин між ними [20].

Взаємини між великою державою та меншою характеризуються асиметричною структурою, за якої перевагою у відносних можливостях володіє більша сторона. У рамках цієї асиметричної структури очікування й ступінь уваги до двосторонніх відносин великих і малих держав різні. Що стосується очікувань, то менша сторона очікує, що більша визнає її автономію заради своїх інтересів й ідентичності [18; 21].

Як зазначає Б. Уомак, асиметрія формує сприйняття та моделі уваги. Менший актор більш послідовно фокусується на більшому, ніж навпаки, і кожна сторона, відповідно, формує власний погляд на формат цих відносин [3].

Зосередження уваги на асиметрії полегшує дослідження того, як відмінності у владі структурують відносини, у тому числі за допомогою методів контролю, взаємозв'язку влади й програм, а також того, як нерівність впливає на визначення інтересів обох сторін [16].

Величезна кількість учасників міжнародних відносин, вступаючи у взаємодію один з одним, орієнтується лише на раціональний державний інтерес, на реалізацію якого фундаментально впливають силові можливості актора і його місце в міжнародній ієрархії.

Вважається, що спільність інтересів між акторами та встановлення між ними союзницьких відносин, позбавляють сенсу оцінювати ці стосунки крізь призму їх симетричності чи асиметричності. Проте потрібно зазначити, що в союзницьких відносинах, зокрема між США й Канадою, США та Великою Британією, США і Японією, відсутність паритету в потенціалах створює підґрунтя для асиметричної взаємодії. США в цих відносинах, спираючись на свою міць, може вдаватися до дій, які йтимуть у розріз з інтересами союзників. Тож прояви асиметрії цілком можуть простежуватися й у союзницьких відносинах.

У розрізі історичного минулого яскравим прикладом асиметрії між союзниками можуть слугувати відносини між США та Великою Британією під час Другої світової війни. Вашингтон, користуючись важким становищем колишньої метрополії, уклав із нею 2 вересня 1940 р. угоду про есмінці в обмін на земельні права в британських володіннях для створення військово-морських або авіаційних баз із безоплатним використанням на 99 років.

Лондон змушений був погодитися на підписання цієї угоди, яка була набагато вигіднішою для Сполучених Штатів, ніж для Великої Британії. Адже есмінці перебували в неналежному стані й потребували капітального ремонту. Крім того, помічник Черчілля Дж. Колвілл порівняв її із відносинами Радянського Союзу з Фінляндією [22, с. 19–20].

Тож природа міжнародних відносин полягає в постійному створенні відносин асиметрії, нерівності та панування – підпорядкування між політичними одиницями – державами, націями й культурами як основи для досягнення максимальних вигод.

Асиметрія у відносинах має наслідки, що виходять далеко за межі простого економічного співробітництва. Визнається, що вона може загрожувати миру та безпеці, завдавати чималої шкоди суспільству, обмежуючи його блага. Обурення з приводу порушення інтересів держави у відносинах із сильнішою державою може викликати хвилювання, ворожість і насильство.

У міжнародних відносинах існують такі оптимальні межі асиметричності, перевищення яких призводить до зростання напруги між учасниками взаємодії. Результатом перевищення оптимальних меж асиметрії буде спотворення стосунків між учасниками відносин, що може вплинути на виникнення протиріч, прояв негативних настроїв одних учасників відносин щодо інших, а це призведе до ускладнення співпраці між сторонами.

Тому стабільність асиметричних відносин залежить від умілого управління ними. Скорочення розривів та відхилень у відносинах забезпечить вирівнювання умов для реалізації інтересів країн у задоволенні торговельно-економічних і соціальних потреб, а в довгостроковій перспективі сприятиме розвитку більш симетричних, рівних відносин.

Теоретично оптимальний світовий порядок міг би забезпечити вигоди для всіх акторів міжнародної системи та її симетричність, проте будь-яке нехтування інтересами однієї зі сторін призводить до асиметричних ефектів у геополітиці й дисбалансу інтересів держав, порушуючи тим самим функціонально-ієрархічну рівновагу в міжнародних відносинах.

Водночас формування міжнародного порядку значною мірою, якщо не вирішальною, визначається ієрархічністю в міжнародній системі, в умовах якої одні країни вирізняються більшим економічним потенціалом і, відповідно, впливом, ніж інші. Наприклад, навіть провідні країни великої двадцятки характеризуються терміном «недосконала симетрія», оскільки прийняття ними спільних рішень значною мірою диктується геополітичним впливом і могутністю США, які продовжують залишатися провідною глобальною силою [23].

Істотний вплив на світові політичні процеси, на стан економічних зв’язків має група найбільш розвинених держав, між якими склалися доволі тісні відносини, котрі фактично не позначені проявами асиметрії.

Як відчить практика, між державами завжди присутні елементи асиметрії, тобто абсолютної рівності між ними не буває. Але між великими державами, попри певні розбіжності та асиметрію, може існувати детермінант рівноправності. З огляду на свою природу, сутність, велика держава не може поступитися іншій великій державі становищем головного елемента у взаєминах. Небажання визнавати іншу державу як лідера, як сюзерена спроможне ці відносини вивести за формат асиметрії й відповідно збалансувати.

Подолання асиметрії у відносинах між державами можливе насамперед за рахунок стрімкого розвитку всіх видів економічної діяльності, оборонного та безпекового потенціалу, застосування

інноваційних технологій. Проте це потребує титанічних зусиль і сприятливої геополітичної ситуації, що видається малоймовірним, особливо в короткостроковій перспективі.

Природними станами відносин є асиметрія й залежність, які спроможні перевести двосторонні стосунки у формат асиметричної взаємозалежності, яку простежуємо в більшості асиметричних відносин.

Зокрема, асиметричні діади американсько-мексиканських, китайсько-в'єтнамських, китайсько-філіппінських, французько-бельгійських, німецько-польських двосторонніх відносин рельєфно демонструють ознаки асиметричної взаємозалежності та асиметрію через невідповідність ресурсів і можливостей, тоді як взаємини між Францією й Великою Британією або між Фінляндією та Швецією є симетричними, оскільки потенціали сторін, їх політичні впливи, вага майже симетричні, рівні та й сама структура відносин побудована на симетричній основі, симетричному взаємосприйнятті [7].

Загалом, асиметричні відносини можна розглядати як конкретні дії сильнішої сторони у відносинах зі слабшою, які можуть проявлятись у формі диктату і на які остання неспроможна симетрично відповісти. Прояви асиметрії можуть спостерігатись у спілкуванні, нерівному статусі або владних відносинах між учасниками, чиї ролі є домінуючими та підлеглими. Асиметрія може бути відображена в ініціюванні, припиненні, напрямі, кількості, формі або стилі спілкування, що відбувається. Тобто принцип асиметрії пов'язаний тільки з виявленням нерівноправних, нерівнозначних відносин серед акторів міжнародної взаємодії.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, асиметрія міжнародних відносин, зумовлена нерівністю потенціалів держав, є фундаментальним явищем, яке визначає характер глобальної політики. Відмінність у показниках могутності створює нерівні умови для взаємодії між акторами, що часто призводить до домінування сильніших держав над слабшими. Особливо це помітно у відносинах між сусідніми нерівнозначними країнами, де перевага однієї сторони може загрожувати суверенітету іншої.

Найвагомішим є твердження, що вивчення асиметрії повинні фокусуватися насамперед на відносинах, звісно, при цьому мають значення структурні показники держави і її місце в складній системі міжнародних відносин. До того ж перевага в потенціалі великої держави над малою не завжди є гарантією асиметричного (нерівноправного) діалогу, оскільки її ще треба вміти реалізувати на практиці. Попри те, що асиметрія

потенціалів держав створює основу для силового характеру відносин, усе залежить не лише від співвідношення сил, а й від уміння держав управляти асиметричними відносинами, не допускаючи проявів їх негативних ефектів.

І все ж системні параметри, конфігурація співвідношення сил, що відображає існування центрів сили, монологічне спілкування з проявами погроз та зневаги (без необхідності у зворотному зв'язку) залишаються головними елементами в асиметричних міжнародних відносинах, які живляться значною мірою нерівністю можливостей.

Для зменшення негативних наслідків асиметрії потрібно розвивати механізми співпраці й пошуку компромісів, зокрема через зміцнення міжнародних норм, інтеграцію в міжнародні організації та побудову діалогу на засадах рівності й взаємоповаги. Розуміння сутності асиметрії та її впливу на міжнародні відносини дає змогу розробляти більш ефективні стратегії взаємодії в глобальному середовищі.

Проведене дослідження теми сприяє насамперед систематизації й розширенню теоретичної бази. Горизонт наукових перспектив у контексті розвитку асиметрії міжнародних відносин становитиме подальше дослідження відносин між нерівнозначними акторами. Перспективними напрямами подальшого дослідження є окреслення асиметрії у форматі тристоронніх відносин, асиметрії між різними учасниками міжнародних взаємодій, асиметрії інтересів і взаємного сприйняття в міжнародних відносинах.

REFERENCES

1. Jackson, G. (2015). The showdown that wasn't: U.S.-Israeli relations and American domestic politics, 1973–75. *International Security,* 39(4). 130–169.

2. Dittmer, L. (1981). The Strategic Triangle: An Elementary Game-Theoretical Analysis. *World Politics*, vol. 33, no. 4, 485–515.

3. Long, T. (2017). It's not the size, it's the relationship: from «small states» to asymmetry. *International Politics,* 54 (2), 144–160. Retrieved from https://centaur.reading.ac.uk/59064/3/Long-IP-1.

4. Mattes, M. (2012). Reputation, symmetry, and alliance design. *International Organization,* 66(4), 679–707.

5. Morrow, J. (1991). Alliances and asymmetry: An alternative to the capability aggregation model of alliances. *American Journal of Political Science,* 35(4), 904–933.

6. Park, C. (1975). The influence of small states upon the superpowers: United States-South Korean relations as a case study, 1950–53. *World Politics,* 28(1), 97–117.

7. Pfetsch, F. (2011). Power in International Negotiations: Symmetry and Asymmetry. *Dans Négociations,* (n 16), 39–56.

8. Thayer, C. (2011). The Tyranny of Geography: Vietnamese Strategies to Constrain China in the South China Sea. *Contemporary Southeast Asia,* vol. 33, No. 3, 348–369.

9. Tokatlian, J. (2007). Las Relaciones Entre Latinoamérica y China: Un Enfoque Para Su Aproximación. *Análisis Político,* vol. 20, N. 59, 46–56. Retrieved from https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=9471663

10. Harrison, H. (2005). *Driving the Soviets up the Wall: Soviet-East German Relations,* 1953–1961. Princeton, NJ: Princeton University Press.

11. Shin, Gi-Wook (2016). Asymmetry of Power and Attention in Alliance Politics: The US-Republic of Korea Case. *Australian Journal of International Affairs,* 70(3), 1–21. Retrieved from https://doi.org/10.1080/10357718.2015. 1113228.

12. Womack, B. (2003). Asymmetry and Systemic Misperception: China, Vietnam and Cambodia during the 1970s asymmetry. *The Journal of Strategic Studies,* vol. 26, No. 2, June. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390412331302995

13. Womack, B. (2004). Asymmetry Theory and China's Concept of Multipolarity. *Journal of Contemporary China,* 13 (39), 351–366. Retrieved from https://pdfs.semanticscholar.org/ed61/fecb11d32e3eda43377b76c31d4799483056.pdf

14. Womack, B. (2006). *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry.* New York: Cambridge University Press, 281 p.

15. Womack, B. (2008). China as a normative foreign policy actor. *CEPS Centre for European Policy Studies,* 265–299.

16. Womack, B. (2010). *China Among Unequals: Asymmetric Foreign Relationships in Asia.* Singapore: World Scientific, 540 p.

17. Womack, B. (March, 2012). Asymmetry and China's Tributary System. Oxford, *Journals Social Sciences Chinese Journal of International Politics,* vol. 5, Issue 1. Retrieved from https://academic.oup.com/cjip/article/5/1/ 37/343602

18. Womack, B. (2016). *Asymmetry and International Relationships.* New York: Cambridge University Press, 220 p.

19. Keohane, R., Nye, J. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition.* Boston: Little Brown, 273 p.

20. Baldwin, D. (October, 2016). [Review] Baldwin on Womack, Asymmetry and International Relationships. *H-Diplo.* Retrieved from https://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=47095

21. Tung, N. (November, 2022). From former foes to friends: strategic adjustment in America's security policy toward Vietnam and the influence of the China factor. *The Pacific Review.* DOI:10.1080/09512748.2022.2142273

22. Olson, L. (2010). *Citizens of London: the Americans who stood with Britain in its darkest, finest hour.* New York: Random House.

23. Long, T. (March, 2021). The United States in Latin America: lasting asymmetries, waning influence? *External Powers in Latin America: geopolitics between Neo-extractivism and South-South Cooperation. Routledge,* 15–28. DOI:10.4324/9780429351808-1/united-states-latin-america-tom-long

Матеріал надійшов до редакції 11.05.2025 р.

UDK: 378.8:351.746.1
Svitlana Konstantynyuk,
PhD student of Department of International Relations
and Public Communications,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
konstantyniuk.svitlana@chnu.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0007-1889-8401
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-19-28

FROM DEFENSE TO OFFENSE: SECURITY FUNCTIONS OF THE COUNTRY'S SOFT POWER

The article examines the functions of soft power in the context of protecting the national security of states with high and low soft power potential. The purpose of the article is determined by the need for theoretical and conceptual improvement of the phenomenon of soft power as an instrument of influence of the actor-applicant in the conditions of the crisis of the world order, and accordingly, the study of the role of non-force methods of influence in the national interests' protection of large and small states. As part of the operationalization of the functions, the author identifies two groups of recipients to whom the soft power of a subject is directed: partner actors and rival actors. Thanks to this division, the author offers a detailed analysis of functions, considering the interests and motives of the actor and the specifics of its relations with the recipient. The author also substantiates the thesis of the predominantly manipulative nature of soft power and argues that soft power, especially in the context of interstate conflict, has destructive consequences for the recipient and, accordingly, has harsh characteristics. The article emphasizes that the analysis of the use of soft power by a particular actor is relevant in a particular case and should consider both the behavior of the soft power actor and the recipient's reaction, as well as the behavior of a competing actor. The article points out that if for major players soft power becomes an "offensive" tool and performs the functions of maintaining legitimacy in the international arena, then for small actors the system of soft power functions has a more defensive nature. Taking into account the proposed operationalization, the author comes to the conclusion

© *Konstantynyuk S., 2025*

that the soft power of the state can play a key role in the sphere of protecting security interests, however, requires further empirical research and systematization of the practical experience of states in conditions of increased conflict potential in the international arena.
Key words: soft power, hard power, security, security policy, challenge, manipulation, hybrid warfare, information policy.

ВІД ЗАХИСТУ ДО НАСТУПУ: БЕЗПЕКОВІ ФУНКЦІЇ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто функції «м'якої сили» в рамках захисту національної безпеки держав із високим і низьким потенціалами «м'якої сили». Мета статті зумовлена необхідністю теоретико-концептуального вдосконалення феномену «м'якої сили» як інструменту впливу актора-заявника в умовах кризи світового порядку та, відповідно, дослідження ролі й змісту несилових методів впливу в захисті безпекових інтересів великих і малих держав. У рамках операціоналізації безпекових функцій «м'якої сили» виділено дві групи реципієнтів, на яких спрямована «м'яка сила» суб'єкта – акторів-партнерів та акторів-суперників. Завдяки такому розподілу пропонуємо розгорнутий аналіз функцій з огляду на інтереси й мотиви актора-заявника та специфіку його відносин із реципієнтом. З огляду на аналіз, обґрунтовуємо її переважно маніпулятивну природу та стверджуємо, що «м'яка сила», особливо в контексті міждержавного конфлікту, може мати деструктивні наслідки для реципієнта, а також характерні ознаки «жорсткої сили». У статті наголошено на тому, що аналіз використання «м'якої сили» певним актором є релевантним у рамках конкретного кейсу та мусить ураховувати як поведінку суб'єкта «м'якої сили» й реакцію реципієнта, так і поведінку актора-конкурента. У статті також обґрунтовано, що якщо для великих гравців «м'яка сила» стає інструментом «наступу» й виконує функції утримання легітимності на міжнародній арені, то система функцій «м'якої сили» малих держав відзначається здебільшого оборонним характером. З огляду на запропоновану операціоналізацію, доходимо висновку, що «м'яка сила» держави, хоч і може відігравати ключову роль у сфері захисту безпекових інтересів, утім, потребує подальших емпіричних досліджень і систематизації практичного досвіду держав в умовах підвищенної конфліктогенності на міжнародній арені.
Ключові слова: «м'яка сила», «жорстка сила», безпека, безпекова політика, виклик, маніпулювання, гібридна війна, інформаційна політика.

1. INTRODUCTION

The Statement of Scientific Problem. The question of the mechanisms of influence of one actor on another, especially in the analysis of current trends in international relations, is one of the main issues in scientific discourse. Special attention, both from a practical and theoretical point of view, is paid to the so-called "non-military" methods of influence, which certainly require an interdisciplinary approach to their study. As S. Lukes notes, the issues of the degree of influence, its mechanisms, and instruments of influence in this context are poorly understood and limited by the views of certain theoretical directions and approaches [1, p. 492–493]. The importance of theoretical and conceptual improvement of methods, processes, and results of soft influence is necessary because of, firstly, the constant development of information and communication technologies that significantly expand the ability to shape the perception of oneself among foreign audiences, secondly, the avoidance or delay of actors' resort to aggressive forms of influence, and thirdly, globalization processes that promote cultural intertwining between actors.

However, in a time of international instability, manifested by local conflicts and wars, uncertainty in the development of relations between major powers, and the crisis of the world order, the question arises as to the role and potential of using soft power mechanisms in the context of protecting national security. It is worth emphasizing that if any force, as well as any influence, does not have a normative nature and is based solely on the interest of the subject, then soft power (hereinafter: SP) should not be considered a "good" for the recipient actor. Modern ideas about the nature of SP and its manifestations show that it is, first, manipulative in nature, second, can have "hard" manifestations, and third, as the historical experience of the Cold War demonstrates, it is an important complementary factor in the confrontation between states. That is why, as the study below demonstrates, the potential of a state's SP is no less important in protecting the state's security interests than military and economic indicators.

Literature Review. In the last decade, the number of works on the role of the SP in the security context has increased. For example, the importance of using the SP in the context of protecting national interests in the context of global interstate tensions was studied by the author of the concept Joseph S. Nye (especially this aspect is emphasized in his latest work *"Soft Power and Great-Power Competition. Shifting Sands in the Balance of Power Between the United States and China"* (2023), Margaret Seymour (2021), Huseyn Mohammed Akbarov (2020) and Steven Lukes (2005). A detailed study of SP instruments is presented in the works of Roopa Desai-Trilokekar, Hani El

Masry (2022), and Eytan Gilboa (2008). The "hard" as well as manipulative instruments of SP, such as securitization and desecuritization, are discussed in detail by Małgorzata Jakimów (2019) and Mikail Kalimuddin (2018).

The Purpose of this Article is to operationalize and reveal the security functions of the international organizations of large and small states in their interaction with two groups of actors: partner and rival actors.

2. THE RESULTS OF THE RESEARCH

SP is a rather complicated subject of research, given the lack of commonality in the scientific community in understanding its nature, defining its tools and resources, and identifying its effects [2, p. 100–101]. At the same time, it is difficult to deny that the SP, whose resources and tools are aimed at attracting other actors in the short term and promoting their trust in the long term, is crucial in ensuring the protection of state interests, especially security interests. In the context of current trends in international relations, the potential of the SP is a critical resource that is conditioned by "the changing nature and security" [3, p. 112]. Ukrainian scholar I. O. Kyrychenko notes that the SP reveals "the dichotomy of political and security factors of global development" [4, p. 217], which contributes to the new emergence of interaction between actors in the international arena. In addition, the emergence of new instruments and actors in interaction with the world community and individual actors is significant.

Before attempting to understand the functional burden of SP within the framework of protecting the security of the actor that directs the SP, it is important to understand the contextual framework in which it can be considered. First, when analyzing the use of a particular SP strategy, it is significant to understand the specifics of the relationship between the SP actor and its recipient. The motives, goals, methods, and expected results of the subject of the SP concerning an ally and an adversary will differ. For example, while the US SP aimed at the EU countries is aimed at strengthening political and ideological unity, the goal of the Chinese SP is primarily to delegitimize the regime among the population. It is also worth emphasizing that in the context of ideological, information-psychological, and cognitive confrontation, SP is becoming an integral tool that, on the one hand, acts more invisibly on wide audiences, and on the other hand, has a manipulative nature.

Another important aspect in this context is to consider the geopolitical position of the actor and the potential of the SP, which directs it, as this will determine its priorities in shaping the security agenda. Thus, for major pla-

yers, the security interest will be related to maintaining leadership in the international arena in competition with other geopolitical actors, while for semi-peripheral and peripheral countries, especially in the context of the crisis of the world order, the main motive will be to recognize their importance in the international arena and to preserve themselves.

Thus, considering the potential of the actor's SP and the conditionally defined context of relations with the recipient, we can propose the following distribution of SP functions within the framework of protecting the actor's security interests:

Table 1

Operationalization of the Functions of the SP as a Security Tool for Big and Small States

	Regarding Allied and/or Neutral Actors	**As for the Rival Actors**
Big States	Legitimization function Consolidation function	Offensive function Containment function Displacement function
Small States	Identification function Demarginalization function Integration function The function of involving partners	Protective function Separation function

In the context of the transformation of the international order, visibility, and the ability to attract support is the greatest capital to be gained in the long run for both the first and the second group of states. It is obvious that for great powers such as the United States and China, the SP is a tool for maintaining their status and legitimizing their influence [5, p. 96]. In a post-bipolar world order in a competitive environment of rival actors, legitimizing their foreign policy activities is the most important capital in establishing a dominant status. It is significant to emphasize that for superpowers to become more attractive, it is essential to support the SP in neutral countries, which is ensured through a balanced strategy of economic, military, political, and cultural cooperation, as well as through the implementation of an effective system of public diplomacy. The latter is possible only through a detailed study of the audience (recipient) and an understanding of those aspects of the relationship that will meet the interests of the recipient actors or will be perceived as such.

Instead, the *consolidation function* is mainly focused on partner actors and is considered within the framework of the analysis of "collective SP". Delegation, exchange, and, as a result, intensification of the SP among partner and allied actors is a factor in strengthening political and ideological blocs within a competitive environment. Demonstration of common soft power and harmonious, interaction-oriented relations, firstly, increases the potential for attractiveness of political and ideological ideas represented by actor states, secondly, it is an incentive for further interaction or integration of neutral actors, and thirdly, it strengthens the SP of individual actors and the leader.

However, as the historical experience of the bipolar and post-bipolar world shows, the SP also takes on "hard" functions, as it is applied to competing actors. For great powers with a high potential for attractiveness, the SP can play an offensive, i.e., *offensive function*, as well as t*he functions of deterrence and displacement*, the use of which is natural and necessary for superpowers in a competitive environment. The *offensive function* is to look for opportunities to promote their own SP through information, mass-cultural interventions, as well as public diplomacy, which is focused on the request of the audience of a competing actor. Logically, the function of deterrence is ensured through the advantages of the applicant actor's SP in the competition and the obstruction of the spread of its narratives. Similar is the function of displacement, which consists in imposing and articulating one's own SP within the framework of interaction with neutral actors in which the competing actor is interested. It should be noted that all three functions are also realized through such tools as the securitization of the competing actor and its narratives, and its desecuritization in problematic locations for the applicant actor. It can be assumed that the ability to impose a security and problematic context on target actors is one of the key qualities of the applicant actor.

If we talk about historical examples, we should refer to the experience of the Cold War, which clearly distinguishes between competing parties, partner actors of each side, and neutral actors for whom the main parties to the confrontation competed and traces the dynamics of their interaction. For example, M. Seymour is convinced that both after World War II and after the Cold War, the current world order was possible only thanks to the American SP, because the country was able to retain power abroad through the "power of example" [6]. The victory in the Cold War against the giant USSR is a perfect example of this assumption, and the characteristic signs of the US-China competition, namely the penetration of socio-cultural patterns in China within the framework of the so-called Cold War 2.0, reinforce it.

For small countries and countries that do not claim to be hyperpowers, as noted above, the SP is ensured primarily by institutional capacity, public

diplomacy efforts, balanced foreign and domestic policies, and stability in development, which in the long run will inspire more confidence in international actors. Accordingly, lacking sufficient potential for attractiveness, or rather a resource springboard for broadcasting themselves in the international arena, peripheral and semi-peripheral states should focus on the defensive and demarginalization functions of the SP, which can provide sufficient visibility, especially in addressing security threats, and demonstrate their role and importance to the international community. Singapore is a good example in this context, as the country receives significant soft dividends due to its political and cultural values, trade through the Strait of Malacca, high level of education, and cultural diversity [7, p. 59]. Other examples are Canada, which focuses on humanitarian aid in crisis regions, and Norway, which emphasizes its role in international mediation and peacekeeping [8, p.71]. In this process, the SP will also play an actor identification function.

Accordingly, the function of distinction is responsible for consolidating its subjectivity and promoting its distinct otherness from rival actors who demonstrate aggressive intentions toward the subject of study. Logically, the need to "separate" small states is most often caused in the context of postcolonial relations and toxic neighborhoods with a potential aggressor. No wonder there is a vision of the SP as a means of "boundary making between Self and Other" [9, p. 374] i.e. concentration in the development of the SP strategy as an act of otherness and selfhood. Thus, SP is more of a tool for demarginalization (as in Mexico or Brazil) or even survival (the best examples are Ukraine and Taiwan).

This subjectivity is reinforced by the second function of the SP, namely the integration function, which is already focused on potential partner actors and consists of integrating itself into certain ideological and political contexts (such as active participation in international organizations, and membership in relevant alliances). Such integration is both a source of SP, as it can better identify the actor-state, promotes interdependence with stronger actors, helps to broadcast the important role of the actor, and a result of SP, as it contributes to changing the behavior and perception of larger actor-states through co-optation.

For small states with low military capital, the SP becomes a means of mobilizing potential partners and allies in case of danger. The best example is Ukraine, which had neglected the development of its attractiveness capital before the Russian military intervention and recognized the need to develop a public diplomacy apparatus during the military invasion. Ukraine is also an excellent example of contextualization in SP research. Despite the absence of a balanced, strategically oriented public diplomacy for the sake of visibility in the international arena, its attractiveness in the eyes of potential partners was due to

the fact of the Russian invasion rather than the efforts of the Ukrainian government. Nevertheless, it is Ukraine's reputation that is the basis of its security in times of war [10, p. 197], as the image of a "hero country" provides constant military and information support and somehow ensures resistance to Russia. This is a lesson for most small states that "claim to survive" and are geographically located with potential aggressor states.

China's approach is similar in a more practical sense. Thus, the Chinese 16+1 platform, proposed in 2012 as part of China-European cooperation, although aimed at deepening interdependence with European countries, is perceived by the vast majority of the European establishment as a direct threat to the EU, despite China's narrative of its contribution to the "revival of Europe" [9, p. 375].

In this context, it is also important to reveal the SP's potential functional load in the state's security system. The functions of the SP are operationalized by distinguishing between large and small states, considering the SP potential of the actor, which means a set of resources, tools, and capabilities that allow an applicant actor to generate and multiply SP in the context of its application to a particular recipient actor. Beyond the SP potential, it is also important to consider the motives and intentions of the use of soft influence towards a particular recipient. Theses aspects are significant for understanding the security agendas of great powers and the periphery.

Thus, it can be stated that sometimes the "tough" manifestations of the applicant actor have the opposite effect and are identified as SP. It is also important to add that even though SP is acquired through a long and sophisticated foreign and domestic policy, its manifestations, in particular through acts of public diplomacy, can be situational.

Another example is the use of cultural instruments of SP, provided that the applicant and recipient actors share a colonial past and the applicant actor aims to restore dominance over the recipient actor (culturally, socially, politically, and informationally). An obvious example is the Chinese SP on Taiwan, which aims to undermine Taiwan's identity in the eyes of the international community, which is achieved through the discourse of a common historical past, deepening social ties between the two countries, demonstrating respect for Taiwanese state interests, strengthening economic interdependence, and spreading the narrative of shared "shared prosperity" [11, p. 127].

Despite the obviousness of the key role of the SP in the game of the grand chessboard, it is still not enough to ensure influence on other actors. The point here is not so much the ability of an actor to use hard instruments, but their availability. For example, the EU's priority of the SP and its lagging behind in

the development of its hard tools reduces the weight of diplomatic influence on its closest allies, the United States. Another example is Ukraine, whose compromise in its security interests before the war (namely, the abandonment of nuclear weapons and the lack of development of military capabilities) hinders the development of its SP capabilities during the war, as it is not seen by the international community as a country that may not be able to defend itself without the help of its allies.

In addition, the potential effectiveness of the SP toolkit depends on the systematic use of information and communication technologies, the country's economic and scientific potential, the effectiveness, and clarity of domestic and foreign policy, and the level of trust it inspires in both domestic and foreign audiences. Thus, M. G. Akbarov believes that the concept of the SP includes factors of the political, economic, legal, and information spheres [12, p. 4]. The same trend is reinforced by J. Nye's example, revealing the potential of the US-Japan Security Treaty and the 1996–1997 principles of defense cooperation as a factor in restricting China [13, p. 94].

3. CONCLUSIONS AND PROSPECTS OF FURTHER RESEARCH

Analyzing the role, functions, and peculiarities of using SP in the security dimension requires a case study framework, considering the context of the relationship between the SP actor and the recipient, the motives of the actor directing the SP, and the analysis of the recipient's response to certain SP practices.

In addition to this, the functions of the SP as a security tool should be operationalized according to the SP potential possessed by the applicant actor and the intentions towards the chosen recipient and opponent actor. While for powerful states, the main functions of the SP are to maintain the status quo of their attractiveness, for small states, the main functions are those demarginalize, subjectify, and make them visually more distinct in the international arena.

It is worth emphasizing that the SP has an offensive nature in hybrid conflicts and may include non-soft approaches, such as securitization and manipulation, which suggests that the recipient actor may perceive the SP as a threat. However, as part of the consolidation of allied and partner actors, the SP is an indispensable tool for strengthening both its own and collective security.

REFERENCES

1. Lukes, S. (2005). Power and the Battle for Hearts and minds. *Millenium: Journal of International Studies,* 33 (3), p. 477–493.

2. Konstantynyuk, S. (2024). Modern Theoretical and Conceptual Approaches to the Study of Soft Power (in Ukrainian). *Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences,* 49, p. 98–111.

3. Desai-Trilokekar, Roopa and Masry, El Hani. (2022). The Nexus of Public Diplomacy, Soft Power, and National Security: A Comparative Study of International Education in the U.S. and Canada. *Journal of Comparative & International Higher Education,* 14 (5), p. 111–113.

4. Kyrychenko, I. O. (2011). The Factor of "Soft Power" in US National Information Security Strategie [in Ukrainian]. *Actual Problems of International Relations,* 102 (1), p. 209–217.

5. Konstantyniuk, S. (2024). "Soft Power" as an Element of Implementing National Security Policy: A Differential Approach to the Distribution of Functions between Big and Small States. Materials of the IX international scientific conference "Format of Development of Relations between Ukraine and The European Union in the Context of The Russian-Ukrainian War, Electoral Processes and Rights of National Minorities". Uzhhorod. October, p. 96–98.

6. Seymour, M. (2021). "Building Soft Power Back Better?" *Foreign Policy Research Institute,* https://www.fpri.org/article/2021/03/building-soft-power-back-better/ (accessed February 23, 2025).

7. Dharma, B. B. (2021). Soft Power in the Contemporary World: Recommendations to the Small States' Security. *Unity Journal,* 2, p. 54–69.

8. Gilboa, E. (2008). Searching for a Theory of Public Diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 616, p. 55–77.

9. Jakimów, M. (2019). Desecuritisation as a Soft Power Strategy: The Belt and Road Initiative, European fragmentation and China's normative influence in Central-Eastern Europe. *Asis Europe Journal,* 17, p. 369–385.

10. Cull, J. N. (2023). The War for Ukraine: Reputational Security and Media Disruption. *Place Branding and Public Diplomacy,* p. 195–199.

11. Kalimuddin, M. and Anderson, A. D. (2018). Soft Power in China's Security Strategy. *Strategic Studies Quarterly,* 12 (3), p. 114–141.

12. Akbarov, H. M. (2020). Role of Soft Power Means in Ensuring State Security. *Revisto Turismo Estudos e Praticas – ERTEP.* Caderno Suplementar, 03, 11 p.

13. Nye, S. J. (2023). *Soft Power and Great-Power Competition. Shifting Sands in the Balance of Power Between the United States and China.* Springer Nature Singapore, 208 p.

Матеріал надійшов до редакції 02.04.2025 р.

УДК 323.15:327(352) ″ 19/20″
Артур Маргулов,
доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин,
Університет митної справи та фінансів,
margulov@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-9543-540x,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-29-38

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ФАКТОР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (АССИРІЙЦІ НА РУБЕЖІ XIX–XX СТ.)

У статті здійснено спробу порівняльного аналізу державної політики стосовно ассирійців у місцях їх компактного проживання на території Османській імперії (Турецька Республіка) та Персії. Зазначений регіон перебував у зоні стратегічних інтересів російської імперії й Радянського Союзу. Шукаючи можливості непрямого впливу, імперії використовували представників національних меншин як внутрішній інструментарій своєї агресії.

Активно просуваючи православний наратив як спосіб зовнішньої експансії, російські дипломати й релігійні діячі вплинули на конфесійні зміни в національному середовищі ассирійців. Так вони сформували прибічників своєї зовнішньої політики в країні потенційного супротивника. Лояльна комунікація ассирійської меншини ґрунтувалася на уяві потенційного захисту й можливості формування національно-політичної автономії за рахунок підтримки дій царату. Радянські державні діячи так само розглядали ассирійців як комунікаторів у стратегічному для них регіоні (традиційних країнах проживання громади). Створивши освітньо-культурні умови для вільного розвитку, громади намагалися поширити цю інформацію за кордон як досягнення та стандарт життя.

В обох випадках результат був однаковим – страждання, геноцид, репресії, зміна національної ідентичності ассирійців. Отже, співпраця з імперськими формаціями не мала позитивних зрушень у національному середовищі, а лише інспірувала руйнівні процеси.

Ключові слова: ассирійці, релігія, національна ідентичність, національна політика, міжнародна політика, гібридна агресія, анексія, війни.

© Маргулов А., 2025

Artur Marhulov,
University of Customs and Finance,
ORCID ID: 0000-0001-9543-540x

NATIONAL MINORITIES AS A COMMUNICATIVE FACTOR OF INTERNATIONAL RELATIONS (ASSYRIANS AT THE TURN OF THE XIX–XX CENTURIES)

The article attempts a comparative analysis of state policy in relation to the Assyrians in the places of their compact residence on the territory of the Ottoman Empire (Republic of Turkey) and Persia. The specified region was in the zone of strategic interests of the Russian Empire and the Soviet Union. Looking for opportunities for indirect influence, the empire used representatives of national minorities as an internal instrument of its aggression.

Actively promoting the Orthodox narrative as a means of external expansion, Russian diplomats and religious figures influenced confessional changes in the national environment of the Assyrians. This is how they formed supporters of their foreign policy in the tap of a potential opponent. The loyal communication of the Assyrian minority was based on the idea of potential protection and the possibility of forming national-political autonomy at the expense of supporting the actions of the tsar. Soviet statesmen also considered the Assyrians as communicators in a strategic region for them (the traditional countries of the community's residence). Having created educational and cultural conditions for the free development of the community, they tried to spread this information abroad as an achievement and standard of living.

In both cases, the result was the same: suffering, genocide, repression, a change in the national identity of the Assyrians. Therefore, cooperation with imperial formations did not have positive changes in the national environment, it only inspired destructive processes.

Key words: Assyrians, religion, national identity, national politics, international politics, hybrid aggression, annexation, wars.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сьогодні актуальним питанням постав розгляд міжнародної політики, яку проводить російська федерація. Багатовекторний вплив на внутрішню політику держав світу є візитівкою сучасної державної

політики росії. Палітра методів дуже різноманітна – від класичних до сучасних, пов'язаних із використанням цифрових технологій та штучного інтелекту. За сучасними новаціями приховані століттями напрацьовані практики імперського й радянського періодів. Національне питання завжди було пріоритетним напрямом державної політики царської та радянської імперій. Саме національні меншини відігравали вирішальну роль у гібридизації зовнішньої й внутрішньої політики. Дослідження історично апробованих механізмів зовнішньої політики надасть сучасникам розуміння інструментарію протидії таким викликам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наявні історичні джерела та літературу, можемо визначити характерні особливості. Це презентація державницького ідеологічного формату викладу матеріалу, розгляд ассирійців та інших національних меншин як спільноти, потребуючої захисту, із низьким освітньо-культурним рівнем, патерналізм, відсутність державної політики. Російська дослідницька парадигма презентує ассирійців як неосвічену спільноту, відірвану від «правильної віри», яка не має цивілізаційного майбутнього [1], радянська – як пасивний об'єкт своєї «позитивної» інтернаціоналізованої національної політики [2]. У жодному випадку прагнення національної меншини не були предметом державної політики. Обидва бібліографічні доробки стояли на «місіонерських» позиціях, де дії російського й радянського режимів представлялися провідними в справі фізичного порятунку та комплексної державної підтримки національної меншини. Архівна спадщина цих періодів дає змогу сучасному досліднику зробити власні висновки.

Метою нашого дослідження є аналіз спроб утручання у внутрішні справи інших країн за рахунок представників національних меншин на прикладі ассирійців. Реалізація мети дослідження планується через виконання таких дослідницьких завдань, як аналіз взаємодії ассирійської національної меншини в місцях свого компактного перебування з російською й радянською імперіями, визначення гібридних метод утручання у внутрішні справи держав за допомогою національної меншини.

Методологія дослідження. Розглядаючи національну політику імперій, можемо визначити факт використання національних меншин як інструментарію міжнародної агресії. Нами обрано ассирійську національну меншину як таку, що стала об'єктом державної політики на межі XIX–XX ст. як царської росії, так і радянської держави. Такий вибір повинен продемонструвати палітру міжнародних практик, наявних на той час у форматі протилежних державних ідеологій. Дослідження національної меншини відбувається в контексті її перебування на історичній батьківщині, адаптації в російсько-

радянських умовах та перспективних результатах цих трансформацій. Вектор нашого аналізу визначає соціально-економічні й політико-правові реалії, у яких існували ассирійці того часу. Цікавим є визначення співвідношення очікування/обіцянки та реалії, у яких опинилася меншина.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ассирійці на межі XIX–XX ст. компактно проживали в Османській імперії (Турецькій Республіці) та Персії. Займаючись переважно сільським господарство й промислами, громада перебувала в патріархальному характері суспільних відносин, мала низький освітній і культурні маркери. Меншина мала специфічний, визнаний автономний варіант існування в Османський імперії. Функції світської й релігійної влади виконував голова ассирійської церкви – патріарх Мар-Шимун. Такий устрій для ассирійців забезпечував збереження національної-політичної та соціально-економічної самостійності.

Османська імперія й Персія були геополітичними ворогами російської імперії, що визначило майбутню долю ассирійців. Бажаючи сформувати анклав своїх прибічників царат, як і інші держави імперського устрою того часу, розпочав активну місіонерську роботу серед ассирійців. Обслуговуючи імперські плани, російська православна церква проводила активну християнізацію серед ассирійців. Релігійний чинник як концепт державної політики визнаний на доктринальному рівні російським царатом. Він передбачав легітимізацію свого впливу та фізичну присутність за наявності православних осередків на території іноземних країн, за необхідності – відкритий військовий захист (агресію). Поява представників і місій православної церкви розширювала методи публічної дипломатії та закріпляла вплив російської імперії в регіоні. Церква виступала не лише релігійною інституцією, а й інструментом формування російської ментальності. Представники православних місій на місцях опікувалися широким спектром соціально-гуманітарних і соціально-економічних питань нової пастви. Така практика була типовою для імперської політики того часу.

Результатом цієї діяльності можна вважати урочисту подію 25 березня 1898 р. в Олександро-Невській лаврі в Петербурзі, де відбулась урочиста церемонія підписання угоди про перехід частини ассирійців (30 тисяч) Персії в лоно російської православної церкви. З ассирійського боку підписи під угодою поставили всі члени делегації, яка складалася з 234 священників і світських осіб, як-от: голова делегації єпископ Мар-Іона, архімандрит

Ілія, священники Гіваргіз Беджаія, Саргіз Бадан і диякон Якуб Бабахаєв [3]. Це стало результатом активної місіонерської роботи як церкви, так і російської держави.

Користь від такої практики стала на заваді дуже скоро. Уже 1826–1828 рр. відбулася російсько-перська війна, де ассирійці проявили себе як надійні союзники росіян. Тим самим вони стали відвертими колаборантами в країні свого перебування. Ставши на бік росіян, ассирійці виконували як військові, санітарні, так і інші функції, значно полегшивши ведення бойових дій на ворожій території. Для Персії стала відвертою несподіванкою наявність військово неспокійного регіону всередині країні. Винагородою за колаборацію був дозвіл на переселення лише 100 ассирійських родин на територію росії [4]. Потрібно підкреслити той факт, що це було вибіркове переселення, воно не стосувалось основної частини меншини, а доля переселенців була не більш привабливою: їх перемістили до неспокійного регіону вже російської імперії. Чисельно більша частина ассирійців залишилась у місцях свого компактного проживання, отримавши статус потенційних колаборантів. Росія де-факто не вирішила нагальні питання ассирійців, не взяла території їх проживання під свій контроль та не бажала прийняти всю етнічну громаду до себе. Така ситуація лише погіршила важке становище ассирійських громад у країнах перебування. Підтримка зв'язків з ассирійцями, які залишилися на батьківщині, відбувалася постійно. Провідниками такої комунікації, є як державні інституції, так і приватні особи.

Іншим прикладом спроби дестабілізувати інституції державності супротивника за рахунок фактора меншин був перебіг Першої світової війни. Маючи стратегічні плани в азійському та кавказькому регіонах, російська імперія активно використовувала фактор національних меншин (переважно християнських) для підриву обороноздатності супротивника. Ассирійці, вірмени й греки стали активними прихильниками російської експансії. Росіяни активно підтримували сепаратистські рухи цих меншин, забезпечували всім необхідним. Зброя, гроші, військові інструктори, обіцянки повоєнного статусу самовизначення стали вагомими аргументами переконання цих громад стати на свій бік.

Зміна конфігурації Кавказького фронту призвела до відступу російської армії з територій компактного проживання ассирійців. За свідченнями очевидців тих подій, це був хаотичний, неузгоджений відступ, без попередження бойових національних загонів та місцевого християнського населення. Ассирійці були змушені самотужки організовувати евакуаційні коридори до Російської імперії. Унаслідок хаотичної евакуації й

неможливості частини ассирійців її здійснити вони стали жертвами масового геноциду з боку турецько-перських адміністрацій.

У період 1914–1918 рр. на прикордонних російських територіях опинилося понад 100 тис. ассирійців. Біженці були позбавлені засобів існування з примарними перспективами інтеграції в російське суспільство й надіями повернення на батьківщину. Доля державної регуляції евакуаційних і першочергових гуманітарних програм зводилася до мінімуму. Опікою зайнялися громадські організації, місцева влада. Російська влада не покидала надії на відновлення військових дій, у яких їй ассирійці могли стати в нагоді [5].

У 1910–1920 рр. ассирійці-біженці переважно проживали в різних локаціях закавказького регіону, підконтрольного російській владі, та чисельна громада залишалася на території Персії, менше – у Туреччині. Це була громада, яка відрізнялася високим рівнем етнічної консолідації, дотриманням широкого спектра національних маркерів. Місцева влада сприймалася ними як дещо другорядне; в управлінні вони використовували етнічну релігійно-патріархальну систему управління громадою. Це повністю не влаштовувало ані російську, ані радянську владу [6].

Агресія світового масштабу – шлях, який обрали більшовики для легалізації власного режиму. Ситуація 1920-х років мала економічно, соціально-політичний характер, була не визначена для нового режиму. У системі післявоєнного світоустрою радянська держава була позбавлена впливу, але прагнула його здобути. Диспропорція з наявними ресурсами, глибинною соціально-економічною кризою й політичними доктринами більшовиків не давала їм спокою. На шляху до всесвітньої гегемонії вони обрали найбільший дешевий шлях – гібридизацію агресії. Вона передбачала такий інструментарій: пропаганда комуністичної ідеології; формування позитивного іміджу СРСР; покращення доступу до адмінпослуг і привілеїв представників національних меншин у межах країни (тим меншинам, які мають власні державності або компактне проживання за кордоном); внутрішня дестабілізація за рахунок місцевих національних меншин та пролетаріату сусідніх країн; підкуп місцевої еліти або формування на території СРСР контреліти з числа лояльних іноземців. В епоху глобальної нестабільності як наслідку Великої війни такий популізм мав своїх прихильників і результативність.

Прагнучи розширити зону свого впливу на Персію та Ірак й інші держави регіону, конкуруючі з англійцями, радянська влада спробувала використати національний фактор як інструментарій власної агресії. Політика коренізації визначила можливості всебічної підтримки представників

національних окраїн і національних меншин. Не маючи засобів та практик працювати з такою нестандартною національною меншиною, як ассирійці (у СРСР налічувалось орієнтовно 10 тис. осіб), радянська влада в 1920-х роках не перешкоджала вільному розвитку громади. Так, в ассирійців з'являються освітні заклади, громадські організації на рівні самоорганізації представників самої громади. Більшість із цих ініціатив були формалізовані та ідеологізовані. Навчальний процес обмежувався погано організованими класами з критичним браком літератури й освітян, громадські організації використовувалися для радянізації та виробничої згуртованості меншини. Усі ці заходи й презентоване піклування з боку радянської влади мали на меті створити позитивне сприйняття з боку ассирійців наявного державного устрою.

Більшість представників громади, за свідченнями різних архівних джерел, мали наміри повернутися до батьківщини. У цьому полягало коріння найбільшої проблеми адаптації ассирійців до нового місця проживання. Вони не розглядали радянську державу як місце постійного проживання та як усі вимушені біженці планували повернення на батьківщину. Радянські керманичі неодноразово фіксували низькі освітні й культурні рівні, наявні ознаки родоплемінних устоїв, інституції національного управління та інші «негативні» особливості; фіксувався низький негативний рівень соціалізації. Незважаючи на це, вони продовжували формувати імідж СРСР як країни, у якій усі народи рівні й мають спектр можливостей, гарантованих державою. Можливості відвідувати батьківщину в 1920-х роках працювали як канал публічної дипломатії. Користуючись нестабільною ситуацією в Персії й Туреччині, влада утворювала ілюзію національного добробуту в СРСР, що розширювало коло прихильників радянської держави. Дієвим інструментом, на думку очільників радянських спецслужб, були колективні листи-звернення. 1 вересня 1925 р. в газеті «Известия ЦИКа СССР» Всеросійський союз ассирійців спільно з представниками ассирійців, які проживали в м. москві, розмістили звернення до ассирійців із Месопотамії, Туреччини та Персії. Цим зверненням вони засуджували політику Англії у вирішенні «Мосульского питання» в доповіді на Женевській сесії Ліги Націй [7].

У наказі до керівників політвідділів червоної армії від 8.11.1920 року зазначалося про необхідність просвітницької роботи серед представників народів Сходу. У ньому йшлося про поширення інформації про радянську владу, сприяння позитивного ставлення до радянської дійсності, проведення комуністичної агітації [8]. Зі звітів уповноваженого представника РСФСР у Персії, датованих 14.12.1922 р., ми дізнаємося, що він брав

участь в обговоренні питань повернення ассирійських біженців до Урмії (Персія). Зазначалося, що ассирійських біженців у Тебризі нараховується понад 3500 осіб, із них 300–400 – російські громадяни (можливий факт паспортизації). На той час фінансову допомогу біженцям надавали американці та перський уряд. У рекомендаціях зазначено про необхідність призначення спеціального радянського представника серед ассирійців-біженців у Персії. Це передбачало таку мету, як збереження впливу на ассирійську громаду, розширення власної присутності в регіоні з наявними стратегічними комунікаційними мережами протидії американській експансії регіону [9].

Ситуація змінюється на кінець 1920-х–початок 1930-х років. У цей час стало зрозуміло радянській владі про неможливість здійснення світової революції. Радянський Союз потрапив до санкційного й ізоляційного міжнародного положення, що вплинуло на вектор зовнішньої політики держави. Іншим чинником було «позитивне» реформування структури внутрішнього управління. Від пошуку підтримки серед населення та легітимізації свого положення радянська влада перейшла до побудови чіткої ієрархічної структури управління, яка мала фундамент на всебічному використанні репресивного апарату. Визначений вектор надав можливості перейти від політики «загравання» до жорсткого переформатування суспільства за більшовицькими лекалами.

У такій ситуації ассирійська громада як інструментарій впливу на сусідні країни перестала бути актуальною. У рамках цієї концепції відмовлено переселенню 20 тис. ассирійської спільноти з Персії до СРСР [6]. На різних рівнях припинялися будь-які контакти ассирійців із СРСР й іноземними співвітчизниками, репресій зазнала нечисленна родова, політична, інтелектуальна та освітньо-культурна національна еліта. На внутрішньодержавному рівні поступово згорталися програми підтримки й розвитку національної громади. В ассирійському середовищі на державному рівні впроваджувалися програми уніфікації та стандартизації, метою яких була асиміляція на тлі радянізації національної громади.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуті нами методи гібридизації зовнішньої політики імперських інституцій із використання національного чинника свідчать про схожість їх методологій. Розсіваючи міжнародний хаос, переслідувалася мета захисту власних кордонів і переконання власного населення в стабільності наявного режиму або виправдовується нестабільність у державі глобальним трендом.

Радянський та царські режими презентували хаос як частину формування нового світоустрою. Такий нестабільний стан у прикордонних районах був потрібен як формат добровільної демілітаризації кордонів. Гібридизація свого впливу за допомогою використання національних меншин країни-жертви призводила до зменшення використання власних ресурсів, прямого втручання й позитивного міжнародного позиціювання умовного відсторонення від конфлікту. Головної метою цих новацій була імперська політика із захоплення територій сусідніх держав і розширення зони свого впливу.

Ассирійці за двох імперських формацій стали інструментарієм амбітних глобальних планів. Вони в пошуках власної моделі територіального самовизначення, заручниками геополітичних обставин. Обслуговуючи в тому чи іншому форматі імперські забаганки, вони втратили лояльність державних урядів за місцем проживання й не здобули її в країнах тимчасового перебування. Усе це не привело до цілеспрямованих новацій у національному середовищі, а мало зворотний негативний результат. Ассирійці на тривалий період опинились у кризовій ситуації: воєнні дії, утрата засобів до існування, вимушене біженство, геноцид, зміна сталих елементів національної ідентичності. За відсутності власної державності це призвело до руйнівних наслідків у середовищі національної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Православная Урмия. Русская. (1912). Издание урмийской православной миссии в Персии. *Джульфа,* № 5, 15 с.; Игумен Пимен. (1925) Православная Урмия в годы Персидских смут. Киев: Тип. Киево-Печерской Успенской лавры 25 с.

2. Бахтинський, Ф. (1928). Ассирійці (Айсори) у Києві. *Східний світ,* № 6, с. 213–235; Бит-Юхан С. (1935). Среди советских ассирийцев. *Революция и национальности,* № 2, с. 85–87; Матвеев, Киев (1979). Ассирийцы и ассирийская проблема в новое и новейшее время. Москва, 189 с.; Матвеев, Киев (1968). Ассирийский вопрос во время и после первой мировой войны. Москва: Наука, 143 с. Болотов, В. В. (1901). Из истории церкви Сиро-Персидской. Санкт-Петербург: Тип. А. П. Лопухина, с. 716–719.

3. Арутюнов, А. (1902). К антропологии айсоров. *Русский антропологический журнал,* № 4, с. 88–100.

4. Margulov, A. (2023). Assyrians in the USSR: demographic and language aspects of the soviet policy. *EAST EUROPEAN HISTORICAL BULLETIN,* (26), 95–105; Margulov, A. (2021). Маргулов, А. Х. (2014). Ассирійці України в 1920–1930-х роках: хроніки протистоянь. Донецьк: ДонНУ.

5. Margulov, A. (2021). Assyrian national elites of Georgia in the 1920s: public policy and national-cultural identity. *East European historical bulletin,* (20).

6. Державний архів російської федерації, ф. 364 с, оп. 7, спр. 11, арк. 3

7. Державний архів російської федерації, ф. р3302, оп. 1, спр. 27, арк. 20

8. Російський державний архів соціально-політичної історії. ф. 495, оп. 154, спр. 65, арк. 1

9. Центральний історичний архів Національного архіву Грузії, ф. 612, оп. 1, спр. 113, арк. 58–60.

REFERENCES

1. Pravoslavnaya Urmiya. Russkaya. (1912). Izdanie urmiiskoi pravoslavnoi missii v Persii. *Dzhulfa,* № 5, 15 p.; Igumen Pimen. (1925) Pravoslavnaya Urmiya v godi Persidskikh smut. Kiev: Tip. Kievo-Pecherskoi Uspenskoi lavri 25 p. (in Russian).

2. Bakhtinskii, F. (1928). Assiriitsi (Aisori) u Kиєvi. *Skhidnii svit,* № 6, p. 213–235; Bit-Yukhan S. (1935). Sredi sovetskikh assiriitsev. *Revolyutsiya i natsionalnosti,* № 2, p. 85–87; Matveev, Kiev (1979). Assiriitsi i assiriiskaya problema v novoe i noveishee vremya. Moskva, 189 p.; Matveev, Kiev (1968). Assiriiskii vopros vo vremya i posle pervoi mirovoi voini. Moskva: Nauka, 143 p. Bolotov, V. V. (1901). Iz istorii tserkvi Siro-Persidskoi. Sankt-Peterburg: Tip. A. P. Lopukhina, p. 716–719 (in Russian).

3. Arutyunov, A. (1902). K antropologii aisorov. *Russkii antropologicheskii zhurnal,* № 4, p. 88–100 (in Russian).

4. Margulov, A. (2023). Assyrians in the USSR: demographic and language aspects of the soviet policy. *EAST EUROPEAN HISTORICAL BULLETIN,* (26), 95–105; Margulov, A. (2021). Marhulov, A. Kh. (2014). Assyriitsi Ukrainy v 1920–1930-kh rokakh: khroniky protystoian. Donetsk: DonNU (in English).

5. Margulov, A. (2021). Assyrian national elites of Georgia in the 1920s: public policy and national-cultural identity. *East European historical bulletin,* 20 (in English).

6. Derzhavnyi arkhiv rosiiskoi federatsii, f. 364 s., op. 7, spr. 11, ark. 3 (in Ukrainian).

7. Derzhavnyi arkhiv rosiiskoi federatsii, f. r3302, op. 1, spr. 27, ark. 20 (in Ukrainian).

8. Posiiskyi derzhavnyi arkhiv sotsialno-politychnoi istorii. f. 495, op. 154, spr. 65, ark. 1 (in Ukrainian).

9. Tsentralnyi istorychnyi arkhiv Natsionalnoho arkhivu Hruzii, f. 612, op. 1, spr. 113, ark. 58–60 (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 11.06.2025 р.

УДК 327(5-11)"2022-2025"
Наталія Хома,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
nataliia.m.khoma@lpnu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-2507-5741,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-39-59

ЦЕНТРАЛЬНОАЗІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ АКТИВІЗАЦІЇ 2022–2025 рр.

З'ясовано причини, наслідки активізації Китаєм центральноазійського вектора зовнішньої політики. Розкрито еволюцію ініціатив, зміст політики Китаю щодо держав Центральної Азії; з'ясовано позицію держав регіону щодо співпраці з Китаєм; досліджено вплив російського чинника на політику Китаю в Центральній Азії; з'ясовано результати, проблеми, які проявилися в ході активізації взаємин останніми роками. Методологія дослідження опирається на інституційний аналіз. Звернено увагу на нові механізми дво- та багатосторонньої взаємодії Китаю й держав Центральної Азії. Причинами активізації Китаю в Центральній Азії визначено тяглість зв'язків; геополітичні амбіції Китаю; геоекономічні характеристики регіону (надра, розміщення як логістичного коридору); зацікавленість в інвестуванні та ринку збуту продукції; зниження спроможності росії впливати на Центральну Азію й ін. Причини активізації Китаю в Центральноазійському регіоні наявні не лише з боку Китаю, а й держав Центральної Азії: потреба в надійному гарантові безпеки; зацікавленість в інвесторах; бажання інших моделей спілкування, аніж та, котру реалізовує росія (зверхність, тиск і под.). Указано наслідки активізації Китаю в регіоні Центральної Азії: зростання ризику для держав регіону потрапити в боргову залежність від Китаю з подальшими загрозами суверенітету, безпеці; створення Китаєм у державах регіону прошарку корумпованих чиновників, які підтримують проєкти, вигідні саме Китаю; побоювання економічного та демографічного «поглинання» Китаєм центральноазійських держав, заволодіння природними ресурсами й т. ін.

Ключові слова: Китай, Центральна Азія, геополітика, регіональна геостратегія, геостратегічні пріоритети, національний інтерес, національна безпека, ініціатива «Один пояс, один шлях».

© Хома, Н., 2025

Nataliia Khoma,
Lviv Polytechnic National University,
ORCID ID: 0000-0002-2507-5741

CENTRAL ASIAN VECTOR OF CHINA'S FOREIGN POLICY: REASONS AND CONSEQUENCES OF ACTIVATION (2022–2025)

The reasons and consequences of China's activation of the Central Asian vector of foreign policy are determined. The evolution of initiatives and the content of China's policy towards the states of Central Asia are revealed; the position of the states of the region on cooperation with China is clarified; the influence of the Russian factor on China's policy in Central Asia is investigated; the results and problems that have emerged during the activation of relations in recent years are identified. The research methodology is based on institutional analysis. Attention is drawn to new mechanisms of bilateral and multilateral interaction between China and the states of Central Asia. The reasons for China's activation in Central Asia are determined as follows: continuity of ties; China's geopolitical ambitions; geoeconomic characteristics of the region (mineral resources, location as a logistics corridor); interest in investment and market for products; reduced ability of Russia to influence Central Asia, etc. The reasons for China's activation in the Central Asian region are not only on the part of China but also on the part of the Central Asian states: the need for a reliable security guarantor; interest in investors; desire for other models of communication than the one implemented by Russia (superiority, pressure, etc.). The consequences of China's activation in the Central Asian region include: an increased risk for the states of the region to fall into debt dependence on China with subsequent threats to sovereignty and security; China's creation of a layer of corrupt officials in the states of the region who support projects that are beneficial to China; fears of economic and demographic "absorption" of Central Asian states by China, seizure of natural resources, etc.
Key words: China, Central Asia, geopolitics, regional geostrategy, geostrategic priorities, national interest, national security, Belt and Road Initiative.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Геополітична роль Центральної Азії нині стрімко зростає. Тут перетинаються інтереси провідних світових гравців, кожен із яких прагне реалізувати свій національний інтерес, зміцнити геополітичні позиції завдяки ресурсам, розміщенню та іншим можливостям центральноазійських держав. Останніми роками змагання за вплив на Центральну Азію різко прискорилися через низку причин, передусім

через зниження спроможності росії впливати на процеси в Центральній Азії. Тривалий час росія позиціювала себе тим зовнішнім гравцем, який має інтереси в регіоні та нібито якісь преференції «старшого брата». Повномасштабне вторгнення в Україну змінило як можливості росії впливати на регіон, так і вплинуло на сприйняття росії в державах Центральної Азії (попри їх неоавторитарні режими). Це стало «вікном можливостей» для Китаю й меншою мірою – інших держав (Туреччина, держави ЄС, США, Індія та ін.).

Китай найбільше використовує момент ослаблення позицій росії в Центральній Азії; так він реалізовує свої геополітичні амбіції. Про це свідчить стрімка активізація різного типу взаємодій у порівнянні з попередніми етапами співпраці з п'ятьма державами регіону. Китай має репутацію держави, яка схильна використовувати різні кризи, міжнародні конфлікти й под. для зміцнення власних позицій. У 2022–2025 рр. таку можливість для Китаю опосередковано створила російська агресія проти України, яка мала наслідком зниження присутності росії в Центральноазійському регіоні. Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Туркменістан та Таджикистан цікаві Китаю різною мірою й щодо різних сфер, однак в основі цього інтересу – дві особливості Центральноазійського регіону: 1) багаті надра (передусім енергоресурси); 2) географічна позиція транспортного торгового коридору з Китаю в західному напрямку.

Китай не лише декларує наявність інтересу до Центральної Азії, а й демонструє рішучість у відстоюванні своїх геополітичних, безпекових, економічних та інших інтересів. Цілі Китаю постійно розширюються; вони вже вийшли за рамки лише логістичних коридорів і викопного палива. Загострення безпекових викликів у глобальному масштабі прискорює розвиток співпраці Китаю з центральноазійськими державами. Це динамічний процес, який потребує моніторингового аналізу задля виявлення можливих геополітичних й інших наслідків.

Робоча гіпотеза дослідження: останніми роками Китай скористався ослабленням впливу росії на держави Центральної Азії; застосована Китаєм тактика є проявом геоекономічної експансії через потрапляння центральноазійських держав у боргову залежність із подальшими ризиками для їх безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після розпаду СРСР та утворення незалежних держав Центральної Азії Китай радше оцінював потенціал новоутворених держав, але активна співпраця не відбувалася. Отож і проблематика в науковому дискурсі представлена нечисленними дослідженнями. Інтерес до вивчення відносин Китаю та держав Цент-

ральної Азії зріс у 2010-х рр. Предметом уваги вчених були геополітичні, геоекономічні й безпекові інтереси Китаю в Центральній Азії, а також інтереси держав Центральної Азії щодо співпраці з Китаєм. Приділено увагу можливостям і ризикам співпраці держав Центральної Азії в межах ініціативи Китаю «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI), яка реалізується від 2013 р.

Нині в низці західних політологічних, безпекознавчих видань прицільно вивчається зовнішньополітичний курс Китаю: *The China Quarterly, Journal of Contemporary China, China Brief Notes* та ін. Чимало видань розглядають політику як Китаю, так і держав Центральної Азії: *Asian Journal of Political Science, Central Asian Survey, Central Asian Affairs, Asia Policy* та ін. В Україні Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України й ГО «Українська асоціація китаєзнавців» видається науковий журнал *Китаєзнавчі дослідження*.

Низку досліджень центральноазійського вектора зовнішньої політики Китаю провели українські (А. Гольцов [19], Б. Голянич [20], А. Гончарук [21], С. Даниленко [22], О. Деменко [23], А. Морозюк [24], Н. Романюк [25] та ін.) і закордонні вчені (Я. Бава [1], Т. Дадабае [3], А. Мендез [8], І. Сунь [14], Я. Шчепановіч [11], Н. Яу [18] та ін.). Розпочате вивчення опосередкованих наслідків російсько-української війни для Центральної Азії, позаяк вони також формують мінливий регіональний (центральноазійський) порядок [5; 7]. Звернено увагу на те, як Китай заповнює «вакуум» у Центральній Азії, який утворився після зменшення впливу росії [6]. Значний інтерес до тематики виявляють також російські автори; без конкретизації їх неоколоніальних імперських наративів хочемо відзначити: у їхніх роботах наголошено, що як тільки «конфлікт з Україною» завершиться, то Росія якнайшвидше має відновлювати ослаблені позиції в Центральній Азії, щоб не втратити контроль над регіоном.

Мета дослідження – з'ясувати причини та наслідки активізації впродовж останніх років Китаєм центральноазійського напряму своєї зовнішньої політики. Для досягнення мети поставлено **завдання:** розкрити еволюцію ініціатив Китаю щодо регіону Центральної Азії; виділити особливості політики Китаю щодо держав Центральної Азії; з'ясувати позицію держав Центральної Азії щодо активізації співпраці з Китаєм; дослідити вплив російського чинника на політику Китаю в Центральній Азії; проаналізувати співпрацю Китаю з кожною з держав Центральної Азії крізь призму досягнутих результатів, наявних викликів і проблем, можливих перспектив.

Методика дослідження. Методологія дослідження опирається на інституційний аналіз, спрямований на вивчення рішень як Китаю, так і

держав Центральної Азії, у частині співпраці впродовж останніх років (2022–2025 рр.).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історично Центральна Азія була на важливому географічному перехресті, де різні цивілізації (індійська, китайська, османська та ін.) змагалися за свій стратегічний вплив на регіон. Його важливість підкреслював Г. Дж. Маккіндер у теорії Гартленда – «Світового острова», куди, зокрема, входить і Центральна Азія: хто править «Світовим островом», той панує над світом. Нині саме Центральна Азія має вирішальне значення для спроб Китаю побудувати новий світовий порядок.

Відносини Китаю та держав Центральної Азії еволюціонують, що дало змогу дослідникам виокремити кілька етапів, а нам – доповнити цю хронологію.

На *першому* етапі (1991–1995 рр.) Китай спостерігав за наслідками розпаду СРСР, установив дипломатичні відносини з державами регіону. У 1994 р. сформульовано бачення держав Центральної Азії через визначення загальних принципів взаємин. Розвивалась економічна, торговельна співпраця, але в невеликих масштабах. Приділялась увага безпековим проблемам на кордонах. Відносини розвивалися повільно не лише через традиційну обережність Китаю, а й через тогочасну зорієнтованість Китаю на співпрацю з державами Південно-Східної Азії.

На *другому* етапі (1996–2000 рр.) Китаєм розпочато реалізацію «стратегії проникнення» через занепокоєння безпекою та економічним розвитком прикордонної смуги з огляду на чутливість держав Центральної Азії до міжнародного тероризму, ісламського радикалізму, екстремізму, організованої злочинності. Водночас зріс інтерес Китаю до вуглеводневих ресурсів центральноазійських держав. Від 1996 р. Китай співпрацював із частиною держав Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан) у межах «Шанхайської п'ятірки».

На *третьому* етапі (2001–2013 рр.) Центральна Азія набула стратегічного значення для Китаю з огляду на глобальні наслідки подій 11 вересня 2001 р. [23, с. 223]. Актуалізувалися проблеми забезпечення доступу до сировини, використання транзитного потенціалу регіону. Китай посилив акцент на багатосторонній співпраці в рамках Шанхайської організації співробітництва. Хоч на цьому етапі підписано багато домовленостей, але багато із них мали декларативний характер. Китай відкрито не розкривав намірів щодо Центральної Азії, але активно інвестував у регіон, передусім в енергетичну інфраструктуру.

Четвертий етап (2013–2021 рр.) пов'язаний із геоекономічною ініціативою BRI. У 2013 р. Китай оголосив створення «Економічного поясу Шовкового шляху», намір розвивати економічні коридори «Китай – Центральна Азія – Росія – Європа» та «Китай – Центральна та Західна Азія – Перська затока – Середземне море». Вони мали істотно скоротити терміни доставлення китайських вантажів у Європу [20, с. 16]. Відбулось економічне «проникнення» в регіон [24, с. 269] у сферах енергетики, транспортно-логістичної інфраструктури, створення зон вільної торгівлі та ін. Отже, Центральна Азія вже тоді набула для Китаю стратегічної ваги, а ослаблення від 2022 р. впливу росії на регіон лише прискорило ці процеси. Додатковим чинником зближення Китаю й держав Центральної Азії стала зміна влади в Афганістані (2021 р.) і нові ризики, зумовлені політикою ісламістського руху «Талібан» [12].

П'ятий етап (2022 р. – донині) – зростання темпів та інтенсивності взаємодії Китаю з регіоном Центральної Азії. Це пов'язано з витіснення Китаєм росії, вимушеним початком проєктів в обхід росії через санкційну політику Заходу. Китай працює не лише з кожною з держав регіону на двосторонньому рівні, а й з усіма країнами регіону як колективним áктором без залученості будь-яких інших держав. Ідеться, передусім, про саміти «Китай – Центральна Азія», «С+С5».

Китай акцентує увагу на тяглості зв'язків із Центральною Азією – ще від стародавнього Великого шовкового шляху. Нині формується «бачення спільноти Китаю та Центральної Азії зі спільним майбутнім» [16]. Сі Цзіньпінь зробив кроки, щоб переконати держави Центральної Азії в тому, що в поляризованому світі, де багато погано прогнозованих викликів, вони можуть розраховувати на підтримку Китаю. Зокрема, у Сіанській декларації (2023 р.) [17] закріплена спільна позиція держав-підписантів: підтримка ефективного всебічного співробітництва між Китаєм і державами Центральної Азії відповідає їхнім фундаментальним інтересам. Останні два роки прискорено вибудовується механізм взаємодії в системі «Китай – Центральна Азія». Плани Китаю відкрити секретаріат «С+С5» свідчать про відхід від свого попереднього бажання працювати на двосторонньому рівні.

Очевидним є намір прив'язати всю Центральну Азію до Китаю незалежно від внутрішньої ситуації та змін, які відбуваються в межах окремо взятих держав регіону. Також Китай розраховує, що в межах спільного формату йому простіше буде організовувати діалог про спільні проєкти (залізниці, газопроводи й ін.), куди залучено одночасно кілька держав і де є суперечності між центральноазійськими державами через відмінні національні інтереси.

Наполегливу політику китайського експансіонізму в регіоні Центральної Азії добре характеризують ідіоми «hide one's capabilities and bide one's time», «taoguang yanghui», що означає «зберігати стриманість і вичікувати». Політику Китаю в регіоні Центральної Азії називають «геостратегією ефективного впливу» [19, с. 37]. Вона передбачає дієве просування своїх інтересів, здобуття різноманітних вигод, зміцнення на теренах центральноазійських держав власних геополітичних та геоекономічних позицій. При цьому щодо особливо слабких у політичному й економічному сенсі держав Китай потенційно може реалізувати курс на встановлення своєї латентної гегемонії.

Конфлікти та напруга між центральноазійськими державами перешкоджають Китаю реалізовувати свої інтереси, особливо масштабні інфраструктурні проєкти. Прикладом є проєкт залізниці CKU (China–Kyrgyzstan–Uzbekistan railway project), перемовини щодо якого тривали від 1997 р., і лише у 2025 р. проєкт стартував. У його реалізації не була зацікавлена третя сторона – Казахстан. Такі кейси конкуренції в межах регіону Центральної Азії Китай ураховує, щоб уможливити реалізацію своїх прагматичних інтересів.

Для Китаю Центральна Азія важлива через геоекономічні характеристики (багатство регіону мінерально-сировинними ресурсами): можливості трансконтинентального сполучення для реалізації BRI; перспективи вигідного інвестування в галузі господарства центральноазійських держав; ринки збуту китайської продукції [19, с. 35].

Очевидним є те, що Китай зацікавлений у безпечній Центральній Азії, бо за інших умов сильно ускладниться чи й унеможливиться реалізація проєктів і досягнення Китаєм своїх національних цілей. Китай зацікавлений у більш активній участі в питаннях безпеки, бо його інвестиційні проєкти вимагають стабільності в регіоні, недопущення будь-яких збройних протистоянь на зразок тих, що відбувалися донедавна між військовими Таджикистану та Киргизстану [2]. Відтак Китай зацікавлений в угодах на зразок підписаної між Таджикистаном і Киргизстаном (13.03.2025 р.) [13]. Ще одним прикладом зацікавленості Китаю в безпеці в Центральній Азії став візит у 2022 р. Сі Цзіньпіня до Казахстану, у ході якого озвучені запевнення в підтримці територіальної цілісності Казахстану [9]. Після вторгнення росії в Україну це була дуже важлива заява з огляду на наявність у Казахстану кордону з росією.

Однак, хоч Центральна Азія та Китай і мають взаємовигідні відносини, проте вони дуже асиметричні. Також для держав Центральної Азії важливо не опинитись у центрі конкуренції великих держав; це має результатом

їхні кроки щодо балансування відносин із Китаєм, США, ЄС, Туреччиною, росією та ін. Не лише Китай цікавиться Центральною Азією. Наприклад, 75 % нових родовищ нафти в Казахстані – це проєкти американських нафтових компаній; у регіоні працюють і британські, французькі, турецькі, іранські, японські, російські компанії. Отож Центральноазійський регіон стає одним з основних у світі регіонів боротьби великих держав за вуглеводневі й інші природні ресурси. Крім нафти та газу, наявні інтереси й до урану Узбекистану, алюмінію, міді й чорних металів Таджикистану тощо. Багатство надр Центральної Азії посилює зацікавленість у регіоні як Китаю, так і інших великих áкторів міжнародної політики.

Для інтеграції в інші держави Китай традиційно застосовує систему низьковідсоткового кредитування. Це може призвести до боргової залежності держав і підриву їхньої національної безпеки. Шрі-Ланка, Ефіопія, Кенія, Ангола та інші. держави вже є прикладами того, до чого призводить несвоєчасне повернення позик у Китаю на реалізацію інфраструктурних, енергетичних й інших проєктів. Наразі основна частина китайських капіталовкладень спрямована в паливно-енергетичний сектор, видобуток природних ресурсів, будівництво трубопроводів до Китаю для транспортування цих ресурсів і т. ін. Кредитні кошти від Китаю передбачають, що за них купується китайська техніка для реалізації згаданих проєктів. Бачимо, що Китай уже друге десятиліття здійснює дуже прагматичну стратегію підтримки свого національного бізнесу та робочої сили завдяки сприянню їх залученості до закордонної економічної експансії.

Китай зміцнює свої інтереси «жорсткої» сили в Центральній Азії. Для цього Пекін створив військову базу в Мургабському районі Таджикистану поблизу китайсько-афганського кордону. Проведено велику кількість спільних військових навчань з арміями держав Центральної Азії в рамках ШОС, а також на дво- чи тристоронній основі. Китай також запустив програми навчання армій держав Центральної Азії, надавав військово-технічну допомогу. Упродовж останнього десятиліття помітні кроки Китаю, щоб захопити ринок оборонного обладнання Центральної Азії, витіснивши з нього насамперед росію. Продаж Китаєм зброї в регіоні різко зріс. Наприклад, Туркменістан придбав у Китаю ракетні системи HQ-9 і HQ-12, Узбекистан – ракетну систему HQ-9 FD2000, Казахстан – ударні безпілотники Wing Loong-1 і т. ін.

Донедавна позиція Центральної Азії щодо співпраці з Китаєм дещо відрізнялася сприйняттям ініціатив Китаю, спрямованих на всебічну активізацію взаємин. Наприклад, Казахстан й Узбекистан демонстрували

деяку стриманість у співпраці з Пекіном, аніж Таджикистан чи Киргизстан. Але після російського вторгнення в Україну почала окреслюватися тенденція щораз більшої зорієнтованості на Китай. Не в останню чергу цьому сприяла також адресована Китаєм державам Центральної Азії теза про нинішнє звуження в держав Центральної Азії кількості великих партнерів для співпраці. Ішлося про те, що росія сконцентрована на війні з Україною, США вийшли з Афганістану, а отже, зменшили свою увагу й до держав, які сусідять із цією державою (Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан).

Не виключаємо, що саме агресивний зовнішньополітичний курс росії підштовхує останніми роками Центральну Азію до Китаю. Казахський аналітик А. Амребаєв навів яскраву метафору того, як деякі центральноазійські уряди сприймають своїх великих держав-сусідів: «Китай для мене – стихія води. Вода може бути життєдайною ріднною для вирощування на полях […] але вода також може бути небезпечною і знищити все. Отже, цю воду треба використовувати так, щоб вона […] давала плоди»; «якщо Китай – це вода, то що таке росія? Сьогодні, ймовірно, це шкідлива хімічна рідина, яка проникає в ці пори і знищує все живе. І тут треба будувати якісь дамби, щоб ця рідина не проникала […], бо росія стає дуже токсичною. Це дуже токсична речовина» [23]. Очевидно, що росія як гарант безпеки стає все менш привабливою для еліт держав Центральної Азії й щораз більше сприймається як джерело загрози. Однак і щодо Китаю не сформоване стійке позитивне ставлення; це розуміє китайська влада, а тому намагається запропонувати нові інструменти. Зокрема, прагнучи досягти своїх цілей у регіоні, Китай, завдяки корупції, створив у державах Центральної Азії цілий прошарок належно мотивованих до співпраці чиновників.

У рамках BRI та завдяки позикам державних банків Китаю китайські компанії (а не компанії з центральноазійських країн) уже реалізували низку інфраструктурних проєктів у Центральній Азії. Так, у 2020 р. загальні китайські інвестиції сягнули 40 млрд дол., 7700 китайських компаній працювали в регіоні. Із кожним роком цифри зростають. Китай кредитує держави Центральної Азії, але опісля використовує це для досягнення своїх інтересів у регіоні. Наприклад, 52 % (1,2 млрд дол.) зовнішнього боргу Таджикистану та 45 % (1,7 млрд дол.) Киргизстану припадає на Китай. Узбекистан заборгував Китаю еквівалент 16 % свого ВВП, Казахстан – 6,5 %, Туркменістан – 16,9 % [15]. Якщо Казахстан й Узбекистан наразі повертають борги за інфраструктурними проєктами BRI завдяки експорту вуглеводневих ресурсів до Китаю, то інші держави

регіону відчувають щораз сильніший борговий тиск. Пекін змусив Бішкек і Душанбе включити в договори про проєкти BRI пункти про більший контроль Китаю над активами, якщо вони не повертатимуть своєчасно борги. Зауважимо, що держави Центральної Азії по-різному ставляться до питання позик. Наприклад, Казахстан й Узбекистан не вважають китайські позики загрозою своїм економічним і політичним інтересам, тоді як у Таджикистані та Киргизстані такі побоювання сильні через уразливі економіки і їм доводиться, зокрема, віддавати борги шляхом постачання Китаю природних ресурсів за заниженими цінами.

На рівні урядів держав Центральної Азії наявна добре замаскована недовіра до Китаю через побоювання, що ця держава «поглине» їх економічно та демографічно. Громадськість уважає, що хоча місцеві еліти отримують вигоду від китайських інвестицій, але корупція й дискримінація нічого не змінюють для населення. Відсутність прозорості багатьох китайських інвестицій у Центральну Азію підживлює незадоволення й в окремих державах регіону (Казахстан, Киргизстан) уже відбувалися протести громадськості проти присутності Китаю та політики урядів держав Центральної Азії щодо зближення з Китаєм. Через залученість великої кількості китайських працівників на ринок праці країн Центральної Азії зменшилися можливості працевлаштування для місцевих жителів; також погіршилась екологія та зросла захворюваність населення. Також населення держав Центральної Азії має певні антикитайські настрої через утиски прав мусульманської меншини уйгурів у Китаї, а також казахів, киргизів й узбеків. Водночас, з огляду на неоавторитарний режим цих держав, вимоги громадян швидко «корегуються» репресивними заходами, а міжнародні інструменти не мають достатнього впливу на запобігання порушенням прав людини.

Китай знає про зростання незадоволення через зростання своєї присутності в регіоні та намагається протидіяти цьому. Зокрема, під час саміту «С+С5» (2023 р.) Сі Цзіньпінь визнав факт зростання антикитайських настроїв і наголосив на важливості створення китайськими компаніями в країнах Центральної Азії локальних робочих місць, зокрема під час будівництва складів та промислових підприємств. Це визначено одним з інструментів зниження напруги на локальному рівні в державах Центральної Азії.

Якщо давати оцінку того, чи насправді остерігаються лідери держав Центральної Азії залежності від Китаю, то посилення певних тривожних настроїв присутнє вже не один рік. Ці настрої стосуються недопущення заволодіння Китаєм вуглеводневими й іншими природними ресурсами

держав Центральної Азії. Водночас лідери держав Центральної Азії дуже зацікавлені в інвестиційній співпраці з Китаєм з огляду на тривалу протяжність кордону (спільний кордон мають три з п'яти держав регіону), відсутність виходу до моря та інші причини, а тому дуже обережно публічно артикулюють свої побоювання.

Припускаємо, що певною мірою інтерес Центральної Азії до Китаю зумовлений відсутністю реальної зацікавленості у співпраці з ними держав Заходу. Наприклад, Киргизстан зацікавлював західних інвесторів проєктом залізниці, що об'єднала б кілька держав Центральної Азії. Під час візитів до США та Німеччини (2023 р.) президента Киргизстану С. Джапаров жодних домовленостей щодо проєкту не досягнуто. Також низка європейських держав лише озвучувала готовність передати промислові технології в регіон Центральної Азії, однак не зробили цього, а Китай за допомогою наданих технологій закладав фундамент для співпраці в найширшому спектрі сфер. Очевидно, що держави ЄС, США та ін. мають певні застереження щодо реалізації спільних масштабних проєктів із державами Центральної Азії через високий рівень корупції, низьку якість демократії, нехтування демократичними правами та свободами й т. ін. Відтак фокус уваги центральноазійських держав зосередився на Китаї, із яким є близькі цінності (неоавторитарні).

Розглянемо детальніше російський чинник активізації Китаю в Центральній Азії. Росія тривало нав'язувала себе державам регіону як провідний партнер. Тривала присутність росії в регіоні та той факт, що нинішні центральноазійські держави колись були частиною Російської імперії та СРСР, дали москві переваги для встановлення тривалого політичного впливу. Ці позиції змінилася, хоч росія докладає зусиль (тиск, шантаж, обіцянки й т. ін.) для збереження позицій. Наприклад, лише у 2022 р. в. путін здійснив п'ять поїздок до держав Центральної Азії. Утім, роль росії в регіоні почала знижуватися, а Китаю – зростати ще до російської агресії щодо України. Цьому сприяло відкриття у 2009 р. першого газопроводу між Центральною Азією з Китаєм. Відтоді Китай послідовно працює, щоб максимально непомітно прискорити цю ерозію старих моделей відносин держав Центральної Азії з росією. Росія не може зрівнятися з обсягами китайських інвестицій, будівельними контрактами тощо в Центральній Азії. Однак торговельні відносини росії з державами Центральної Азії є значними; товарообіг росії з усіма п'ятьма країнами Центральної Азії навіть зріс у результаті реконфігурації ланцюга постачання, спричиненого війною та санкціями. Утім, нині росія відчуває серйозну економічну й політичну конкуренцію, адже Китай прискорено

розширив відносини з лідерами Центральної Азії, а держави Центральної Азії більшою чи меншою мірою також активізувалися за різними напрямами міжнародної співпраці.

Війна в Україні спонукала Китай і країни Центральної Азії шукати нові транзитні шляхи до Європи, передусім залізничні. Торгівля країн Центральної Азії, які не мають виходу до моря, до 2022 р. проходила найперше через росію. Більша частина торгівлі Китаю з Європою в рамках BRI також проходила територією росію. Однак із посиленням санкційної політики Заходу на росію Китай та держави Центральної Азії (Узбекистан, Киргизстан – передовсім) почали шукати альтернативи, уключаючи розширення торгівлі між собою й інші маршрути через Іран і Середній коридор через Каспійське море. Важливо розуміти, що ці процеси відбулися не через військове вторгнення росії в Україну (як протест проти цього), а через те, що міжнародні антиросійські санкції розірвали налагоджені логістичні ланцюги, спричинили вихід із російського ринку низки західних компаній. Тут наявна винятково прагматична, а не ціннісна мотивація, що зрозуміло з огляду на недемократичний тип політичного режиму як Китаю, так і всіх центральноазійських держав.

Окрім того, дається взнаки багаторічне російське зверхнє ставлення до народів Центральної Азії, утручання у внутрішні справи суверенних держав регіону. Нинішня доктрина путіна, яка обґрунтовує військове вторгнення під приводом захисту російськомовних, стала чинником віддаляння держав Центральної Азії від росії. Через агресивну стратегію щодо України лідери держав Центральної Азії відчули потенційну загрозу схожого сценарію на своїх теренах, особливо в Казахстані, який єдиний у регіоні має кордон із росією й досі не завершив процес його демаркації. Неодноразово фіксувалися сигнали від росії щодо того, що й казахські кордони можуть опинитися під загрозою, бо частини Казахстану мають бути повернуті як історично російська територія. Також росія досі має свої військові об’єкти на теренах держав Центральної Азії (у Казахстані, Киргизстані, Таджикистані), що нині сприймається не як гарантія, а як виклик безпеці.

Фактично ще до російського вторгнення в Україну Китай почав витісняти росію як основну силу впливу в Центральній Азії, оскільки для більшості держав регіону саме він уже є головним торговельним партнером [4, с. 5]. Однак саме нинішні трагічні події в Україні останніми роками найбільше сприяють відкриттю «вікна можливостей» для Китаю, щоб зміцнити свої позиції в Центральній Азії. При цьому сам Китай дуже стриманий, обережний у реалізації свого зовнішньополітичного курсу; він публічно не артикулює про свої істинні цілі, обирає вичікувальні тактики

й цим уможливлює досягнення поставлених завдань у міжнародній політиці. Отож, хоча нині держави Центральної Азії співпрацюють і з Китаєм, і з росією, але росія поступово стає «молодшим партнером» для центральноазійських держав, якщо порівнювати з Китаєм.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Низка чинників сприяє зростанню інтересу до вивчення центральноазійського вектора зовнішньої політики Китаю. Серед них: 1) опосередковані наслідки російської агресії щодо України як для держав Центральної Азії, так і для Китаю; 2) зростання безпекових ризиків через політику руху «Талібан» в Афганістані; 3) загострення конкуренції (у глобальному масштабі) за вплив на Центральну Азію; 4) пошук державами Центральної Азії надійного гаранта своєї безпеки й т. ін. Загалом, тематика є дуже динамічною, постійно переглядається через щораз нові виклики різних масштабів.

Центральна Азія сприймається Китаєм як важливий геостратегічний гравець з огляду на природні ресурси та роль транзитного шляху між Європою й Азією. Китай обережно, наскільки можливо непомітно, вибудовує стратегію інтервенції в регіон. Він дбає винятково про свої інтереси, але, щоб їх задовольнити, використовує інструменти, цікаві для центральноазійських держав, наприклад низьковідсоткове кредитування. Китай бачить у державах Центральної Азії великих і довготривалих постачальників природних ресурсів за прийнятну вартість. Реалізовуючи проєкти в Центральній Азії, Китай підтримує своїх виробників і залучає свою робочу силу, а не місцеву, що спричиняє протести в країнах регіону. Також Центральна Азія важлива для безпеки Китаю з огляду на Сіньцзян-Уйгурський автономний район, ураховуючи етнічні та релігійні зв'язки центральноазійських народів з уйгурами, щодо яких Китай здійснює геноцид. Відкриття військових баз, проведення спільних військових навчань, надання військово-технічної допомоги, вихід на ринок зброї, оборонного обладнання Центральної Азії, облаштування кордонів і т. ін. також є сферами інтересу Китаю.

Кожна з держав Центральної Азії має власне бачення співпраці з Китаєм. Казахстан й Узбекистан тривалий час доволі стримано ставилися до широкої співпраці з Пекіном, аніж Таджикистан чи Киргизстан; Туркменістан дотримувався політики нейтралітету та уникав багатьох форм співпраці. Але останніми роками всі держави Центральної Азії більш зорієнтовані на Китай через внутрішні проблеми й глобальні

виклики. Посилення сприйняття росії як джерела загроз, а також запроваджені проти держави-агресора міжнародні санкції стали чинником зближення держав Центральної Азії та Китаю. Однак було б дочасно робити висновок про сформоване однозначно позитивне ставлення до Китаю в еліт і громадськості держав Центральної Азії. Це розуміє Китай, а тому пропонує гарантії безпеки, можливості для створення нових робочих місць, нові інфраструктурні проєкти та ін. Утім, еліти та громадськість центральноазійських держав мають побоювання, що через значні борги Китаю, накопичені через реалізацію інфраструктурних проєктів і масштабну корупцію, Китай може заволодіти їхніми природними ресурсами, територією тощо.

Особливий інтерес Китаю до Центральної Азії почав проявлятися не з початком міжнародної санкційної політики щодо росії, а від початку реалізації інфраструктурної ініціативи BRI у 2013 р. Усі держави регіону мають значні природні ресурси й розміщені на перехресті торговельних шляхів. Масштаби співпраці з тією чи іншою державою регіону визначаються, передусім, наявністю спільного кордону, безпековими викликами, доцільністю та можливістю розвитку нових транспортних коридорів через ту чи іншу державу. Для неоавторитарного Китаю сприятливим для співпраці чинником є той факт, що режими всіх держав Центральної Азії не відповідають демократичним стандартам, а корупційні механізми неформально є прийнятними. Показово, що всі держави Центральної Азії, з одного боку, зацікавлені в партнерстві з Китаєм та бачать певні переваги для себе, а з іншого – остерігаються потрапляння у фінансову (боргову) чи іншу форму залежності.

Казахстан є головним економічним партнером Китаю в регіоні. Зацікавленість стосується казахських природних ресурсів, побудови транспортних коридорів, логістичних об’єктів, підприємств хімічної та ін. промисловості. Особливістю Казахстану є те, що наразі його борг Китаю не набув загрозливих розмірів. Казахстан єдиний серед держав Центральної Азії має кордон із росією, а велика його частина не є демаркованою. Після вторгнення росії в Україну та зростання тривожності щодо можливої російської агресії й щодо Казахстану Казахстан розглядає саме Китай гарантом своєї територіальної цілісності. Відтак в офіційній риториці Китаю озвучено намір будувати китайсько-казахську спільноту зі спільним майбутнім і високою довірою.

Киргизстан співпрацює з Китаєм у сферах енергетики, транспорту, гірничодобувної промисловості, логістики, сільського господарства й т. ін. Китай є найбільшим торговельним, інвестиційним партнером

Киргизстану. Велике значення має початок спорудження залізниці (спільно з Узбекистаном), яка уможливить транспортування в обхід росії. Є перспектива перетворення Киргизстану на логістичний центр для євразійської торгівлі. Однак китайсько-киргизькі відносини є дуже асиметричними: для Китаю проєкти в Киргизстані є незначними, але для Киргизстану це є способом інтегруватись у світову торгівлю. Водночас така інтеграція спричинила значний борг перед Китаєм, посилилися критичні настрої в киргизькому суспільстві щодо партнерства з Китаєм передусім через зростання китайської трудової міграції в Киргизстані.

Узбекистан та Китай не мають спільного кордону; відбувається співпраця у сферах економіки, торгівлі, логістики, сільського господарства, енергетики, протидії тероризму й наркоторгівлі. Китай є провідним постачальником зброї в Узбекистан, натомість Узбекистан постачає природний газ, бавовну, неорганічні хімікати тощо. Також Узбекистан зацікавлений у співпраці з Китаєм у сфері цифрової трансформації: ідеться як про розвиток електронної комерції, покращення цифрових послуг, так і про експорт китайських цифрових технології нагляду, контролю за населенням (цифровий авторитаризм). Через територію Узбекистану проходить газопровід «Центральна Азія – Китай». Для Китаю Узбекистан є коридором до портів Перської затоки та Чорного моря. Узбекистан важливий для Китаю як частина торгового маршруту «Середній коридор» (Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут), який з'єднує Азію та Європу. Узбекистан має виражені економічні амбіції, а тому більш відкритий до китайських інвестиційних проєктів, ніж більшість держав Центральної Азії. При цьому наразі немає високого ризику потрапити в боргову залежність від Китаю, оскільки кредити спрямовуються переважно у високорентабельні галузі узбецької економіки.

Таджикистан (найбідніша країна Центральної Азії) надзвичайно важливий для Китаю через розміщення (відкриття шляху в західному напрямку) та багатство надр. Основний інтерес для Китаю становить видобуток золота, свинцю, міді, цинку й т. ін., що має наслідком руйнування таджицької екосистеми. Зростання заборгованості Таджикистану Китаю є загрозливим через неспроможність повернути позики. Економічна експансія Китаю може трансформуватись у політичну та безпекову залежності. Таджикистан вимушений удаватися до таких нестандартних способів повернення боргу, як передання у розпорядження Китаю золоторудних родовищ; звільнення китайських підприємств від сплати податків; допуск китайських підприємств до стратегічно важливих секторів економіки, як-от бавовнярство. Ще у 2011 р. Таджикистан передав Китаю частину

своєї території, багатої золотом та ураном, в обмін на списання боргів, але влада цю втрату представила як успішне врегулювання багаторічної прикордонної суперечки, а не як плату за борги. Оскільки Таджикистан має спільний із Китаєм кордон, то посилення залежності від Китаю може мати загрозливі наслідки для суверенітету та територіальної цілісності. Китай має дві військові бази в Таджикистані, активізує військову співпрацю, убудовується в таджицький сектор безпеки. Це особливо актуалізувалося після захоплення у 2021 р. влади в Афганістані рухом «Талібан». Також військові бази слугують посиленню контролю над уйгурами в Сіньцзян-Уйгурському автономному районі, захисту китайських інвестицій у Таджикистані й т. ін.

Туркменістан і Китай взаємодіють, передусім, щодо розробки газових родовищ, транспортування газу (газопровід «Центральна Азія–Китай»), завдяки чому росію поступово витісняють із регіону. Туркменістан має великі поклади газу, але обмежений у самостійному видобутку та виході на світовий ринок. Туркменістан фактично потрапив у фінансову залежність від Китаю, але офіційно заперечує це. Є припущення про постачання газу Туркменістаном Китаю в рахунок боргів (схема «ресурси в обмін на інвестиції»). Також Туркменістан узалежнений від партнерства з Китаєм в частині імпорту зброї й цифрових технологій спостереження. Китай є другим за величиною постачальником зброї до Туркменістану. Водночас відносини Китаю з Туркменістаном наразі розвиваються найповільніше в межах регіону. Про це свідчить представлення динаміки відносин двох держав, особливо на владних інтернет-ресурсах. Ідеться переважно про декларацію намірів, обговорення планів, консультації, вивчення можливостей, у той час, як у випадку з іншими державами Центральної Азії, констатуються конкретні результати.

Наразі держави Центральної Азії та Китай мають взаємовигідні, але виражено асиметричні відносини. Китай зацікавлений у центральноазійському регіоні як джерелі природних ресурсів, ринку збуту своїх товарів (у т. ч. зброї, технологій стеження й т. ін.), транспортно-логістичних шляхах у західному напрямку, можливостях розміщувати військові бази. Натомість держави Центральної Азії зацікавлені в китайських інвестиціях та технологіях, але остерігаються потрапляння в боргову залежність від Китаю з подальшими наслідками для свого суверенітету, територіальної цілісності, безпеки.

Отже, *причинами* активізації Китаю в регіоні Центральної Азії є тяглість зв'язків між ними; геополітичні амбіції Китаю; геоекономічні характеристики регіону; розміщення центральноазійських держав як

логістичного коридору в західному напрямку; зацікавленість Китаю в інвестуванні та ще одному великому ринку збуту своєї продукції; зниження спроможності росії впливати на процеси в Центральній Азії; намір зайняти панівні позиції на ринку зброї, оборонного обладнання для держав Центральної Азії та ін. Причини активізації Китаю в Центральноазійському регіоні наявні не лише з боку Китаю, а й держав Центральної Азії. Це потреба в надійному гарантові безпеки; зацікавленість в інвестиційній співпраці з Китаєм за відсутності істотної зацікавленості держав Заходу; бажання інших моделей спілкування, аніж та, котру реалізовує росія (зверхність, тиск і под.).

Наслідки активізації Китаю в регіоні Центральної Азії: зростання ризику для держав регіону потрапити в боргову залежність від Китаю з подальшими наслідками для свого суверенітету, територіальної цілісності, безпеки; створення Китаєм у державах Центральної Азії прошарку корумпованих чиновників, які підтримують проєкти, вигідні саме Китаю; зростання недовіри до Китаю через побоювання економічного й демографічного «поглинання» центральноазійських держав, заволодіння природними ресурсами тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bawa, J., Sheokand, A. (2023). China's Grand Strategy for Tajikistan: Challenges and Threats. *Asian Journal of Political Science,* № 31 (2), pp. 125–139. DOI: 10.1080/02185377.2023.2226880

2. Bekmurzaev, N. (2025). Kyrgyzstan and Tajikistan Reach Historic Border Delimitation Agreement. *Eurasia Daily Monitor,* № 22. URL: https://jamestown.org/program/kyrgyzstan-and-tajikistan-reach-historic-border-delimitation-agreement/

3. Dadabae, T., Sonoda, S. (2023). Nudging not Nagging: Leveraging Mentorship and Patronage in Sino-Uzbek Relations, 2017–2022. *Journal of Contemporary East Asia Studies,* № 12 (1), pp. 110–147. DOI: 10.1080/24761028.2023.2252297

4. Dickey, S. (2013). Rising China, Sinking Russia. *The Economist,* № 6, pp. 4–6.

5. Doolotkeldieva, A. (2023). Implications of Russia's War Against Ukraine for Central Asia. *The Institute for European, Russian, and Eurasian Studies at The George Washington University.* URL: https://therussiaprogram.org/central_asia

6. Freeman, C., Helf, G., McFarland, A. (2023). *China Looks to Fill a Void in Central Asia.* Washington: US Institute of Peace.

7. Hamilton, R. E. (2024). China, Russia, and Power Transition in Central Asia. *Foreign Policy Research Institute.* URL: https://www.fpri.org/article/2024/05/china-russia-and-power-transition-in-central-asia/

8. Mendez, A. (2023). Russia's Backyard: China and Central Asia after the Invasion of Ukraine. In: Farhadi, A., Grzegorzewski, M., Masys, A. J. (eds.), The Great Power Competition, pp. 199–216. Cham: Springer.

9. President Kassym-Jomart Tokayev held a biltaral meeting with President Xi Jinping of China (2022). *Official website of the President of the Republic of Kazakhstan.* URL: https://akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayev-held-a-meeting-with-president-xi-jinping-of-china-1484612

10. Sahakyan, M. (ed.) (2024). Routledge Handbook of Chinese and Eurasian International Relations. London: Routledge.

11. Šćepanović, J. (2020). Institutions, Cooperation, and Hegemony: a Comparative Analysis of Russia's Cooperative Hegemonic Strategy in Central Asia's Key Institutional Frameworks. *Asian Security,* № 17 (2), pp. 236–261. DOI: 10.1080/14799855.2020.1784877

12. Sim, L.-C., Aminjonov, F. (2022). Statecraft in the Steppes: Central Asia's Relations with China. *Journal of Contemporary China,* № 33 (148), pp. 618–633. DOI: 10.1080/10670564.2022.2136937

13. Statement of countries and international and regional organisations on the signing of the treaty between Tajikistan and Kyrgyzstan on the state border (2025). *Embassy of the Republic of Tajikistan in the People's Republic of China.* URL: https://www.mfa.tj/en/beijing/view/16760/statement-of-countries-and-international-and-regional-organisations-on-the-signing-of-the-treaty-between-tajikistan-and-kyrgyzstan-on-the-state-border

14. Sun, Yi. (2024). Necessitated by Geopolitics: China's Economic and Cultural Initiatives in Central Asia. In: Fang, Q., Li, X. (eds.), *China under Xi Jinping: A New Assessment,* pp. 145–164. Leiden University Press.

15. Wani, A. (2023). Amid Russia-Ukraine Conflict, Advantage China in Central Asia. *Observer Research Foundation Issue Brief,* № 672.

16. Working Together for a China-Central Asia Community with a Shared Future Featuring Mutual Assistance, Common Development, Universal Security, and Everlasting Friendship (2023). *Ministry of Foreign Affairs The Peoples Republic of China.* URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/3180_664322/3182_ 664326/202305/t20230519_11079941.html

17. Xi'an Declaration of the China-Central Asia Summit (2023). *News Central Asia.* URL: https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/

18. Yau, N. (2020). *Russia and China's Quiet Rivalry in Central Asia.* Philadelphia: Foreign Policy Research Institute.

19. Гольцов, А. (2024). Сучасна геостратегія Китаю у Центральній Азії. *Вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»,* № 3 (63), с. 35–40. DOI: 10.20535/2308-5053.2024.3(63).313492

20. Голянич, Б. (2023). Співробітництво Китаю з країнами Центральної Азії: сьогодення та перспективи. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент,* № 13, с. 11–23. DOI: 10.31861/mediaforum.2023.13.11-23

21. Гончарук, А. (2017). *Суперництво Росії та Китаю за вплив у регіоні Центральної Азії. Висновки для України: аналітична записка.* Київ: Нац. ін-т стратег. дослідж.

22. Даниленко, С., Гальона, О. (2016). Політико-економічні пріоритети Китаю в Центральній Азії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»,* № 1 (44/45), с. 13–21.

23. Деменко, О. (2021). Центральна Азія у зовнішньополітичній стратегії КНР 1992–2019 років. *Китай в період реформ і відкритості:* зб. наук. праць /за заг. ред. Н. Д Городньої. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Ін-т Конфуція Київського нац. лінгвіст. ун-ту, с. 217–237.

24. Морозюк, А. (2020). Інтереси Китаю в Центральній Азії на сучасному етапі. *Наукові записки студентів та аспірантів Національного університету «Острозька Академія». Серія «Міжнародні відносини»,* № 5, с. 267–277.

25. Романюк, Н., Шукалович, Ю. (2020). Особливості співробітництва Туркменістану й Китаю в енергетичній сфері. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,* № 2 (8), с. 172–183. DOI: 10.29038/2524-2679-2020-02-172-183

REFERENCES

1. Bawa, J., Sheokand, A. (2023). China's Grand Strategy for Tajikistan: Challenges and Threats. *Asian Journal of Political Science,* № 31 (2), pp. 125–139. DOI: 10.1080/02185377.2023.2226880 (in English).

2. Bekmurzaev, N. (2025). Kyrgyzstan and Tajikistan Reach Historic Border Delimitation Agreement. *Eurasia Daily Monitor,* № 22. URL: https://jamestown.org/program/kyrgyzstan-and-tajikistan-reach-historic-border-delimitation-agreement/ (in English).

3. Dadabae, T., Sonoda, S. (2023). Nudging not Nagging: Leveraging Mentorship and Patronage in Sino-Uzbek Relations, 2017–2022. *Journal of Contemporary East Asia Studies,* № 12 (1), pp. 110–147. DOI: 10.1080/24761028.2023.2252297 (in English).

4. Dickey, S. (2013). Rising China, Sinking Russia. *The Economist,* № 6, pp. 4–6 (in English).

5. Doolotkeldieva, A. (2023). Implications of Russia's War Against Ukraine for Central Asia. *The Institute for European, Russian, and Eurasian Studies at The George Washington University.* URL: https://therussiaprogram.org/central_asia (in English).

6. Freeman, C., Helf, G., McFarland, A. (2023). *China Looks to Fill a Void in Central Asia.* Washington: US Institute of Peace (in English).

7. Hamilton, R. E. (2024). China, Russia, and Power Transition in Central Asia. *Foreign Policy Research Institute.* URL: https://www.fpri.org/article/2024/05/china-russia-and-power-transition-in-central-asia/

8. Mendez, A. (2023). Russia's Backyard: China and Central Asia after the Invasion of Ukraine. In: Farhadi, A., Grzegorzewski, M., Masys, A. J. (eds.), *The Great Power Competition* (pp. 199–216). Cham: Springer (in English).

9. President Kassym-Jomart Tokayev held a biltaral meeting with President Xi Jinping of China (2022). *Official website of the President of the Republic of Kazakhstan.* URL: https://akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayev-held-a-meeting-with-president-xi-jinping-of-china-1484612 (in English).

10. Sahakyan, M. (ed.) (2024). Routledge Handbook of Chinese and Eurasian International Relations. London: Routledge (in English).

11. Šćepanović, J. (2020). Institutions, Cooperation, and Hegemony: a Comparative Analysis of Russia's Cooperative Hegemonic Strategy in Central Asia's Key Institutional Frameworks. *Asian Security,* № 17 (2), pp. 236–261. DOI: 10.1080/14799855.2020.1784877 (in English).

12. Sim, L.-C., Aminjonov, F. (2022). Statecraft in the Steppes: Central Asia's Relations with China. *Journal of Contemporary China,* № 33 (148), pp. 618–633. DOI: 10.1080/10670564.2022.2136937 (in English).

13. Statement of countries and international and regional organisations on the signing of the treaty between Tajikistan and Kyrgyzstan on the state border (2025). *Embassy of the Republic of Tajikistan in the People's Republic of China.* URL: https://www.mfa.tj/en/beijing/view/16760/statement-of-countries-and-international-and-regional-organisations-on-the-signing-of-the-treaty-between-tajikistan-and-kyrgyzstan-on-the-state-border (in English).

14. Sun, Yi. (2024). Necessitated by Geopolitics: China's Economic and Cultural Initiatives in Central Asia. In: Fang, Q., Li, X. (eds.), *China under Xi Jinping: A New Assessment,* pp. 145–164. Leiden University Press (in English).

15. Wani, A. (2023). Amid Russia-Ukraine Conflict, Advantage China in Central Asia. *Observer Research Foundation Issue Brief,* № 672 (in English).

16. Working Together for a China-Central Asia Community with a Shared Future Featuring Mutual Assistance, Common Development, Universal Security, and Everlasting Friendship (2023). *Ministry of Foreign Affairs The Peoples Republic of China.* URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/3180_664322/ 3182_664326/202305/t20230519_11079941.html (in English).

17. Xi'an Declaration of the China-Central Asia Summit (2023). *News Central Asia.* URL: https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/ (in English).

18. Yau, N. (2020). Russia and China's Quiet Rivalry in Central Asia. *Philadelphia: Foreign Policy Research Institute* (in English).

19. Goltsov, A. (2024). Suchasna heostratehiia Kytaiu u Tsentralnii Azii (Contemporary Geostrategy of China in Central Asia). *Visnyk NTUU "Kyivskyi politekhnichnyi instytut". Seriia "Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo" (Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute" "Political science, Sociology and law"),* № 3 (63), p. 35–40. DOI: 10.20535/2308-5053.2024.3(63).313492 (in Ukrainian).

20. Holianych, B. (2023). Spivrobitnytstvo Kytaiu z krainamy Tsentralnoi Azii: sohodennia ta perspektyvy. (China's Cooperation with Countries of Central Asia: Present and Prospects). *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment (Mediarorum: Analytics, Forecasts, Information Management: Collection of Research Articles),* № 13, p. 11–23. DOI: 10.31861/mediaforum.2023.13.11-23 (in Ukrainian).

21. Honcharuk, A. (2017). Supernytstvo Rosii ta Kytaiu za vplyv u rehioni Tsentralnoi Azii. Vysnovky dlia Ukrainy: analitychna zapyska. (Russia and China's Rivalry for Influence in Central Asia. Conclusions for Ukraine. Policy brief). Kyiv: The National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

22. Danylenko, S., Halona, O. (2016). Polityko-ekonomichni priorytety Kytaiu v Tsentralnii Azii (The Political and Economic Priorities of China in Central Asia). *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Mizhnarodni vidnosyny» (Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations),* № 1 (44/45), p. 13–21 (in Ukrainian).

23. Demenko, O. (2021). Tsentralna Aziia u zovnishnopolitychnii stratehii Kytaiu 1992–2019 rokiv (Central Asia in the 1992–2019 Foreign Policy Strategy of China). *Kytai v period reform i vidkrytosti: zbirnyk naukovykh prats (China in the period of reform and opening up: a collection of scientific papers).* Kyiv: SI "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine", Confucius Institute of Kyiv National Linguistic University, p. 217–237 (in Ukrainian).

24. Moroziuk, A. (2020). Interesy Kytaiu v Tsentralnii Azii na suchasnomu etapi (China's Interests in Central Asia at the Current Stage). *Naukovi zapysky studentiv ta aspirantiv Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia". Seriia "Mizhnarodni vidnosyny" (Scientific Notes of Students and Postgraduates. Series "International Relations"),* № 5, p. 267–277 (in Ukrainian).

25. Romaniuk, N., Shukalovych, Yu. (2020). Osoblyvosti spivrobitnytstva Turkmenistanu y Kytaiu v enerhetychnii sferi (Features of Cooperation between Turkmenistan and China in the Energy Sector). *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii (International Relations, Public Communications and Regional Studies),* № 2 (8), p. 172–183. DOI: 10.29038/2524-2679-2020-02-172-183 (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 17.06.2025 р.

РОЗДІЛ ІІ. СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ

УДК 355.451:327-027.555
Вячеслав Короткий,
аспірант 3-го курсу за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Korotkyi.Viacheslav@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0007-5221-3744,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-60-80

НАЦІОНАЛЬНІ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ВИМІРІ

У статті досліджено становлення й розвиток концепції стратегічних комунікацій у міжнародних відносинах. У центрі уваги – трансформація підходів до стратегічної комунікації в контексті гібридних загроз, інформаційних воєн, зміни геополітичного ландшафту та необхідності ефективного впливу на цільові аудиторії. Показано, що стратегічні комунікації – це багаторівнева система координованих дій державних і недержавних акторів, спрямованих на досягнення зовнішньополітичних цілей шляхом інформування, впливу та формування сприятливого інформаційного середовища. У статті детально розглянуто підходи до стратегічних комунікацій у провідних міжнародних акторах – США, ЄС, НАТО, а також у ключових державах – Великій Британії, Франції, Німеччині, Туреччині, Китаї, російській федерації. Порівняльний аналіз дав змогу виявити відмінності між демократичними моделями, орієнтованими на діалог і взаємодію із суспільством, та авторитарними – з акцентом на контроль, маніпуляцію й експансію. Окрему увагу приділено визначенням поняття «стратегічні комунікації» у воєнно-політичному, гуманітарному й інституційному контекстах. У статті узагальнено сучасні трактування терміна в академічному, політичному та практичному дискурсах, надано типологію ключових дефініцій. Запропоновано авторське узагальнення, згідно з яким стратегічні комунікації – це цілеспрямоване використання всіх

© Короткий В., 2025

наявних комунікативних інструментів держави або міжнародної організації для досягнення стратегічних цілей в умовах зростаючих викликів у сфері міжнародної безпеки й інформаційного впливу.
Ключові слова: стратегічні комунікації, публічна дипломатія, інформаційні операції, національна безпека, НАТО, ЄС, психологічний вплив, зовнішня політика, інституційна взаємодія, міжнародні відносини.

Viacheslav Korotkyi,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0009-0007-5221-3744

NATIONAL MODELS OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN A COMPARATIVE PERSPECTIVE

The article explores the emergence and development of the concept of strategic communications in international relations. The central focus is on the transformation of strategic communication approaches in the context of hybrid threats, information warfare, shifting geopolitical dynamics, and the need for effective influence on target audiences. It is demonstrated that strategic communications represent a multi-level system of coordinated actions by state and non-state actors aimed at achieving foreign policy goals through information dissemination, influence, and the shaping of a favorable informational environment. The article thoroughly analyzes strategic communication models employed by key international actors such as the United States, the European Union, and NATO, as well as by individual countries including the United Kingdom, France, Germany, Turkey, China, and the Russian Federation. A comparative perspective reveals the contrast between democratic models based on dialogue and societal engagement, and authoritarian models emphasizing control, manipulation, and expansion. Special attention is paid to various definitions of "strategic communications" in military-political, humanitarian, and institutional contexts. The article summarizes current interpretations of the term in academic, political, and practical discourse and presents a typology of core definitions. The author offers a synthesized definition: strategic communications are understood as the deliberate use of all available communicative tools by a state or international organization to achieve strategic goals in the face of rising challenges in international security and information influence.
Key words: strategic communications, public diplomacy, information operations, national security, NATO, EU, psychological influence, foreign policy, institutional cooperation, international relations.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Гібридний характер конфліктів XXI ст., збільшення кількості кризових ситуацій та нестабільність, що супроводжують формування нового світового порядку, зумовлюють необхідність для міжнародних акторів брати на себе відповідальність за виконання завдань, пов'язаних із медіацією в конфліктах, підтримкою сторін, які постраждали від зовнішньої агресії, проведенням постконфліктної реконструкції, посиленням потенціалу постраждалого населення та цивільних інституцій, а також реформуванням сектору безпеки задля розширення можливостей реалізації інтересів у конкретних сферах. В умовах сучасних викликів міжнародної безпеки особливого значення набуває концепція стратегічної комунікації, яка сприяє формуванню цілісного стратегічного бачення, підвищенню ефективності дій міжнародних акторів й оптимізації мереж міжнародної взаємодії. Це, своєю чергою, відкриває нові інструменти для досягнення національних цілей і просування національних інтересів [33, с. 98].

У сучасній системі міжнародних відносин стратегічні комунікації розглядаються як комплекс інтегрованих комунікативних інструментів, покликаних забезпечити ефективну міжнародну взаємодію та сприяти формуванню стійких формальних і неформальних зв'язків між державними інституціями, міжнародними акторами, дипломатичними представництвами й політичними лідерами. Їх основна мета полягає в підтримці реалізації політичних, економічних, безпекових, культурних, соціальних і гуманітарних ініціатив. На сьогодні стратегічні комунікації є ключовим елементом зовнішньої політики та системи національної безпеки провідних держав, а також дієвим засобом просування їхніх геополітичних і національних інтересів на міжнародній арені [31].

Мета статті. Метою статті є аналіз еволюції та особливостей національних моделей стратегічних комунікацій у країнах Європи, США, Китаї, російській федерації, Туреччині й у міжнародних організаціях (ООН, НАТО, ЄС), а також визначення спільних і відмінних рис у підходах до стратегічного комунікування в контексті сучасних викликів міжнародній безпеці. У центрі уваги – дослідження стратегічних комунікацій як політичного інструменту, засобу забезпечення інформаційної стійкості та чинника формування міжнародного іміджу держави.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано системний, порівняльний та міждисциплінарний підходи; метод аналізу документів (зокрема офіційних доктринальних актів НАТО, ЄС, США, України),

контент-аналіз наукових джерел і публікацій, а також метод типологізації для визначення особливостей національних моделей стратегічних комунікацій. Акцентовано на зіставленні підходів західних та недемократичних політичних систем до використання комунікацій у сфері безпеки.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У концептуальному вимірі стратегічна комунікація перебуває на стику управлінської стратегії та комунікаційних практик. Як зазначає В. Копійка [33, с. 99], простір стратегічної комунікації формують три взаємопов'язані компоненти – стратегічне управління, комунікативна теорія та дослідницькі методології. Перший компонент – стратегія управління – розглядається як процес формування й підтримки систем спільних смислів, що стимулюють упорядковану дію [23, с. 725], і водночас забезпечує концептуальне підґрунтя для аналізу комунікацій. Теоретичні підходи, розроблені у сфері стратегічного менеджменту, значною мірою сприяють розумінню функціонування стратегічних комунікацій у контексті сучасної міжсекторальної взаємодії. Другий компонент охоплює комунікаційні теорії, які застосовуються для аналізу соціальних процесів і явищ, зокрема теорію структурування, критичну теорію, концепцію комунікативної конституції організацій, а також теорію організаційної ідентичності. Третій вимір пов'язаний із методами дослідження у сфері комунікації, такими як риторичний аналіз, аналіз соціальних мереж та семантичний аналіз — і відіграє ключову роль у формуванні аналітичного інструментарію стратегічної комунікації [4].

О. Давліканова з колегами, посилаючись на латинський вислів «Qui bene dicit, bene vivit» («Хто добре говорить – той добре живе»), слушно зауважують, що в контексті стратегічних комунікацій це висловлювання набуває нового значення: організація, яка здатна грамотно планувати комунікаційну діяльність, має більші шанси на досягнення поставлених цілей. Узгоджене управління комунікаціями забезпечує ефективну координацію між державними та безпековими інституціями, формуючи засади політики «єдиного голосу», що дає змогу державі здобути перевагу над зовнішніми інформаційними загрозами [34, с. 9]. Водночас, як зазначає маркетолог Х. Тарік, стратегічні комунікації – це складний процес, що потребує чіткого розуміння цільової аудиторії, причин звернення до неї, форми й часу комунікації, характеру контенту та вибору найбільш ефективних каналів його поширення.

Термін «стратегічні комунікації» поступово здобуває широке визнання як у теоретичному, так і в практичному вимірах. Емпіричні дослідження підтверджують його активне поширення, особливо з 1990-х років, що свідчить про зростання його значущості в системі сучасних комунікаційних стратегій.

У процесі аналізу застосування терміна «стратегічні комунікації» в різних сферах професійної діяльності, Б. Юськів звертає увагу на те, що його зміст і функції варіюються залежно від характеру організації. Зокрема, у бізнесовому середовищі стратегічні комунікації використовуються для просування товарів та послуг, формування корпоративної ідентичності, підвищення культурної обізнаності цільової аудиторії й дотримання етичних стандартів. Натомість у сфері міжнародних відносин і безпеки вони слугують інструментом підтримки міждержавної взаємодії та реалізації зовнішньої політики [35, с. 13]. У цьому контексті стратегічні комунікації постають не лише актуальним інструментом забезпечення національної й глобальної безпеки, а й складним викликом, що потребує створення та реалізації ефективних стратегій взаємодії, глибшого розуміння позиції інших сторін, координації дій, протидії інформаційним загрозам і формування позитивних наративів [34, с. 9].

Сам термін «стратегічні комунікації» почав активно вживатись у XXI ст. [34, с. 12]. Відповідно до однієї з версій, його у 2001 р. запропонував Вінсент Вітто, голова Оборонної наукової ради США – консультативного органу при міністерстві оборони. Він зазначав, що складні стратегічні комунікації (англ. *Sophisticated Strategic Communications*) можуть не лише формувати порядок денний, а й створювати сприятливий контекст для реалізації політичних, економічних і військових цілей [25]. За іншою версією, поняття з'явилось у звіті цієї ж Ради, присвяченому проблематиці управління інформаційними потоками (англ. *Managed Information Dissemination*). У ньому наголошувалося на необхідності підвищення рівня інформаційного впливу для створення дипломатичних можливостей, деескалації конфліктів, послаблення нетрадиційних загроз і формування міжнародного порядку денного на користь стратегічних інтересів США.

Додатковим свідченням зростання ваги стратегічних комунікацій у міжнародній політиці є створення у 2002 р. Координаційного комітету з політики стратегічних комунікацій при Раді національної безпеки США. Ініціатива, започаткована радницею з питань національної безпеки К. Райз, мала на меті забезпечити міжвідомчу координацію й уніфікацію інформаційної діяльності державних інституцій США, зокрема в частині розроблення та поширення президентських наративів на глобальному рівні [30].

2002 р. термін «стратегічні комунікації» уперше офіційно використаний Пентагоном у контексті реалізації стратегії GWOT (Global War On Terror – Глобальна війна з тероризмом), яку започаткувала адміністрація Джорджа Буша-молодшого після подій 11 вересня 2001 р. Його впровадження спрямоване на створення універсального терміна для фахівців у сфері комунікацій, який би давав змогу узгоджено описувати процеси інформування та впливу на ключові цільові аудиторії [17]. Первинна мета полягала в забезпеченні співпраці між представниками різних комунікаційних напрямів – зв'язків із громадськістю, публічної дипломатії, інформаційних операцій тощо – із метою гармонізації їхніх дій і досягнення взаєморозуміння [8].

2004 р. Робоча група зі стратегічних комунікацій при Раді з питань науки Міністерства оборони США підготувала Звіт, у якому поняття стратегічних комунікацій окреслено як багатокомпонентний інструментарій, що використовується державою для кращого розуміння глобальних процесів і культур, налагодження діалогу ідей між людьми й інституціями, а також консультування осіб, які приймають рішення, дипломатів і військових лідерів щодо потенційних наслідків політичних кроків для громадської думки. Стратегічні комунікації мають впливати на ставлення й поведінку цільової аудиторії через ретельно сформовані комунікаційні стратегії [22]. У документі наголошено на їх критичному значенні для забезпечення національної безпеки США та ефективного здійснення зовнішньої політики. До складу стратегічних комунікацій віднесено публічну дипломатію, міжнародне мовлення, інформаційні операції, зокрема й психологічні.

У європейських країнах концепція стратегічних комунікацій почала розвиватися приблизно з 2006 р., однак як повноцінний безпековий інструмент вона закріпилася дещо пізніше. Зокрема, у Великій Британії термін «стратегічні комунікації» уперше офіційно зафіксований у 2011 р. в документах Ради національної безпеки, де його визначили як «систематичне та скоординоване застосування всіх форм комунікації з метою досягнення завдань національної безпеки шляхом впливу на поведінкові моделі та уявлення окремих осіб, соціальних груп і держав» [12, с. 7]. До сфери стратегічних комунікацій у британському контексті віднесено висловлювання, візуальні образи й публічні дії, що охоплюють зв'язки з громадськістю, дипломатичні зусилля, інструменти «м'якої сили», поширення офіційної інформації та проведення інформаційних операцій [11, с. 11].

У Франції, замість терміна «стратегічна комунікація», притаманного англосаксонській традиції, широко використовується поняття «комуніка-

ція впливу». Воно поєднує в собі комунікативні практики та мистецтво діалогу, спрямоване на точну передачу повідомлення – інформації, аргумента чи емоції – з одночасним застосуванням маркетингових й управлінських технологій для досягнення гарантованого результату [14]. У сучасному французькому контексті стратегічні комунікації розглядаються як ключовий інструмент реалізації зовнішньої політики, національної безпеки та інформаційної політики. До їхніх основних інструментів віднесено публічну дипломатію, зв'язки з громадськістю, а також інформаційно-психологічні та контртерористичні операції [35, с. 28].

У Федеративній Республіці Німеччина, як і у Франції, підхід до стратегічних комунікацій має особливу специфіку: попри активне використання відповідних практик, сам термін «стратегічна комунікація» майже не фігурує в публічному просторі, поступаючись місцем іншим визначенням. Німецька модель ґрунтується на формуванні громадської думки через охоплення позицій різних політичних сил, що відображає взаємозв'язок між ЗМІ та політичними інститутами [20, с. 19]. З огляду на коаліційний характер уряду, канцлер, який представляє конкретну політичну силу, прагне встановлювати порядок денний у ЗМІ, виходячи з інтересів власної партії. Це обумовлює поділ стратегічних комунікацій на два ключові вектори:

– внутрішній – формування позиції щодо внутрішньо- або зовнішньополітичних питань повинно враховувати баланс між поглядами партії канцлера й політичних союзників по коаліції;

– зовнішній – комунікація державного керівництва з медіа, спрямована на вплив на управлінські дебати, часто підпорядкована логіці політичної конкуренції.

Водночас у Німеччині наявний суттєвий дефіцит практик стратегічних комунікацій, зокрема в частині протидії дезінформації під час інформаційного протистояння із зовнішніми загрозами [32, с. 276].

У Туреччині стратегічні комунікації формуються під впливом ідеології неоосманізму. Відповідно до цього підходу, державна комунікаційна стратегія ґрунтується на кількох принципах:

– досягнення балансу між безпекою та свободою;

– реалізація політики «нульових проблем із сусідами»;

– превентивна мирна дипломатія;

– орієнтація на багатовекторну зовнішню політику;

– концепція «ритмічної дипломатії», покликана посилити роль Туреччини на міжнародній арені.

Такий набір принципів, згідно з офіційною позицією турецьких політиків, покликаний забезпечити регіональне лідерство країни в межах постоттоманського простору [27, с. 21].

Розглянуті національні моделі стратегічних комунікацій переважно зосереджені на розвиткові діалогу, забезпеченні гармонійної міждержавної взаємодії й підтримці стабільного безпекового середовища. Водночас концептуалізація стратегічних комунікацій у російській федерації та Китайській Народній Республіці суттєво відрізняється: вона тяжіє до інструменталізації цього поняття в агресивному, конфронтаційному ключі.

Як зазначає Б. Юськів [25, с. 33], у російському контексті термін «стратегічні комунікації» фактично витісняється поняттями «інформаційна безпека» та «інформаційна війна», які наповнюються змістом, наближеним до концепції «м'якої сили». На відміну від західних підходів, у межах яких стратегічна комунікація використовується для налагодження взаєморозуміння, російська інтерпретація передбачає постійну боротьбу за домінування в інформаційному просторі. Отже, рф фактично декларує перманентний стан інформаційної війни. У цьому контексті стратегічна комунікація розглядається як засіб реалізації державної політики в інформаційній сфері, тісно пов'язаний із забезпеченням національної безпеки, а також як інструмент досягнення політичних цілей. Ключовим елементом цієї стратегії є широке використання пропаганди для впливу як на вітчизняну, так і на іноземну аудиторію. Основне завдання – змінити ставлення громадськості до культурних орієнтирів і внаслідок цього – трансформувати політичну систему через маніпулятивне переконструювання політичної культури відповідно до стратегічних інтересів рф [15, с. 28].

У Китайській Народній Республіці систематичне осмислення стратегічних комунікацій розпочалося з публікації у 2011 р. першої фахової праці «Основи стратегічної комунікації». Із того часу це поняття стало активно використовуватись у політичному дискурсі китайських державних лідерів. За спостереженнями Дж. Немета, стратегічні комунікації в КНР уже з 2013 р. практикувалися в численних напрямах, серед яких – стратегічне планування, управлінське лідерство, ухвалення рішень, внутрішня та зовнішня комунікація, інтегровані маркетингові та соціально відповідальні комунікації, етичні стандарти й стратегія міжнародної експансії [17, с. 165].

В. Бебик наголошує на провідній ролі Центрального комітету Комуністичної партії Китаю (ЦК КПК) у формуванні інформаційної

політики держави на міжнародному рівні. Інформаційна стратегія КНР реалізується через тісну взаємодію й координацію діяльності таких інституцій, як Державна рада, Міністерство закордонних справ, ЦК КПК та Міністерство державної безпеки. Вони спільно розробляють і реалізовують заходи щодо захисту національного інформаційного простору, а також здійснюють системну інформаційну активність за межами країни, спрямовану на утвердження глобального лідерства КНР у сучасному міжнародному середовищі [28, с. 285–315].

Стратегічні комунікації поступово утверджуються не лише на рівні окремих держав, а й у діяльності міжнародних і регіональних організацій. Так, в Організації Об'єднаних Націй перехід від традиційного інформування до системного застосування стратегічних комунікацій став відносно новим вектором, що розпочався 2020 р. з ухвалення першої глобальної комунікаційної стратегії. Її головною метою є формування «культури комунікацій і прозорості», що пронизує всі рівні функціонування ООН та забезпечує належне інформування міжнародної спільноти про завдання й діяльність організації [26].

Особливу роль стратегічні комунікації відіграють у межах миротворчих місій ООН. Попри те, що застосування стратегічних комунікацій у миротворчих операціях не є абсолютно новим явищем, їх значущість зросла на тлі трансформацій моделей конфліктів та змін у технологічному середовищі. Досвід засвідчив, що застосування лише військових засобів не гарантує досягнення стабільного миру. Тому сучасні місії ООН усе частіше поєднують інструменти «м'якої» й «жорсткої» сили. Замість орієнтації на кризові повідомлення та традиційні комунікаційні канали ХХ ст., місії почали впроваджувати підходи стратегічних комунікацій із сегментованим таргетуванням аудиторій, активним використанням цифрових і соціальних медіа, а також модернізованими формами інформаційно-пропагандистської діяльності [35, с. 42].

Своєю чергою, Північноатлантичний альянс (НАТО) сформував власне розуміння стратегічних комунікацій у 2009 р. Імпульсом до цього стали потреба адаптації до змін в оперативному середовищі та підвищення ефективності взаємодії з цільовими аудиторіями. Розроблена концепція мала на меті підвищення впливовості Альянсу шляхом формування ставлення й поведінки аудиторії завдяки гнучкому, швидкому та узгодженому використанню всіх доступних комунікаційних інструментів. Досягнення мети стратегічної комунікації, за задумом, можливе за умови швидкості й послідовності її впровадження, що істотно підвищує ймовірність формування потрібного сприйняття з

боку цільових груп [18, с. 31]. Потрібно підкреслити, що НАТО свідомо обрало термін «стратегічні комунікації» з огляду на дві обставини: по-перше, це поняття є прийнятним для всіх країн-членів Альянсу; по-друге, воно вже було закріплене в комунікаційній практиці Сполучених Штатів, що зробило його адаптацію до доктрин НАТО прагматичним кроком. Водночас кожна держава-член отримала можливість визначити й зафіксувати власне розуміння стратегічних комунікацій у національних доктринальних документах [18, с. 32].

У документі «Політика НАТО в галузі стратегічних комунікацій» 2009 р. стратегічні комунікації визначено як «скоординоване й адекватне використання наявних комунікаційних ресурсів НАТО, – зокрема публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових комунікацій, інформаційних та психологічних операцій – відповідно до конкретної ситуації, із метою підтримки політики, операцій і загальної діяльності Альянсу та досягнення його цілей» [37]. У межах Альянсу цей концепт пройшов еволюцію в три етапи [34, с. 14]. Початковий підхід трактував стратегічні комунікації як синонім до поняття Public Affairs, тобто діяльності, спрямованої на підтримання зв'язків між владою та громадськістю. Така інтерпретація була характерною для деяких національних структур, однак не набрала статусу загальноприйнятого підходу в межах НАТО. Другий етап розвитку концепції – так звана «битва наративів», що передбачала змагання між суперечливими інформаційними трактуваннями в міжнародному політичному середовищі. Сучасна парадигма розглядає стратегічні комунікації як комплексну інтегровану діяльність в інформаційному середовищі, що виходить далеко за межі зв'язків із громадськістю й охоплює системне планування, координацію та вплив [38].

У Європейському Союзі стратегічні комунікації також визнаються ключовим інструментом реалізації політики ЄС, зокрема у сферах зовнішньої діяльності та безпеки. Особливо актуалізувалося це питання після початку агресивної політики російської федерації у 2014 р. Цей виклик сприяв розширенню функціоналу стратегічних комунікацій, спрямованих на протидію деструктивним інформаційним впливам, підриву партнерської взаємодії між країнами-членами, розмиттю європейської ідентичності й фрагментації спільного інформаційного простору.

З інституційного погляду, у стратегічні комунікації в ЄС реалізуються через діяльність наднаціональних структур за трьома головними напрямами:

– забезпечення зовнішньої та безпекової політики ЄС;

– поглиблення стратегічного партнерства з ключовими міжнародними акторами;

– розвиток регіонального співробітництва з європейськими державами.

У практичному вимірі стратегічні комунікації передбачають посилення інвестицій у публічну дипломатію, створення каналів комунікації між громадянами країн ЄС і зовнішніми партнерами, активне інформування щодо політики ЄС, оперативне реагування на дезінформацію, а також забезпечення прозорості та вимогливості медійного простору. Європейський Союз розглядає стратегічні комунікації як критично важливий механізм протидії гібридним загрозам, які можуть бути використані третіми сторонами для підриву демократичних інститутів, свобод і безпеки. Важливим елементом цієї стратегії є координація дій із НАТО, що ґрунтується на принципах відкритості та незалежності прийняття рішень кожною організацією [35, с. 40].

Після стислого огляду формування концепції стратегічних комунікацій у національних і наднаціональних контекстах доцільно зосередитися на сучасних підходах до її визначення. Зазначимо, що, попри численні спроби уніфікації цього поняття, воно залишається багатозначним. Як слушно зауважують П. Корніш та співавтори, «пошук спільного визначення часто більше заважав, ніж допомагав стратегічним комунікаціям», оскільки їх сутність полягає в гнучкості й адаптивності, що унеможливлює створення єдиної всеохопної дефініції [5, с. 3].

Б. Юськів запропонував класифікацію наявних визначень стратегічних комунікацій, виокремивши критерії рівня комунікації (макро/мезо/мікро), сферу застосування (військово-політична, гуманітарна, універсальна) та фокус (як здатність, процес або інструмент) [35, с. 46–48]. Так, із позицій американського підходу, стратегічні комунікації розуміють як «цілеспрямовані зусилля уряду Сполучених Штатів, спрямовані на розуміння й залучення ключових аудиторій для створення, зміцнення або збереження умов, сприятливих для просування інтересів, політики та цілей уряду через використання скоординованих програм, планів, тем, меседжів і продуктів, синхронізованих із діями всіх інструментів національної влади» [6, с. 226]. Цей підхід функціонує на макрорівні, у межах військово-політичної сфери, і тлумачить стратегічні комунікації як властивість забезпечення цілісності державної політики. Інша дефініція трактує їх як «координовані дії, меседжі, зображення та інші форми сигналів або участі, призначені інформувати, впливати чи

переконувати цільові аудиторії на підтримку національних цілей» [19, с. 3], де стратегічні комунікації є засобом підтримки загальної стратегії, а не її самостійним елементом.

Також поширене розуміння стратегічних комунікацій як «використання слів, дій, зображень чи символів для впливу на поведінку й думки цільової аудиторії задля просування політики або досягнення стратегічних цілей» [8], що вказує на символічний рівень впливу як механізму реалізації національних інтересів.

У контексті НАТО поняття стратегічних комунікацій означає «скоординоване та належне використання комунікаційної діяльності й можливостей НАТО – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових комунікацій, інформаційних та психологічних операцій – залежно від обставин, на підтримку політики, операцій і діяльності Альянсу» [21]. Це визначення, сформоване в межах макрорівня, демонструє розуміння стратегічних комунікацій як процесу координації інструментів впливу для досягнення політичних і військових цілей.

Більш універсальні підходи пропонують розглядати стратегічні комунікації як «інтегрований процес, який уключає розробку, упровадження, оцінку та еволюцію публічних дій і повідомлень на підтримку політики, інтересів та довгострокових цілей» [22, с. 13], а також як «підхід, орієнтований на зацікавлені сторони, що сприяє добровільним змінам у знаннях, ставленні й поведінці для досягнення цілей розвитку» [3, с. 5]. У рамках гуманітарної парадигми стратегічні комунікації можуть тлумачитися як «програми, орієнтовані на цільові аудиторії, що мають на меті добровільну зміну їх поведінки для досягнення управлінських або соціальних цілей» [13, с. 4]. Ще одне визначення характеризує їх як «систематичну серію послідовних і узгоджених заходів, що реалізуються на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях із метою глибшого розуміння цільових аудиторій та ефективного просування певних моделей поведінки» [24]. Нарешті, стратегічні комунікації можуть набувати формули «цілеспрямованого використання комунікації організацією для виконання своєї місії» [10, с. 7] або ж постають як «цілісне мислення, в основі якого – свідомий обмін інформацією, що дає змогу інформувати, впливати або переконувати обрані аудиторії задля сприятливих змін у їхній поведінці» [17, с. 170].

Отже, сучасне розуміння стратегічних комунікацій є багаторівневим і міждисциплінарним. Воно охоплює як класичні військово-політичні стратегії, так і нові гуманітарні підходи, поєднуючи елементи впливу, комунікативної адаптації, інституційного управління та міжкультурного діалогу.

Поділяємо думку О. Терещені [36, с. 119] про те, що сучасні трактування стратегічних комунікацій мають низку спільних характеристик, зокрема:

– орієнтація на визначення та досягнення національних інтересів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях;

– забезпечення ефективної взаємодії між політичними елітами, урядовими структурами, громадянським суспільством й активістами;

– установлення довірчих зв'язків із цільовими аудиторіями, прозорість, відкритість і підтримка зворотного зв'язку;

– вивчення потреб та реакцій аудиторії на комунікативні повідомлення;

– тлумачення зворотного зв'язку як джерела інформації;

– ефективна міжінституційна координація;

– цілеспрямоване використання комунікації для виконання місії організації;

– координація між комунікаційними акторами для посилення стратегічного ефекту;

– зміцнення позицій ключових суб'єктів у публічному просторі;

– формування сприятливого інформаційного середовища.

Наголосимо, що ці дефініції не суперечать одна одній, а навпаки – взаємно доповнюють академічне розуміння феномену. У межах цього дослідження доцільно використовувати визначення, запропоноване в Доктрині стратегічних комунікацій Збройних сил України (2020 р.): «Стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, інших суб'єктів інформаційної діяльності з метою виконання заходів, спрямованих на просування цілей держави» [29, с. 10]. Це визначення чітко окреслює складники стратегічних комунікацій і водночас наголошує на їх безпековому вимірі, що є релевантним для нашого дослідження.

Таке бачення концепту узгоджується з підходом НАТО до стратегічних комунікацій [21]. Зокрема, у Спільній доктрині Альянсу для психологічних операцій (2007 р.) окреслено такі складові частини:

– публічна дипломатія – комунікаційні та роз'яснювальні заходи НАТО серед цивільного населення, спрямовані на підвищення рівня обізнаності й формування підтримки політики, операцій і дій Альянсу;

– зв'язки з громадськістю – взаємодія з цивільною аудиторією через медіа, що забезпечує точне, оперативне та активне інформування щодо діяльності НАТО;

– військові зв'язки з громадськістю – популяризація цілей і завдань військового характеру серед суспільства з метою формування позитивного ставлення до дій Альянсу;

– інформаційні операції – військові консультації та координація зусиль в інформаційному просторі для досягнення впливу на волю, розуміння й можливості супротивників;

– психологічні операції – заплановані інформаційні дії, що використовують комунікативні інструменти для зміни сприйняття, ставлення та поведінки цільових аудиторій у напрямі, що відповідає політичним і військовим цілям Альянсу [1].

Отже, сучасна стратегічна комунікація – це не лише функція чи набір інструментів, а системний процес, що охоплює міжінституційну взаємодію, багаторівневу комунікативну координацію й адаптивне управління інформаційним впливом у безпековому, політичному та суспільному вимірах [2].

У цьому ж документі визначено компоненти стратегічних комунікацій:

– зв'язки з громадськістю; публічна дипломатія й військові заходи в підтримку публічної дипломатії;

– зв'язки медіа;

– інформаційні заходи міжнародного військового співробітництва; цивільно-військове співробітництво;

– дії в кіберпросторі, уключаючи соціальні мережі;

– залучення ключових лідерів до проведення інформаційних заходів;

– внутрішня комунікація (робота з особовим складом / внутрішній PR);

– інформаційні операції;

– психологічні операції;

– інформування про ситуацію та документування подій на полі бою;

– розвідувальне забезпечення проведення інформаційних заходів;

– показ дій військ; уведення в оману;

– безпека операцій; фізичний вплив;

– протиборство в електромагнітному просторі [1].

Досліджуючи стратегічні комунікації Європейського Союзу, Н. Карпчук виокремила два виміри стратегічних комунікацій [35, с. 6]: інформаційний вимір, пов'язаний із публічною дипломатією, міжнародним PR ЄС, просуванням європейських цінностей, медіависвітленням тематики ЄС і т. ін.; безпековий вимір, що охоплює спільну політику безпеки та оборони ЄС, діяльність Оперативних груп Страткому ЄС, протидію ЄС поширенню ідей радикалізації й деструктивної пропаганди, питання кібербезпеки ЄС, операції з цивільного захисту, гуманітарної

допомоги та підтримання миру. У нашій роботі послуговуємося саме таким поділом, бо вважаємо, що він дасть змогу найкраще проаналізувати об'єкт і предмет нашого дослідження.

Намагаючись зрозуміти сутність стратегічних комунікацій, Д. Дубов увів поняття «ядра» стратегічних комунікацій, яке включає інформування, вплив, переконування, чітке визначення політичних цілей, а також потребу в координації між структурами та уникненні суперечностей у повідомленнях. Важливою складовою частиною є «комунікування діями» – реальні дії, які підтверджують заявлені наміри [30, с. 13]. П. Корніш і співавтори виокремлюють три ключові моменти стратегічних комунікацій – необхідність інформування аудиторій різного спрямування, координацію між структурами влади та важливість зрозумілості дій і повідомлень для досягнення стратегічних цілей [5, с. 3]. Б. Юськів поділяє принципи стратегічних комунікацій на опорні (основні) та модерні (адаптовані до сучасного інформаційного простору). До опорних належать інформування, чіткі цілі, координація, дії, цінності й довіра. Модерні принципи – це достовірність, діалогічність, неперервність, результативність, масштабність, кореляція та синхронність [35, с. 62]. Е. Голдман запропонував дев'ять практичних принципів реалізації стратегічних комунікацій: об'єктивність, масовість, раптовість, проактивність, гнучкість, ефективність, єдність управління, безпека та простота [9]. Й. Фалькгаймер і М. Хайде представили модель стратегічних комунікацій, що складається з трьох частин, як-от структура (норми, ресурси, культура), вплив (зміст, канали, форми повідомлень) й ефекти (результати комунікації). Вони наголошують на тому, що ефект може бути як навмисним, так і ненавмисним, позитивним або негативним. Стратегічна комунікація є не лише інструментом інформування, а й важливим елементом формування політичної легітимності, довіри та репутації [7, с. 6–7].

Отже, стратегічні комунікації – це сенсегенеруючі й цілегенеруючі комунікації; процес системного планування та реалізація інформаційних потоків, комунікації, розвитку медіа й піклування про імідж у довгостроковій перспективі. Стратегічні комунікації означають, що комунікаційні зусилля актора підпорядковані порядку денному, загальному плану, місії, баченню, принципам та цінностям країни (чи організації). Стратегічні комунікації держави охоплюють два виміри – інформаційний, пов'язаний з позиціюванням держави в системі міжнародних відносин, і безпековий, який стосується питань протидії деструктивним інформаційним впливам та миротворчій діяльності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, стратегічні комунікації в умовах сучасного міжнародного середовища постають не лише як інструмент інформування, а як цілісна, інтегрована система впливу, що поєднує політичні, військові, дипломатичні, інформаційні та гуманітарні виміри взаємодії між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин. Проведене дослідження підтверджує, що стратегічні комунікації дедалі більше перетворюються на ключовий інструмент досягнення політичних цілей, забезпечення національної безпеки, консолідації суспільства та формування сприятливого іміджу держави на міжнародній арені.

Порівняльний аналіз підходів до стратегічних комунікацій у різних країнах і міжнародних організаціях засвідчив значне розмаїття як у термінологічному оформленні, так і в практичному застосуванні. У державах демократичного типу (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, ЄС, НАТО) стратегічні комунікації підкреслюють важливість діалогу, прозорості, публічності та залучення до взаємодії з цільовими аудиторіями. Натомість в авторитарних моделях (КНР, РФ) вони значною мірою інструменталізуються як засіб контролю над інформаційним простором, пропагандистського впливу, формування наративів на користь національного або ідеологічного порядку денного.

Незважаючи на відмінності, спільною тенденцією є поступове усвідомлення вагомості стратегічної комунікації як інтегративного процесу, що охоплює не лише безпекову й інформаційну сферу, а й соціальну, культурну, гуманітарну. Таке розуміння дає змогу говорити про стратегічні комунікації як міждисциплінарну категорію, що потребує синергії зусиль політиків, дипломатів, військових, журналістів, експертів із комунікацій та аналітиків.

Результати дослідження також засвідчують важливість формування національних стратегій комунікацій, які б відповідали сучасним викликам, зокрема в умовах гібридних загроз і деструктивного інформаційного впливу. Україна, перебуваючи в центрі протистояння на інформаційному фронті, потребує цілісної та послідовної комунікаційної політики, що поєднувала б оборонну стратегію з проактивною публічною дипломатією, наративним позиціонуванням і координацією між усіма суб'єктами інформаційної діяльності.

Отже, стратегічні комунікації слід розглядати не лише як сукупність інструментів, але і як елемент стратегічного мислення, що забезпечує здатність держави діяти ефективно в складному, динамічному, гібридному середовищі сучасної міжнародної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allied Joint Doctrine for Psychological Operations–AJP-3.10.1 Edition B. (2007). *STANAG 2508 Ed.,* 4 / AJP-3.10.1 Ed. B. https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf

2. Andriukhina, V., Yelova, T., Korotkyi, V., Kotsiuba, V., Taradiuk, R., & Homaniuk, O. (2024). Digitalization and strengthening resistance to misinformation in Ukraine as the instrument of strategic communications. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research,* 14(1/XL), 97–103.

3. Cabañero-Verzosa, C., & Garcia, H. R. (2009). *Building commitment to reform through strategic communication: The five key decisions.* The World Bank. https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-7621-8

4. Cornelissen, J., Holt, R., & Zundel, M. (2011). The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change. *Organization Studies,* 32(12). https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0170840611425729

5. Cornish, P., Lindley-French, J., & Yorke, C. (2011). *Strategic communications and national strategy: A Chatham House report.* London: Chatham House. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911stratcomms.pdf

6. Department of Defense (2016). *Dictionary of military and associated terms (Joint Publication 1–02).* (8 November 2010, as amended through 15 February 2016). https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf

7. Falkheimer, J., & Heide, M. (2022). Introduction: The emergent field of strategic communication. In J. Falkheimer & M. Heide (Eds.), *Research handbook on strategic communication,* pp. 1–12. Edward Elgar Publishing. https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781800379893/book-part-9781800379893-5.xml?tab_body=pdf-copy1

8. Farwell, J. P. (2012). *Persuasion and power: The art of strategic communication.* Georgetown University Press.

9. Goldman, E. (2007, October 6). Strategic communication: A tool for asymmetric warfare. *Small Wars Journal.* https://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetric-warfare

10. Hallahan, K., Holtzhausen, D. R., van Ruler, B., Verčič, D., & Sriramesh, K. (2007). Defining strategic communication. *International Journal of Strategic Communication,* 1, 3–35. https://www.researchgate.net/publication/241730557_Defining_Strategic_Communication

11. Joint Doctrine Note 1/12 (2012). *Strategic communication: The defense contribution.* Ministry of Defence.

12. Kandrik, M. (2015). *Comparison of strategic communications in United States of America and United Kingdom (Master's thesis).* Brno.

13. Klaverweide, D. M. (2006). *Strategic communication and the United Nations Millennium Development Goals.* University of Twente.

14. Mielcarek, R. (2018). La défense française, en retard dans le domaine de la communication stratégique. *Les Champs de Mars,* 2018(1), 37–45. https://www.cairn-int.info/journal-les-champs-de-mars-2018-1-page 37.htm

15. Mitrović, M. (2022). Russian strategic communication – Endless information warfare. *Security Science Journal,* 3(2), 29–54. https://www.securityscience.edu.rs/index.php/journal-security-science/issue/view/6

16. Monge, P., Heiss, B., & Margolin, D. (2008). Communication network evolution in organizational communities. *Communication Theory,* 18(4), 449–477. http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2885.2008.00330.x

17. Németh, J. (2021). Defining strategic communication: An almost impossible challenge, but perhaps there is still a solution. *Hadtudomány,* 31, 162–172. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2021/2021e/N%c3%89METH_Article_redefining.pdf

18. Nowacki, G. (2019). Komunikacja strategiczna w erze społeczeństwa informacyjnego. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy,* 58, 16–34. https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/fa28b7a2-e74b-4cdf-ac23-c852247595b4/content

19. Paul, C. (2011). *Strategic communication: Origins, concept, and current debates.* PRAEGER.

20. Pfetsch, B. (1999). *Government news management – Strategic communication in comparative perspective.* Berlin: Science Center Berlin for Social Research.

21. PO(2009)0141 (2009). *NATO strategic communications policy.* NATO. https://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf

22. Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication (2008). https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA476331.pdf

23. Smircich, L., & Stubbart, C. (1985). Strategic management in an enacted world. *Academy of Management Review,* 10, 724–736.

24. Tatham, S. (2008). *Strategic communications: A primer. ARAG Special Series,* No. 8/28. https://www.files.ethz.ch/isn/94411/2008_Dec.pdf

25. U.S. Joint Forces Command. (2015). *Commander's handbook for strategic communication and communication strategy* (Version 3.0). http://www.dtic.mil/doctrine/doctrine/jwfc/sc_hbk10.pdf

26. United Nations. (2019, April 29). Reforms by newly named Department of Global Communication aim at outreach 'for impact,' under-secretary-general tells committee on information. https://press.un.org/en/2019/pi2256.doc.htm

27. Аулін, О. (2020). Політичний активізм в ісламі як важливий чинник стратегічних комунікацій з мусульманськими країнами. *Вчені записки Університету «КРОК»,* 3(59), 16–23. https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/308

28. Бебик, В. М. (2019). Стратегічні комунікації КНР: зовнішньополітичні, економічні та безпекові аспекти. У В. Бебик, С. Копійка, Є. Макаренко та ін. *Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах,* с. 285–315, Київ: Вадекс.

29. Доктрина зі стратегічних комунікацій Збройних Сил України (2020). https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/...

30. Дубов, Д. В. (2016). Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика,* 4, 9–23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4

31. Макаренко, Є. (2017). Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»,* 15. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3117

32. Мінгазутдінов, І. О., & Мінгазутдінова, Г. І. (2019). Стратегічні комунікації європейських країн: Велика Британія, Франція, ФРН. *У Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах:* монографія, с. 254–284. Київ: Вадекс.

33. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах (2019). Київ: Вадекс.

34. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій: практ. посіб. / за ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої (2022). Київ: ТОВ «ВІСТКА». URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Book_28-06-2022_web-3.pdf

35. Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам / за ред. Н. Карпчук (2023). Луцьк: Вежа-Друк.

36. Терещеня, О. (2020). Стратегічні комунікації у науково–теоретичному дискурсі. *Communications and Communicative Technologies,* 20, 116–121. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/fszmk/program_5e58ee9f441be.pdf

37. Шуляк, А., & Єлова, Т. (2023). Стратегічні комунікації спецслужб як вектор протидії деструктивним впливам. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,* 3(17), 203–215.

38. Шуляк, А., & Шуляк, Н. (2025). *Стратегічні комунікації та інформаційна гігієна: національна безпека в умовах глобальних викликів.* Луцьк: Вежа-Друк.

REFERENCES

1. Allied Joint Doctrine for Psychological Operations–AJP-3.10.1 Edition B. (2007). *STANAG 2508 Ed.,* 4 / AJP-3.10.1 Ed. B. https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf (in English).

2. Andriukhina, V., Yelova, T., Korotkyi, V., Kotsiuba, V., Taradiuk, R., & Homaniuk, O. (2024). Digitalization and strengthening resistance to misinformation in Ukraine as the instrument of strategic communications. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research,* 14(1/XL), 97–103 (in English).

3. Cabañero-Verzosa, C., & Garcia, H. R. (2009). *Building commitment to reform through strategic communication: The five key decisions.* The World Bank. https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-7621-8 (in English).

4. Cornelissen, J., Holt, R., & Zundel, M. (2011). The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change. *Organization Studies,* 32(12). https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0170840611425729 (in English).

5. Cornish, P., Lindley-French, J., & Yorke, C. (2011). *Strategic communications and national strategy: A Chatham House report.* London: Chatham House. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911stratcomms.pdf (in English).

6. Department of Defense (2016). *Dictionary of military and associated terms (Joint Publication 1–02).* (8 November 2010, as amended through 15 February 2016). https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf (in English).

7. Falkheimer, J., & Heide, M. (2022). Introduction: The emergent field of strategic communication. In J. Falkheimer & M. Heide (Eds.), *Research handbook on strategic communication,* pp. 1–12. Edward Elgar Publishing. https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781800379893/book-part-9781800379893-5.xml?tab_body=pdf-copy1 (in English).

8. Farwell, J. P. (2012). *Persuasion and power: The art of strategic communication.* Georgetown University Press (in English).

9. Goldman, E. (2007, October 6). Strategic communication: A tool for asymmetric warfare. *Small Wars Journal.* https://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetric-warfare (in English).

10. Hallahan, K., Holtzhausen, D. R., van Ruler, B., Verčič, D., & Sriramesh, K. (2007). Defining strategic communication. *International Journal of Strategic Communication,* 1, 3–35. https://www.researchgate.net/publication/241730557_Defining_Strategic_Communication (in English).

11. Joint Doctrine Note 1/12. (2012). *Strategic communication: The defense contribution.* Ministry of Defence (in English).

12. Kandrik, M. (2015). *Comparison of strategic communications in United States of America and United Kingdom (Masters thesis).* Brno (in English).

13. Klaverweide, D. M. (2006). *Strategic communication and the United Nations Millennium Development Goals.* University of Twente (in English).

14. Mielcarek, R. (2018). La défense française, en retard dans le domaine de la communication stratégique. *Les Champs de Mars,* 2018 (1), 37–45. https://www.cairn-int.info/journal-les-champs-de-mars-2018-1-page 37.htm (in English).

15. Mitrović, M. (2022). Russian strategic communication – Endless information warfare. *Security Science Journal,* 3 (2), 29–54. https://www.securityscience.edu.rs/index.php/journal-security-science/issue/view/6 (in English).

16. Monge, P., Heiss, B., & Margolin, D. (2008). Communication network evolution in organizational communities. *Communication Theory,* 18 (4), 449–477. http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2885.2008.00330.x (in English).

17. Németh, J. (2021). Defining strategic communication: An almost impossible challenge, but perhaps there is still a solution. *Hadtudomány,* 31, 162–172. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2021/2021e/N%c3%89METH_Article_redefining.pdf (in English).

18. Nowacki, G. (2019). Komunikacja strategiczna w erze społeczeństwa informacyjnego. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy,* 58, 16–34. https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/fa28b7a2-e74b-4cdf-ac23-c852247595b4/content (in English).

19. Paul, C. (2011). *Strategic communication: Origins, concept, and current debates.* PRAEGER (in English).

20. Pfetsch, B. (1999). *Government news management – Strategic communication in comparative perspective.* Berlin: Science Center Berlin for Social Research (in English).

21. PO(2009)0141 (2009). *NATO strategic communications policy.* NATO. https://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf (in English).

22. Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication (2008). https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA476331.pdf (in English).

23. Smircich, L., & Stubbart, C. (1985). Strategic management in an enacted world. *Academy of Management Review,* 10, 724–736 (in English).

24. Tatham, S. (2008). Strategic communications: A primer. *ARAG Special Series,* No. 8/28. https://www.files.ethz.ch/isn/94411/2008_Dec.pdf (in English).

25. U.S. Joint Forces Command (2015). *Commanders handbook for strategic communication and communication strategy (Version 3.0).* http://www.dtic.mil/doctrine/doctrine/jwfc/sc_hbk10.pdf (in English).

26. United Nations (2019, April 29). Reforms by newly named Department of Global Communication aim at outreach 'for impact, under-secretary-general tells committee on information. https://press.un.org/en/2019/pi2256.doc.htm (in English).

27. Aulin, O. (2020). Politychnyi aktyvizm v islami yak vazhlyvyi chynnyk stratehichnykh komunikatsii z musulmanskymy krainamy. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK",* 3(59), 16–23. ,https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/308 (in Ukrainian).

28. Bebyk, V. M. (2019). Stratehichni komunikatsii KNR: zovnishnopolitychni, ekonomichni ta bezpekovi aspekty. U V. Bebyk, S. Kopiika, Ye. Makarenko ta in. *Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh,* p. 285–315, Kyiv: Vadeks (in Ukrainian).

29. Doktryna zi stratehichnykh komunikatsii Zbroinykh Syl Ukrainy (2020). https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/... (in Ukrainian).

30. Dubov, D. V. (2016). Stratehichni komunikatsii: problemy kontseptualizatsii ta praktychnoi realizatsii. *Stratehichni priorytety. Seriia: Polityka,* 4, 9–23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4 (in Ukrainian).

31. Makarenko, Ye. (2017). Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriia «Politychni nauky»,* 15. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3117 (in Ukrainian).

32. Minhazutdinov, I. O., & Minhazutdinova, H. I. (2019). Stratehichni komunikatsii yevropeiskykh krain: Velyka Brytaniia, Frantsiia, FRN. *In Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh: monohrafiia,* pp. 254–284. Kyiv: Vadeks (in Ukrainian).

33. Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh (2019). Kyiv: Vadeks (in Ukrainian).

34. Davlikanovoi, O., Kompantsevoi, L. (2022). Stratehichni komunikatsii dlia bezpekovykh i derzhavnykh instytutsii: prakt. posib. Kyiv: TOV "VISTKA". URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Book_28-06-2022_web-3.pdf (in Ukrainian).

35. Stratehichni komunikatsii YeS: protydiia destruktyvnym vplyvam / za red. N. Karpchuk (2023). Lutsk: Vezha-Druk (in Ukrainian).

36. Tereshchenia, O. (2020). Stratehichni komunikatsii u naukovo-teoretychnomu dyskursi. *Communications and Communicative Technologies,* 20, 116–121. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/fszmk/program_5e58ee9f441be.pdf

37. Shuliak, A., & Yelova, T. (2023). Stratehichni komunikatsii spetssluzhb yak vektor protydii destruktyvnym vplyvam. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii,* 3(17), 203–215 (in Ukrainian).

38. Shuliak, A., & Shuliak, N. (2025). *Stratehichni komunikatsii ta informatsiina hihiiena: natsionalna bezpeka v umovakh hlobalnykh vyklykiv.* Lutsk: Vezha-Druk (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 03.06.2025 р.

УДК 324:328(430)"2025":316.77
Ірина Кіянка,
доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
kiyanka@i.ua,
ORCID ID: 0000-0002-3100-7796,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-81-92

АНАЛІЗ ВИБОРЧИХ ГАСЕЛ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ НІМЕЧЧИНИ 2025 Р.

Парламентські вибори в Німеччині 2025 р. відбуваються на тлі численних внутрішніх та зовнішніх викликів: наслідки пандемії, економічна турбулентність, зростання впливу правопопулістських сил, енергетична перебудова й активна участь Німеччини в міжнародному реагуванні на російсько-українську війну. У цьому контексті виборчі гасла партій є важливими маркерами політичного позиціювання та стратегії мобілізації виборців.

Мета дослідження – аналіз змісту, риторики й комунікативної спрямованості гасел основних німецьких політичних партій у рамках виборчої кампанії 2025 р.

У дослідженні використано аналітичні матеріали, публікації провідних ЗМІ, а також офіційні передвиборчі програми та пресрелізи партій.

Установлено, що основні гасла партій відображають прагнення до оновлення, стабільності й посилення міжнародної ролі Німеччини. ХДС/ХСС використовують гасло «Знову вперед» (*Wieder nach vorne*), що апелює до повернення до сильного лідерства. СДПН робить ставку на соціальну справедливість і солідарність. Зелені підкреслюють енергетичний перехід та кліматичну відповідальність. Водночас правопопулістська риторика посилюється в гаслах Альтернативи для Німеччини, яка експлуатує теми міграції, безпеки й національного суверенітету.

Гасла виборів 2025 р. свідчать про спробу політичних сил знайти ефективну відповідь на складні виклики сучасності. Вони демонструють різні вектори бачення майбутнього Німеччини – від прогресивних європейських орієнтирів до захисницького націоналізму.

Ключові слова: парламентські вибори, Німеччина, виборчі гасла, популізм,

© Кіянка І., 2025

політичні технології, політична риторика, політичні партії, комунікація, ХДС, СДПН, АДН.

Iryna Kiyanka,
Ivan Franko Lviv National University,
ORCID ID: 0000-0002-3100-7796

ANALYSIS OF ELECTORAL SLOGANS IN THE 2025 GERMAN PARLIAMENTARY ELECTIONS

The 2025 parliamentary elections in Germany are unfolding against the backdrop of numerous internal and external challenges: the aftermath of the pandemic, economic turbulence, the growing influence of right-wing populist forces, the energy transition, and Germany's active involvement in the international response to the Russian-Ukrainian war. In this context, party campaign slogans serve as significant markers of political positioning and strategies for voter mobilization.
The aim of this study is to analyze the content, rhetoric, and communicative orientation of the slogans used by major German political parties during the 2025 election campaign.
The research is based on analytical reports, publications from leading media outlets, as well as official party platforms and press releases.
The analysis reveals that the core slogans reflect aspirations for renewal, stability, and the strengthening of Germany's international role. The CDU/CSU employs the slogan "Forward Again" (*Wieder nach vorne*), which appeals to a return to strong leadership. The SPD emphasizes social justice and solidarity. The Greens highlight the energy transition and climate responsibility. At the same time, right-wing populist rhetoric intensifies in the slogans of the Alternative for Germany (AfD), which focuses on themes of migration, security, and national sovereignty.
The 2025 election slogans indicate an attempt by political actors to formulate effective responses to contemporary challenges. They reflect divergent visions of Germany's future – from progressive, pro-European perspectives to defensive nationalism.
Key words: parliamentary elections, Germany, campaign slogans, populism, political technology, political rhetoric, political parties, communication, CDU, SPD, AfD.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Парламентські вибори в Німеччині 2025 р. стали своєрідним сигналом і маркером для всієї європейської спільноти. Адже ці вибори були позачерговими й відбувались украй короткий термін

(грудень, 2024 – лютий, 2025 р.). Розуміючи важку ситуацію в ЄС, величезну відповідальність перед виборцями й новими викликами, очікували, що популістські гасла мали значний вплив на виборчу риторику, особливо мігрантів.

На фоні війни в Україні, що триває з 2014 р., Німеччина стала одним з основних союзників України, надаючи підтримку в різних сферах – від військової допомоги до економічної та гуманітарної. Ці відносини набули особливої важливості після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 р., коли Німеччина як лідер Європейського Союзу відіграла стратегічну роль у забезпеченні стабільності та безпеки на континенті.

Мета дослідження – аналіз змісту, риторики та комунікативної спрямованості гасел основних німецьких політичних партій у рамках виборчої кампанії 2025 р.

У дослідженні використано аналітичні матеріали, публікації провідних ЗМІ, а також офіційні передвиборчі програми й пресрелізи партій.

Крім того, посилена увага до теми німецько-українських відносин зумовлена значними змінами на міжнародній арені. Війна в Україні стала не лише внутрішньою проблемою для країни, а й важливим елементом глобальної геополітики, де Німеччина в рамках ЄС і НАТО виступає ключовим актором у питаннях санкцій проти росії, економічної допомоги Україні та її європейської інтеграції. З огляду на нові виклики, такі як відновлення України після війни, інтеграція в європейські структури й питання безпеки, дослідження цих відносин є невідкладним для аналізу потенціалу подальшої співпраці між державами [3].

З огляду на комплексність нинішніх німецько-українських відносин, які охоплюють не лише питання безпеки та економіки, а й важливі дипломатичні аспекти, дослідження цієї теми має важливе значення для прогнозування напрямів розвитку двостороннього співробітництва в майбутньому. Це дослідження дає змогу оцінити не лише можливі стратегії підтримки України, а й виявити нові шляхи для поглиблення інтеграції між країнами, що матиме довгостроковий вплив на стабільність і розвиток Європи загалом.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Із початком агресії росії проти України Німеччина активно підтримує Україну в документуванні воєнних злочинів, що вчиняються під час війни. Росія здійснює серйозні порушення міжнародного гуманітарного права й прав людини, зокрема вбивства, катування та інші варварські дії щодо

цивільного населення. У зв'язку з цим Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування воєнних злочинів і Німеччина стала важливим партнером у цьому процесі, надаючи фінансування й надсилаючи експертів для підтримки міжнародного розслідування.

Німеччина також активно співпрацює з українськими організаціями, забезпечуючи їх необхідним обладнанням для збору доказів воєнних злочинів. Це включає надання технічних засобів для зйомки та документування порушень, таких як спеціалізовані камери й інші пристрої для збору матеріалів, що можуть бути використані в міжнародних судових процесах. Підтримка надана не лише в матеріальному плані, але й через організацію навчань для українських фахівців, які працюють у сфері документування воєнних злочинів

Отже, німецька співпраця з Україною під час війни проти росії стала однією з основних складових частин міжнародної підтримки, що дало змогу Україні зміцнити свої оборонні можливості. Від початкової гуманітарної допомоги до постачання сучасної зброї, техніки й навчання українських військових, Німеччина неодноразово робила суттєві кроки для підтримки України на всіх етапах конфлікту. Особливо важливими стали угоди про постачання артилерійських систем, ракетних комплексів, боєприпасів і безпілотників, а також лідерство Німеччини в міжнародних коаліціях, що сприяло ефективній координації допомоги. Завдяки цьому внеску Україна змогла посилити свої оборонні здатності й покращити стійкість на полі бою [2].

Завдяки такій співпраці, Німеччина робить вагомий внесок у забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях прав людини під час війни. Важливим елементом цієї підтримки є створення юридичних передумов для майбутніх судових процесів, що можуть призвести до покарання винних і допомогти Україні відновити правду щодо скоєних злочинів.

Німеччина активно підтримує українських біженців, надаючи їм різноманітну допомогу на рівні держави й місцевих органів влади. Федеральний уряд надає фінансову підтримку федеральним землям і муніципалітетам для організації прийому, розміщення та забезпечення біженців. Ця підтримка включає не лише забезпечення базових потреб, таких як житло та харчування, але й соціальний захист, який дозволяє українським громадянам адаптуватися в новому середовищі. Крім того, уряд Німеччини забезпечує інтеграцію біженців за допомогою різноманітних програм та послуг.

Одним із таких інструментів є цифровий портал допомоги Germany4Ukraine, який пропонує українцям низку онлайн-сервісів, що

полегшують їх перебування в Німеччині [2]. На цьому порталі можна подати заявку на отримання дозволу на перебування, зареєструватися на інтеграційні курси, а також подати заявку на отримання фінансової допомоги. Це дає змогу біженцям швидко знайти необхідну інформацію й отримати підтримку в тих сферах, які є важливими для їх адаптації.

Для дітей та підлітків з України започатковано проєкт «Move», ініційований об'єднанням «Німецька спортивна молодь» за підтримки Федерального уряду. Цей проєкт націлений на створення можливостей для зустрічей і спілкування через спорт, що дає молодим біженцям шанс не лише фізично активізуватися, але й інтегруватися в соціум, завести нові знайомства та подолати емоційні труднощі, пов'язані з переміщенням [3].

Також Німеччина надає безкоштовний доступ до навчального порталу VHS, що дає змогу біженцям вивчати німецьку мову до рівня B2. Це важлива складова частина процесу інтеграції, оскільки знання мови є основою для пошуку роботи, спілкування в суспільстві й здобуття освіти. Для тих, хто хоче продовжити навчання, відкриті можливості отримання стипендій BAföG для здобуття вищої освіти або середньої професійної освіти в Німеччині. Ці ініціативи сприяють не тільки покращенню рівня життя біженців, але і їх подальшій інтеграції в німецьке суспільство.

Гасло Християнсько-демократичного та Християнсько-соціального союзів «Знову вперед» (#Wiedernachvorne) стало своєрідною відповіддю на низку криз, що охопили Німеччину останніми роками. У ньому втілюється не лише прагнення до оновлення, а й спроба окреслити політичний вектор, що поєднує стабільність із модернізацією. Після енергетичної кризи, викликаної війною росії проти України, проблем у сфері міграційної політики та викликів для економіки, саме це гасло символізує бажання повернути країну на траєкторію впевненого поступу.

Програмні засади кампанії передбачають значне оновлення економічної політики. ХДС/ХСС пропонують зниження податкового навантаження – зокрема, податку на прибуток підприємств, а також часткову відмову від надбавки «Soli». Ці заходи доповнюються пропозицією створити окреме Міністерство цифровізації, що мало б спростити державне адміністрування й прискорити цифрову трансформацію управлінських процесів. Отже, партія намагається сформувати середовище, у якому підприємництво зможе розвиватися без зайвих регуляторних бар'єрів [1].

У фокусі уваги також опинилася тема міграції – чутлива і водночас надзвичайно актуальна для німецького суспільства. Програма передбачає посилення контролю на кордонах, пришвидшення процедур депортації для тих, хто не має права на перебування, а також обмеження щодо подвійного

громадянства. Варто підкреслити, що ці позиції сформульовані в контексті ширшого прагнення гарантувати безпеку, зберегти соціальну згуртованість і посилити контрольованість процесів інтеграції.

Соціальна політика представлена через комплекс заходів на підтримку родин та пенсіонерів. Пропоноване підвищення допомоги на дітей, а також пільги для працюючих батьків, спрямовані на зменшення демографічного тиску. Ідея «активної пенсії», яка уможливлює додаткові доходи без податкового тягаря, покликана заохотити літніх людей до активної участі в суспільному житті. Одночасно можливість раннього виходу на пенсію сприяє гнучкості на ринку праці та враховує індивідуальні життєві обставини.

Енергетична політика програми вирізняється технологічною відкритістю. ХДС/ХСС декларують зниження плати за електроенергію та розподіл енерговитрат через оптимізацію податків. Цікаво, що в дискусійний простір повертається тема ядерної енергетики як потенційного інструменту зменшення залежності від викопного палива. Крім того, партія висловлюється за скасування заборони на двигуни внутрішнього згоряння, наголошуючи на необхідності балансу між екологічними вимогами й реалістичними умовами для транспортної та промислової галузей [4].

У зовнішній політиці Ф. Мерц позиціонує себе як прихильник активнішої ролі Німеччини на міжнародній арені й у контексті врегулювання російсько-української війни (на противагу дистанціюванню О. Шольца від цього питання). У передвиборчій риториці Ф. Мерц неодноразово підкреслював готовність надавати підтримку Україні в протидії агресії рф із можливістю перегляду ідеї постачання українській стороні далекобійних ракет Taurus. Також Мерц демонструє критичну, значно рішучішу позицію щодо викликів із боку Китаю. Він виступає за активнішу протидію китайській економічній стратегії, яка завдає шкоди інтересам ФРН та розвиткові німецької промисловості. Щодо питань регіональної безпеки, то Ф. Мерц вважається переконаним трансатлантистом, перед яким наразі постало завдання адаптуватися до нових реалій зовнішньої політики США після приходу до влади адміністрації Д. Трампа.

Після перемоги ХДС/ХСС на парламентських виборах Ф. Мерц окреслив три ключові пріоритети для майбутнього уряду:

• зміцнення європейської оборони на тлі змін у зовнішній політиці США;

• розв’язання міграційних проблем;

• забезпечення промислової бази Німеччини.

Остання риторика Мерца свідчить про його готовність до серйозної переорієнтації безпекової політики ФРН і Європи загалом, а також прагнення забезпечити економічну конкурентоспроможність та політичну стабільність Німеччини в умовах глобальних викликів. Ф. Мерц, занепокоєний політикою нової американської адміністрації, заявив про бажання досягти «повної незалежності» Європи від США щодо питань оборони.

Гасло Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) на парламентських виборах 2025 р. – «Більше для вас – краще для Німеччини» (нім. *Mehr für euch – besser für Deutschland*) – відображає прагнення партії до соціальної справедливості та економічного оновлення. Це гасло підкреслює необхідність посилення державної підтримки громадян як засобу досягнення загального добробуту країни.

У сфері соціальної політики СДПН акцентує увагу на підвищенні мінімальної заробітної плати до 15 євро на годину з 2026 р., що має на меті зменшити розрив у доходах та покращити умови праці для низькооплачуваних працівників. Крім того, партія пропонує реформу системи оподаткування, спрямовану на зниження податкового навантаження для 95 % платників податків, компенсуючи це підвищенням податків для найзаможніших верств населення [9].

У сфері охорони здоров'я й догляду за літніми людьми СДПН планує обмежити особисті витрати на догляд до 1000 євро на місяць, що має зменшити фінансовий тиск на сім'ї. Крім того, партія виступає за створення єдиної громадської системи медичного страхування, яка об'єднає державне й приватне страхування, забезпечуючи рівний доступ до медичних послуг для всіх громадян.

У сфері житлової політики СДПН пропонує безстрокове продовження дії обмежень на зростання орендної плати та створення державного фонду обсягом 100 мільярдів євро для інвестування в будівництво житла, інфраструктуру й енергетичні мережі. Цей фонд має на меті стимулювати економічне зростання та забезпечити доступне житло для громадян.

У галузі енергетики й транспорту СДПН планує зменшити витрати на електроенергію шляхом обмеження тарифів на передачу електроенергії та підтримки розвитку відновлюваних джерел енергії. Також передбачено збереження й розвиток програми «Deutschlandticket», яка забезпечує доступний громадський транспорт для широких верств населення [8].

Отже, програма СДПН на виборах 2025 р. спрямована на зміцнення соціальної справедливості, підтримку сімей, розвиток економіки через інвестиції та забезпечення доступу до якісних соціальних послуг для всіх

громадян. Гасло «Більше для вас – краще для Німеччини» відображає переконання партії, що добробут кожного громадянина є запорукою успіху всієї країни.

У контексті парламентських виборів 2025 р. в Німеччині партія «Альтернатива для Німеччини» (AfD) висунула гасло «Реміграція» як центральний елемент своєї передвиборчої кампанії. Це гасло відображає прагнення партії до переосмислення національної ідентичності та жорсткої міграційної політики.

Термін «реміграція» в інтерпретації AfD означає не лише депортацію нелегальних мігрантів, але й повернення на батьківщину тих, хто, на думку партії, не інтегрувався в німецьке суспільство або зберігає «культурну відчуженість». Це включає навіть громадян Німеччини з міграційним походженням, які не відповідають певним критеріям асиміляції. Такі підходи викликають занепокоєння щодо можливих порушень основних прав людини та принципів демократії.

У листопаді 2023 р. відбулася зустріч у Потсдамі, де обговорювалися плани масової депортації мігрантів та осіб із міграційним походженням. Участь у цій зустрічі брали представники AfD, а також діячі з інших праворадикальних організацій. Розслідування журналістської організації Correctiv виявило, що на зустрічі обговорювалися конкретні заходи щодо реалізації політики «реміграції», уключаючи створення «модельної держави» в Північній Африці для розміщення депортованих осіб [5].

Ці плани викликали широкий резонанс у німецькому суспільстві та політичному спектрі. Канцлер Олаф Шольц засудив подібні ініціативи, порівнюючи їх із найтемнішими періодами німецької історії, зокрема з нацистськими злочинами проти людяності. Також Федеральне відомство з охорони конституції (BfV) офіційно класифікувало AfD як «праворадикальну екстремістську організацію», що дає змогу посилити спостереження за її діяльністю [6].

Попри критику та юридичні наслідки, AfD продовжує отримувати значну підтримку, особливо в східних регіонах Німеччини. Це свідчить про глибокі соціальні та економічні розбіжності в країні, а також про зростаючу популярність націоналістичних ідей серед певних верств населення. Партія використовує риторику захисту національної ідентичності й безпеки, що знаходить відгук у частини електорату.

Партії «Союз 90/Зелені» та Вільна демократична партія (ВДП) представили контрастні, але водночас взаємодоповнювальні підходи до вирішення екологічних й економічних викликів, що стоять перед країною.

Партія «Зелені» зосередила свою передвиборчу програму на глибокій екологічній трансформації економіки та суспільства. Центральним

елементом їхньої стратегії є створення «Німецького фонду» (Deutschlandfonds), який передбачає інвестиції в обсязі понад 500 мільярдів євро протягом наступного десятиліття для модернізації інфраструктури, зокрема залізничної мережі, шкіл та системи ранньої освіти.

У сфері кліматичної політики «Зелені» прагнуть скоротити викиди парникових газів на 70 % до 2030 р. та досягти кліматичної нейтральності до 2045 р. Для цього вони планують значні інвестиції у відновлювані джерела енергії, уключаючи встановлення 1,5 мільйона нових сонячних панелей протягом чотирьох років, а також модернізацію енергетичної інфраструктури.

У соціальній сфері партія пропонує запровадити прогресивну систему оподаткування, уключаючи податок на багатство для активів понад 2 мільйони євро, із метою фінансування екологічних і соціальних програм. Також передбачено підвищення мінімальної заробітної плати та реформування системи соціального забезпечення для зменшення нерівності.

ВДП, навпаки, акцентує увагу на економічному лібералізмі й технологічному розвитку. Партія виступає за зниження податкового навантаження на бізнес, зменшення бюрократії та стимулювання інновацій. Зокрема, вони пропонують знизити корпоративний податок до рівня нижче 25 % та запровадити трирічний мораторій на нові регуляції для бізнесу [7].

У сфері енергетики ВДП підтримує використання традиційних джерел енергії, уключаючи збереження двигунів внутрішнього згоряння й відмову від обмежень на швидкість на автобанах. Вони також виступають за розвиток синтетичних палив як альтернативи електромобілям.

У соціальній політиці партія пропонує реформувати пенсійну систему, запровадивши накопичувальні пенсії, а також переглянути систему соціального забезпечення, зосереджуючись на стимулюванні зайнятості та зменшенні залежності від державної допомоги.

Попри розбіжності в підходах, обидві партії визнають необхідність модернізації економіки й інфраструктури Німеччини. Після виборів 2025 р. в умовах формування нової коаліції можливе поєднання екологічних ініціатив «Зелених» з економічними реформами ВДП може стати основою для комплексної стратегії розвитку країни. Успішна інтеграція цих підходів потребуватиме компромісів, але може забезпечити стійке економічне зростання та екологічну стабільність у довгостроковій перспективі.

Аналіз передвиборчих програм основних німецьких партій – Християнсько-демократичного союзу/Християнсько-соціального союзу (ХДС/ХСС), Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН),

«Альтернативи для Німеччини» (AfD), «Союзу 90/Зелених» і Вільної демократичної партії (ВДП) – дає підставу зробити висновок, що німецький політичний ландшафт у 2025 р. формує глибоку конкуренцію між різними баченнями майбутнього держави, які включають питання соціальної політики, міграції, клімату, економіки й, що надзвичайно важливо для міжнародної безпеки, – зовнішньої політики, зокрема ставлення до України.

ХДС/ХСС у своєму гаслі «Знову вперед» прагне повернути країну до політичної та економічної стабільності через інвестиції в інфраструктуру, безпекову політику й зміцнення обороноздатності Німеччини в рамках НАТО. Союз демонструє чітку підтримку України, уключно з вимогами довгострокової військової та фінансової допомоги, а також посиленням санкцій проти росії. Продовження політики Ангели Меркель у питанні підтримки України простежується в риториці лідера Фрідріха Мерца й у документах, що закликають до прискореної інтеграції України в євроатлантичні структури.

СДПН, попри свою традиційну соціально орієнтовану риторику, у 2025 р. виступає з поміркованими економічними ініціативами, що передбачають податкову реформу, модернізацію соціального сектору та активну державну участь у трансформаційних процесах. У зовнішньополітичному контексті партія чинного канцлера Олафа Шольца залишається проукраїнською, хоча не без критики через повільну військову допомогу. Утім, у програмі СДПН зафіксовано підтримку територіальної цілісності України, збереження санкційного тиску на рф і підтримку процесів реконструкції української економіки в рамках ЄС.

AfD демонструє діаметрально протилежну позицію: партія рішуче виступає проти подальшого постачання озброєнь Україні, закликає до «перегляду санкційної політики», що фактично означає її послаблення, та просуває наратив «нейтралітету» Німеччини. Її політика реміграції й етнонаціоналізму контрастує із загальноєвропейськими цінностями. Партія поширює тези, які часто співзвучні з російською дезінформацією, а окремі члени AfD публічно демонструють проросійські симпатії, що викликає занепокоєння як усередині Німеччини, так і в ширшій європейській спільноті.

«Зелені», своєю чергою, пропонують прогресивний екологічний курс, який інтегрує соціальну справедливість та кліматичну трансформацію. Їхня зовнішньополітична позиція – одна з найпроукраїнських у політичному спектрі ФРН. Партія послідовно виступає за постачання важкого озброєння, посилення антиросійських санкцій і прискорення євроінтеграції України. Анналена Бербок, міністерка закордонних справ

від «Зелених», неодноразово заявляла про моральну відповідальність Європи перед Україною та необхідність підтримки українського народу в його боротьбі за свободу.

ВДП представляє економічно ліберальну платформу, з акцентом на зниження податків, інновації, цифровізацію й свободу підприємництва. Попри економічно консервативний підхід, партія займає чітку позицію на підтримку України, що особливо помітно в риториці міністра фінансів Крістіана Лінднера. ВДП підтримує надання Україні озброєння, наголошує на важливості енергетичної незалежності від росії та вбачає в підтримці України питання стратегічного балансу сил у Європі.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, німецький політичний спектр у 2025 р. демонструє як плюралізм внутрішньополітичних підходів, так і значне розмаїття зовнішньополітичних векторів. Майбутній уряд Німеччини, незалежно від складу коаліції, зіткнеться з викликами не лише всередині країни, але й на міжнародній арені, передусім у контексті підтримки України. Окрім AfD, усі провідні партії підтверджують стратегічну важливість допомоги Києву як чиннику захисту європейської безпеки, цінностей і демократичного порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. CDU und CSU stellen Wahlprogramm und 10-Punkte-Plan für Bundestagswahl 2025 vor. *DieSachsen News,* 17.12.2024. URL: https://www.diesachsen.de/politik/cdu-und-csu-stellen-wahlprogramm-und-10-punkte-plan-fuer-bundestagswahl-2025-vor-2975850.

2. Fact check: Russia's influence on Germany's 2025 election. *DW,* 24.02.2025. URL: https://www.dw.com/en/russian-disinformation-aims-to-manipulate-german-…

3. German election results explained in graphics. *DW,* 2025, 24 February. URL: https://www.dw.com/en/german-election-results-and-voter-demographics-ex…

4. Hartfiel, A. L. (2025). Wahlprogramm CDU/CSU 2025 Kurzfassung der Ziele, Pläne und Schwerpunkte. *Ruhr Nachrichten,* 17.01. URL: https://www.ruhrnachrichten.de/service/wahlprogramm-cdu-csu-2025-bundestagswahl-ziele-plaene-schwerpunkte-w985202-2001522762/.

5. Hille, P. (2024). German 'remigration' debate fuels push to ban far-right AfD. *DW,* 01.12. URL: https://www.dw.com/en/german-remigration-debate-fuels-push-to-ban-far-right-afd/a-67965896.

6. Kirby, P. (2025). AfD classified as extreme-right by German intelligence. *BBC,* 02.05. URL: https://www.bbc.com/news/articles/cwy6zk9wkrdo.

7. Pancrazio, A., Scott, H., Holloway, L. (2025). A Guide to German Party Election Platforms 2025. *American-German Institute,* 10.02. URL: https://americangerman.institute/2025/02/a-guide-to-german-party-election-platforms-2025/.

8. Schröder, S. (2025). SPD-Wahlprogramm 2025: Die Kurzfassung zur Bundestagswahl. *Merkur.de,* 20.02. URL: https://www.merkur.de/politik/spd-wahlprogramm-2025-die-kurzfassung-zur-bundestagswahl-zr-93526905.html.

9. SPD-Wahlprogramm: Mehr für Dich. Besser für Deutschland, *SPD*. URL: https://mehr.spd.de/programm/.

10. X and TikTok algorithms push pro-AfD content to non-partisan German users – new analysis. *Global Witness,* 2025, 24 February. URL: https://globalwitness.org/en/press-releases/x-and-tiktok-algorithms-pus…

REFERENCES

1. CDU und CSU stellen Wahlprogramm und 10-Punkte-Plan für Bundestagswahl 2025 vor. *DieSachsen News,* 17.12.2024. URL: https://www.diesachsen.de/politik/cdu-und-csu-stellen-wahlprogramm-und-10-punkte-plan-fuer-bundestagswahl-2025-vor-2975850 (in German).

2. Fact check: Russia's influence on Germany's 2025 election. *DW,* 24.02.2025. URL: https://www.dw.com/en/russian-disinformation-aims-to-manipulate-german- (in English).

3. German election results explained in graphics. *DW,* 2025, 24 February. URL: https://www.dw.com/en/german-election-results-and-voter-demographics-ex… (in English).

4. Hartfiel, A. L. (2025). Wahlprogramm CDU/CSU 2025 Kurzfassung der Ziele, Pläne und Schwerpunkte. *Ruhr Nachrichten,* 17.01. URL: https://www.ruhrnachrichten.de/service/wahlprogramm-cdu-csu-2025-bundestagswahl-ziele-plaene-schwerpunkte-w985202-2001522762/ (in German).

5. Hille, P. (2024). German 'remigration' debate fuels push to ban far-right AfD. *DW,* 01.12. URL: https://www.dw.com/en/german-remigration-debate-fuels-push-to-ban-far-right-afd/a-67965896 (in English)

6. Kirby, P. (2025). AfD classified as extreme-right by German intelligence. *BBC,* 02.05. URL: https://www.bbc.com/news/articles/cwy6zk9wkrdo (in English).

7. Pancrazio, A., Scott, H., Holloway, L. (2025). A Guide to German Party Election Platforms 2025. *American-German Institute,* 10.02. URL: https://americangerman.institute/2025/02/a-guide-to-german-party-election-platforms-2025/ (in English).

8. Schröder, S. (2025). SPD-Wahlprogramm 2025: Die Kurzfassung zur Bundestagswahl. *Merkur.de,* 20.02. URL: https://www.merkur.de/politik/spd-wahlprogramm-2025-die-kurzfassung-zur-bundestagswahl-zr-93526905.html (in German).

9. SPD-Wahlprogramm: Mehr für Dich. Besser für Deutschland, *SPD*. URL: https://mehr.spd.de/programm/ (in German).

10. X and TikTok algorithms push pro-AfD content to non-partisan German users – new analysis. *Global Witness,* 2025, 24 February. URL: https://globalwitness.org/en/press-releases/x-and-tiktok-algorithms-pus… (in English).

Матеріал надійшов до редакції 07.06.2025 р.

УДК 355.451(510)
Андрій Моренчук,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
міжнародних комунікацій та політичного аналізу
факультету міжнародних відносин,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Morenchuk.Andriy@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-2394-9046;

Ольга Катрич,
асистент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
katrych.olha@vnu.edu.ua,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-93-106

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ЦІЛІ ТА ПІДХОДИ

Проаналізовано стратегічні комунікації Китайської Народної Республіки (КНР) як важливий інструмент реалізації її зовнішньої та внутрішньої політики. Досліджено концептуальні засади стратегічних комунікацій КНР, їх вплив на формування глобального іміджу країни й просування наративів, вигідних китайському керівництву. Розглянуто основні стратегічні підходи КНР, зокрема використання м'якої сили, публічної дипломатії, цифрових технологій і державних ЗМІ для формування позитивного інформаційного середовища. Особливу увагу приділено тактичним методам, які застосовуються КНР у міжнародному інформаційному просторі, як-от: економічна дипломатія, інформаційні кампанії, робота з міжнародними організаціями та вплив на медіа в різних регіонах світу. Розкрито роль ініціативи «Один пояс, один шлях» у розширенні комунікаційного впливу Китаю. Зроблено висновок, що стратегічні комунікації КНР є гнучким інструментом для досягнення політичних й економічних цілей, спрямованих на зміцнення позицій країни у світовій системі. Дослідження має практичне значення для розуміння сучасних комунікаційних стратегій держав та прогнозування їх подальшого розвитку.

© Моренчук А., Катрич О., 2025

Ключові слова: Інститут Конфуція, ЗМІ, медіа, імідж країни, наративи, партнерства з обміну контентом, Комуністична партія Китаю (КПК), Асоціація китайських студентів і науковців.

Andrii Morenchuk,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-2394-9046;

Olha Katrych,
Lesya Ukrainka Volyn National University

STRATEGIC COMMUNICATIONS OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: GOALS AND APPROACHES

The strategic communications of the People's Republic of China (PRC) are analyzed as an important tool for implementing its foreign and domestic policies. The conceptual principles of the PRC's strategic communications are studied, their impact on the formation of the country's global image and the promotion of narratives beneficial to the Chinese leadership. The main strategic approaches of the PRC are considered, in particular the use of soft power, public diplomacy, digital technologies and state media to form a positive information environment. Particular attention is paid to the tactical methods used by the PRC in the international information space: economic diplomacy, information campaigns, work with international organizations and influence on the media in different regions of the world. The role of the "One Belt, One Road" initiative in expanding China's communication influence is analyzed. It is concluded that strategic communications of the PRC are a flexible tool for achieving political and economic goals aimed at strengthening the country's position in the world system. The study has practical significance for understanding modern communication strategies of states and predicting their further development.
Key words: Confucius Institute, mass media, media, country image, narratives, Content Sharing Partnerships, Communist Party of China (CPC), Chinese Students and Scholars Association.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасній системі міжнародних відносин стратегічні комунікації набувають особливого значення як інструмент впливу на глобальні процеси, формування іміджу держави та реалізації зовнішньополітичних пріоритетів. Китайська Народна Республіка (КНР)

демонструє унікальний підхід до стратегічних комунікацій, поєднуючи традиційні дипломатичні засоби, інформаційну політику, економічний вплив і технологічні ресурси.

Попри активне використання КНР стратегічних комунікацій на міжнародній арені, їхні особливості залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальним є дослідження ключових принципів китайської моделі комунікацій, аналіз методів просування національних наративів, оцінка впливу державних медіа й цифрових платформ на міжнародну громадську думку.

Наукова проблема полягає у визначенні специфічних характеристик стратегічних комунікацій КНР, їх ефективності в досягненні політичних та економічних цілей і потенційних викликів для інших міжнародних акторів. Дослідження цієї теми сприятиме кращому розумінню механізмів інформаційного впливу Китаю та його стратегічних намірів у глобальному комунікаційному просторі.

Мета дослідження – визначення особливостей стратегічних комунікацій Китайської Народної Республіки, аналіз їх структури, інструментів і механізмів впливу на міжнародну громадську думку. Дослідження спрямоване на виявлення ключових принципів комунікаційної стратегії КНР, її ролі у формуванні глобального інформаційного порядку денного та реалізації зовнішньополітичних цілей.

Особливо акцентовано на оцінці ефективності стратегічних комунікацій Китаю, їх поєднанні з дипломатичними, економічними й технологічними засобами впливу, а також на потенційних викликах і наслідках для міжнародної системи.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останніми десятиліттями КНР перетворилася в серйозного геополітичного гравця. Китай усвідомлює, що позитивне ставлення міжнародної громадськості та зміцнення відносин з іншими країнами сприяють реалізації його економічних, безпекових і геополітичних цілей. Тому важливим інструментом просування власних інтересів на світовій арені Пекін розглядає стратегічні комунікації. При цьому він переслідує кілька взаємопов'язаних завдань. Комуністична партія Китаю (КПК) намагається встановити контроль над інформаційним порядком денним у західних медіа, знизити занепокоєння щодо наслідків зростаючої могутності країни та запропонувати альтернативне бачення свого світового зростання, яке може стати орієнтиром для інших держав. Водночас, якщо, наприклад,

росія розглядає стратегічні комунікації крізь призму інформаційної війни та протистояння умовному Заходу, то Китай ракцентує на інструментах м'якої сили й формування позитивного іміджу в різних регіонах світу [7].

З економічного погляду, просування позитивних наративів про Китай серед іноземної громадськості має важливе значення для залучення нових ринків для китайських товарів, послуг і технологій. КНР потребує сировини та енергоносіїв для живлення своєї економіки, транспортних маршрутів для китайського експорту й можливостей застосовувати надлишкові промислові потужності та валютні резерви для продуктивного використання за кордоном. Якщо іноземні громадяни й уряди захоплюються економічними успіхами КНР і вважають, що Пекін є вигідним партнером у розвитку їхньої країни, це створює попит на торгівлю й співпрацю з КНР.

Із геополітичного погляду, Пекіну потрібні союзники для зміцнення своїх позицій в ООН, тиску на країни, що визнають Тайвань, а також легітимації власної моделі розвитку й зовнішньої політики. Для цього він прагне залучити іноземних лідерів і громадськість до сприйняття його поглядів, демонструвати силу для стримування суперників та захисту від критики. Це включає двоєдину стратегію – критику західних уявлень про права людини й просування альтернативних наративів і норм, які сприяють його інтересам [7]. Як відзначає А. Інсіса, «Пекін відійшов від спроби пояснити й виправдати позиції та інтереси Китаю в міжнародній "дискурсивній системі", де домінує Захід, до спроб змінити цю систему відповідно до китайських цінностей і світогляду» [5]. Крім того, Пекін намагається послабити домінування США в глобальній системі, а здатність формувати, контролювати та використовувати наративи відіграє ключову роль у досягненні цієї мети.

Керівництво Пекіна усвідомлює, що репутація відіграє ключову роль у забезпеченні національних інтересів КНР. Так, країні простіше обґрунтувати свою рішучість у відстоюванні морських і територіальних претензій, якщо інші держави або сприймають її дії як законні, або не мають достатньої мотивації відкрито їм протистояти. Витіснення США як головного гаранта безпеки в Азії, а також розширення доступу до закордонних портів та військових баз для зміцнення морської могутності потребує переконання інших країн у тому, що КНР є захисником, а не загрозою їхнім національним інтересам. Пекін також розуміє, що міжнародна критика може посилити внутрішню опозицію й підвищити ризик зовнішнього втручання. Однак, якщо КНР зможе сформувати підтримку своїх норм, цінностей і моделі розвитку, це допоможе їй нейтралізувати потенційні виклики та загрози.

Найбільш відкритим і прямим інструментом стратегічних комунікацій Пекіна є поширення його наративів через державні ЗМІ. Ці друковані, радіо- та телевізійні ресурси здебільшого орієнтовані на масову аудиторію, проте, завдяки налаштованому контенту й багатомовним форматам, вони можуть бути спрямовані на окремі цільові групи, зокрема китайську діаспору. Охоплення «закордонних китайців» уже тривалий час є одним із ключових пріоритетів КНР, оскільки воно сприяє формуванню позитивного ставлення до її політики та зменшенню ймовірності інакодумства. Водночас використання державних медіа має свої компроміси: хоча це дає змогу КНР зберігати контроль над змістом і способом його поширення серед цільової аудиторії, це також підриває довіру до інформації, зважаючи на поширений скептицизм щодо незалежності китайських медіа, як державних, так і приватних [3].

КНР володіє значною кількістю державних медіаресурсів, через які здійснює прямий контроль для поширення наративів, вигідних Комуністичній партії Китаю. Серед її друкованих ЗМІ – People's Daily (Renmin Ribao), що має англомовну версію; China Daily, офіційна англомовна газета; Global Times (Huanqiu Shibao), яка випускається китайською й англійською мовами; а також Cankao Xiaoxi, що публікується інформаційним агентством Xinhua. Крім того, Пекін володіє великими мультимедійними холдингами, зокрема Центральним телебаченням Китаю (CCTV), що відіграє роль національного мовника; Китайською глобальною телевізійною мережею (CGTN), яка транслює контент п'ятьма мовами; Китайським національним радіо (CNR) та Міжнародним радіо Китаю (CRI), яке веде мовлення більш ніж 60 мовами. Додатково уряд контролює інформаційне агентство Xinhua й службу новин Китаю, обидва з яких є державними ЗМІ та мають англомовні вебресурси [3].

Державні медіа КНР мають глобальне охоплення: не існує країни, де б не транслювався хоча б один із їхніх каналів. Іноземна аудиторія може взаємодіяти з контентом китайських державних ЗМІ через різні канали, зокрема місцеві філії Xinhua, People's Daily, China News Service й CCTV/CGTN; радіомовлення та супутникове телебачення КНР; друковані видання; а також онлайн-ресурси, адаптовані до мовних уподобань цільових країн. Серед цих платформ найбільший вплив мають телебачення, радіо та персоналізовані вебсайти, орієнтовані на місцеву аудиторію, тоді як фізичні філії відіграють другорядну роль. Друковані газети китайських державних медіа за кордоном поширюються значно рідше.

Пекін спрямовує значну частину своїх державних засобів масової інформації на Європу та Азію, зміцнюючи комунікаційні й дипломатичні

зв'язки з провідними економіками та сусідніми країнами. Ще однією помітною тенденцією є високий рівень уваги до Африки, яку Китай розглядає як стратегічно важливий регіон через її природні ресурси. Водночас Пекін активно спростовує критику Заходу, що звинувачує його в неоколоніалізмі.

Китайські ЗМІ перебувають під жорстким контролем, а система управління медіаіндустрією з боку КПК є глибоко інституціоналізованою. У рамках масштабної реформи в березні 2018 р. президент Сі Цзіньпін об'єднав три основні державні медіакомпанії – Міжнародне телебачення Китаю, Міжнародне радіо Китаю та Національне радіо Китаю – у єдину структуру під назвою «Голос Китаю», що за концепцією нагадує «Голос Америки» [5]. Контроль над «Голосом Китаю», а також над China Daily, Xinhua й іншими державними медіа перейшов під нагляд Департаменту пропаганди КПК [4], що дало змогу консолідувати партійний вплив як на державні, так і на приватні ЗМІ, а також регулювати взаємодію з іноземними журналістами. Крім прямого контролю над державними медіа, КНР має можливість здійснювати «опосередкований вплив» на інші ЗМІ через урядові постанови, партійний нагляд та обмежений рівень свободи преси.

Керовані КНР засоби масової інформації створюють онлайн-платформи, що пропонують адаптований контент офіційними й популярними мовами цільових країн, а не просто дослівні переклади. Це дає Пекіну ефективний і відносно недорогий інструмент для розширення охоплення аудиторії. Паралельно використовуються соціальні мережі, такі як X (колишеій Twitter), YouTube і Facebook, хоча їх застосування часто обмежене для громадян Китаю.

Так само, як КНР інвестувала в інфраструктуру для глобального поширення свого контенту, вона також прагне створювати більш адаптований до місцевої аудиторії матеріал. Це реалізується через стратегію локалізації, яка включає залучення місцевих журналістів для репортажів, водночас зберігаючи контроль за редакційними й управлінськими позиціями в руках китайських фахівців [7].

Зважаючи на наявну недовіру щодо незалежності китайських державних медіа, Пекін обрав ефективну стратегію для подолання цього бар'єру: установлення зв'язків із зарубіжними ЗМІ та журналістами, які б могли відігравати привабливих комунікаторів. Хоча така співпраця передбачає певну втрату контролю над змістом повідомлень, вона має низку переваг для стратегічних комунікацій КНР. Локальні ЗМІ вже мають усталену аудиторію, що дає Пекіну змогу швидко інтегруватися в наявні мережі й ефективніше поширювати власні наративи [3]. Замість того щоб

самостійно адаптувати контент до місцевого контексту, Китай делегує цей процес партнерам. Крім того, вітчизняні медіа в цільових країнах мають більшу довіру серед місцевої аудиторії, ніж китайські державні ЗМІ.

Один із ключових методів використання «локального авторитету» – це партнерства з обміну контентом (Content Sharing Partnerships – CSP). Китай уклав 429 таких угод, що уможливлюють спільне використання, передрук або створення контенту між китайськими державними медіа та ЗМІ цільових країн. CSP охоплюють різні типи медіа – друковані, цифрові, телевізійні й радіо, а також уключають 36 китайських медіаорганізацій на національному та регіональному рівнях. Угоди про партнерство передбачають такі можливості, як надання місцевим ЗМІ безкоштовного щоденного сервісу обміну інформацією Xinhua, відтворення новин CCTV як частини висвітлення міжнародних новин або використання у своїй діяльності софту й обладнання китайських державних ЗМІ. Важливою складовою частиною багатьох угод CSP є створення контенту місцевою мовою, що робить китайські наративи доступнішими для ширшої аудиторії. [3].

На практиці партнерства з обміну контентом дають змогу Пекіну безпосередньо інтегрувати наративи КНР у місцеві медіа з мінімальним редагуванням, що ускладнює для аудиторії усвідомлення того, що вона споживає матеріали, створені в межах пропагандистської стратегії КПК. Публікація контенту китайських державних медіа через місцеві інформаційні платформи зазвичай не розкриває його першоджерела, що може вводити читачів в оману щодо походження матеріалів. Ця проблема особливо актуальна для країн з обмеженими ресурсами для виробництва якісного контенту, який відповідає журналістським стандартам.

Пекін також активно співпрацює із журналістами та редакторами по всьому світу, впливаючи не лише на тематику висвітлення подій, але й на його тональність. Один із ключових методів такого впливу – надання можливостей для професійного розвитку місцевих журналістів. Це може відбуватися через участь у навчальних програмах на місцях або через журналістські обміни, які передбачають поїздки до Китаю.

Зокрема, Китайська радіо-телекомпанія міжнародного техніко-економічного співробітництва організовує технічні навчальні курси з управління радіо- та телебаченням, орієнтовані переважно на країни, що розвиваються. Програма таких курсів уключає лекції про систему мовлення КНР, візити до китайських державних медіа й знайомство з виробництвом радіо- та телевізійного обладнання [3]. Журналістські обмінні програми в Пекіні слугують ефективним інструментом для встановлення зв’язків і

формування прихильного ставлення до Китаю серед окремих журналістів. Очікується, що після таких поїздок вони з більшою ймовірністю висвітлюватимуть події, пов'язані з КНР, у позитивному ключі.

Китай застосовує різні методи впливу на роботу журналістів як усередині країни, так і за її межами, застосовуючи систему стимулів і покарань. Лояльні медійники отримують привілеї, тоді як критично налаштовані можуть стикатися з обмеженнями. Доступ до офіційних осіб, акредитація на ключові події та робочі візи слугують інструментами контролю, які надаються або обмежуються залежно від позиції журналіста щодо китайської влади. Пекін також регулює участь у заходах і можливість отримання коментарів від урядовців. Санкції можуть уключати втрату професійних перспектив, фінансовий тиск або навіть жорсткіші заходи, такі як погрози чи фізичне переслідування.

КНР співпрацює з відомими людьми в міжнародному інформаційному середовищі, щоб сформувати їхні погляди та публічні заяви відповідно до своїх бажаних наративів. Набір інструментів кооптації Пекіна включає потенційно корупційну взаємодію з політичними елітами, надання посад у радах й академічних призначень в обмін на посилення про-КНР наративів, угоди з містами-побратимами, які можуть установлювати вимоги щодо схвалення політики КНР, взаємодію між партіями на субнаціональному рівні для створення підтримки політичної системи КНР, а також позитивного зображення взаємодії з Пекіном [4].

Останнім часом КНР активно використовує цифрові переслідування як частину стратегічних комунікацій, спрямованих не лише на журналістів, а й на широку аудиторію. Завдяки розвитку штучного інтелекту та інших технологій держави можуть ефективніше застосовувати «обчислювальну пропаганду», поєднуючи автоматизованих ботів із людським контролем для поширення дезінформації або відволікання уваги. Використання ботів і тролів робить ці методи особливо прихованими, оскільки вони створюють ілюзію реальних користувачів, не розкриваючи справжню особу чи організацію, яка керує акаунтом. Це ускладнює виявлення й доведення зв'язку з державними структурами.

Однак ці інструменти часто використовуються в поєднанні з відкритими каналами комунікації. Наприклад, офіційні джерела можуть навмисно підхоплювати та поширювати історії, створені тролями, щоб підсилити свій меседж. Водночас тролеферми та боти можуть просувати офіційні наративи, підсилюючи зусилля державних медіаресурсів через альтернативні канали. Така взаємодія прихованих і відкритих механізмів спрямована на маніпулювання тим, яку вагу й значущість надають окремим

подіям чи новинам у порівнянні з іншими (Kluver et al., 2020). Кінцевим результатом такої тактики є створення так званого «брандспойта брехні», який дає змогу КНР використовувати цілодобовий цикл новин і масштаби інтернету для постійного поширення неправдивої або відволікаючої інформації з обсягом і швидкістю, яким важко протидіяти [3].

Окрім своїх виступів на міжнародній медіаарені, КНР також застосовує більш персоналізовану публічну дипломатію для побудови міжлюдських зв'язків між громадянами Китаю та іноземними громадянами в країнах-партнерах. З огляду на дії інших іноземних держав, КНР інвестувала значні кошти в освітні й культурні програми обміну протягом останніх двох десятиліть – відкриваючи мовні та культурні центри за кордоном, пропонуючи щедрі стипендії й зменшуючи інші бар'єри для підвищення попиту на навчання в Китаї, а також надаючи професійне навчання та технічну допомогу.

Така практика має подвійне стратегічне обґрунтування. У короткостроковій перспективі ці шляхи створюють стосунки й доброзичливість, які, як сподівається Пекін, посилять прихильність до китайської культури, устрою та наративів. У довгостроковій перспективі, коли ці соціальні зв'язки розвиваються, колишні учасники освітніх і культурних програм частіше отримують ідеї, товари й послуги від китайських колег. При цьому пріоритетною цільовою аудиторією таких ініціатив є діти представників уряду, армії, промисловості та культурних еліт. Отже, це довгострокова інвестиція в завоювання друзів і союзників у наступному поколінні лідерів.

Ще один інструмент м'якої сили Китаю – Інститути Конфуція (ІК) та Класи Конфуція (КК). Вони мають повноваження популяризувати китайську мову й культуру за кордоном. Інститути Конфуція зазвичай є частиною місцевих університетів у країні-партнері та сприяють співпраці з китайським бізнесом. Класи Конфуція часто встановлюються в середніх школах або як супутники більших Інститутів Конфуція в країні, або як самостійні заклади з набагато меншою сферою впливу й меншими ресурсами. Ці структури надають доступ до мовних занять, китайських культурних матеріалів, культурних заходів для приймаючої школи чи громади, а також сприяють участі в програмах обміну та навчання за кордоном у Китаї.

Станом на 2019 р. у світі діяло 548 Інститутів Конфуція в 140 країнах [9]. Однак останніми роками простежено зменшення кількості Інститутів Конфуція, особливо в США, де їх кількість досягла піку у 2018 р. з приблизно 100 інститутами, але з того часу багато з них були закриті.

Станом на 2022 р. у всьому світі функціонувало 448 Інститутів Конфуція. Більшість із них у Європі (39 %) та Азії (27 %). Проте Африканський континент є перспективним регіоном, який цікавить КНР і тут розміщена третя за величиною частка КІ [3]. Динаміка поширення Інститутів Конфуція свідчить про швидке зростання їх кількості в перше десятиліття після заснування, із подальшим зменшенням у деяких країнах через політичні й безпекові міркування [8].

Інвестиції КНР у центри Конфуція тісно пов'язані з іншою сферою – освітнім обміном. Китай позиціонує себе як провідне місце навчання за кордоном, конкуруючи з іншими популярними місцями, такими як США, Європа, Японія й Австралія. ІК та КК слугують багатьом цілям у цьому плані: ознайомити іноземних студентів із можливостями навчання в Китаї, сприяти можливостям отримання стипендій та забезпечити необхідну мовну підготовку. Крім того, КНР також застосувала послаблення візових обмежень для студентів з інших країн.

Посольства КНР сприяють освітньому обміну, залучаючи іноземних студентів до навчання в Китаї та мобілізуючи китайських студентів за кордоном як культурних «послів». Президент Сі Цзіньпін закликав переконувати студентів-емігрантів у їх відповідальності за поширення «патріотичної енергії» для реалізації «Китайської мрії». Це викликало негативну реакцію в демократичних країнах, котрі почали ретельніше перевіряти діяльність Асоціацій китайських студентів і науковців (CSSA) через їхній зв'язок із китайськими посольствами. Існують побоювання, що Китай може використовувати відкритість демократичних суспільств у своїх інтересах. Водночас КПК, імовірно, розглядає китайських студентів за кордоном як інструмент стратегічної комунікації з місцевими громадами [3].

Крім студентів, КНР зосереджується на професійній підготовці державних службовців і фахівців. Через місцеві навчальні програми в країнах-партнерах та стажування в Китаї Пекін одночасно впливає на професійні стандарти й зміцнює зв'язки з місцевими спільнотами. Зокрема, КНР навчає правоохоронців, прикордонників і представників правосуддя, що надає їй додатковий важіль впливу на ключових осіб, відповідальних за дотримання верховенства права.

Пекін просуває кілька загальних наративів у своїй діяльності з телемовлення, освіти та культурного обміну. Послідовна нитка – це спроба змінити норми й переформулювати наративи, пов'язані з управлінням і правами людини, таким чином, щоб це сприяло його інтересам. Замість того, щоб відкидати права людини, КНР прагне змінити їх визначення:

наголошуючи на пріоритеті колективних прав над індивідуальними та економічних прав над політичними. Він підносить модель розвитку КНР як таку, до якої можуть прагнути інші країни, Пекін як «доброго сусіда» й «відповідального глобального лідера», зацікавленого у взаємовигідних рішеннях і співпрацюючи як частину «спільноти спільної долі». Ці загальні рефрени не тільки в державних ЗМІ КНР та комунікаціях вищого керівництва, але й підкріплюються її освітніми програмами й програмами обміну, які навчають журналістів, правоохоронців, прикордонних патрульних агентів, чиновників юстиції, майбутніх лідерів серед інших ключових демографічних груп [1].

КНР ефективно поєднує мовлення, публічну дипломатію та економічний вплив у своїй зовнішній політиці. Будучи найбільшим фінансистом закордонних проєктів розвитку, провідним офіційним кредитором і головним торговим партнером для 70 % країн світу, Пекін підкріплює свій вплив економічною силою. Він активно висвітлює власну фінансову допомогу через державні ЗМІ, а інститути Конфуція та культурні центри сприяють популяризації китайської мови й освіти як шляхів до нових економічних можливостей.

Просування КНР цифрового авторитаризму змінює глобальне інформаційне середовище таким чином, щоб сприяти пропаганді, дезінформації та цензурі з боку Пекіна. Технології й норми, які Пекін експортує, створюють архітектуру для цільового обміну повідомленнями та ідентифікації критичних голосів за кордоном. Наприклад, Washington Post виявила, що Пекін придбав програму для аналізу соціальних медіа для створення бази даних іноземних науковців і журналістів, а також іншу програму для моніторингу дискусії Заходу про Гонконг та Тайвань. Масовий збір даних такими фірмами, як Global Tone Communication Technology Co. Ltd., дочірньою компанією державної корпорації, яка остаточно контролюється Департаментом пропаганди КПК, допомагає Пекіну уточнити розуміння можливих загроз державній безпеці за допомогою аналізу великих даних на теми, що викликають інтерес у регіональної аудиторії [4].

Діяльність корпорацій КНР за кордоном сприяє збору даних для точного налаштування маніпулювання інформацією КНР. У звіті Національної розвідувальної ради США за 2020 рік зазначено, що широкий комерційний доступ до даних дасть змогу Пекіну «автоматизувати ідентифікацію осіб й організацій» за межами КНР, щоб націлити їх на операції з маніпулювання інформацією. Наприклад, Центральний відділ

пропаганди КПК намагається видобути публічні дані соцмереж, щоб відстежувати негативні настрої іноземних держав щодо керівництва КНР [4].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, стратегічні комунікації КНР поєднують дипломатію, економічний вплив, культурну експансію та інформаційну політику, створюючи багатовимірну систему просування національних інтересів. Китай активно застосовує інститути Конфуція, освітні програми, культурний обмін і державні ЗМІ для формування позитивного іміджу країни за кордоном та популяризації власних наративів. Ініціатива «Один пояс, один шлях», інвестиційні проєкти та фінансова допомога є не лише економічними інструментами, а й засобами зміцнення впливу Китаю на міжнародній арені. КНР застосовує жорстку цензуру в медіапросторі й намагається впливати на міжнародні медіа, використовуючи як офіційні, так і неофіційні канали для просування своїх стратегічних наративів.

Активна комунікаційна експансія Китаю викликає побоювання щодо потенційного втручання у внутрішні справи інших країн, що спричиняє зростаючий спротив із боку демократичних держав та обмежувальні заходи проти китайських інформаційних ініціатив.

Загалом, стратегічні комунікації КНР є добре структурованою й гнучкою системою, яка адаптується до глобальних викликів і відіграє ключову роль у зміцненні впливу Китаю у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bērziņa-Čerenkova, U. A. (2020). The People’s Republic of China and the Russian Federation as Strategic Allies. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 26 p.

2. China’s Global Influence: Perspectives and Recommendations. Edited by McDonald S. D., Burgoyne M. C. *Asia-Pacific Center for Security Studies,* 2019, 307 p. URL: https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/AD1083478.pdf

3. Custer, S., Baehr, A., Burgess, B., Dumont, E., Mathew, D., Hutchinson, A. Winning the Narrative: How China and Russia Wield Strategic Communications to Advance Their Goals. URL: https://docs.aiddata.org/reports/gf01/gf01-04/Winning-the-Narrative-How-China-and-Russia-Wield-Strategic-Communications-to-Advance-Their-Goals.html

4. Global Engagement Center Special Report: How the People’s Republic of China Seeks to Reshape the Global Information Environment. *GEC,* 2023, 58 p. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/09/HOW-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-SEEKS-TO-RESHAPE-THE-GLOBAL-INFORMATION-ENVIRONMENT_Final.pdf

5. Insisa, A. (2021). China's Discourse on Strategic Communications: Insights into Prc External Propaganda. Defence Strategic Communications. *The official journal of the NATO Strategic Communications Centre of Excellence,* vol. 10, Spring – Autumn 2021, p. 111–152.

6. Kluver, Z., Cooley, S., Hinck, R., Cooley, A. (2020). Propaganda: Indexing and Framing and the Tools of Disinformation. *MESA. The Media Ecology and Strategic Analysis Group.* December, 2020. URL: https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2020/12/Quick-Look_Propaganda-and-Disinformation-in-Networked-Societies_FINAL.pdf

7. Repnikova, M. China-Russia Strategic Communications: Evolving Visions and Practices. URL: https://docs.aiddata.org/ad4/pdfs/gf1_05_China-Russia_Strategic_Communications.pdf

8. Spalding, R. (2019). Stealth War: How China Took Over While America's Elite Slept, *Portfolio,* 256 p.

9. There are 548 "Confucius" Institutes in the world. *Telegrafi.* URL: https://telegrafi.com/en/there-are-548-Confucius-Institutes-in-the-world/

REFERENCES

1. Bērziņa-Čerenkova, U. A. (2020). The People's Republic of China and the Russian Federation as Strategic Allies. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 26 p. (in English).

2. China's Global Influence: Perspectives and Recommendations. Edited by McDonald S. D., Burgoyne M. C. *Asia-Pacific Center for Security Studies,* 2019, 307 p. URL: https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/AD1083478.pdf (in English).

3. Custer, S., Baehr, A., Burgess, B., Dumont, E., Mathew, D., Hutchinson, A. Winning the Narrative: How China and Russia Wield Strategic Communications to Advance Their Goals. URL: https://docs.aiddata.org/reports/gf01/gf01-04/Winning-the-Narrative-How-China-and-Russia-Wield-Strategic-Communications-to-Advance-Their-Goals.html (in English).

4. Global Engagement Center Special Report: How the People's Republic of China Seeks to Reshape the Global Information Environment. *GEC,* 2023, 58 p. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/09/HOW-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-SEEKS-TO-RESHAPE-THE-GLOBAL-INFORMATION-ENVIRONMENT_Final.pdf (in English).

5. Insisa, A. (2021). China's Discourse on Strategic Communications: Insights into Prc External Propaganda. Defence Strategic Communications. *The official journal of the NATO Strategic Communications Centre of Excellence,* vol. 10, Spring – Autumn 2021, p. 111–152 (in English).

6. Kluver, Z., Cooley, S., Hinck, R., Cooley, A. (2020). Propaganda: Indexing and Framing and the Tools of Disinformation. MESA. *The Media Ecology and Strategic Analysis Group*. December, 2020. URL: https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2020/12/Quick-Look_Propaganda-and-Disinformation-in-Networked-Societies_FINAL.pdf (in English).

7. Repnikova, M. China-Russia Strategic Communications: Evolving Visions and Practices. URL: https://docs.aiddata.org/ad4/pdfs/gf1_05_China-Russia_Strategic_Communications.pdf (in English).

8. Spalding, R. (2019). Stealth War: How China Took Over While America's Elite Slept, *Portfolio,* 256 p. (in English).

9. There are 548 "Confucius" Institutes in the world. *Telegrafi.* URL: https://telegrafi.com/en/there-are-548-Confucius-Institutes-in-the-world/ (in English).

Матеріал надійшов до редакції 17.06.2025 р.

УДК 355.01:316.776.23]:355.48(477:470)"2014..."

Борис Роговий,
аспірант факультету міжнародних відносин спеціальності
291Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Rohovyi.Borys@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0003-1560-9900,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-106-121

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ТА ВЕКТОРИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Досліджено сучасні загрози для медіа та інформаційних систем, тенденції розвитку методів ведення інформаційних воєн у контексті російсько-української війни XXI ст. Детально розглянуто історію розвитку процесу інформаційно-психологічних операцій російської федерації проти України, ресурсну базу та інституції, задіяні в реалізації деструктивних інформаційних впливів. Описано методологію ведення інформаційних операцій, їх особливості й характерні риси в період із початку 2014 року до 2022 р. Проаналізовано загрози й виклики, пов'язані зі стрімким розвитком технологій штучного інтелекту, та досліджено методи застосування ШІ в інформаційних операціях деструктивного характеру. Описано шляхи використання російською федерацією технологій штучного генерування зображень, аудіо-, відео- й тестового матеріалу для здійснення інформаційно-психологічних атак перед і під час повномасштабного вторгнення росії до України. Доведено, що інтенсивність і складність деструктивних

© Роговий Б., 2025

впливів, направлених на дискредитацію України, значно зросли після початку вторгнення 2022 р. Деталізовано потенційні шляхи розвитку таких впливів у подальшому з метою посилення інформаційного тиску на Україну та міжнародне товариство зі сторони рф. Визначено, що одним із ключових загроз і викликів для інформаційного простору України є низька медіаграмотність населення. Досліджено дії держави, спрямовані на покращення обізнаності суспільства, запропоновано можливі покращення нормативної й інституційної бази.

Уточнено нормативно-правову базу українського законодавства для стратегічного захисту інформаційних систем і шлях її розвитку за останнє десятиліття. Запропоновано перспективні зміни в нормотворчій базі України для всеосяжної та детальної розробки стратегії захисту вітчизняних інформаційних, медіа та соціальних мереж. Розкрито необхідність термінового створення ефективних механізмів захисту шляхом використання наявних правоохоронних органів й інституцій для оперативного реагування на новітні інформаційні загрози зі сторони російської федерації. З'ясовано критичну необхідність подальшого вдосконалення вітчизняної системи захисту інформаційних мереж від деструктивних впливів, шляхом покращення внутрішньої, національної складової частини та співпраці з міжнародними партнерами. Мета статті – дослідити сучасні тенденції розвитку інформаційних загроз і векторів розвитку відповідних систем безпеки та методів захисту від деструктивних впливів, які можуть бути запозичені й використані для створення ефективної моделі захисту від ворожих, деструктивних впливів.

Ключові слова: деструктивний вплив, штучний інтелект, ЗМІ, медіа та інформаційні системи, пропаганда, державна політика.

Borys Rohovyi,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0009-0003-1560-9900

INFORMATION THREATS AND VECTORS FOR PROTECTING UKRAINE'S INFORMATION SPACE DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

The study explores contemporary threats to media and information systems, trends in the development of methods of conducting information warfare in the context of the 21st-century Russian-Ukrainian war. The history of the development of information and psychological operations conducted by the Russian Federation against Ukraine, including the resource base and institutions involved in implementing destructive information influences, is examined in detail. The

methodology of conducting information operations, their peculiarities, and distinguishing features during the period of the Russian-Ukrainian military confrontation are described.
The threats and challenges posed by the rapid development of artificial intelligence (AI) technology are analyzed, and methods of using AI in destructive information operations are explored. The study describes how the Russian Federation employs technologies for generating synthetic images, audio, video, and textual content to conduct information and psychological attacks both prior to and during its full-scale invasion of Ukraine. It is proven that the intensity and complexity of destructive influences aimed at discrediting Ukraine significantly increased after the invasion began in 2022. Potential future developments in such influences, aimed at intensifying informational pressure on Ukraine and the international community from the Russian Federation, are detailed.
It is established that one of the key threats and challenges for Ukraine's information space is the population's low level of media literacy. The actions of the state aimed at raising public awareness are analyzed, and possible improvements to the regulatory and institutional framework are proposed. The study clarifies the legal framework of Ukrainian legislation for the strategic protection of information systems and outlines its development trajectory over the past decade.
Prospective changes to Ukraine's regulatory framework are suggested for the comprehensive and detailed development of a strategy to protect national information, media, and social networks. The necessity of urgently creating effective protection mechanisms through the use of existing law enforcement agencies and institutions for rapid response to new information threats from the Russian Federation is emphasized. The critical need to further improve the domestic system for protecting information networks from destructive influences is identified, focusing on enhancing the national component and fostering cooperation with international partners. The article aims to investigate modern trends in the development of information threats and vectors for improving security systems and protection methods against destructive influences. These findings can be used to develop an effective model for countering hostile and destructive actions.
Key words: destructive influence, artificial intelligence, media, information systems, propaganda, state policy.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Інститут медіа та інформаційних систем є доволі критичним і водночас чутливим аспектом державної політики безпеки й складовою частиною доволі розгалуженого комплексу нормативно-правових актів, органів та організацій, покликаних контролювати здійснення охорони суверенітету тієї чи іншої країни в сучасних умовах

інформаційного протистояння й постійно зростаючих загроз, які надходять з інформаційних, медіа та соціальних мереж. Протягом останніх десяти років кількість і технологічність деструктивних впливів на інформаційні мережі й медіа зросли не лише в обсязі, а й кардинально змінили якість. У тому ж числі й розвиток технології штучного інтелекту, який дає змогу спотворювати інформаційні матеріали на рівні з реальними фото, відео- й аудіоматеріалами. Особливо загострилася ситуація з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 р. й одночасним колосальним збільшенням кількості дезінформації, агресивної пропаганди та всіх можливих деструктивних, інформаційних впливів проти України й країн НАТО, і так званого «колективного Заходу» загалом. Сьогодні проблематика полягає в надзвичайній турбулентності подій та потребі державного апарату й регулювання мати можливість не відставати від новітніх тенденцій у боротьбі з деструктивними впливами задля забезпечення стабільності та інформаційного поля, суверенітету й національних інтересів.

Для України це питання є найбільш гострим, зважаючи на дуже складну геополітичну та військову ситуацію, спричинену вторгненням росії, що супроводжується колосальними атаками на всі інформаційні, соціальні й медіамережі. Отож ще з 2014 р. Україна стала наріжним каменем для російської машини пропаганди та дезінформації, спрямованої насамперед на західну аудиторію. До того ж в Україні сьогодні, попри активний розвиток законодавчої й інституційної бази, досі не існує ефективного механізму захисту вітчизняних інформаційних систем від деструктивних впливів, інформаційно-психологічних операцій (далі – ІПСО) і нових методів пропаганди, що постійно вдосконалюються. Тому дослідження дій держави під дією постійних деструктивних впливів сприяло б визначенню слабких місць, що потребують покращення з метою ефективної протидії, насамперед російській, інформаційній війні проти України, що на сьогодні є надзвичайно актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретико-методологічний концепт теми дослідження становлять такі категорії, як «безпека медіа та інформаційних систем», «деструктивні впливи», «інформаційне протистояння», «російсько-українська війна».

Посилаючись на визначення М. Гаврильців у праці «Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки України», у статті трактуватимемо поняття «безпека медіа та інформаційних систем» як стан захищеності важливих інтересів держави й суспільства, за якого забезпечується якісне інформування, доступ до джерел інформації, захист від дезінформації та деструктивних впливів, кіберзагроз [1].

«Деструктивні впливи» детально розглянули в колективній монографії науковці ВНУ ім. Лесі Українки «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам», визначили їх як цілеспрямовані дії, спрямовані на дестабілізацію, підривну діяльність, маніпуляцію суспільною думкою за допомогою дезінформації, пропаганди та емоційно забарвленої інформації для тиску на суспільство, державу, групу осіб для досягнення політичних чи військових цілей [2].

«Інформаційне протистояння» у нашому дослідженні розуміємо як маніпулювання інформацією, що провокує порушення цілісності суспільства, його стабільного, зокрема емоційного стану, підрив цілей, поглядів і світогляду соціуму, а також розпалювання конфліктів (міжособистісних, етнічних, міжнародних). Таке визначення можемо сформувати зі статті Христини Максим. «Феномен інформаційної агресії в умовах повномасштабної війни Росії проти України» [3].

«Російсько-українська війна» має такі хронологічні рамки: 2014–2025 рр. – початок пов'язаний із 2014 р., коли російська федерація розпочала агресію проти України, незаконно анексувавши Крим і підтримуючи збройні формування на сході України, що спричинило початок війни на Донбасі. У 2022 р. рф здійснила повномасштабне вторгнення, намагаючись захопити ключові території України, уключаючи Київ, і використовуючи масовані ракетні удари по цивільних об'єктах. Обидва етапи агресії супроводжуються воєнними злочинами, пропагандою та грубими порушеннями міжнародного права, друга дата – теперішній час.

Українські дослідники сфери інформаційних впливів, пропаганди й деструктивних впливів доволі детально вивчають елементи цього напряму. Особливу увагу приділяють російсько-українській інформаційній війні. Для розуміння варто навести декілька прикладів вітчизняних досліджень. Детальний аналіз інструментарію російської інформаційної машини, опис методів ведення пропаганди шляхом поширення неправдивої інформації серед населення за допомогою«інтернет-ресурсів і порталів виконано в статті Б. Іваницької та С. Гусєєвої «Основні методи пропаганди в російському інтернет-змі Pravda.ru» [4]. Проаналізовано та розкрито основні етапи проведення інформаційної пропаганди, охарактеризовано процеси й черговість здійснення тих чи інших операцій і надано рекомендації для запобігання деструктивним впливам у статті І. Малик «Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди» [5].

Деталізовано результати впливу на суспільну думку та обізнаність населення шляхом здійснення інформаційного-деструктивного тиску на медіа й соціальне поле країни, наведено приклади зміни суспільно-

політичної свідомості громадян під час інформаційної війни та механізми впливу ЗМІ на громадську думку в посібнику В. Хорошко й Ю. Хохлачової «Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство» [6].

Також досліджено вразливі місця української інформаційної системи та населення до дезінформації й деструктивних впливів, описано проблеми інституційної неготовності протистояти проросійським наративам і пропаганді та надано пропозиції щодо підвищення рівня обізнаності суспільства й процесів, які допоможуть у покращенні медіаграмотності, у статті Н. Еляшевської «Вразливість України до інформаційної війни» [7].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційна війна, як зазначає І. Фещенко в статті «Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту», – це засіб пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях із метою послаблення матеріальних і моральних сил, ресурсів супротивника та посилення власних [8]. Цей вид протистояння включає пропаганду, дезінформацію, деструктивні впливи, інформаційно-психологічні операції, створення негативного інформаційного іміджу України на міжнародній арені й інші заходи агресивного характеру.

У літературі існує безліч класифікацій інформаційних війн, проте особливу увагу потрібно приділити класифікації М. Лібіцького [9]. Він виокремлює такі форми інформаційної війни:

• управлінська війна – це форма інформаційної війни, яка спрямована на вплив на системи управління супротивника через інформаційні або технічні методи. Її мета – порушення або дезорганізація процесів прийняття рішень та координації дій у ворожій системі;

• розвідувальна війна – це інформаційна діяльність, спрямована на збір даних про супротивника для подальшого їх використання в стратегічному плануванні й операціях. Вона включає використання розвідувальних технологій для створення «картини» поля бою та виявлення слабких місць противника;

• радіоелектронна боротьба – це застосування електромагнітної енергії для впливу на засоби зв'язку, озброєння й бойові системи противника. Вона також уключає радіоелектронний захист власних систем і перешкоджання використанню супротивником електронних засобів;

• психологічна війна – це діяльність, спрямована на вплив на емоції, мотиви та поведінку супротивника за допомогою вибраної інформації. Її

мета – деморалізація супротивника, маніпуляція громадською думкою й зниження ефективності його дій;

• хакерська війна – це форма інформаційної війни, яка використовує атаки на комп'ютерні системи для порушення їхньої роботи або отримання доступу до інформації. Основна мета – зламати, змінити чи знищити інформацію на вебресурсах супротивника;

• економіко-інформаційна війна – це конфлікт, у якому інформація про економічні процеси, компанії або ресурси застосовується для послаблення економічного потенціалу супротивника. Часто включає економічне шпигунство та використання конфіденційної інформації для досягнення конкурентних переваг;

• кібервійна – це застосування наступальних й оборонних заходів у кіберпросторі для знищення або зламу інформаційно-комунікаційних систем противника. Її мета – порушити критичну інфраструктуру, створити хаос або отримати стратегічну перевагу.

Ці форми тісно взаємопов'язані та часто застосовуються в комплексі, наприклад, для досягнення ширших цілей інформаційні війни супроводжуються кібервійною, психологічною війною, а також використанням радіоелектронної боротьби й мережевих технологій.

У період 2014–2022 рр. кількість так званих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), спрямованих на дестабілізацію України, розхитування суспільства та розпалювання ворожнечі, збільшилась у геометричній прогресії. Можна також натрапити на доволі доцільну думку, що процес був повністю запущений після «Мюнхенської промови» у 2007 р., де президент росії в. путін проголосив промову, яка вказувала на початок нової «холодної війни» [10]. Зокрема, тези про «неприйнятність однополярного світу», «тисячолітню історію росії», «недопустимість розширення НАТО». Для цього дослідження такі твердження є важливими, оскільки вказують на черговий поділ світу, який спонукав більшість країн здійснити вибір між двома політичними блоками чи таборами – західним й, відповідно, східним. Україна внаслідок цього вибору на користь демократичного «західного» курсу розвитку зіткнулась із колосальною інформаційною, а згодом і військовою агресією проти української незалежності та суверенітету зі сторони російської федерації і її союзників.

Апарат та інструментарій, яким послуговується російський режим у веденні інформаційної війни, є досить широким. Проаналізуємо декілька напрямів: використання засобів масової інформації для поширення дезінформації, створення хибного уявлення про стан речей щодо тієї чи іншої ситуації. До цього ж інструменту можна віднести інформаційні

впливи декількох видів. Як зазначають В. Хорошко та Ю. Хохлачова, ці впливи можуть бути декількох видів: «білий», тобто зі сторони офіційного джерела, уряду чи організації; «сірий» – такий, що просуває певні наративи через неурядові засоби поширення інформації та «чорний» – це поширення абсолютно вигаданої, неправдивої інформації, котра надходить від третіх осіб [6].

Серед напрямів – використання заяв офіційних осіб, організацій чи установ задля маніпулювання суспільною думкою; створення уявлення про чіткий та цілеспрямований намір до певної дії. Чудовим прикладом може слугувати заява президента російської федерації перед початком повномасштабного вторгнення для створення картини невідворотності події, усеосяжності та неспроможності України протистояти. [11].

Використання соціальних мереж для поширення фейків, неправдивої інформації й пропаганди на всіх рівнях – від викривлення заяв офіційних осіб України до поширення дезінформації про стан оборони та українську армію. Прикладом застосування такого інструменту є навала російських ботоферм у колишній мережі «Twitter» (наразі «X»). Десятки тисяч підставних акаунтів поширювали дезінформацію про «нацизм» в Україні; видавали російські воєнні злочини такими, які здійснені українською армією, просували наратив зупинки підтримки України в коментарях у статтях великих інтернет-видань. 10 липня 2024 р. департамент юстиції США викрив і зупинив роботу російської ботоферми, яка провадила діяльність на території США та за кордоном, основними завданнями якої були дискредитація України й насадження переконань про припинення підтримки України та нелегітимність українського суверенітету. За даними департаменту юстиції США, кількість активних ботів становила близько десяти тисяч [12].

Штучний інтелект – це останній у списку технологічних інновацій інформаційних інструментів деструктивних впливів, але не останній за важливістю, а можливо й перший. Ця нова технологія є дуже небезпечною у світі інформаційної війни. Вона дає змогу в максимально короткий термін створювати реалістичні відео-, аудіо- та графічні матеріали для дезінформації. Є низка прикладів, коли згенеровано звернення Президента України В. Зеленського, у якому він нібито оголошує капітуляцію, звернення колишнього Головнокомандувача ЗСУ В. Залужного із закликами до української армії здаватись у полон [13]. Звісно, абсурдність цих матеріалів відразу дала змогу їх спростувати, проте динамічний розвиток технології ШІ створює матеріали, які все складніше відрізнити від реальної, правдивої, істинної інформації [14].

Як приклад постійності та сили російських ІПСО, пропаганди варто згадати катастрофу з малайзійським авіалайнером МН-17 17 липня 2014 р. Попри існування розслідувань різних країн й організацій, а також рішення Міжнародного кримінального суду, росія продовжує постійно поширювати різні наративи про свою непричетність до катастрофи [15, 16]. Тобто понад 10 років постійної, безперервної брехні та дезінформації. Потрібно визнати, що кількість зусиль і постійність цих ІПСО ставить росію чи не на перше місце в рейтингу країн із потужним, впливовим та розвинутим апаратом, спрямованим на ІПСО, деструктивні впливи й пропаганду.

Для розуміння прогресії сил і ресурсів, яких докладає росія для розвитку «машини пропаганди», можемо навести статистику Національного проєкту медіаграмотності Міністерства культури «Фільтр» про витрати рф на пропаганду для формування негативного образу України. Агресивність і масовість інформаційних атак не є чимось новим, що з'явилось із початком повномасштабного вторгнення. Наприклад, у 2020 р. в бюджеті рф було передбачено 1,3 млрд євро для фінансування державних пропагандистських ЗМІ [17]. На 2023 р. у держбюджеті закладено 1,6 млрд доларів США. Тож можемо чітко зрозуміти масштаби докладених зусиль, ресурсів та можливостей, які рф використовує лише для пропаганди проти України на державному рівні.

Як Україна реагує на ці постійні атаки та нові загрози? Оскільки по-справжньому екзистенційність проблеми усвідомлена лише з початком повномасштабного вторгнення, імпульс до розвитку система інформаційної безпеки України отримала лише у 2022 р. Звісно, не можна забувати про фундаментальні зміни, які відбулись у 2014 р., а саме низку нормативно-правових змін, направлених на визначення й розробку нових механізмів інформаційної безпеки. Зокрема, це рішення РНБО «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 р., Закон України «Про інформацію» [18, 19]. Ці два нормативно-правових акти (далі – НПА) регулювали ключові визначення щодо інформації, її поділ та рівні захисту, доступу до неї. Не лише ці два НПА створено з початком російської агресії 14-го року, проте вони були одними з ключових у подальшому розвитку.

Наступним важливим етапом можна вважати прийняття «Стратегії інформаційної безпеки» України від 28 грудня 2021 р. [20]. Це був важливий ступінь розвитку інформаційної безпеки. Розроблено інформаційні заходи оборони держави та визначено суб'єкти національної безпеки в цій сфері. Цей етап також визначав комплекси заходів щодо урядових, антикризових, стратегічних комунікацій, де зазначалася необхідність проводити діалог із суспільством щодо можливих загроз зі сторони ворожих наративів і

деструктивних інформаційних впливів. Саме цей документ визначив на законодавчому рівні загрозу, яка надходить саме від російської федерації та необхідність інформаційного протистояння їй. Було надзвичайно важливо чітко вказати на головне джерело інформаційних загроз не лише для України, а й для решти демократичного світу. Окремої уваги заслуговує визнання недоліків і слабких місць в інформаційній обороноздатності, як-от недостатній рівень медіаграмотності населення, оскільки усвідомлення проблеми – це перший етап на шляху її розв'язання. Звісно, стратегія не була позбавлена недоліків. Документ визначає соціальні мережі, як нове джерело небезпечних впливів, проте не надає докладного опису заходів чи стратегії дій держави в напрямі реагування на ці загрози.

Окремо зауважимо про відсутність згадок про регуляцію та будь-яку стратегію дій у напрямі штучного інтелекту. Єдина спроба держави почати роботу із ШІ – це «Дорожня карта» з регулювання штучного інтелекту, яка презентована 7 жовтня 2023 р. Міністерством цифрової трансформації України. Вона передбачає майбутні заходи з регуляції сфери ШІ, оцінку ризиків та процедуру ознайомлення населення з можливостями й загрозами, що їх становить технологія штучного інтелекту [21]. Проте досі цей процес не був запущений, жодних законодавчих, активних ініціатив, які стоять на порядку денному, не запущено. Це становить колосальну загрозу для інформаційної безпеки України, оскільки технологія розвивається щогодини та, відповідно, держава вже запізнюється з рішеннями щодо контролю й заходів безпеки.

Якщо ж узагальнити ключові недоліки національної інформаційної безпеки, то їх є декілька. Передусім, низький рівень медіаграмотності населення, що дає змогу маніпулювати суспільною думкою та фактами за допомогою джерел і засобів масової інформації, мережі «Інтернет». На жаль медіаграмотність більше опрацьована різними громадськими організаціями та ініціативами, проте повинна мати й державну підтримку, програму з розвитку обізнаності населення. Звісно, є приклади й національних рівнів, як-от: «Національний проєкт із медіаграмотності Фільтр», що організований Міністерством культури та інформаційної політики України, проте він не набув масштабного поширення та залишається доволі невеликим інструментом покращення.

Повільність у реакції державного апарату на наявні загрози інформаційної безпеки, такі як досі ЗМІ із сумнівною репутацією та фактами роботи на проросійські інформаційні сили «Страна.UA.» [22], що, безумовно, є фактором внутрішнього інформаційного саботажу, який розколює суспільство та насаджує недовіру до офіційних джерел

інформації, у тому числі проштовхуючи ворожу російську пропаганду на внутрішню аудиторію.

Ігнорування проблеми розвитку штучного інтелекту як інструменту якісно нового рівня, що дає змогу створювати покращенні матеріали для дезінформації та деструктивного впливу як на українську аудиторію, так і на зовнішню, що може шкодити репутації України на міжнародному рівні й загострювати соціальну, політичну та економічну напругу всередині держави. Розробка програм і стратегій із регулювання ШІ має бути кращою. Є локальні ініціативи та рекомендації того, як розпізнати матеріали, згенеровані штучним інтелектом, та відфільтровувати цю інформацію, проте потрібно створити національні проєкти, або додати цей функціонал до наявних, оскільки ця загроза продовжує розвиватися стрімкими темпами.

Існує декілька векторів розвитку захисту українського інформаційного простору від російських деструктивних впливів. Насамперед треба розвивати інструментарій освіти населення щодо потенційних загроз зі сторони дезінформації, пропаганди тощо. Саме постійна робота із суспільством задля покращення медіаграмотності дасть змогу відфільтровувати та виявляти загрози на початках і запобігти масовому поширенню та, як результат – впливу на людей. Другим кроком можна з упевненістю назвати зменшення бюрократії й збільшення практичних кроків у сфері інформаційної безпеки. Україна має та продовжує створювати багато нормативно-правових актів, покликаних контролювати цю сферу, проте з реалізацією на практиці маємо проблеми. Розтягнутість у часі, паперова робота та заангажованість державного апарату не сприяють чіткому адмініструванню напряму інформаційного захисту. Звісно, не можна забувати про необхідність постійної стимуляції й громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів у темі боротьби з дестабілізувальними та відверто проросійськими інформаційними майданчиками як в Україні, так і на міжнародній арені, оскільки це завдає значної шкоди репутації й іміджу держави у світовому інформпросторі. Також корисним буде переглянути перелік поточних нормативних актів та інституцій, що працюють у цій сфері, оскільки бувають випадки дублювання роботи різних служб і правових колізій. Завершальним етапом є прийняття факту авангардизму у сфері боротьби з російськими деструктивними впливами. Україна переймає багато, беззаперечно, корисних практик від західних партнерів у напрямі охорони інформаційного простору, проте останні роки показали, що багато інструментів країн Європи й західного світу в цілому

є застарілими. Тому державі потрібно сприяти креативному та новітньому підходу до розробки й практики в напрямі захисту та регулювання української інформаційної сфери.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Агресія російської федерації проти України стала шоковим етапом нашої історії, проте вона не була раптовою. Розвиток негативного ставлення мав найкращі відображення саме в інформаційному просторі рф. Пропаганда, дезінформація, деструктивні впливи передували повномасштабному вторгненню й анексії територій за довгі роки. На жаль, Україна довгий час ігнорувала ці загрози. Тому маємо зробити висновки з цього уроку та підготуватися до всіх можливих варіантів подій інформаційної боротьби, оскільки війна за розум і свідомість громадян України та партнерів тільки набирає обертів.

Ефективна протидія інформаційним впливам пропаганди можлива лише за умови залучення всіх рівнів, на яких відбувається це протистояння – державного, суспільного й індивідуального. Тільки скоординовані зусилля державних інституцій, громадських організацій та особиста відповідальність кожного громадянина здатні забезпечити формування стійкого імунітету для боротьби в інформаційному середовищі. Подальші дослідження у сфері протидії пропаганді мають бути спрямовані на глибше вивчення об'єкта інформаційного впливу, зокрема його емоційно-вольового стану, інтелектуального рівня, вікових, статевих й індивідуальних особливостей.

Інститут медіа та інформаційних систем є одним із ключових елементів національної безпеки, особливо в умовах гібридної війни, що триває в Україні. Дослідження підтверджує, що інформаційна війна є невід'ємною складовою частиною сучасних збройно-політичних конфліктів та активно використовується російською федерацією як засіб впливу на українське суспільство й міжнародну спільноту.

За останнє десятиліття зросла не лише кількість деструктивних впливів у медіапросторі, але і їх технологічна складність. Використання штучного інтелекту, маніпулятивних медіатехнологій і соціальних мереж створює нові загрози для національної безпеки. Україна стала епіцентром інформаційних атак із боку росії, яка поширює дезінформацію, пропаганду та інформаційно-психологічні операції, спрямовані на дестабілізацію суспільства, дискредитацію державних інституцій і вплив на міжнародну думку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврильців, М. Т. (2020). Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки україни. *Юридичний науковий електронний журнал,* с. 201. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/54.pdf.

2. Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам: кол. моногр. / Н. П. Карпчук, Б. М. Юськів, А. М. Шуляк, С. В. Федонюк, Н. О. Шуляк; за заг. ред. Н. Карпчук. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. ISBN 978-966-940-489-3.

3. Максим, Х. (2023). Феномен інформаційної агресії в умовах повномасштабної війни Росії проти України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»,* УДК 340:1. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31660/13.pdf.

4. Іваницька, Б., Гусєва, С. (2018). Основні методи пропаганди в російському інтернет-ЗМІ. PRAVDA.RU. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16167/ivanytska3.pdf.

5. Малик, І. (2015). Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди. *Політичні науки.* URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=hv_2015_1_2_10.

6. Хорошко, В., Хохлачова, Ю. (2016). Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство, ч. 1. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=bezin_2016_22_3_9

7. Еляшевська, Н. (2015). Вразливість України до інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика,* вип. 14, с. 165–169. URL: http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/view/732/738.

8. Фещенко, І. В. (2021). Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури.* URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1056/1181.

9. Libicki, M. C. (1995). What Is Information Warfare? National defense university: Center for Advanced Concepts and Technology Institute for National Strategic Studies. URL: https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA367662.

10. Попович, Т. Мюнхен з Путіним і без: ідеї «русского міра» проголошені 14 років тому. *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3197052-munhen-z-putinim-i-bez-idei-russkogo-mira-progoloseni-14-rokiv-tomu.html (дата звернення: 06.02.2025).

11. Коріновська, А. Путін оголосив війну Україні. Президент РФ підтримав звернення «Л/ДНР» про введення військ. URL: https://suspilne.media/210077-putin-pidtrimav-zvernenna-ldnr-pro-vvedenna-vijsk/?utm_source=copylink&utm_medium=ps.

12. US Justice Department says it disrupted Russian social media influence operation. Reuters. URL: https://www.reuters.com/world/us/us-justice-dept-says-it-disrupted-russian-social-media-influence-operation-2024-07-09/.

13. Для чого російська пропаганда використовує діпфейк В. Залужного. *Центр протидії дезінформації.* URL: https://cpd.gov.ua/main/dlya-chogo-rosijska-propaganda-vykorystovuye-dipfejk-v-zaluzhnogo/

14. Фабрика брехні. Як штучний інтелект допомагає в інформаційній війні проти України. *Новинарня.* URL: https://novynarnia.com/2024/08/13/fabryka-brehni-yak-shtuchnyj-intelekt-dopomagaye-v-informaczijnij-vijni-proty-ukrayiny/

15. Що означає вирок по справі MH17 для України, росії та світу. *Центр протидії дезінформації.* URL: https://cpd.gov.ua/articles/shho-oznachaye-vyrok-po-spravi-mn17-dlya-ukrayiny-rosiyi-ta-svitu/.

16. MH17: десять років російської брехні й заперечення – EU vs Disinfo. *EU vs Disinfo.* URL: https://euvsdisinfo.eu/ua/mh17-десять-років-російської-брехні-й-зап/

17. Скільки Росія витрачає на пропаганду? *Національний проєкт з медіаграмотності.* URL: https://filter.mkip.gov.ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-propagandu.

18. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 28.04.2014: станом на 1 трав. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#Text

19. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII редакція від 15.11.2024: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ від 28.12.2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069.

21. Регулювання штучного інтелекту в Україні: презентуємо дорожню карту. Міністерство цифрової трансформації України. 07.10.2023. URL: https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu

22. Довженко, О., Зубченко, Я. (2022). Що не так із виданням «Страна.ua» і чому ми не віримо, що воно стало проукраїнським. *Детектор медіа.* 30.09.2022. URL: https://detector.media/infospace/article/203301/2022-09-30-shcho-ne-tak-iz-vydannyam-stranaua-i-chomu-my-ne-virymo-shcho-vono-stalo-proukrainskym/

REFERENCES

1. Havryltsiv, M. T. (2020). Informatsiina bezpeka derzhavy v systemi natsionalnoi bezpeky ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal,* p. 201. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/54.pdf (in Ukrainian).

2. Stratehichni komunikatsii YeS: protydiia destruktyvnym vplyvam: kol. monohr. / N. P. Karpchuk, B. M. Yuskiv, A. M. Shuliak, S. V. Fedoniuk, N. O. Shuliak; za zah. red. N. Karpchuk. Lutsk: Vezha-Druk, 2023. ISBN 978-966-940-489-3 (in Ukrainian).

3. Maksym, Kh. (2023). Fenomen informatsiinoi ahresii v umovakh povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: «Yurydychni nauky»,* UDK 340:1. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31660/13.pdf. (in Ukrainian).

4. Ivanytska, B., Husieva, S. (2018). Osnovni metody propahandy v rosiiskomu internet-ZMI. PRAVDA.RU. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16167/ivanytska3.pdf (in Ukrainian).

5. Malyk, I. (2015). Mekhanizmy protydii nehatyvnym vplyvam informatsiinoi propahandy. *Politychni nauky.* URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=hv_2015_1_2_10 (in Ukrainian).

6. Khoroshko, V., Khokhlachova, Yu. (2016). Informatsiina viina. *ZMI yak instrument informatsiinoho vplyvu na suspilstvo,* ch. 1. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=bezin_2016_22_3_9 (in Ukrainian).

7. Eliashevska, N. (2015). Vrazlyvist Ukrainy do informatsiinoi viiny. *Tele- ta radiozhurnalistyka,* vyp. 14, p. 165–169. URL: http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/view/732/738 (in Ukrainian).

8. Feshchenko, I. V. (2021). Informatsiina viina yak orhanichna skladova suchasnoho zbroino-politychnoho konfliktu. Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury. URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1056/1181 (in Ukrainian).

9. Libicki, M. C. (1995). What Is Information Warfare? National defense university: Center for Advanced Concepts and Technology Institute for National Strategic Studies. URL: https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA367662 (in Ukrainian).

10. Popovych, T. Miunkhen z Putinym i bez: idei «russkoho mira» proholosheni 14 rokiv tomu. *Ukrinform.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3197052-munhen-z-putinim-i-bez-idei-russkogo-mira-progoloseni-14-rokiv-tomu.html (data zvernennia: 06.02.2025) (in Ukrainian).

11. Korinovska, A. Putin oholosyv viinu Ukraini. Prezydent RF pidtrymav zvernennia «L/DNR» pro vvedennia viisk. URL: https://suspilne.media/210077-putin-pidtrimav-zvernenna-ldnr-pro-vvedenna-vijsk/?utm_source=copylink&utm_medium=ps (in Ukrainian).

12. US Justice Department says it disrupted Russian social media influence operation. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/world/us/us-justice-dept-says-it-disrupted-russian-social-media-influence-operation-2024-07-09/ (in Ukrainian).

13. Dlia choho rosiiska propahanda vykorystovuie dipfeik V. Zaluzhnoho. *Tsentr protydii dezinformatsii.* URL: https://cpd.gov.ua/main/dlya-chogo-rosijska-propaganda-vykorystovuye-dipfejk-v-zaluzhnogo/ (in Ukrainian).

14. Fabryka brekhni. Yak shtuchnyi intelekt dopomahaie v informatsiinii viini proty Ukrainy. *Novynarnia.* URL: https://novynarnia.com/2024/08/13/fabryka-brehni-yak-shtuchnyj-intelekt-dopomagaye-v-informaczijnij-vijni-proty-ukrayiny/ (in Ukrainian).

15. Shcho oznachaie vyrok po spravi MN17 dlia Ukrainy, rosii ta svitu. *Tsentr protydii dezinformatsii.* URL: https://cpd.gov.ua/articles/shho-oznachaye-vyrok-po-spravi-mn17-dlya-ukrayiny-rosiyi-ta-svitu/(in Ukrainian).

16. MH17: desiat rokiv rosiiskoi brekhni y zaperechennia – EU vs Disinfo. *EU vs Disinfo.* URL: https://euvsdisinfo.eu/ua/mh17-десять-років-російської-брехні-й-зап/ (in Ukrainian).

17. Skilky Rosiia vytrachaie na propahandu? Natsionalnyi proiekt z mediahramotnosti. URL: https://filter.mkip.gov.ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-propagandu (in Ukrainian).

18. Pro zakhody shchodo vdoskonalennia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi informatsiinoi bezpeky Ukrainy: Rishennia Rady nats. bezpeky i oborony

Ukrainy vid 28.04.2014: stanom na 1 trav. 2014 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#Text (in Ukrainian).

19. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII redaktsiia vid 15.11.2024: stanom na 15 lystop. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (in Ukrainian).

20. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky»: UKAZ PREZYDENTA UKRAINY vid 28.12.2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069 (in Ukrainian).

21. Rehuliuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini: prezentuiemo dorozhniu kartu. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. 07.10.2023. URL: https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu (in Ukrainian).

22. Dovzhenko, O., Zubchenko, Ya. (2022). Shcho ne tak iz vydanniam «Strana.ua» i chomu my ne virymo, shcho vono stalo proukrainskym. *Detektor media.* 30.09.2022. URL: https://detector.media/infospace/article/203301/2022-09-30-shcho-ne-tak-iz-vydannyam-stranaua-i-chomu-my-ne-virymo-shcho- (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 29.05.2025 р.

УДК 327:004

Ганна Озернюк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та права,
Національний університет «Одеська політехніка»,
ozernuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5030-6356,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-121-135

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ ТА ДИПЛОМАТІЯ ДАНИХ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ Й КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ

У статті на основі дослідження етапів становлення дипломатичних комунікацій від традиційних до цифрових висвітлено історичні передумови становлення цифрової дипломатії й дипломатії даних. Обстоюється думка, що цифрова дипломатія з'явилася завдяки популяризації цифрових технологій та інтенсифікувалася в період усесвітньої пандемії. Дипломатія

© Озернюк Г., 2025

даних отримала потужний виток свого розвитку завдяки штучному інтелекту й можливостям аналізу великих об'ємів даних.

У статті проаналізовано поняття цифрової дипломатії та дипломатії даних у співвідношенні з поняттям публічної дипломатії.

Установлено, що цифрова дипломатія включає використання цифрових інструментів для офіційної комунікації між учасниками міжнародних відносин. Основною метою цифрової дипломатії є модернізація традиційних дипломатичних практик через швидший обмін інформацією, розширення доступу до дипломатичних послуг і покращення міжнародної комунікації. Дипломатія даних зосереджується на зборі, обробці та аналізі великих обсягів даних для прийняття обґрунтованих дипломатичних рішень. Основна перевага дипломатії даних полягає в здатності швидко виявляти глобальні тенденції й формувати на їх основі ефективні стратегії зовнішньої політики.

На основі прикладів застосування інструментарію цифрової дипломатії та дипломатії даних проведено аналіз їх значення в боротьбі з дезінформацією, під час інформаційних війн, ведення переговорів, формування суспільної думки, пошуку дипломатичних стратегій.

Зроблено висновок, що цифрова дипломатія та дипломатія даних часто застосовують подібні технології, але мають різний фокус: перша спрямована на покращення комунікації та взаємодії, тоді як друга – на глибокий аналіз даних для стратегічного планування. Обидва напрями є невід'ємними складовими частинами сучасної дипломатії, доповнюючи один одного й сприяючи більш ефективному виконанню зовнішньополітичних завдань.

Ключові слова: інформаційна дипломатія, дипломатія даних, цифровізація дипломатії.

Hanna Ozernyuk,
National University «Odesa Polytechnic»,
ORCID ID: 0000-0001-5030-6356

DIGITAL DIPLOMACY AND DATA DIPLOMACY: HISTORICAL PREREQUISITES AND CONCEPTUAL DIFFERENCES

The article explores the evolution of diplomatic communications from traditional to digital forms, highlighting the historical prerequisites for the emergence of digital diplomacy and data diplomacy. It argues that digital diplomacy has developed due to the widespread adoption of digital technologies and intensified during the global pandemic. Meanwhile, data diplomacy has gained momentum with the advancement of artificial intelligence and the ability to analyze large volumes of data.

The article examines the concepts of digital diplomacy and data diplomacy in relation to public diplomacy. It establishes that digital diplomacy involves the use of digital tools for official communication between actors in international relations. The primary goal of digital diplomacy is to modernize traditional diplomatic practices by enabling faster information exchange, expanding access to diplomatic services, and improving international communication. In contrast, data diplomacy focuses on the collection, processing, and analysis of large datasets to support informed diplomatic decision-making. Its main advantage lies in the ability to rapidly identify global trends and develop effective foreign policy strategies based on data-driven insights.

Through examples of the application of digital diplomacy and data diplomacy tools, the article analyzes their significance in countering disinformation, navigating information wars, conducting negotiations, shaping public opinion, and devising diplomatic strategies.

The study concludes that while digital diplomacy and data diplomacy often employ similar technologies, their primary focus differs: the former emphasizes communication and interaction, while the latter prioritizes in-depth data analysis for strategic planning. Both approaches are integral to modern diplomacy, complementing each other and enhancing the effectiveness of foreign policy objectives.

Key words: information diplomacy, data diplomacy, digitalization of diplomacy.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний розвиток інформаційних технологій та цифрових комунікаційних платформ суттєво трансформував підходи до виконання дипломатичної діяльності. Цифрова дипломатія та дипломатія даних стали одними з ключових елементів побудови зовнішньополітичних стратегій держав, що прагнуть ефективно взаємодіяти в глобальному середовищі, просувати свої національні інтереси та формувати позитивний міжнародний імідж. Водночас ці поняття, хоча й тісно взаємопов'язані, однак мають різні історичні витоки, функціональні особливості та механізми.

В умовах глобальної діджиталізації інформаційний простір стає не лише середовищем для комунікації, а й інструментом зовнішньополітичного впливу. Використання державами цифрових технологій у дипломатичній практиці відкриває нові можливості для налагодження міжнародного співробітництва й стратегічних комунікацій. Одночасно цифровізація в дипломатії відіграє важливу роль у протидії дезінформації, формуванні громадської думки та забезпеченні національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі цифрової дипломатії та дипломатії даних відображають зростаючу роль цифрових технологій у міжнародних відносинах і формуванні зовнішньополітичних стратегій держав. Учені акцентують увагу на трансформації традиційних дипломатичних інструментів під впливом інтернет-комунікацій, соціальних мереж, новітніх інформаційних платформ та штучного інтелекту. Особливий інтерес викликають питання ефективності цифрової дипломатії в ключі розширення можливостей публічної дипломатії. Водночас дослідники аналізують ризики, пов'язані з використанням цифрових технологій, зокрема кібербезпеку, інформаційні війни та можливість маніпуляції суспільною думкою й комунікаційним середовищем.

У цьому контексті актуальним є огляд новітніх наукових публікацій, що висвітлюють основні тенденції, виклики та перспективи розвитку цифрової дипломатії й дипломатії даних у сучасному світі. Серед вітчизняних науковців варто відзначити роботи таких учених, як К. Булега [1], М. Окладна [2], М. Павлюх [3], О. Сегеда [4], В. Стеценко [2], І. Чарських [1], О. Шахова [5] та ін. Також заслуговують на особливу увагу у світлі обраної проблематики роботи зарубіжних авторів, а саме: І. Азіз [6], С. Барман [7], Ю. Гунаван [8], С. Домінеллі [9], Л. Хіббен [10], Д. Фрачіолла [11] й ін.

Потрібно відзначити, що хоча цифрова дипломатія останнім часом є предметом дослідження не одного вітчизняного автора, на жаль, дипломатія даних є малодослідженою в сучасній вітчизняній науці, але її стосується низка праць зарубіжних науковців, як-от: Енді Бойд [12], Джейн Гейтвуд [12], Олівія Бенфельдт [13], Стюарт Торсон [12], Тімоті Д. В. Дай [12], Меттью Дж. Коннеллі [14], Реймонд Хікс [14], Роберт Джервіс [14], Фрей Карола [15] та ін.

Мета статті – проаналізувати історичні передумови становлення цифрової дипломатії й дипломатії даних, визначити їхні концептуальні відмінності та окреслити сучасні тенденції взаємодії цих двох феноменів.

Методика дослідження ґрунтується на комплексному міждисциплінарному підході, що поєднує історичний, порівняльний і системний аналіз. Історичний аналіз дав змогу простежити еволюцію цифрової дипломатії й дипломатії даних, визначити ключові етапи їх становлення та виокремити фактори, що сприяли трансформації дипломатичних комунікацій. Порівняльний метод дослідження застосовували для зіставлення концептуальних відмінностей між цифровою дипломатією й дипломатією даних, аналізу їхніх спільних рис і специфічних характеристик, а

також для виявлення їх взаємодії та впливу на сучасні міжнародні відносини. За допомогою системного підходу цифрову дипломатію та дипломатію даних розглянуто як взаємопов'язані компоненти сучасної дипломатії. Цей підхід додатково дав змогу комплексно вивчити та оцінити вплив новітніх технологій на міжнародні відносини й дипломатичні стратегії в зовнішній політиці.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дипломатія – це система засобів, методів і практик, які використовуються державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин для ведення офіційних переговорів, підтримки зовнішньополітичних контактів, захисту національних інтересів, урегулювання конфліктів і зміцнення міжнародної співпраці. Вона охоплює як мирні переговори, так і механізми впливу, уключаючи санкції або дипломатичний тиск, поширюється як на офіційні канали взаємодії (урядова дипломатія, дипломатичні місії, міжнародні договори), так і неофіційні механізми (культурний обмін, народна дипломатія, неформальні зустрічі). Дипломатія є ключовим інструментом зовнішньої політики держави, що включає переговори, посередництво, дипломатичні протоколи та застосування м'якої сили для досягнення бажаних результатів у міжнародних відносинах.

М. Павлюх, проводячи аналіз думок сучасних науковців, приходить до висновків, що в науковому середовищі існує три підходи до розуміння трансформації традиційної дипломатії. Перший підхід полягає в тому, що через активність недержавних акторів і розвиток громадянського суспільства, дипломатія в сучасних умовах поступово замінюється міжнародною діяльністю військових, соціальних працівників і представників неурядових організацій, фактично зникаючи. Другий підхід ґрунтується на тому, що сучасна дипломатія не зазнає кардинальних змін, а напрацьовані протягом століть форми та методи залишаються ефективними й нині. Третій підхід, який можна вважати найбільш обґрунтованим, полягає в тому, що світ перебуває в умовах суттєвих трансформацій, що потребують нових підходів до вирішення міжнародних питань. Однак дипломатія не зникає, а навпаки – розвиває нові напрями та форми. Особливо активну роль у цьому процесі відіграють інформаційні й комунікаційні технології, що значно посилили вплив недержавних акторів і сприяли розвитку нової форми традиційної дипломатії – публічної дипломатії [3, с. 124].

Так, еволюція економічних зв'язків сприяла формуванню економічної дипломатії, тоді як військові конфлікти та безпекові загрози зробили необхідною військову дипломатію. Культурний обмін і глобалізація посприяли розвитку культурної дипломатії, а зростання ролі освіти та науки – освітньої. Зміни у формах управління й суспільній участі сприяли розвитку парламентської та народної дипломатії. Універсалізація прав людини й гуманітарні потреби призвели до появи гуманітарної дипломатії, а релігійний фактор – до релігійної. Отже, спеціалізація дипломатичних інструментів відображає потреби сучасного світу в урегулюванні складних міжнародних питань.

Отже, різноманіття видів сучасної дипломатії зумовлене ускладненням міжнародних відносин, зростанням взаємозалежності держав, розвитком технологій і комунікацій, появою глобальних викликів, таких як екологічні проблеми, гуманітарні та міграційні кризи тощо.

Отже, поступово всесвітня цифровізація й інформатизація стали ключовими чинниками появи цифрової дипломатії та дипломатії даних, які охоплюють застосування цифрових технологій, соціальних мереж, штучного інтелекту й інтернет-інфраструктури для реалізації зовнішньої політики.

При цьому потрібно врахувати, що традиційна дипломатія спирається на офіційні, закриті канали комунікації, такі як дипломатичні місії, переговори між урядами та підписання міжнародних угод, тоді як цифрова дипломатія й дипломатія даних застосовують сучасні технології – соціальні мережі, інтернет-платформи та штучний інтелект – для безпосередньої взаємодії із широкою аудиторією, громадськістю та міжнародними організаціями, забезпечуючи швидший обмін інформацією й аналіз великих масивів даних.

Останнім часом, оперуючи різноманітними термінами щодо цифровізації дипломатичної сфери, сучасні науковці намагаються більш влучно термінологічно охарактеризувати тенденції діджиталізації інструментарію зовнішньої політики з метою поглибленого розуміння та аналізу змін, що відбуваються в глобальному політичному середовищі. Т. Краснопольська, І. Милосердна вказують, що «цифрова дипломатія є формою нової публічної дипломатії, яка використовує інтернет, нові інформаційні й комунікаційні технології та соціальні мережі як засіб для зміцнення дипломатичних відносин. Основні відмінності цифрової дипломатії від класичної публічної дипломатії полягають у ширшому доступі до інформації, більшій взаємодії між людьми й організаціями та більшій

прозорості» [16, с. 16]. М. Окладна, В. Стеценко зазначають, що «цифрова дипломатія в широкому розумінні – це використання можливостей мережі «Інтернет» й інформаційно-комунікаційних технологій для виконання дипломатичних завдань» [2, с. 14]. К. Булега, І. Чарських підкреслюють, що «цифрова або електронна дипломатія є технологічним інструментом держави, за допомогою якого вона може реалізовувати свої цілі та інтереси в зовнішній політиці, поліпшувати та підтримувати свій імідж, формувати своє обличчя для світу» [1].

Отже, цифрова дипломатія є відносно новим явищем, яке виникло внаслідок глобальної цифрової трансформації суспільства й поширення інформаційних технологій. Її становлення стало можливим завдяки розвитку інтернету, соціальних мереж та цифрових комунікаційних платформ, що радикально змінили способи комунікації в зовнішньополітичній сфері.

Передумови цифрової дипломатії можна простежити ще у XX ст., коли з появою телебачення й радіо уряди почали активно використовувати ці медіа для формування міжнародного іміджу та впливу на іноземну громадськість. Під час Холодної війни такі радіостанції, як «Голос Америки», BBC і «Радіо Свобода», відігравали важливу роль у пропагандистських кампаніях і дипломатичних зусиллях двох наддержав – США та СРСР.

Проте справжній прорив у сфері цифрової дипломатії відбувся з появою інтернету в 1990-х роках. Держави почали створювати офіційні вебсайти урядів і дипломатичних місій, що дало змогу оперативно інформувати світову спільноту про свою зовнішню політику. Подальший розвиток цифрової дипломатії відбувся у 2000-х роках, коли зростання популярності соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter та YouTube, дало змогу урядам напряму взаємодіяти з громадянами інших країн, поширювати офіційні заяви й вести міжнародний діалог у режимі реального часу.

У 2010-х роках цифрова дипломатія стала невід'ємною частиною зовнішньополітичної діяльності багатьох країн. Міністерства закордонних справ почали активно застосувати Twitter й інші соціальні мережі для комунікації з міжнародною аудиторією. Одним із яскравих прикладів є активне застосування Twitter-дипломатії під час Арабської весни 2011 р., коли уряди та опозиційні сили використовували соціальні мережі для поширення інформації, організації протестів і залучення міжнародної підтримки.

Сьогодні державний департамент США, МЗС Великої Британії, України та інших країн активно застосовують Twitter, Facebook, Insta-

gram і YouTube для швидкої комунікації з громадянами та міжнародною спільнотою. Наприклад, Twitter-акаунт @StateDept оперативно інформує про рішення США щодо міжнародної політики, тоді як @Ukraine використовує платформу для просування наративів про війну проти росії.

Роль цифрової дипломатії ще більше посилилась у 2020-х роках, коли пандемія COVID-19 змусила уряди перейти до віртуального формату ведення міжнародних відносин. Онлайн-саміти, віртуальні дипломатичні місії та цифрові платформи стали основними інструментами для ведення переговорів і міжнародної комунікації. Так, саміти G7 та G20 проходили у форматі відеоконференцій, що дало змогу швидко ухвалювати рішення щодо глобальної боротьби з пандемією й економічної стабільності.

Останнім часом ЄС розширює дипломатичні ініціативи щодо кібербезпеки, уключаючи створення Агентства ЄС із кібербезпеки (ENISA) і дипломатичних санкцій за кібернапади. США та НАТО також застосовують кібердипломатію для реагування на загрози, такі як російські хакерські атаки на урядові системи.

Естонія ще у 2017 р. відкрила перше у світі віртуальне посольство, що дало змогу зберігати критично важливі дані й надавати послуги за межами території країни за умови забезпечення імунітету.

Отже, цифрова дипломатія – це використання цифрових технологій, інтернету та соціальних мереж у сфері міжнародних відносин для ведення дипломатичної діяльності, комунікації з громадянами, просування національних інтересів та управління кризами. Вона включає застосування цифрових платформ для поширення офіційної інформації, підтримки дво- і багатосторонніх відносин, ведення публічної дипломатії й боротьби з дезінформацією.

Сучасна цифрова дипломатія спирається на такі інструменти, як офіційні вебсайти урядів і дипломатичних місій, акаунти в соціальних мережах, онлайн-конференції та електронне урядування. Вона дає змогу державам взаємодіяти з міжнародною спільнотою в реальному часі, впливати на формування громадської думки та оперативно реагувати на виклики глобального масштабу. Особливу роль цифрова дипломатія відіграє в умовах інформаційних воєн і геополітичної нестабільності, коли швидкість та точність комунікації мають вирішальне значення.

Так, під час війни в Україні на офіційних акаунтах українських державних установ (МЗС, Офіс Президента, Міноборони), офіційних послів у закордонних країнах активно ведеться інформаційна боротьба, поширюються правдиві дані про війну, спростовуються фейки з метою мобілізації міжнародної підтримки.

Українські лідери, зокрема Президент Володимир Зеленський, регулярно беруть участь у засіданнях «Великої сімки», НАТО і Європейського Союзу у форматі відеозв'язку. Щорічний міжнародний саміт «Кримської платформи» стосовно питання деокупації Криму проводиться в змішаному форматі – фізичні зустрічі поєднуються з відеозверненнями світових лідерів, що дає змогу залучити максимальну кількість міжнародних партнерів. Процес переговорів щодо надання Україні статусу кандидата в члени ЄС (червень 2022 р.) і подальших інтеграційних процесів також активно супроводжувався цифровими комунікаціями, онлайн-конференціями між українськими та європейськими лідерами, публічними заявами в соціальних мережах, які формували міжнародну підтримку.

На відміну від цифрової дипломатії, дипломатія даних є достатньо новим напрямом у міжнародних відносинах. Як сучасний інструмент міжнародних відносин вона ґрунтується на використанні великих масивів інформації для аналізу політичних процесів, прийняття рішень і розробки стратегій зовнішньої політики.

Проводячи аналіз сучасних досліджень Енді Бойд, Джейн Гейтвуд, Стюарт Торсон, Тімоті Д. В. Дай указують, що аби уникнути плутанини з іншими подібними поняттями, деякі дослідники ввели терміни «цифрова дипломатія» та «віртуальна дипломатія». Перше поняття стосується способів комунікації в дипломатії, а друге – методів реалізації дипломатичних функцій. Натомість, на думку вказаних учених, дипломатія даних зосереджується безпосередньо на самих даних: їх створенні, використанні, доступі й інтерпретації. При цьому важливим аспектом є те, що ці дані можуть аналізуватися різними суб'єктами для досягнення різних цілей. Проте чітке розмежування між даними та механізмами цифрової комунікації може приховувати їх взаємодію в дипломатичній сфері. Наприклад, технологічний прогрес може призвести до появи «віртуального дипломата», який працюватиме на основі алгоритмів штучного інтелекту, що аналізують великі масиви даних [12].

Отож однією з особливостей дипломатії даних є застосування методів аналізу соціальних медіа, тональності тексту й мережевого аналізу, що дає змогу відстежувати актуальні дискурси та визначати домінуючі теми шляхом оцінки динаміки використання хештегів і змін у статистичних показниках інформаційних потоків.

Ще один окремий напрям дипломатії даних є контент-аналіз дипломатичних документів, таких як міжнародні договори, дипломатичні ноти, протоколи зустрічей, із метою виявлення повторюваних термінів і понять, ідентифікації ключових слів та аналізу їх контекстуальних

взаємозв'язків. Застосування таких підходів сприяє оцінці значущості певних проблем у рамках міжнародних переговорів і дає змогу прогнозувати розвиток дипломатичних процесів.

У сфері переговорних механізмів аналіз контенту соціальних медіа допомагає суб'єктам дипломатичної взаємодії сформувати уявлення про суспільні настрої як у власній державі, так і в зарубіжних країнах. Це сприяє визначенню так званого «вікна можливостей», у межах якого можуть здійснюватися «дипломатичні торги», а також дає змогу формувати порядок денний переговорного процесу таким чином, щоб уникнути блокуючих чи потенційно конфліктних питань. Під час переговорів дипломатичні актори можуть у режимі реального часу відстежувати реакцію громадськості на ухвалення тих чи інших рішень і відповідно коригувати власну позицію, підвищуючи тим самим ефективність дипломатичної взаємодії.

Важливим практичним застосуванням дипломатії даних є підготовка аналітичних дипломатичних звітів. Хоча традиційно такі звіти мають описовий характер, уключення до них даних, отриманих із великих масивів інформації, дає змогу підвищити їх обґрунтованість і релевантність. Використання алгоритмів штучного інтелекту в процесі обробки даних сприяє більш точному прогнозуванню політичних та дипломатичних сценаріїв, що робить дипломатію даних невід'ємною складовою частиною сучасної міжнародної взаємодії.

Історія становлення дипломатії даних як самостійного напряму дипломатичної діяльності є складним і багатоетапним процесом, що безпосередньо пов'язаний із розвитком інформаційних технологій, кіберпростору та глобальної цифрової інфраструктури. Її витоки можна простежити через еволюцію інформаційної дипломатії й поступову трансформацію традиційних механізмів міжнародного співробітництва під впливом діджиталізації.

Перші спроби використання даних для дипломатичних цілей сягають періоду Холодної війни, коли держави почали застосовувати аналітику великих масивів інформації для оцінки геополітичних загроз, розвідки та прогнозування міжнародних криз. У цей час методи обробки даних ґрунтувалися на класичних формах контент-аналізу.

Революційні зміни в дипломатії даних відбулися з початку XXI ст., коли стрімкий розвиток інтернету, соціальних мереж та штучного інтелекту відкрив нові можливості для збору, обробки й аналізу інформації. Зокрема, дипломатія даних почала формуватися як окремий напрям завдяки інтеграції методів аналізу соціальних медіа, алгоритмів машинного навчання та технологій прогнозування міжнародних конфліктів. У цей період

міжнародні організації й держави почали впроваджувати спеціалізовані аналітичні інструменти, які дали змогу оцінювати вплив цифрового середовища на міжнародні переговори, прийняття рішень і дипломатичне представництво.

Але перша системна спроба описати застосування великих масивів комп'ютерних даних у дипломатії пов'язується з доповіддю Тімоті Дая на щорічній конференції Американської асоціації сприяння розвитку науки у 2015 р. У своєму дослідженні він висунув концепцію з робочою назвою «дипломатія даних», визначивши її як «феномен, що розвивається й поєднує концепції обробки та аналізу даних, технології, науку про обчислення із соціологією, міжнародними відносинами й дипломатичними переговорами». У своїй доповіді Дай також наголосив, що дипломатія даних може стати новим інструментом у сфері дипломатії, розширюючи можливості аналізу та прийняття рішень у міжнародних відносинах [17].

Сьогодні, в умовах гібридної війни, Україна активно використовує цифрові інструменти для інформаційної боротьби.

Розрахунок ефективності санкцій через аналітичні центри, такі як KSE Institute та Yermak-McFaul Group, дає змогу оцінити реальний вплив міжнародних економічних обмежень на росію. Завдяки аналізу фінансових потоків, змін у доходах російських компаній і бюджетних надходженнях, ці центри допомагають дипломатам аргументовано обґрунтовувати необхідність посилення санкцій. Наприклад, економічне моделювання та аналіз даних показали, що нафтове ембарго з боку ЄС й обмеження цін на російську нафту зменшать доходи рф на 40 % від експорту енергоресурсів. Це стало ключовим аргументом для розширення санкційних механізмів, таких як вторинні санкції проти посередників, що допомагають рф обходити обмеження. Крім того, завдяки аналітиці транзакцій і ланцюгів постачання, виявлено країни та компанії, які сприяють обходу санкцій, що дало змогу українській дипломатії добиватися їхнього додаткового контролю й тиску з боку союзників.

Аналіз поставок зброї через дані також є важливим інструментом дипломатії даних для України під час війни. Українські аналітичні центри й дослідники проводять моніторинг відкритих джерел, зокрема законодавчих ініціатив, бюджетних документів, оборонних звітів і заяв офіційних осіб США, ЄС й інших партнерів.

Завдяки такому аналізу виявляються тенденції у військовій допомозі, прогнозуються можливі обсяги постачання зброї та визначаються критичні точки, де потрібне дипломатичне втручання. Наприклад, відстеження бюджетних змін у Конгресі США щодо допомоги Україні

дає змогу українським дипломатам завчасно готуватися до аргументації в переговорному процесі.

Також дані про оборонні контракти із зарубіжними країнами уможливлюють виявлення логістичних затримок та сприяють їх усуненню через дипломатичні канали. Такий підхід дає змогу Україні швидше отримувати критично важливе озброєння й покращувати координацію із союзниками.

Аналіз голосування в ООН через аналіз даних є ще одним важливим інструментом дипломатії даних для України під час війни. Аналітичні центри та дипломати систематично відстежують історію голосувань держав щодо ключових резолюцій по Україні, таких як засудження російської агресії, забезпечення відповідальності за злочини відповідно до норм міжнародного права тощо.

Аналізуючи попередні голосування, дипломати мають змогу прогнозувати позиції держав та вибудовувати індивідуальні підходи до кожної країни. Наприклад, якщо країна утримувалася в минулих голосуваннях, українські дипломати мають можливість посилити з нею переговори, надавати більше доказів або залучати союзників для переконання.

Окрім того, використання великих даних дає змогу виявляти вплив рф на рішення окремих держав через економічні чи політичні фактори. Це сприяє розробленню ефективних дипломатичних стратегій для нейтралізації російського впливу та залучення більшої підтримки для України в міжнародних інституціях.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні цифрова дипломатія та дипломатія даних є взаємопов’язаними, але відмінними напрямами сучасної дипломатії. Обидві застосовують інформаційні технології та комунікаційні платформи, проте мають різні цілі, інструменти й сфери застосування.

Цифрова дипломатія охоплює використання цифрових технологій для офіційної комунікації держави з іншими країнами та суспільством. Вона включає онлайн-переговори, дипломатичні акаунти в соціальних мережах, віртуальні саміти тощо. Основна її мета – модернізація традиційної дипломатії через цифрові інструменти, що забезпечують швидший обмін інформацією, розширення доступу до дипломатичних послуг і покращення міжнародної комунікації.

Дипломатія даних здебільшого зосереджується не стільки на комунікаційних платформах, скільки на зборі, обробці, аналізі та використанні великих масивів даних для прийняття дипломатичних рішень. Вона включає аналіз суспільних настроїв через моніторинг соціальних мереж, дослідження патернів голосування в міжнародних організаціях, оцінку економічних і політичних ризиків на основі статистичних даних, а також прогнозування потенційних конфліктів або кризових ситуацій.

Однією з ключових особливостей дипломатії даних є можливість швидкого виявлення глобальних тенденцій і формування на їх основі більш ефективних дипломатичних стратегій.

Хоча цифрова дипломатія та дипломатія даних часто перетинаються у своїх інструментах і підходах, їх основна відмінність полягає у фокусі: цифрова дипломатія спрямована на покращення міжнародної комунікації через цифрові технології, тоді як дипломатія даних застосовує аналітику великих даних для прийняття стратегічних рішень у сфері міжнародних відносин.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері охоплюють вивчення застосування штучного інтелекту для аналізу міжнародних відносин, ролі цифрової дипломатії та дипломатії даних під час інформаційних війн, прогнозування рішень зарубіжних країн і міжнародних організацій тощо. Дослідження цих аспектів сприятиме розробці нових інструментів цифрової дипломатії та дипломатії даних, здатних адаптуватися до швидкоплинних умов сучасного світу й ефективно реагувати на зовнішньополітичні виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булега, К. І., & Чарських, І. Ю. (2020). Цифрова дипломатія як елемент зовнішньополітичної діяльності держав. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління».* Retrieved from https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5447/5474

2. Окладна, М. Г., & Стеценко, В. Ю. (2020). Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство,* 2(15), 13–17.

3. Павлюх, М. В. (2022). Публічна дипломатія як тренд у сучасних політичних відносинах: процеси трансформації. *Політичне життя,* 4, 122–127.

4. Сегеда, О. О. (2020). Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії. *Пролітікус,* 3, 139–147.

5. Шахова, О. А. (2018). Віртуальна дипломатія як інструмент міжнародних відносин. *Світ економічної науки. Вип. 1: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. екон. спрямування,* 146–148.

6. Azeez, Ismail Adaramola Abdul (2023). The influence of digital diplomacy on foreign policy. *Journal of Tourism Economics and Policy,* 3(3), 189–203.

7. Barman, Shanta (2024). Digital diplomacy: The influence of digital platforms on global diplomacy and foreign policy. *Vidya-a Journal of Gujarat University,* 3(1), 61–75.

8. Adimihardja, Tri Darmawan, Gunawan Undang, & Tom Finaldin (2022). Paradigma E-Diplomacy: Formulasi Kebijakan Pengembangan Soft Power Diplomacy. *Global Mind,* 4(1), 21–30.

9. Dominelli, Stefano (2021). Internet and eDiplomacy: 'Traditional' diplomatic law in the digital era. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht/Heidelberg *Journal of International Law,* 81(3), 733–754.

10. Hibben, L. (2021). Digital diplomacy: Global trends, opportunities, and challenges. *The Hague: Netherlands: Invictus Corporation, Ltd.* Retrieved from https://invictuscorp.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2021/03/Digital-Diplomacy-Global-Trends-Opportunities-and-Challenges-By-Lucas-Hibbeln-2021.pdf

11. Fracchiolla, Domenico (2022). La cyber diplomacy, la nuova frontiera delle relazioni internazionali. *Rivista di Digital Politics,* 2(3), 63–484.

12. Boyd, Andy, Gatewood Jane, Thorson Stuart, & Timothy D. V. Dye, (2019). Data diplomacy. *Science & Diplomacy,* 8(1). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/336442633_Data_Diplomacy

13. Benfeldt, O., Zambach, S., Nyman, S., & Gierlich-Joas, M. (2024). Data diplomacy as governance practice. *Thirty-Second European Conference on Information Systems (ECIS 2024), Paphos, Cyprus.* Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/379986420_Data_Diplomacy_as_Governance_Practice

14. Connelly, M. J., Hicks, R., Jervis, R., Spirling, A., & Suong, C. H. (2021). Diplomatic documents data for international relations: The Freedom of Information Archive Database. *Conflict Management and Peace Science,* 38(6), 762–781. Retrieved from https://clarahsuong.com/uploads/connelly_et_al_2021.pdf

15. Carola, F. (2024). Digital Diplomacy: The Impact of Technology on Modern Diplomacy and Foreign Policy. *Current Realities and Future Prospects,* 24(1), 107–126.

16. Краснопольська, Т. М., & Милосердна, І. М. (2022). Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії. *Актуальні проблеми політики,* 69, 13–20.

17. American Association for the Advancement of Science (2015). Scientific Drivers of Diplomacy. *Science Diplomacy 2015 Conference,* p. 19. Retrieved from https://www.aaas.org/sites/default/files/Summary%20of%20Science%20Diplomacy%202015-Scientific%20Drivers%20for%20Diplomacy.pdf

REFERENCES

1. Buleha, K. I., & Charskykh, I. Yu. (2020). Tsyfrova dyplomatiia yak element zovnishnopolitychnoi diialnosti derzhav. *Visnyk NADU. Seriia «Derzhavne upravlinnia».* Retrieved from https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5447/5474 (in Ukrainian).

2. Okladna, M. H., & Stetsenko, V. Yu. (2020). Rol tsyfrovoi dyplomatii v suchasnii zovnishnii politytsi derzhavy. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo,* 2(15), 13–17 (in Ukrainian).

3. Pavliukh, M. V. (2022). Publichna dyplomatiia yak trend u suchasnykh politychnykh vidnosynakh: protsesy transformatsii. *Politychne zhyttia,* 4, 122–127 (in Ukrainian).

4. Seheda, O. O. (2020). Tsyfrova dyplomatiia Ukrainy yak element novoi publichnoi dyplomatii. *Prolitikus,* 3, 139–147 (in Ukrainian).

5. Shakhova, O. A. (2018). Virtualna dyplomatiia yak instrument mizhnarodnykh vidnosyn. *Svit ekonomichnoi nauky. Vypusk 1: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii ekonomichnoho spriamuvannia,* 146–148 (in Ukrainian).

6. Azeez, I. A. A. (2023). The influence of digital diplomacy on foreign policy. *Journal of Tourism Economics and Policy,* 3(3), 189–203 (in English).

7. Barman, S. (2024). Digital diplomacy: The influence of digital platforms on global diplomacy and foreign policy. *Vidya-a Journal of Gujarat University,* 3(1), 61–75 (in English).

8. Adimihardja, T. D., Undang, G., & Finaldin, T. (2022). Paradigma E-Diplomacy: Formulasi Kebijakan Pengembangan Soft Power Diplomacy. *Global Mind,* 4(1), 21–30 (in English).

9. Dominelli, S. (2021). Internet and eDiplomacy: 'Traditional' diplomatic law in the digital era. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht/Heidelberg *Journal of International Law,* 81(3), 733–754 (in English).

10. Hibben, L. (2021). Digital diplomacy: Global trends, opportunities, and challenges. *The Hague: Netherlands: Invictus Corporation, Ltd.* Retrieved from https://invictuscorp.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2021/03/Digital-Diplomacy-Global-Trends-Opportunities-and-Challenges-By-Lucas-Hibbeln-2021.pdf (in English).

11. Fracchiolla, D. (2022). La cyber diplomacy, la nuova frontiera delle relazioni internazionali. *Rivista di Digital Politics,* 2(3), 63–484 (in Italian).

12. Boyd, A., Gatewood, J., Thorson, S., & Dye, T. D. V. (2019). Data diplomacy. *Science & Diplomacy,* 8(1). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/336442633_Data_Diplomacy (in English).

13. Benfeldt, O., Zambach, S., Nyman, S., & Gierlich-Joas, M. (2024). Data diplomacy as governance practice. *Thirty-Second European Conference on Information Systems (ECIS 2024), Paphos, Cyprus.* Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/379986420_Data_Diplomacy_as_Governance_Practice (in English).

14. Connelly, M. J., Hicks, R., Jervis, R., Spirling, A., & Suong, C. H. (2021). Diplomatic documents data for international relations: The Freedom of Information Archive Database. *Conflict Management and Peace Science,* 38(6), 762–781. Retrieved from https://clarahsuong.com/uploads/connelly_et_al_2021.pdf (in English).

15. Carola, F. (2024). Digital Diplomacy: The Impact of Technology on Modern Diplomacy and Foreign Policy. *Current Realities and Future Prospects,* 24(1), 107–126 (in English).

16. Krasnopolska, T. M., & Myloserdna, I. M. (2022). Tsyfrova dyplomatiia yak osnova novoi publichnoi dyplomatii. *Aktualni problemy polityky,* 69, 13–20 (in Ukrainian).

17. American Association for the Advancement of Science. (2015). Scientific Drivers of Diplomacy. *Science Diplomacy 2015 Conference,* p. 19. Retrieved from https://www.aaas.org/sites/default/files/Summary%20of%20Science%20Diplomacy%202015-Scientific%20Drivers%20for%20Diplomacy.pdf (in English).

Матеріал надійшов до редакції 07.06.2025 р.

РОЗДІЛ ІІІ. РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

УДК 351.862.4:004.9.056(4-6ЄС)

Євгенія Вознюк,
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного налізу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Voznyuk.Yevhenija@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7828-7430;

Вікторія Андрюхіна,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня освіти,
ОНП Міжнародні відносини і стратегічні комунікації України та ЄС
спеціальності 292 Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Andriukhina.viktoriia@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7332-4765
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-136-154

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КІБЕРБЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Кібербезпека набула стратегічного значення як ключовий елемент національної та наднаціональної безпеки. Європейський Союз, об'єднуючи понад два десятки країн із різним рівнем цифрової зрілості, постає перед необхідністю уніфікації підходів до кіберзахисту. У статті здійснено комплексний аналіз кібербезпекової політики ЄС в умовах загострення глобальних гібридних загроз, її інституційної архітектури, правового забезпечення, механізмів реагування на сучасні загрози. Проаналізовано функціонування ключових структур – ENISA, CERT-EU, CSIRT Network, Європейської комісії, EEAS та East StratCom – і їх взаємодію в межах загальноєвропейського підходу до кіберстійкості. Розглянуто еволюцію нормативно-правової бази – від першої Директиви NIS до її оновлення у вигляді NIS2, – а також Закон про цифрові послуги (DSA) і нові ініціативи, як-от Європейський щит кібербезпеки та Cyber Solidarity Act. Особливу увагу приділено ролі публічної дипломатії Союзу, гібридним загрозам,

© Вознюк Є., Андрюхіна В., 2025

дезінформаційним кампаніям, утручанню в демократичні процеси, зокрема в контексті російсько-української війни, і цифровому суверенітету як стратегічному пріоритету. Доведено, що інституційна архітектура кібербезпеки об'єднання поєднує нормативні, оперативні, комунікаційні та стратегічні елементи, що дає змогу забезпечувати стійкість цифрового середовища в умовах нових загроз. У статті використано історичний, порівняльний, системний підходи, контент-аналіз і SWOT-аналіз для виявлення сильних та слабких сторін кіберполітики ЄС, а також визначення її можливостей і загроз. Проведено порівняльний аналіз політик США, Китаю, НАТО та України, що дає змогу оцінити унікальність підходу Європейського Союзу до цифрової безпеки, заснованого на захисті прав людини, багаторівневому управлінні й міжнародній кооперації. Підкреслено роль України як важливого партнера в забезпеченні спільної кіберстійкості на східному фланзі Європи.

Ключові слова: кібербезпека, Європейський Союз, NIS2, ENISA, дезінформація, гібридні загрози, цифрова дипломатія.

Yevheniia Vozniuk,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-7828-7430;

Viktoriia Andriukhina,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-7332-4765

COMPARATIVE ANALYSIS OF CYBERSECURITY IN THE EUROPEAN UNION

Cybersecurity has acquired strategic importance as a key element of national and supranational security. The European Union, comprising more than two dozen countries with varying levels of digital maturity, faces the need to unify its approaches to cyber defence. The article offers a comprehensive analysis of the EU's cybersecurity policy in the context of the intensification of global hybrid threats, its institutional framework, legal foundations, and mechanisms for addressing contemporary threats. The functioning of key structures – ENISA, CERT-EU, CSIRT Network, the European Commission, EEAS, and East StratCom – and their interaction within the framework of a pan-European approach to cyber resilience are analysed. The evolution of the regulatory framework is considered: from the first NIS Directive to its update in the form of NIS2, as well as the Digital Services Act (DSA) and new initiatives, such as the European Cy-

bersecurity Shield and the Cyber Solidarity Act. Particular attention is paid to the role of the Union's public diplomacy, hybrid threats, disinformation campaigns, interference in democratic processes, in particular in the context of the Russian-Ukrainian war, and digital sovereignty as a strategic priority. It is proven that the institutional architecture of the Union's cybersecurity combines regulatory, operational, communication and strategic elements, which allows ensuring the resilience of the digital environment in the face of new threats. The article uses historical, comparative, systemic approaches, content analysis and SWOT analysis to identify the strengths and weaknesses of the EU's cyber policy, as well as to determine its opportunities and threats. A comparative analysis of the policies of the United States, China, NATO and Ukraine is also conducted, which allows assessing the uniqueness of the European Union's approach to digital security, based on the protection of human rights, multi-level governance and international cooperation. The role of Ukraine as an important partner in ensuring common cyber resilience on the eastern flank of Europe is emphasized.
Key words: cybersecurity, European Union, NIS2, ENISA, disinformation, hybrid threats, digital diplomacy.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У XXI ст. інформаційні технології стали фундаментом соціального, політичного та економічного життя. Водночас зросла й залежність держав від стабільного функціонування кіберпростору, що, своєю чергою, актуалізувало проблему кібербезпеки як стратегічного пріоритету. Особливого значення це питання набуває для Європейського Союзу, який об'єднує понад два десятки країн із власними інформаційними системами, інфраструктурою та рівнем цифрової зрілості. У зв'язку з цим формування ефективної політики кіберзахисту, яка б забезпечувала стійкість цифрової Європи, є необхідною умовою її безпеки, добробуту й глобальної конкурентоспроможності.

Сучасні виклики, пов'язані з гібридними загрозами, кібератаками на критичну інфраструктуру, утручанням у виборчі процеси, дезінформаційними кампаніями, здійсненими третіми державами, потребують системної та уніфікованої відповіді від інституцій ЄС. Кібератака на уряд Естонії (2007 р.), вірус WannaCry (2017 р.), масштабні втручання в медіапростір під час пандемії COVID-19, кампанії дезінформації в контексті російсько-української війни (із 2014 р.) – усе це доводить, що без надійного нормативного й інституційного каркасу забезпечення кібербезпеки жоден політичний або економічний проєкт не може бути сталим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи питання кібербезпеки Європейського Союзу, звертаємо увагу на систематичний огляд NIS2 від Jukka Ruohonen (2024), який представив «A Systematic Literature Review on the NIS2 Directive», де розглянуто понад 50 академічних джерел, сфокусованих на новій Директиві, що включає збільшення охоплення критичної інфраструктури; виклики взаємодії між CSIRT і приватним сектором; потребу в загальноєвропейських стандартах risk management [1]. В іншій статті «The Incoherency Risk» (2024) J. Ruohonen підкреслює, що швидке багатошарове регулювання (NIS2, DORA, DSA) породжує ризик «дискоординованості» між законами, індустріями й країнами [2]. Аналітика ABB «NIS2 Country Implementation Study» (2024) порівнює імплементацію NIS2 у всіх державах-членах – відзначено різні підходи: централізована (Франція), децентралізована (Німеччина), проблеми з правозастосуванням (Польща) [3].

Аналізуючи формальне оцінювання стану кібербезпеки в ЄС, ENISA в «Report on the State of Cybersecurity in the Union» відзначило нерівномірність реалізації NIS2 серед держав-членів і різний рівень готовності критичних секторів [4].

Kaspar Rosager Ludvigsen (2025) у статті «Creating Cybersecurity Regulatory Mechanisms, as Seen Through EU and US Law» виявляє п’ять ключових принципів регулювання кібербезпеки: добровільне співробітництво, адаптивні визначення, державне підсилення, обов’язкові CERT і санкції. Порівняльно аналізує регулятивні механізми ЄС та США [5].

Cîrnu, Răduna, Vasiloiu й ін. (2023) у «Comparative Analysis on Cyber Diplomacy in EU and US» порівнюють інструменти кібердипломатії США та ЄС. Увагу зосереджено на EU Toolbox vs US Cyber Diplomacy Act, підкреслено роль ЄС у формуванні норм міжнародної кібеповедінки [6].

Мета дослідження – комплексний порівняльний аналіз політики Європейського Союзу у сфері кібербезпеки: її становлення, інституційної архітектури, законодавчого забезпечення, практики реагування й перспектив розвитку в умовах сучасних загроз.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: історичний метод – для реконструкції етапів розвитку політики кібербезпеки ЄС; порівняльний метод – для аналізу законодавства країн ЄС та інших міжнародних акторів; системний підхід – для виявлення взаємозв’язків між інституціями й механізмами реагування; контент-аналіз – для вивчення публічних заяв, стратегій, звітів і законодавства; SWOT-аналіз – для оцінки сильних та слабких сторін поточної політики.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання кібербезпеки почало набирати вагомості в політичному порядку денному Європейського Союзу з початку 2000-х років, однак концептуальні підходи до цієї теми розвивалися ще раніше – у контексті цифрової модернізації та інформаційного суспільства. Перші політичні документи на рівні ЄС у сфері цифрової безпеки з'явилися на тлі розбудови електронного урядування, електронних сервісів, зростання онлайн-комерції та зростаючої ролі даних як стратегічного ресурсу.

Теоретичне осмислення кібербезпеки розвивалося в межах ширших концепцій інформаційної безпеки, цифрового суверенітету, мережевої держави (network state) і безпеки як соціального конструкту. Західна наукова традиція значну увагу приділяє поняттю resilience – стійкості систем до кіберзагроз [2]. Під впливом цього підходу в Союзі стала домінувати не лише ідея оборони, а й адаптації, відновлення та стратегічної комунікації.

Паралельно формувався дискурс цифрового суверенітету, згідно з яким держава або наддержавне утворення (таке як Європейський Союз) повинні мати контроль над своїми цифровими ресурсами, даними й платформами. Це стало особливо актуальним після розкриттів Едварда Сноудена (2013), що продемонстрували глобальну вразливість навіть союзників США перед засобами кібернагляду.

Історично першим значущим кроком до формування політики кібербезпеки в ЄС стало створення у 2004 р. Європейського агентства з мережевої й інформаційної безпеки (ENISA). Після цього відбулися хвилі стратегічних і нормативних ініціатив: перша Стратегія кібербезпеки ЄС (2013 р.), Директива NIS (2016 р.), її оновлення у вигляді NIS2 (2022 р.), запуск проєкту «EU Cyber Shield» (2023 р.).

Отже, історико-теоретичні основи політики кібербезпеки в ЄС формувалися під впливом як практичних викликів (атаки, витоки даних, утручання у вибори), так і еволюції глобальної думки щодо природи загроз, ролі держави в кіберпросторі та необхідності багаторівневої цифрової безпеки.

Кібербезпека в Європейському Союзі забезпечується завдяки взаємодії багатьох інституцій, кожна з яких виконує окремі функції у сфері запобігання, реагування, стратегічного планування й інформаційного обміну. Ця архітектура поступово еволюціонувала під впливом загроз, досвіду попередніх інцидентів та потреби узгодження політик між державами-членами.

Отже, роль інституцій в архітектурі кібербезпеки ЄС не є ізольованою – між ними налагоджено механізми співпраці (табл. 1). Так, ENISA

Таблиця 1

Основні інституції ЄС та їх функції*

Інституція	Функції
ENISA (European Union Agency for Cybersecurity)	Підтримка держав-членів у розробці національних стратегій, аудит кіберготовності, координація CSIRT, участь у навчаннях (Cyber Europe)
CERT-EU (Computer Emergency Response Team for the EU)	Захист IT-систем установ ЄС, реагування на кіберінциденти, обмін інформацією з національними центрами реагування
CSIRT Network	Мережа груп реагування держав-членів, координація між ними через ENISA, технічний обмін інформацією
Європейська Комісія (DG CONNECT, DG HOME)	Розробка та впровадження законодавчих ініціатив, фінансування кіберпроєктів, моніторинг імплементації директив
Європейська служба зовнішньої дії (EEAS)	Реалізація зовнішньої кібердипломатії, протидія дезінформації (East StratCom Task Force)
EUROPOL/EC3	Розслідування кіберзлочинів, обмін інформацією про кіберзагрози, співпраця з INTERPOL
Європейська рада	Координація політики безпеки на стратегічному рівні, затвердження загальних рамок реагування на загрози

**Складено автором.*

підтримує технічну взаємодію між CSIRT, у той час як CERT-EU має тісний зв'язок з інституціями ЄС та повідомляє про загрози. DG CONNECT бере участь у формуванні політики, а EEAS – у зовнішній дипломатичній комунікації на теми дезінформації й кіберзагроз. Усі структури узгоджують свою діяльність із європейськими стратегіями, такими як EU Cybersecurity Strategy (2020 р.) та NIS2 (2022 р.).

Діяльність цих інституцій підтримується через спеціальні платформи, наприклад MeliCERTes (інструмент обміну інформацією між CSIRT), Rapid Alert System для моніторингу виборів, EUCS (сертифікаційна рамка безпеки) [3; 7].

Отже, інституційна архітектура кібербезпеки ЄС поєднує нормативні, оперативні, комунікаційні та стратегічні елементи, що дає змогу забезпечувати стійкість цифрового середовища в умовах нових загроз.

Рис. 1. *Еволюція ключових правових актів ЄС**

**Складено автором.*

Розбудова правових механізмів кіберзахисту в Європейському Союзі відбувається на основі директив, стратегічних документів і регламентів, що визначають обов'язки держав-членів, бізнесу та інституцій ЄС. Основним правовим інструментом стала Директива NIS (2016 р.), яка зобов'язала держави створити національні органи кібербезпеки, мережі CSIRT й узгодити базові вимоги до кіберзахисту критичної інфраструктури.

У 2022 р. ЄС ухвалив оновлену версію – Директиву NIS2, яка значно розширила перелік суб'єктів регулювання, запровадила вимоги до управління ризиками, звітності про інциденти та накладення штрафів. Поряд із цим у 2022 р. набув чинності Digital Services Act (DSA), який регулює прозорість алгоритмів, обмеження шкідливого контенту, реклами та захист персональних даних користувачів [3].

У відповідь на зростання масштабів атак у 2023 р. презентовано ініціативу «Європейський щит кібербезпеки», що передбачає створення

мережі оперативних центрів безпеки (SOC), котрі працюватимуть у режимі реального часу на рівні ЄС. Також запроваджено акт про кіберсолідарність (Cyber Solidarity Act), що передбачає спільні бюджети на стримування кіберзагроз та фінансування інноваційних кіберрішень [8].

На рис. 1 еволюції актів ілюструється поступовий перехід від добровільних механізмів до обов'язкових із фінансовими санкціями й підвищенням рівня відповідальності платформ і держав-членів за інформаційну безпеку. Ці зміни відображають зростання значущості кіберзагроз у системі безпеки ЄС та наближення до моделі цифрового суверенітету, де Союз самостійно регулює правила функціонування кіберпростору.

Політика кібербезпеки Європейського Союзу вирізняється багаторівневою структурованістю, поєднанням нормативного врегулювання, міждержавної координації та зовнішньої дипломатичної активності. SWOT-аналіз (табл. 2) дає змогу комплексно оцінити ключові аспекти цієї політики з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів впливу.

Отже, сильні сторони кіберполітики ЄС полягають насамперед у наявності уніфікованої нормативно-правової бази, зокрема Директиви NIS2 і Закону про цифрові послуги, які встановлюють загальноєвропейські стандарти для цифрових операторів та критичної інфраструктури [9; 10]. Важливою перевагою є функціонування таких інституцій, як ENISA, мережа CSIRT і CERT-EU, що забезпечують координацію, сертифікацію та реагування на кіберінциденти [11]. Додатково активна публічна дипломатія ЄС, зокрема ініціативи на кшталт East StratCom Task Force і платформи EUvsDisinfo, формує нову якість комунікації з громадянами та захисту від когнітивних загроз [12; 13]. Важливою рисою є акцент на дотриманні прав людини в цифровому середовищі, що вирізняє ЄС серед інших глобальних акторів [7].

Однак слабкі сторони свідчать про наявність дисбалансів між державами-членами: рівень кіберготовності, фінансування та людський капітал суттєво відрізняються, що ускладнює ефективну реалізацію політики на загальноєвропейському рівні [14]. Окремою проблемою є низька цифрова грамотність частини населення, а також громіздкість бюрократичних процедур, що вповільнюють ухвалення рішень і впровадження інновацій.

Серед можливостей виокремимо розширення партнерства з ключовими стратегічними союзниками – НАТО, Україною [15; 16]. Таке співробітництво сприяє обміну досвідом, координації протидії кіберзагрозам та зміцненню кіберстійкості в ширшому геополітичному вимірі. Значним ресур-

Таблиця 2

SWOT-аналіз кіберполітики ЄС*

Компонент	Характеристика
Сильні сторони (Strengths)	Уніфіковане законодавство (NIS2, DSA); наявність спеціалізованих інституцій (ENISA, CSIRT); активна публічна дипломатія (East StratCom); міждержавна координація; підтримка прав людини в цифровому просторі.
Слабкі сторони (Weaknesses)	Різний рівень кіберготовності серед держав-членів; недостатнє фінансування інновацій; бюрократичність у прийнятті рішень; низька цифрова грамотність у частини населення.
Можливості (Opportunities)	Посилення партнерства з НАТО, Україною; розвиток власного технологічного сектору; упровадження єдиного ринку кібербезпеки; поширення стандартів ЄС за межами Союзу (soft power).
Загрози (Threats)	Гібридна агресія третіх країн (рф, КНР); залежність від іноземних ІТ-компаній; кібератаки на критичну інфраструктуру; поширення дезінформації та недовіри до інституцій.

**Складено автором.*

сом розвитку також є внутрішній технологічний сектор ЄС, можливість упровадження єдиного ринку кібербезпеки (Cybersecurity Single Market), що дасть змогу активізувати інновації, стартапи та захист інфраструктури на уніфікованій базі. М'яка сила Європейського Союзу проявляється в поширенні своїх стандартів і моделей кібербезпеки за межами Союзу [7].

Водночас загрози залишаються серйозними та зростаючими. Ідеться насамперед про гібридну агресію з боку недружніх держав, насамперед росії й Китаю, які використовують кібератаки, дезінформацію та когнітивні операції як елементи стратегічного впливу [17]. Вразливість ЄС посилюється через залежність від іноземних ІТ-компаній у сферах хмарних технологій, обчислювальних потужностей і мікроелектроніки.

Кібератаки на критичну інфраструктуру, зокрема енергетичну, транспортну та медичну, демонструють зростаючу складність і потенційну шкоду [15]. Крім того, масштабне поширення дезінформації та зниження довіри до інституцій ускладнюють реалізацію політик цифрової безпеки.

Політика кібербезпеки ЄС має вагомий системний потенціал, однак її успішність значною мірою залежить від подолання внутрішніх дисбалансів й адаптації до мінливих зовнішніх загроз. Поглиблення інтеграції з країнами-партнерами, особливо з Україною, відкриває нові горизонти для посилення загальноєвропейської кіберстійкості.

Кібербезпека Європейського Союзу розвивалася доволі активно під постійним впливом гучних кіберінцидентів, які загрожували як державним системам, так і громадянам. Аналіз кейсів дає змогу виявити типові загрози, слабкі місця в системі реагування, а також механізми, що виявилися ефективними.

За останні п’ять років Європейський Союз постійно стикається з різко зростаючим рівнем практичних кіберзагроз, що стали наслідком активізації інформаційного тероризму державами-агресорами. Так, згідно з ENISA Threat Landscape Report (2023 р.), основними загрозами були (табл. 3, рис. 2) [18].

Спершу WannaCry (2017 р.), який став прикладом глобальної атаки, що охопила понад 150 країн, уключаючи кілька держав-членів ЄС (Іспанію, Францію, Великобританію). Вірус-шантажист заблокував тисячі комп’ютерів через розповсюдження шкідливого ПЗ, що зашифровувало файли користувачів, зокрема в лікарнях, транспортних системах, банках. Він продемонстрував низький рівень готовності до атаки, особливо в державному секторі. Реакція Європейського Союзу полягала в закликах до оновлення систем безпеки, а також посиленні функцій ENISA.

Наступним розглянемо SolarWinds (2020 р.), хоча основним об’єктом атаки була інфраструктура США, ланцюговий вплив на Європу став очевидним – кіберзловмисники отримали доступ до ІТ-систем органів влади в декількох країнах ЄС. На сьогодні його пов’язують із російською хакерською групою APT29. Цей інцидент актуалізував дискусію про ланцюгові ризики постачання (supply chain cybersecurity) і посилив тиск на прийняття NIS2, а також висвітлив серйозні прогалини у виявленні вторгнень та довірі до оновлень ПЗ.

Ще одним яскравим прикладом є дезінформація під час виборів (2019 р., 2022 р.). Європейський Союз фіксував кампанії дезінформації, зокрема, щодо вакцинації, виборчих процесів у Франції, Німеччині, Італії. У 2022 р. виявлено масштабні наративи, що дискредитують підтримку України.

Таблиця 3

Основні типи кіберзагроз*

Тип загроз	Джерело	Ціль	Приклад
Ransomware	Кіберзлочинці	Бізнес, держустанови	WannaCry, Ryuk
APT (Advanced Persistent)	Спонсоровані держави	Інфраструктура, оборона	APT28, APT29
Supply Chain	Компрометація ПЗ	Критичні оновлення	SolarWinds
Дезінформація	Іноземні структури	Населення, імідж інституцій	COVID-фейки, антиукраїнські меседжі
DDoS-атаки	Активісти, держави	Банки, новинні портали	Killnet атаки 2022–2023

**Складено автором.*

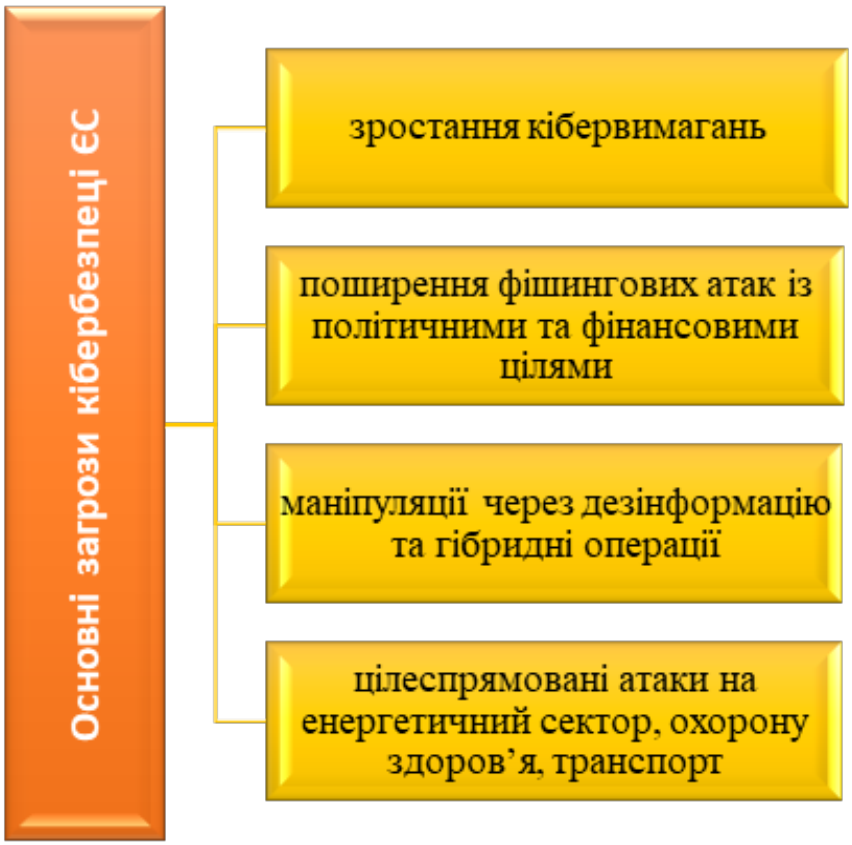

Рис. 2. *Основні загрози кібербезпеці ЄС**

**Складено автором.*

Як відповідь, EEAS через East StratCom Task Force посилила публічні контрнаративи та запускала проєкти цифрової грамотності [12].

Із 2014 р., особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., Україна стала об'єктом сотень кібератак із боку рф. ЄС запровадив спільні тренування, оперативну допомогу, підтримку CERT-UA, уключення держави в окремі механізми реагування, оскільки значно посилились атаки на системи логістики, урядові портали, інфраструктуру не лише нашої держави, а й Латвії, Литви, Польщі та Фінляндії. Ці дії стали прикладом зовнішньої кіберсолідарності й правильності запровадження загальноєвропейської платформи кіберреагування.

Отже, аналіз кейсів демонструє, що загрози для Європейського Союзу мають комплексний характер – від технічних інцидентів до когнітивної війни через інформаційний простір. Відповіддю має бути не лише технологічний, а й політичний, освітній та дипломатичний підхід.

У відповідь на виклики гібридного впливу, маніпуляцій у медіапросторі й поширення дезінформації ЄС розробив багаторівневу комунікаційну стратегію. Її метою є не лише захист від інформаційних атак, а й активне просування демократичних цінностей, формування стійких до маніпуляцій суспільств.

East StratCom Task Force – підрозділ, створений у 2015 р. при Європейській службі зовнішньої дії (EEAS), є основним інструментом боротьби з дезінформацією, зокрема з боку російської федерації [12]. Його діяльність охоплює моніторинг фейків, публікацію викриттів на платформі EUvsDisinfo.eu, вироблення контрнаративів, аналітику інформаційних кампаній. Із 2022 р. активність підрозділу значно зросла – проаналізовано понад 5000 кейсів фіксацій фейкових новин у різних європейських медіа. Особливу увагу приділено війні в Україні, фейкам про НАТО, міграційну кризу та санкції ЄС.

З іншого боку, ЄС активно використовує канали публічної дипломатії для інформування зовнішньої аудиторії про свої дії. Серед інструментів – соціальні мережі офіційних представництв, програми обміну журналістами, фінансування незалежних ЗМІ, проєкти медіаграмотності:

– «Young European Ambassadors» – залучення молоді до просування європейських цінностей;

– «EU Neighbours» – інформаційна підтримка в східному партнерстві, зокрема в Україні й Грузії;

– FactcheckEU» – координація фактчекерських ініціатив [19].

Стратегічне комунікування охоплює узгоджену діяльність усіх структур ЄС – від Європейської комісії до представництв за кордоном – щодо

донесення єдиної позиції, пояснення політик, нейтралізації шкідливих наративів. Такі підходи стали відповіддю на нову форму війни – когнітивну, спрямовану на підрив довіри до інституцій ЄС. Комунікаційна стратегія ЄС має подвійний вектор – зовнішній (боротьба з дезінформацією, захист партнерів, зокрема України) і внутрішній (зміцнення стійкості європейських суспільств).

З огляду на проведене дослідження зазначимо, що Європейський Союз не єдиний глобальний актор, що стикається із сучасними кіберзагрозами. Порівняльний аналіз кібербезпек ЄС, США, Китаю, НАТО та України (табл. 4) дасть змогу нам оцінити сильні сторони та відмінності підходів, що застосовуються провідними гравцями в цій сфері.

Кібербезпекова політика ЄС своїм нормативно-інституційним підходом визначає права громадян у центрі, побудована на основі законодавчої гармонізації, децентралізованого реагування та підвищення цифрової стійкості держав-членів. Стратегічним кроком стало прийняття директиви NIS2, яка оновлює правила кіберстійкості критичних секторів (енергетика, транспорт, фінанси тощо), а також Digital Services Act, Cyber Resilience Act, що врегульовують діяльність онлайн-платформ [7; 9; 10]. Важливу роль відіграє Європейське агентство з кібербезпеки, яке координує кіберготовність і розробляє стандарти сертифікації [11]. Крім того, ЄС активно використовує інструменти публічної дипломатії, зокрема через ініціативу EUvsDisinfo [13]. Попри це, Союз постійно стикається з проблемою нерівномірної імплементації стандартів серед країн-членів та потребою в посиленні оперативного реагування [14].

США, своєю чергою, зберігають лідерство у сфері наступальної й превентивної кіберстратегії, мають сильну вертикаль, коли Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA) координує критичну інфраструктуру, військові мають незалежні повноваження, а також оновлену Стратегію 2023 р., яка вперше зафіксувала принцип «відповідальності постачальника», що покладає обов'язки на великі цифрові корпорації за безпеку користувачів [15]. Ефективно впроваджується модель «defend forward» – превентивні заходи проти зовнішніх загроз, їх проактивного виявлення та нейтралізації за межами власного кіберпростору [22], але при цьому є і свої мінуси, такі як дисбаланс між приватним і державним секторами.

Китаю притаманна жорстка централізована модель цифрового суверенітету, яка поєднує кібербезпеку з політичним контролем. Закон «Про кібербезпеку» (2017 р.) [23] установлює вимоги до всіх операторів даних, обмежуючи діяльність іноземних компаній та посилюючи внутрішній контроль. Централізованими органами є Cyberspace Administration of China

(CAC) і Міністерство державної безпеки. Так, «Великий фаєрвол Китаю» й закони CSL використовуються для цензури та кібербезпека при цьому є частиною внутрішнього контролю, системного моніторингу громадян та стратегії безпеки режиму. Пекін активно розвиває експорт цифрового авторитаризму й свої підходи до інших держав через проєкт «Цифровий шовковий шлях» [19].

НАТО, своєю чергою, не є законодавчим органом, а оборонною організацією, тому його кіберполітика зосереджена на колективному реагуванні. У 2016 р. НАТО визнав кіберпростір окремим операційним доменом, а Cyber Defence Pledge закріпив зобов'язання членів щодо підвищення кіберготовності [15]. Інституційно НАТО опирається на роботу Центру кібероборони в Таллінні (CCDCOE) і NATO Computer Incident Response Capability (NCIRC), що здійснюють технічну підтримку та проводять постійні навчання, симуляції атак (Locked Shields). Щодо слабких сторін відзначимо, що не всі країни однаково активні й Альянс діє тільки на запит члена. З актуальних переваг – доступ до розвідувальної інформації та збройних сил.

До 2022 р. Україна мала лише базові структури, а вже після опинилася в умовах безперервного цифрового протистояння. Завдяки зусиллям CERT-UA, Державної служби спеціального зв'язку [20] й Міністерства цифрової трансформації, країна створила Єдину державну систему кіберзахисту, ініціативу «Армія дронів», кібервійська, розвинула хактивізм та технології штучного інтелекту в кіберпросторі [16]. Подальший ключовий вектор розвитку полягає в інтеграції до системи NIS2, ENISA, а також залучення до спільних тренінгів із НАТО [11], [21]. Україна наразі є унікальним полігоном постійного й ефективного кіберопору, із якого інші країни отримують цінні уроки. Водночас залишаються проблеми з кадровим забезпеченням, фінансуванням, кіберосвітою та ризиком атак у режимі нон-стоп.

Із практичного боку кіберпротистояння та кіберзахисту, Україна стає цінним партнером у створенні «цифрового поясу безпеки» на східних кордонах Європейського Союзу. Залучення нашої держави до спільних ініціатив, таких як участь у CSIRT Network, обмін даними через CERT-EU, спільні тренування, відкриває нові горизонти інтеграції. Перспектива повноцінної участі Києва в кібербезпековій політиці Союзу може також стимулювати модернізацію законодавства, розвиток кіберіндустрії, формування професійної спільноти фахівців.

Отже, ЄС відрізняється унікальним правовим підходом, спрямованим на баланс між безпекою та правами людини; НАТО є зразком нормативного

Таблиця 4

Порівняльний аналіз кібербезпеки глобальних акторів міжнародних відносин

Актор	Підхід	Основні документи	Інституції	Пріоритети	Обмеження	Міжнародна роль
ЄС	Регуляторний, багаторівневий, орієнтований на права людини	NIS2, DSA, Cyber Strategy	ENISA, CSIRT, EEAS, Єврокомісія, CERT-EU, East StratCom	Захист даних, кібергігієна, міждержавна координація	Нерівномірність імплементації між країнами	Кооперативна, нормотворча
США	Агресивно-профілактичний, орієнтований на військову та приватну сфери	National Cyber Strategy (2023 р.), EO	CISA, NSA, DoD, FBI	Критична інфраструктура, кібероперації, приватно-державне партнерство	Відсутність єдиного правового кодексу	Геополітична, проактивна
Китай	Централізовано-контрольований, з елементами цензури	Cybersecurity Law (2017 р.), CSL	CAC, MSS, армійські структури	Суверенітет кіберпростору, цензура, інфраструктура	Обмеження свобод, закритість системи	Конфронтаційна, авторитарна
НАТО	Колективний оборонний, військово-технічний	Cyber Defence Pledge, CCDCOE	CCDCOE, Cyber Command	Спільна реакція, навчання, кібердоктрина	Залежність від консенсусу членів	Колективна безпека
Україна	Орієнтований на оборону, стійкість, з елементами інтеграції в ЄС	Кіберстратегія (2021 р.)	CERT-UA, Держспецзв'язку, Мінцифра	Протидія рф, інтеграція у європейські структури, цифрова трансформація	Недостатнє фінансування, нестача кадрів	Партнер ЄС і НАТО

**Складено автором.*

й багаторівневого реагування та спільної координації військових зусиль; США – стратегічно наступальні, є потужною оперативною складовою частиною, але нерідко діють автономно; Китай – повна централізація й тотальна вертикаль контролю (використовується як інструмент геополітичного впливу); Україна має практичний досвід кіберопору в умовах війни, якого не має жоден із західних партнерів.

Майбутнє кібербезпеки Європейського Союзу значною мірою залежить від здатності до адаптації, технологічного прориву та стратегічного партнерства. У цьому контексті інтеграція України в цифрові структури ЄС постає як взаємовигідний і стратегічно доцільний напрям.

Розглянемо декілька сценаріїв розвитку кібербезпеки Євросоюзу:

Сценарій 1. Інтеграційно-технологічний прорив – створення повноцінного європейського цифрового суверенітету з власними хмарними системами, інфраструктурою даних та сертифікаційними інститутами;

Сценарій 2. Обмежене поглиблення – збереження високих стандартів у провідних країнах (Німеччина, Франція, Нідерланди) та збереження розриву в слабших державах;

Сценарій 3. Кризове гальмування – посилення фрагментації, бюрократизація механізмів реагування та зниження громадської довіри через серії успішних атак.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз кібербезпеки Європейського Союзу свідчить про глибоку трансформацію підходів до захисту цифрового простору. ЄС демонструє зростаючу здатність до розбудови як нормативної, так і інституційної архітектури кіберзахисту. Основними досягненнями стали оновлення директив (NIS2), створення механізмів колективного реагування, розвиток публічної дипломатії, що дає змогу протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам у когнітивному вимірі.

Попри досягнення, ЄС стикається із серйозними викликами – від нерівномірного рівня цифрової готовності країн-членів до зростання гібридних атак із боку авторитарних держав. Ці обставини вимагають нових стратегій, у тому числі тіснішої співпраці з партнерами, уключаючи Україну.

Партнерство з Києвом є важливим чинником не лише політичної солідарності, а й практичного зміцнення обороноздатності Союзу. Досвід України у сфері кіберопору є унікальним джерелом інновацій і моделей стійкості, які можуть бути масштабовані в межах ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Systematic Literature Review on the NIS2 Directive. URL: https://arxiv.org/html/2412.08084v1.

2. Ruohonen, J. (2024). *The Incoherency Risk in the EU's New Cyber Security Policies.* URL: https://arxiv.org/abs/2405.12043.

3. NIS2 in a European country comparison: How are the member states implementing the new EU cybersecurity legislation? URL: https://library.e.abb.com/public/bcdef3200f414d-0ba7e2f4606bdee5d8/ABB%20NIS2%20EU%20Country%20Comparison%20Study.pdf.

4. Report on the State of the Cybersecurity in the Union. URL: https://www.enisa.europa.eu/publications/2024-report-on-the-state-of-the-cybersecurity-in-the-union.

5. Ludvigsen, K. R. (2025). *Creating Cybersecurity Regulatory Mechanisms, as Seen Through EU and US Law.* URL: https://arxiv.org/abs/2503.07250.

6. Cîrnu, Carmen-Elena, Rotună, Carmen-Ionela, Vasiloiu, Ioana-Cristina (2023). *Comparative Analysis on Cyber Diplomacy in EU and US.* URL: file:///C:/Users/user/Downloads/ Comparative_Analysis_on_Cyber_Diplomacy_in_EU_and_%20(1).pdf.

7. European Commission (2020). The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/eus-cybersecurity-strategy-digital-decade-0.

8. The EU Cyber Solidarity Act. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cyber-solidarity

9. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council (NIS2 Directive). URL: https://www.nis-2-directive.com/

10. Digital Services Act (EU) 2022/2065. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX%3A32022R2065.

11. ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. Official Reports. URL: https://www.enisa.europa.eu/publications.

12. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en.

13. EUvsDisinfo.eu platform. URL: https://euvsdisinfo.eu/.

14. European Court of Auditors (2021). Cybersecurity in the EU: Weak coordination, strong challenges. URL: https://www.eca.europa.eu/en/publications/AAR-2024.

15. NATO CCDCOE Reports on Strategic Cyber Defence. URL: https://ccdcoe.org/library/publications/national-cyber-security-strategy-guidelines/.

16. CERT-UA. The CERT-UA Team has processed 2,543 cyber incidents over 2023. URL: https://cip.gov.ua/en/news/uryadova-komanda-cert-ua-v-2023-roci-opracyuvala-2543-kiberincidenti

17. Користін, О. Є., Свиридюк, Н. П. (2023). *Оцінювання гібридних загроз та спроможностей протидії їм при формуванні стратегічних комунікацій.* URL: file:///C:/Users/user/Downloads/ Assessment_of_hybrid_threats_and_capabilities_to_c.pdf.

18. ENISA Threat Landscape 2023. URL: https://www.enisa.europa.eu/ publications/enisa-threat-landscape-2023.

19. Kasper, A., Osula, A.-M., Molnár A. (2021). *EU cybersecurity and cyber diplomacy.* URL: file:///C:/Users/user/Downloads/oriolbueno,+387469.pdf.

20. State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine. URL: https://cip.gov.ua/en.

21. The National Cybersecurity Strategy (2023). URL: https://bidenwhitehouse.archives.gov/oncd/national-cybersecurity-strategy/.

22. US Cyber Command reports. URL: https://www.cybercom.mil/.

23. Cybersecurity Law of the People's Republic of China (2017). URL: https://digichina.stanford.edu/work/translation-cybersecurity-law-of-the-peoples-republic-of-china-effective-june-1-2017/

REFERENCES

1. A Systematic Literature Review on the NIS2 Directive. URL: https://arxiv.org/html/2412.08084v1 (in English).

2. Ruohonen, J. (2024). *The Incoherency Risk in the EU's New Cyber Security Policies.* URL: https://arxiv.org/abs/2405.12043 (in English).

3. NIS2 in a European country comparison: How are the member states implementing the new EU cybersecurity legislation? URL: https://library.e.abb.com/public/bcdef3200f414d-0ba7e2f4606bdee5d8/ABB%20NIS2%20EU%20Country%20Comparison%20Study.pdf (in English).

4. Report on the State of the Cybersecurity in the Union. URL: https://www.enisa.europa.eu/publications/2024-report-on-the-state-of-the-cybersecurity-in-the-union (in English).

5. Ludvigsen, K. R. (2025). *Creating Cybersecurity Regulatory Mechanisms, as Seen Through EU and US Law.* URL: https://arxiv.org/abs/2503.07250 (in English).

6. Cîrnu, Carmen-Elena, Rotună, Carmen-Ionela, Vasiloiu, Ioana-Cristina (2023). *Comparative Analysis on Cyber Diplomacy in EU and US.* URL: file:///C:/Users/user/Downloads/ Comparative_Analysis_on_Cyber_Diplomacy_in_EU_and_%20(1).pdf (in English).

7. European Commission (2020). The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/eus-cybersecurity-strategy-digital-decade-0 (in English).

8. The EU Cyber Solidarity Act. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cyber-solidarity (in English).

9. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council (NIS2 Directive). URL: https://www.nis-2-directive.com/ (in English).

10. Digital Services Act (EU) 2022/2065. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX%3A32022R2065 (in English).

11. ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. Official Reports. URL: https://www.enisa.europa.eu/publications (in English).

12. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en (in English).

13. EUvsDisinfo.eu platform. URL: https://euvsdisinfo.eu/ (in English).

14. European Court of Auditors (2021). Cybersecurity in the EU: Weak coordination, strong challenges. URL: https://www.eca.europa.eu/en/publications/AAR-2024 (in English).

15. NATO CCDCOE Reports on Strategic Cyber Defence. URL: https://ccdcoe.org/library/publications/national-cyber-security-strategy-guidelines/ (in English).

16. CERT-UA. The CERT-UA Team has processed 2,543 cyber incidents over 2023. URL: https://cip.gov.ua/en/news/uryadova-komanda-cert-ua-v-2023-roci-opracyuvala-2543-kiberincidenti (in English).

17. Korystin, O. Ye., Svyrydiuk, N. P. (2023). *Assessing Hybrid Threats and Countermeasure Capabilities when Shaping Strategic Communications.* URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Assessment_of_hybrid_threats_and_capabilities_to_c.pdf (in Ukrainian).

18. ENISA Threat Landscape 2023. URL: https://www.enisa.europa.eu/ publications/ enisa-threat-landscape-2023 (in English).

19. Kasper, A., Osula, A.-M., Molnár A. (2021). *EU cybersecurity and cyber diplomacy.* URL: file:///C:/Users/user/Downloads/oriolbueno,+387469.pdf (in English).

20. State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine. URL: https://cip.gov.ua/en (in English).

21. The National Cybersecurity Strategy (2023). URL: https://bidenwhitehouse.archives.gov/oncd/national-cybersecurity-strategy/ (in English).

22. US Cyber Command reports. URL: https://www.cybercom.mil/ (in English).

23. Cybersecurity Law of the People's Republic of China (2017). URL: https://digichina.stanford.edu/work/translation-cybersecurity-law-of-the-peoples-republic-of-china-effective-june-1-2017/ (in English).

Матеріал надійшов до редакції 11.05.2025 р.

УДК 327-049.5(438+477)

Сергій Гемберг,
аспірант 2-го курсу за спеціальністю
291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,
Національний унівіерситет «Острозька академія»,
serhiy.gemberg@gmail.com,
ORCID ID: 0009-0009-5045-5269;

Орест Сорокопуд,
аспірант 4-го курсу за спеціальністю
291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
sorokopud.92@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0468-007X
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-154-175

РОЛЬ ПОЛЬЩІ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ

У статті здійснено комплексний аналіз дипломатичної стратегії Республіки Польща щодо підтримки України в умовах повномасштабного російсько-українського конфлікту, який триває з 2022 р. Досліджено політико-

© Гемберг С., Сорокопуд О., 2025

дипломатичні, безпекові, гуманітарні, освітньо-культурні та інформаційні виміри польської підтримки, розглядаючи Польщу не лише як союзника, але і як активного архітектора нової регіональної безпекової системи. У роботі проаналізовано інструменти військової допомоги, дипломатичного лобіювання в межах ЄС і НАТО, гуманітарного реагування на масову міграцію, підтримки українських студентів і науковців, а також механізми культурної дипломатії. Особливу увагу приділено ролі Польщі у формуванні коаліцій за участю країн Центрально-Східної Європи та Балтії, а також викликам, пов'язаним із політичною поляризацією в Польщі й економічними конфліктами (зокрема «зерновою кризою»). Уперше в українському науковому дискурсі систематизовано підходи до оцінки проактивної дипломатії Польщі в умовах війни, а також висвітлено перспективи інституціоналізації двостороннього стратегічного альянсу після завершення конфлікту. Методологічною основою дослідження є поєднання історико-порівняльного, інституціонального та дискурсивного підходів, що дає змогу розкрити багатовимірний характер польсько-українських відносин у 2022–2025 рр. Результати дослідження свідчать про трансформацію відносин між Польщею та Україною з моделі «партнерства солідарності» до формату стійкого стратегічного союзу, який може стати фундаментом нової безпекової архітектури Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Польща, Україна, російсько-українська війна, Європейський Союз, НАТО, Центрально-східна Європа, гуманітарна підтримка, культурна дипломатія, міжнародна безпека, інформаційна політика, дипломатія.

Serhii Gemberg,
National University of Ostroh Academy,
ORCID ID: 0009-0009-5045-5269;

Orest Sorokopud,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-0468-007X

POLAND'S ROLE IN SHAPING A NEW SECURITY ARCHITECTURE IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

This article presents a comprehensive analysis of the Republic of Poland's diplomatic strategy in supporting Ukraine during the full-scale Russian-Ukrainian conflict that began in 2022. The authors examine the political, security, humanitarian, educational, cultural, and informational dimensions of Polish assistance, portraying Poland not only as an ally but also as an active architect of a new

regional security system. The study explores instruments of military aid, diplomatic lobbying within the EU and NATO, humanitarian responses to mass migration, support for Ukrainian students and scholars, and mechanisms of cultural diplomacy. Particular attention is paid to Poland's role in building coalitions with Central and Eastern European and Baltic states, as well as to the challenges arising from internal political polarization and economic tensions (notably the "grain crisis"). For the first time in Ukrainian academic discourse, the article systematizes approaches to assessing Poland's proactive diplomacy during wartime and highlights the prospects for institutionalizing a long-term bilateral strategic alliance after the conflict. The study is based on a combination of historical-comparative, institutional, and discursive methodological approaches, which allow for a multi-dimensional understanding of Polish-Ukrainian relations in the 2022–2025 period. The results demonstrate the transformation of bilateral relations from a model of "solidarity partnership" to a format of sustainable strategic alliance, which may serve as the foundation for a new security architecture in Central and Eastern Europe.

Key words: Poland, Ukraine, diplomatic strategy, Russian-Ukrainian war, strategic partnership, European Union, NATO, humanitarian support, cultural diplomacy, international security, information policy, diplomatic relations, Central and Eastern Europe.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У XXI ст. міжнародна дипломатія знову опинилася в центрі глобального дискурсу, особливо після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. Геополітичні зрушення, викликані цією війною, суттєво трансформували систему європейської безпеки, актуалізувавши питання колективного захисту, зовнішньополітичної солідарності та стратегічної взаємодії. У цьому контексті Республіка Польща стала одним із найпослідовніших і найактивніших союзників України, реалізовуючи багаторівневу дипломатичну стратегію на двосторонньому рівні та в межах Європейського Союзу, НАТО й інших міжнародних інституцій.

Актуальність теми зумовлена безпрецедентним характером підтримки, яку Польща надає Україні, та необхідністю наукового аналізу комплексних механізмів цієї дипломатичної взаємодії. Польська дипломатія поєднує традиційні й інноваційні форми впливу, зокрема політичне лобіювання, культурну та освітню співпрацю, гуманітарну підтримку, мобілізацію громадянського суспільства, що робить її одним із ключових чинників у посиленні міжнародного іміджу України й зміцненні європейської єдності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники зазначають, що після 2022 р. Польща стала одним із найвпливовіших лобістів України в інституціях ЄС. Згідно з аналітичними матеріалами PISM, польська дипломатія активно просувала санкції проти рф, фінансову підтримку України та її кандидатство в ЄС, а також ініціювала регіональні «коаліції за Україну». У межах НАТО Варшава вимагала визнання рф прямою загрозою. Значну увагу Польща приділила демонстрації гуманітарної солідарності, відкривши кордони для українських біженців, що позитивно вплинуло на її імідж у Європі [27, 29, 31].

Польща також стала одним із провідних постачальників зброї Україні – від радянської техніки до сучасних Leopard 2 і САУ Krab. Військова допомога розглядається як поєднання альтруїзму й геостратегії, зміцнюючи східний фланг НАТО та вплив Польщі на регіональну безпеку [16]. Українські науковці наголошують на необхідності трансформації системи військової логістики України, зокрема через підтримку Польщі [8]. Використання публічної дипломатії – візити польських лідерів, історичні ініціативи (Волинь) – стало інструментом зниження напруги в колективній пам'яті. Водночас виклики польській дипломатії створюють внутрішньополітична поляризація, протести аграріїв і зростання популізму [42]. Українські дослідники (аналізують різні виміри польської підтримки – від безпеки до гуманітарної допомоги. Стратегія Польщі оцінюється як багаторівнева, з акцентом на довгострокове партнерство. Польща не лише допомагає, а й формує нову регіональну архітектуру безпеки.

Актуальним залишається вивчення співпраці України з міжнародними організаціями. У статті С. Денисюка і Я. Фокіна наголошено на потребі реформ глобальної системи безпеки та ролі України в колективних механізмах (ООН, НАТО) [5]. С. Желіховський і І. Тихоненко акцентують на ролі Польщі як адвоката України та логістичного хабу, не оминаючи при цьому напругу довкола аграрного експорту [6]. В. Бусленко підкреслює зміцнення двосторонніх відносин на тлі війни й поступову нейтралізацію історичних суперечностей [2]. Г. Перепелиця зосереджується на геополітичному вимірі війни та дипломатичній стратегії Президента України [9]. К. Бобровська висвітлює значення культурної дипломатії як інструменту інформаційної безпеки й мобілізації міжнародної підтримки [1].

Отже, проаналізовані джерела формують наукову основу для осмислення нової безпекової архітектури, у якій Польща та Україна виступають ключовими суб'єктами. Домінує ідея стратегічного

партнерства, необхідності реформи міжнародних інституцій та активної участі України у світовій системі безпеки.

Мета цієї статті – комплексне дослідження дипломатичної стратегії Польщі в контексті підтримки України під час російсько-українського конфлікту з 2022 р., виявлення ключових механізмів співпраці, аналіз політичних, культурних та гуманітарних інструментів дипломатії, а також оцінка перспектив двосторонніх відносин у післявоєнний період.

Досягнення мети потребує виконання таких завдань: охарактеризувати історичну еволюцію польсько-українських дипломатичних відносин; проаналізувати стратегічні ініціативи Польщі у сфері підтримки України; визначити інституційні та неформальні механізми реалізації дипломатичної підтримки; з'ясувати основні виклики й потенційні обмеження подальшої співпраці. Наукова новизна полягає в спробі інтегрального аналізу дипломатичних дій Польщі в межах широкого геополітичного контексту з урахуванням культурної, гуманітарної та академічної складових частин, що є малодослідженим аспектом у вітчизняній науці.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання системного, історико-порівняльного, інституціонального та дискурсивного підходів. Джерельну базу становлять офіційні документи урядів Польщі й України, рішення Європейської ради, аналітичні звіти міжнародних організацій, публікації провідних дослідників із міжнародних відносин.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Польсько-українські відносини впродовж останніх трьох десятиліть мали складну, але поступально позитивну динаміку. Після здобуття Україною незалежності в 1991 р. Польща однією з перших визнала її суверенітет, що стало основою для подальшого двостороннього діалогу. Упродовж 1990–2000-х років польська дипломатія відігравала важливу роль у підтримці проєвропейських реформ в Україні, послідовно відстоюючи її інтереси на європейській арені. Особливої активізації двосторонні відносини набули після Помаранчевої революції (2004) та Революції гідності (2013–2014), які Польща підтримала як приклад демократичного вибору українського народу. Варшава докладала зусиль до посередництва між українською владою та громадянським суспільством, а також забезпечувала трансатлантичну комунікацію, передаючи сигнал про необхідність зміцнення євроінтеграційного курсу України.

Крім того, у 2014 р. Польща виступила ініціатором посилення Східного вектора політики ЄС, зокрема в межах «Східного партнерства», і визнала російську анексію Криму загрозою для європейської безпеки. Варшава послідовно підтримувала санкції проти рф та реформи в Україні, сприяючи інтеграції українських інституцій до європейського простору. Загалом, на момент 2022 р. Польща сформувала імідж «адвоката України» в Європі. Із початком широкомасштабної агресії росії польська дипломатія швидко трансформувалася з традиційної форми підтримки в активну кризову дипломатію. У перші тижні війни Варшава стала транзитним центром для міжнародної допомоги Україні, хабом координації безпекових і гуманітарних ініціатив.

Президент А. Дуда, прем'єр-міністр М. Моравецький, міністр закордонних справ З. Рау – представники польської влади демонстрували однозначну підтримку територіальної цілісності України, здійснюючи постійні політичні візити до Києва. У червні 2022 р. А. Дуда став першим главою іноземної держави, який виступив у Верховній Раді під час війни, чим підкреслив символічний характер двосторонньої солідарності. Польща також ініціювала низку рішень на рівні Європейського Союзу, спрямованих на надання Україні статусу кандидата в члени ЄС. У рамках НАТО вона закликала до розширення військової підтримки для України, у тому числі надання оборонного озброєння та проведення навчальних місій для ЗСУ. Крім того, польські дипломати координували взаємодію між країнами Балтії, Північної Європи та Україною, формуючи новий формат регіональної дипломатії в рамках Люблінського трикутника.

У серпні 2022 р. Forbes оновив рейтинг «Друзів України» станом на 22 серпня. Польща зберегла перше місце. У топ-5 увійшли Польща, Естонія, Латвія, США та Литва. У попередньому рейтингу трійка лідерів була такою: Польща, США, Естонія. Усього в рейтингу – 16 країн ЄС. Згідно з даними Кільського інституту світової економіки, із початку повномасштабної війни до 3 серпня Україна отримала €84 млрд міжнародної допомоги, із них €39 млрд – військова, €32 млрд – фінансова, €13 млрд – гуманітарна. Окремо ще €10 млрд – на утримання біженців. Однак обсяг фінансової допомоги – не єдиний критерій. Усі країни з рейтингу підтримали резолюції ООН, запровадили санкції, закрили повітряний простір для рф, брали участь у «Рамштайнських» конференціях. Вісім країн визнали геноцид українців, ще декілька — частково або в спільних заявах. Один із критеріїв – кількість висланих російських дипломатів. Найбільше – у Болгарії (81), Польщі (45), Франції (41), Німеччині (40). Найбільші обсяги допомоги надали США (€44,5 млрд), Німеччина

Forbes | Не словом, а ділом
20 друзів України
Країна
Базова підтримка*
Визнання геноциду Росії проти України (2022 чи раніше)
Вислано російських дипломатів з країни
Допомога Україні та біженцям, € млрд**
Допомога Україні, % від ВВП**
Міжнародні візити у березні–серпні
Рейтинг дружності
Польща Так Так 45 5,1 0,88 Президент, прем'єр-міністр 100
Естонія Так Так 17 0,3 1,13 Президент 96
Латвія Так Так 16 0,3 1,03 Президент 96
США Так Так 12 44,5 0,22 Спікер та держсекретар 93
Литва Так Так 5 0,3 0,55 Президент 90
Португалія Так Так 10 0,5 0,24 Прем'єр-міністр 90
Велика Британія Так Частково 23 у 2018 році 6,6 0,25 Прем'єр-міністр 89
Італія Так Частково 30 2,8 0,15 Прем'єр-міністр 89
Іспанія Так Частково 25 2,3 0,19 Прем'єр-міністр 88
Словаччина Так Частково 38 0,4 0,43 Президентка, прем'єр-міністр 88
Чехія Так Так 1 1,2 0,49 Прем'єр-міністр 88
Франція Так У спільних заявах 41 4,1 0,16 Президент, голова Сенату 87
Канада*** Так Так 4 у 2018 році 3,0 0,19 Прем'єр-міністр 84
Нідерланди Так У спільних заявах 17 1,8 0,20 Прем'єр-міністр 84
Болгарія Так У спільних заявах 81 0,2 0,29 Прем'єр-міністр 83
Данія Так У спільних заявах 15 0,8 0,22 Прем'єр-міністр 83
Німеччина*** Так У спільних заявах 40 7,6 0,20 Канцлер, спікер 83
Норвегія Так У спільних заявах 3 1,3 0,37 Прем'єр-міністр 82
Румунія Так У спільних заявах 10 0,4 0,15 Прем'єр-міністр 81
Словенія Так У спільних заявах 33 0,1 0,19 Прем'єр-міністр 81
* Країна голосувала на Генасамблеї ООН за виведення російських військ, запровадила санкції проти Росії та закрила для неї повітряний простір, взяла участь у конференції на підтримку України на базі «Рамштайн» та була включена Росією до переліку ворожих країн.
** За даними звіту Кільського інституту Світової економіки від 18 серпня, який враховує допомогу, надану до 3 серпня.
*** Канада зробила виняток із запроваджених проти РФ санкцій і передала Німеччині турбіни, потрібні для обслуговування газопроводу «Північний потік».
Джерело: розрахунки Forbes

(€7,6 млрд), Велика Британія (€6,6 млрд). Польща з €5,1 млрд випередила Францію, Канаду, Італію та Іспанію. Якщо враховувати відсоток від ВВП, найбільшу підтримку надали Естонія (1,13 %), Латвія (1,03 %) і Польща (0,88 %). Загалом, дружніми до України можна вважати всі 40 країн, які отримали в рейтингу понад 40 балів [28] (рис. 1).

На рівні безпекової політики Польща не лише постачала озброєння, а й інвестувала в логістику, транспортну інфраструктуру, розгортання іноземних сил НАТО поблизу східних кордонів. У політичному плані Польща фактично виступила речником України в Брюсселі, Берліні й Вашингтоні. Польські політики постійно заявляють про підтримку України. Із подібними заявами виступають президент А. Дуда, прем'єр М. Моравецький та інші. Але важливо, що їхні слова не розходяться зі справою. Згідно з умовним «рейтингом друзів» України, складеним Forbes, Польща вже кілька місяців утримує перше місце, зокрема щодо базової підтримки, висилки російських дипломатів, допомоги Україні та біженцям (понад 5 млрд євро, або 0,88 % ВВП на серпень 2022 р.) і візитів перших осіб держави [28].

У січні 2023 р. президент Польщі А. Дуда зробив низку заяв щодо війни в Україні, звертаючись як до внутрішньої аудиторії, так і на міжнародній арені. У своєму новорічному зверненні він підкреслив, що на східних кордонах Польщі триває надзвичайно жорстока війна, подібної до якої в Європі не було з часів завершення Другої світової війни. Він констатував, що наразі не видно кінця цьому конфлікту. Під час виступу на Міжнародному економічному форумі в Давосі президент висловив думку, що найближчі тижні прояснять майбутнє України, яке, зокрема, залежить від характеру нового російського наступу. За його словами, війна має завершитися мирними переговорами, які наразі не мають передумов для проведення, але, безумовно, не можуть завершитися поразкою України.

Прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький застеріг, що такий розвиток подій може стати прелюдією до початку Третьої світової війни. Саме тому, на його думку, немає підстав стримувати чи відкладати на невизначений час підтримку України – східного сусіда Польщі. Найбільш жорстку позицію озвучив заступник міністра закордонних справ Польщі П. Яблонський, який заявив, що Варшава виступає проти того, щоб президент росії путін отримав можливість «зберегти обличчя». За його словами, стабільний мир у Європі можливий лише за умови перемоги України та повного звільнення її територій від російських військ. Проукраїнську позицію польського керівництва також підкреслює різка антиросійська риторика. А. Дуда переконаний, що росія має зазнати поразки в цій війні, оскільки в іншому

Діаграма 1. *Масштаби військової допомоги Польщі Україні в період із 2022 по 2025 р. у розрізі основних типів техніки (складено на основі даних із [12, 24, 27, 28])*

разі вона неминуче розпочне нові агресивні дії. Для того щоб утримати росію подалі від вільного світу, президент навіть не виключає відновлення так званої «залізної завіси». Він наголошує, що ідеологія «русского мира» має залишатись у межах російської федерації. Зазначимо, що з березня 2022 р. Польща офіційно включена до переліку «недружніх держав» із боку росії [3].

Польська дипломатія у відповідь на агресію російської федерації проти України 2022 р. запровадила комплексну систему підтримки, яка охоплює політичну, військову, гуманітарну та інформаційну сфери. На відміну від класичної форми «реактивної дипломатії», Польща застосовує проактивну стратегію, спрямовану на вплив не лише на хід подій в Україні, а й на формування позицій союзників по Європейському Союзу й НАТО.

Польща є одним із найбільших постачальників озброєння для України. Незадовго до російського вторгнення, а саме наприкінці січня 2022 р., польська сторона повідомила, що передасть Україні оборонне озброєння, яке Київ обере із запропонованого Варшавою переліку. Із початку російського повномасштабного вторгнення Польща надала Україні значну військову допомогу. Вона включала постачання різної зброї, боєприпасів, амуніції та військового обладнання й військової техніки безпосередньо зі складу власного війська. Це дало змогу українським Силам оборони оперативно поповнювати свої втрати в танках, бойових машинах піхоти (БМП) й іншій техніці. Також надані боєприпаси до різних систем

озброєння та артилерія є дуже необхідними для українських захисників. Важливою стала також передача Україні засобів протиповітряної оборони для посилення можливостей збивати російські літаки, гелікоптери, БПЛА й крилаті ракети. Польська оборонна допомога стала важливим фактором у забезпеченні українських військових засобами боротьби з російськими окупантами та озброїти й забезпечити технікою новостворені військові частини [7].

Президент Польщі А. Дуда підкреслив, що в найбільш критичні періоди російсько-української війни саме Польща однією з перших оперативно надала Україні необхідну підтримку. Загальний обсяг допомоги становив 4,91 % ВВП країни, із яких 0,71 % спрямовано на військову підтримку, а 4,2 % – на забезпечення потреб біженців. Вартість переданого озброєння досягла 3,23 млрд євро. Польща передала Україні приблизно 1000 одиниць важкої техніки, уключаючи понад 350 танків (зокрема Т-72 і PT-91), що перевищує загальний обсяг постачання від усіх провідних західних держав, разом узятих. Перші танки Т-72 передані в першій половині 2022 р., а в січні 2023 р. Україна отримала Leopard 2A4. Крім того, Польща надала сотні безпілотників (у тому числі ударних), десятки зенітно-ракетних комплексів і понад 100 млн одиниць боєприпасів. В умовах дефіциту снарядів Варшава приєдналася до чеської ініціативи з їх закупівлі, виділивши 100 млн євро. Значну увагу Польща приділила технічному обслуговуванню озброєння: на її підприємствах здійснюється ремонт військової техніки, зокрема Leopard, Т-72, PT-91 і САУ Krab. Також передано 20 тис. терміналів Starlink для забезпечення стабільного зв'язку на фронті. У сфері підготовки військових кадрів Польща організувала або долучилася до понад 500 навчальних заходів для українських військовослужбовців. Загалом, підготовку пройшли близько 25 тис. осіб, із них 14,5 тис. – у межах європейської тренувальної місії EUMAM. Польща також запропонувала реалізацію програми підготовки добровольців на своїй території, однак її впровадження наразі відкладено. У січні 2025 р. в місті Бидгощ розпочав роботу Центр НАТО–Україна з аналізу, навчання та освіти (JATEC) – перша інституція, покликана забезпечити обмін бойовим досвідом між партнерами [7, 8].

Польща виступила одним із ключових партнерів України в забезпеченні військової безпеки після початку повномасштабного вторгнення рф. Як видно з діаграми 1, основний акцент зроблено на постачання бронетехніки. Ці дані свідчать про високий рівень довіри між країнами та стратегічну роль Польщі у формуванні оборонного потенціалу України. Крім матеріального забезпечення, польська сторона активно долучилася до організації військової підготовки українських військовослужбовців у

межах ініціативи ЄС EUMAM Ukraine. Польські полігони стали базою для тренування нових підрозділів Збройних сил України, що сприяло підвищенню їх боєздатності й адаптації до стандартів НАТО. Керівник посольства Польщі в Україні П. Лукасевич, говорячи про військову допомогу, яку Польща надала Україні під час повномасштабного російського вторгнення, наголосив, що країна готує 47-й пакет на суму близько 200 млн євро, який буде переданий Україні в найближчі місяці [11].

У 2022 р. Польща відкрила свої кордони для мільйонів українських біженців, забезпечивши одну з наймасштабніших гуманітарних операцій у Європі з часів Другої світової війни. За офіційними даними (дані Straż Graniczna та МВС Польщі), протягом перших шести місяців війни польська територія прийняла понад 3,5 млн осіб. Цей процес супроводжувався оперативним залученням місцевих адміністрацій, церков, громадських організацій та медіа. Польський уряд прийняв низку правових рішень, що гарантують українцям доступ до системи охорони здоров'я, освіти, працевлаштування й соціального забезпечення. Закон «Про допомогу громадянам України» (спеціальний акт Sejm RP, березень 2022 р.) став основою для їх інтеграції в польське суспільство.

Після початку повномасштабної війни до Польщі прибули мільйони українців. Із 24 лютого 2022 р. польський кордон перетнули понад 9 млн громадян України, а станом на січень 2023 р. в країні зареєстровано близько 1,5 млн біженців. Хоча суспільне ставлення поступово змінюється, уряд і президент Дуда запевняють у готовності підтримувати українців і надалі [3]. У жовтні 2024 р. уряд Польщі затвердив нову «Комплексну та відповідальну міграційну стратегію на 2025–2030 роки» під гаслом «Повернути контроль. Забезпечити безпеку». Цей документ передбачає переосмислення підходів до регулювання міграційних процесів із фокусом на безпеку, ефективну інтеграцію іноземців, контроль за кордонами й оптимізацію в'їзду та перебування на території країни. У стратегії значну увагу приділено селективному підходу до міграції, автоматизації процедур, посиленню прикордонного контролю, особливо на східних рубежах ЄС, а також запровадженню цифрових сервісів для легалізації перебування іноземців. Для України, яка є головним джерелом міграції до Польщі, ухвалена стратегія має важливе значення. Польський досвід може стати орієнтиром під час формування власної міграційної політики, зокрема щодо працевлаштування, освітньої мобільності, протидії нелегальній міграції та розвитку зв'язків із діаспорою.

Польща стала рупором України в європейських структурах. У межах ЄС Варшава систематично ініціювала рішення щодо посилення санкцій проти рф, розширення фінансової підтримки України й збільшення оборонного бюджету Євросоюзу. Польська дипломатія тісно співпрацювала з Литвою, Чехією, Словаччиною та країнами Балтії для формування спільного східного фронту політичної солідарності. На рівні НАТО польські представники просували ідею довгострокових безпекових гарантій для України та відкриття перспективи її членства. Це відображено в позиції, яку Варшава зайняла напередодні Вільнюського саміту НАТО (2023), де вона рішуче підтримувала заяву про «невідворотність вступу України» після війни.

Потрібно відзначити зростання ролі польських ЗМІ, культурних та аналітичних інституцій у протидії російській пропаганді. Польські медіа, зокрема TVP, Onet.pl, Rzeczpospolita, а також аналітичні центри, активно публікували матеріали, що розвінчують дезінформацію Кремля, формуючи позитивний імідж України як держави-жертви агресії. Значну увагу приділено медіякампаніям у Європі, зокрема в Німеччині, Франції, Італії, де Польща виступала партнером у роз'ясненні суті конфлікту та наслідків для всієї євроатлантичної безпеки.

Хоча військовий і політичний аспекти є критичними в дипломатичній підтримці, не менш важливою є культурно-освітня дипломатія, яка формує довготривалу основу для стійких міждержавних відносин. Польща застосовує м'яку силу через системну підтримку українських митців, науковців, освітян, сприяючи збереженню української ідентичності та культурної суб'єктності в умовах війни. У 2022–2024 рр. Польські університети (зокрема Ягеллонський, Варшавський, Вроцлавський, Люблінський католицький) запровадили спрощені програми прийому українських студентів, знижки на навчання, стипендіальні програми й ініціативи наукової мобільності. Програма NAWA (Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej) запустила низку грантів для переміщених науковців з України, що сприяло збереженню інтелектуального потенціалу держави.

Із початком повномасштабної війни 2022 р. польські університети активізували підтримку українських студентів і науковців. Це сприяло не лише збереженню освітнього процесу, а й зміцненню міжнародної академічної співпраці. Упродовж 2022–2024 рр. суттєво зросла кількість українців у польських ЗВО. За даними Міністерства науки та вищої освіти Польщі, у 2023/2024 навчальному році в університетах країни навчалося близько 45 тисяч українців – майже 45 % від усіх іноземних

студентів. Фінансова підтримка є важливою складовою частиною допомоги. Варшавський університет виділив 700 тис. злотих на стипендії та проживання, Університет Сілезії – понад 400 тис., Гданський технологічний університет у співпраці з NAWA – понад 800 тис. злотих для підтримки українських ЗВО й науковців. Польські університети поглиблюють наукову співпрацю з українськими партнерами. Наприклад, Варшавський технологічний університет реалізував понад 30 спільних заходів із київськими та львівськими університетами в межах ініціативи «Solidarity with Ukraine». Альянс ENHANCE (до якого входять WUT і Гданський університет) організовує літні школи, мовні курси та спільні проєкти. Університети також упроваджують адаптаційні курси та звільнення від оплати для студентів з України. Багато державних закладів освіти пропонують безкоштовне навчання польською мовою на денній формі. За статистикою, у 2022 р. кількість українських студентів у Польщі зросла на 33 % – до 48 тис. У 2023 р. зареєстровано 35 600 студентів, із них понад 22 тис. навчалися польською. У 2024 р. кількість зросла до 48 тис., що становило 47 % усіх іноземних студентів, а 2025 – до 46 100 осіб [41].

Отже, діяльність польських університетів у напрямі підтримки українських студентів і науковців у 2022–2024 роках є багатогранною та системною. Вона включає надання фінансової підтримки, організацію наукової співпраці, створення умов для адаптації студентів та забезпечення безперешкодного доступу до освіти. Такий підхід не лише сприяє особистісному й професійному розвитку українських студентів і науковців, а й закріплює довготривалі партнерські відносини між науково-освітніми установами України та Польщі.

Польські інституції культури, зокрема Instytut Adama Mickiewicza, активно підтримували українські культурні ініціативи в ЄС. Було організовано десятки виставок, концертів, презентацій української літератури. Культурна дипломатія набула символічного значення – як акт солідарності та демонстрація поваги до української ідентичності. Прикладом ефективної ініціативи стало відкриття культурного центру України в Польщі (Warszawski Dom Ukraiński), де реалізуються програми для біженців, виставки, мовні курси й артрезиденції.

Громадянське суспільство Польщі – важливий суб’єкт неформальної дипломатії. Волонтерські організації, благодійні фонди, громадські активісти відіграли критичну роль у мобілізації допомоги, уключаючи культурну та освітню сфери. За оцінками Фонду імені Стефана Баторія, у 2022 р. понад 60 % поляків брали участь у тій чи іншій формі підтримки українців. Незважаючи на стратегічний характер партнерства України та

Польщі, ця співпраця не позбавлена викликів. У міждержавних відносинах накопичуються певні суперечності, які потребують системної уваги на рівні політичної комунікації, дипломатичної чутливості й громадського діалогу.

Питання історичної пам'яті, зокрема тлумачення подій Волинської трагедії 1943 р., залишаються фактором, що потенційно може дестабілізувати двосторонні відносини. Польські та українські політики неодноразово використовували ці питання у внутрішньополітичній риториці, що ускладнює роботу дипломатичних інституцій. Важливо, що в умовах війни ці конфлікти було тимчасово заморожено, однак у післявоєнний період вони можуть загостритися, якщо не буде вироблено спільної позиції щодо примирення.

Аграрний сектор має стратегічне значення як для України, так і для Польщі, адже обидві країни є вагомими гравцями на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Війна, розпочата росією 2022 р., суттєво змінила ситуацію: виникла так звана «зернова криза» – конфлікт інтересів між українськими експортерами й польськими фермерами, що набув політичного виміру. 2023 р. напруга загострилася через імпорт і транзит українського зерна, яке після блокади Чорного моря почали активно постачати через Польщу [38]. Україна до війни була провідним експортером пшениці, кукурудзи й соняшникової олії. Польща ж має розвинений, але переважно фермерський аграрний сектор, що сильно залежить від підтримки ЄС. Частина українського зерна залишалася на польському ринку, що спричинило зниження цін й обурення місцевих аграріїв, які скаржилися на нерівні умови конкуренції через відмінності в стандартах виробництва [35]. Протести польських фермерів у 2023–2024 рр. змусили уряд тимчасово заборонити імпорт українського зерна, що спричинило дипломатичну кризу: Україна подала скаргу до СОТ. Для Києва експорт агропродукції залишається критично важливим для економіки, а для Варшави – це питання захисту свого ринку та стабільності в сільській місцевості. Єврокомісія опинилася між двома позиціями – підтримкою України й дотриманням правил конкуренції в ЄС. Рішенням стали тимчасові обмеження, створення контрольованих «зернових коридорів» та оновлення логістичної інфраструктури. Польща потребує інвестицій у транспортні шляхи, хаби й контрольні лабораторії, що може стати довгостроковим інтересом обох країн [10, 14].

Отже, «зернова криза» – це не просто конфлікт інтересів між двома сусідніми аграрними державами. Вона є лакмусовим папірцем глибших структурних проблем – асиметричності аграрної політики, слабкої логіс-

тики, недостатньої координації на рівні ЄС. Водночас ця ситуація демонструє потенціал для стратегічної співпраці між Україною й Польщею. За умов прозорості, спільного планування та модернізації інфраструктури аграрний сектор обох країн може не лише уникнути кризи, а й отримати нові можливості в європейському й глобальному контексті.

Отже, зазначимо, що Україна та Польща мають унікальну можливість трансформувати кризову взаємодію в стійке стратегічне партнерство в межах європейської та євроатлантичної архітектури безпеки. На політичному рівні актуальним є формалізація польсько-українського альянсу в межах нових двосторонніх договорів, що враховуватимуть безпекові гарантії, інвестиційне співробітництво й післявоєнну реконструкцію України. Такі ініціативи вже розробляються в межах Люблінського трикутника, а також у форматі взаємодії з Великою Британією. Польські компанії та муніципалітети готуються до участі в проєктах реконструкції інфраструктури в Україні. Очікується, що Варшава стане одним із ключових центрів для координації європейської допомоги з відбудови. Польща вже заявила про намір сформувати «Фонд реконструкції України» з участю приватного бізнесу та банківських структур. Після війни співпраця у сфері культури, освіти та науки має перейти на новий рівень – із тимчасової підтримки до сталої інтеграції. Це означає створення спільних університетських кластерів, інтеграцію дослідницьких центрів, обмін професорами, підручниками, освітніми стандартами. Польща може стати головним «входом» України в Європейський освітній простір.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати дослідження свідчать, що дипломатична стратегія Польщі на підтримку України в умовах російсько-української війни є системною, цілеспрямованою та багатокомпонентною. Варшава успішно інтегрувала класичні інструменти зовнішньої політики, такі як військова допомога, політичне лобіювання й участь у міжнародних форматах – із новими підходами, зокрема в гуманітарній, культурній та освітній сферах. Це дало змогу Польщі закріпити статус одного з ключових стратегічних партнерів України в європейському і євроатлантичному середовищах.

Польща фактично виконує функцію координатора міжнародної допомоги Україні – як у військовій сфері, так і в питаннях гуманітарного реагування. Значний обсяг поставок озброєння, організація тренування ЗСУ за стандартами НАТО, масштабна підтримка українських біженців, а також мобілізація внутрішніх ресурсів у сферах освіти, науки та культури

свідчать про комплексний характер польської стратегії. Особливу роль відіграє участь Варшави в міжнародному просуванні українських інтересів як у рамках ЄС, так і НАТО. Польща активно лобіює надання Україні повноправного членства в євроатлантичних структурах і виступає ініціатором регіональних об'єднань (як-от Люблінський трикутник, Ініціатива трьох морів) на підтримку українського суверенітету.

Утім, навіть за умови високого рівня стратегічної взаємодії двостороннє партнерство стикається з низкою викликів. Серед них – напруження, пов'язані з аграрними питаннями («зернова криза»), посилення політичної поляризації в Польщі, вплив популістської риторики, а також нерозв'язані історичні суперечності, зокрема щодо подій на Волині. Це актуалізує необхідність інституційного оформлення двостороннього діалогу й створення довгострокової спільної стратегії, яка б передбачала механізми попередження та врегулювання потенційних конфліктів.

Наукова значущість дослідження полягає в поєднанні жорсткої й м'якої сили в аналізі зовнішньої політики, а також у розкритті ролі Польщі не лише як військового союзника, але і як провідника гуманітарної, освітньої та інформаційної безпеки України. Перспективним видається поглиблення співпраці в освітній сфері, створення спільних академічних і дослідницьких ініціатив, розширення інструментів культурної дипломатії задля зміцнення міжлюдських зв'язків і формування позитивного іміджу обох країн. Загалом, у період 2022–2025 рр. польсько-українські відносини еволюціонували від солідарного партнерства до формату стратегічного альянсу – потенційного ядра нової архітектури безпеки в Центрально-Східній Європі, де Польща й Україна є ключовими суб'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровська, К. Ю. (2025). Культурна дипломатія України як складова національної безпеки. Retrieved from https://naub.oa.edu.ua/kulturna-dyplomatiya-ukrayiny-yak-skladova-natsionalnoyi-bezpeky/ (дата звернення: 17.06.2025).

2. Бусленко, В. (2024). Українсько-польські відносини в 2022–2024 рр. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія,* 19, 36–41. https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/178/174

3. Відкинувши історичні розбіжності. Як Польща стала опорою України у війні з РФ. (2023, 10 лют.). Retrieved from https://www.rbc.ua/rus/news/vidkinuvshi-istorichni-rozbizhnosti-k-polshcha-1676052680.html (дата звернення: 17.06.2025).

4. Відкинувши історичні розбіжності. Як Польща стала опорою України у війні з РФ. (2023, 10 лют.). Retrieved from https://www.rbc.ua/rus/news/vidkinuvshi-istorichni-rozbizhnosti-k-polshcha-1676052680.html (дата звернення: 17.06.2025).

5. Денисюк С. Г., Фокін Я. Ф. (2024). Перспективи співпраці України з міжнародними організаціями в контексті російсько-українського конфлікту: аналіз і прогнози. *Ірпінський юридичний часопис,* вип. 3(16). Retrieved from https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/742c0a96-d188-44ec-ae17-c54d60832b46/content

6. Желіховський, С., Тихоненко, І. (2023). Зовнішньополітичні ініціативи Республіки Польща на підтримку України у російсько-українській війні. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI,* Special Issue, 62–71. https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/96/79

7. Кацімон, О. (2024, 10 лист.). Польща опублікувала список військової допомоги для України. Retrieved from https://suspilne.media/876583-polsa-opublikuvala-spisok-vijskovoi-dopomogi-dla-ukraini/ (дата звернення: 17.06.2025).

8. Маслій, О. М., Власов, А. П., Поляшов, С. В., Чеботарьов, О. С., Литвиновський, С. А. (2020). Щодо особливостей логістичного забезпечення Збройних сил України в сучасних умовах. *Вісник наукових праць Військової академії,* № 2(14), ч. ІІ, 178–186. https://doi.org/10.37129/2313-7509.2020.14.2.178-186/

9. Перепелиця, Г. (2021). Дипломатія Президента Зеленського в урегулюванні російсько-українського конфлікту на Донбасі. *Український дипломатичний щорічник,* вип. XXII, 745–762. https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/72-2021.pdf

10. Пітель, Н. Я. (2023). Аграрний експорт України в умовах війни. *Економіка та управління АПК,* № 2, 45–56. https://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/pitel_2_2023-45-56.pdf

11. Польща готує для України 47-й пакет військової допомоги. *Європейська правда* (2025, трав. 16). https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/05/16/7211723

12. Польща стала лідером у підготовці українських військових – понад 28 тисяч осіб. *Європейська правда* (2024, November 10). https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/10/7483745/ (дата звернення: 17.06.2025).

13. Українські студенти у Польщі: статистика 2023 року. *NV.ua.* URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ukrajinski-studenti-v-polshchi-statistika-2023-novini-ukrajini-50384125.html (дата звернення: 12.06.2025).

14. Хто винен і що робити. Як зерно посварило Україну з європейськими сусідами (2023, 25 квіт.). Retrieved from https://www.dsnews.ua/economics/zerno-rozbratu-26042023-478432 (дата звернення: 17.06.2025).

15. Announcements of new Western military support for Ukraine (2025). *Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW).* Retrieved from https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-02-25/announcements-new-western-military-support-ukraine-day-1098-war (in English) (accessed: 17.06.2025).

16. Carnegie Endowment for International Peace (2023). *The Polish-Ukrainian Bond Is Here to Stay.* Retrieved from https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2023/10/the-polish-ukrainian-bond-is-here-to-stay?lang=en (accessed: 17.06.2025).

17. Centre for Comparative Studies of Civilisations, Jagiellonian University. (2022). *Cultural diplomacy and historical partnership.* Retrieved from https://psc.uj.edu.pl/en_US/start/-/journal_content/56_INSTANCE_NsUbSe3eDNxP/30300043/151353193 (accessed 17.06.2025).

18. Changing the Importance of Poland in the Security Policy of the United States in the Context of the War in Ukraine (2023). Retrieved from https://www.pp-2023-1-04.pdf (accessed: 17.06.2025).

19. Defining Ukraine's Victory (2023). *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM)*. Retrieved from https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/PISM%20Report%20-%20Defining%20Ukraine%E2%80%99s%20Victory.pdf (accessed: 17.06.2025).

20. Duży wzrost liczby studentów z Ukrainy. *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/nauka/duzy-wzrost-liczby-studentow-z-ukrainy-nowy-raport-opi-cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce (accessed: 17.06.2025).

21. EU-Ukraine Solidarity Lanes. Lifeline for Ukrainian economy, key for global food security (2024). *European Commission.* Brussels. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/878620/Factsheet_EU-UA_Solidarity_Lanes_EN.pdf.pdf (accessed: 17.06.2025).

22. Forostyna, O. (2024, July 8). *Reinvention of Pro-Russian Politics in Ukraine without Russia: Old and New Adversaries of the EU Integration.* Retrieved from https://www.iwm.at/europes-futures/publication/reinvention-of-pro-russian-politics-in-ukraine (accessed: 17.06.2025).

23. Military aid provided to Ukraine by European countries between January 2022 and August 2024. *Statista.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/1499459/european-military-aid-to-ukraine-by-country/ (accessed: 17.06.2025).

24. Military aid to Ukraine from Poland: Summary reports 2022–2024. *Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW).* https://www.osw.waw.pl (дата звернення: 17.06.2025).

25. Not only Leopard: Morawiecki reveals what tanks Poland has sent to Ukraine and what it plans to deliver. *NV* (2023, February 13). https://nv.ua/ukr/ukraine/events/moraveckiy-rozpoviv-yaki-tanki-polshcha-peredala-ukrajini-ostanni-novini-50305195.html (дата звернення: 17.06.2025).

26. Number of Ukrainian students in Poland 2023. *Statista.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/number-of-ukrainian-students-in-poland/ (accessed: 12.06.2025).

27. Poland allocates aid to Ukraine equivalent to nearly 5 % of its GDP. *UATV.* https://uatv.ua/en/poland-allocates-aid-to-ukraine-equivalent-to-nearly-5-of-its-gdp/ (дата звернення: 17.06.2025).

28. Poland, Estonia, the U.S., and 17 other countries that help Ukraine the most during the war: Ukraine's friends rating. *Forbes* (2022, August 24). https://forbes.ua/inside/polshcha-estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895 (дата звернення: 17.06.2025).

29. Polish universities provide scholarships and accommodation for Ukrainian students (2023). *Science in Poland.* Retrieved from https://scienceinpoland.pl/en/news/news,pid,62770.html (accessed: 12.06.2025).

30. Programy wsparcia dla studentów z Ukrainy. (2024). *Politechnika Gdańska.* Retrieved from https://pg.edu.pl/aktualnosci/2024/wsparcie-dla-ukrainskich-studentow (accessed: 12.06.2025).

31. Rifts and realities: The strained bond between Poland and Ukraine (2023). *European Council on Foreign Relations (ECFR).* Retrieved from https://ecfr.eu/article/rifts-and-realities-the-strained-bond-between-poland-and-ukraine/ (accessed: 17.06.2025).

32. Safer to train Ukrainian troops in Poland, says Polish minister. *Reuters* (2024, May 31). https://www.reuters.com/world/europe/poland-organising-its-45th-package-aid-ukraine-minister-says-2024-05-31/ (дата звернення: 17.06.2025).

33. Solidarity Lanes: Helping Ukraine export agricultural goods (2023). *European Commission.* Brussels. Retrieved from https://transport.ec.europa.eu/solidarity-lanes_en (accessed: 17.06.2025).

34. Solidarity with Ukraine – European Universities Initiative (2024). *Warsaw University of Technology.* Retrieved from https://eng.pw.edu.pl/Solidarity-with-Ukraine (accessed: 12.06.2025).

35. Stanowisko rządu wobec importu zboża z Ukrainy (2023). *Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/rolnictwo (accessed: 17.06.2025).

36. Statystyka studentów zagranicznych w Polsce (2023). *Raportsdg.stat.gov.pl.* Retrieved from https://raportsdg.stat.gov.pl/2023/student-foreigners (accessed: 12.06.2025).

37. Stezycki, K. (2024, February 21). *Polish farmers anger Ukraine with border blockade, grain spillage.* Reuters. Retrieved from https://www.reuters.com/world/europe/polish-farmers-step-up-protests-with-total-blockade-ukrainian-border-2024-02-20/ (accessed 17.06.2025).

38. Ukraine Food security and agricultural livelihoods assessment (December 2023). *Monitoring report.* Retrieved from: https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/3426334e-052c-4ee5-80ad-16f57a24af6c/content

39. Ukraine sues Poland, Hungary and Slovakia over import bans (2023, September 18). *Politico.* Retrieved from https://www.politico.eu/article/ukraine-sues-poland-hungary-and-slovakia-over-import-bans/ (accessed 17.06.2025).

40. W Polsce już blisko 50 tys. studentów z Ukrainy *Ośrodek Przetwarzania Informacji.* Retrieved from https://edukacja.rp.pl/uczelnie-wyzsze/art39496621-w-polsce-juz-blisko-50-tys-studentow-z-ukrainy-najczestszym-wyborem-wsrod-cudzoziemcow-bylo-zarzadzanie (accessed: 17.06.2025).

41. Wsparcie MNiSW dla studentów i naukowców z Ukrainy. *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/nauka/wsparcie-mniswdla-studentow-i-naukowcow-z-ukrainygov.pl+1scienceinpoland.pap.pl+1 (accessed: 17.06.2025).

42. Zalewski, M. (2024). Political Polarization and Public Opinion in Poland. *Polish Political Science Review.* Retrieved from https://sciendo.com/article/10.2478/ppsr-2024-0014 (accessed: 17.06.2025).

REFERENCES

1. Bobrovska, K. Yu. (2025). Kulturna dyplomatiia Ukrainy yak skladova natsionalnoi bezpeky. Retrieved from https://naub.oa.edu.ua/kulturna-dyplomatiya-ukrayiny-yak-skladova-natsionalnoyi-bezpeky/ (data zvernennia: 17.06.2025) (in Ukrainian).

2. Buslenko, V. (2024). Ukrainsko-polski vidnosyny v 2022–2024 rr. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia,* 19, 36–41. https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/178/174 (in Ukrainian).

3. Vidkynuvshy istorychni rozbizhnosti. Yak Polshcha stala oporoiu Ukrainy u viini z RF. (2023, 10 liutoho). Retrieved from https://www.rbc.ua/rus/news/vidkinuvshi-istorichni-rozbizhnosti-k-polshcha-1676052680.html (data zvernennia: 17.06.2025) (in Ukrainian).

4. Vidkynuvshy istorychni rozbizhnosti. Yak Polshcha stala oporoiu Ukrainy u viini z RF. (2023, 10 liutoho). Retrieved from https://www.rbc.ua/rus/news/vidkinuvshi-istorichni-rozbizhnosti-k-polshcha-1676052680.html (data zvernennia: 17.06.2025) (in Ukrainian).

5. Denysiuk, S. H., Fokin, Ya. F. (2024). Perspektyvy spivpratsi Ukrainy z mizhnarodnymy orhanizatsiiamy v konteksti rosiisko-ukrainskoho konfliktu: analiz i prohnozy. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys,* vyp. 3(16). Retrieved from https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/742c0a96-d188-44ec-ae17-c54d60832b46/content (in Ukrainian).

6. Zhelikhovskyi, S., Tykhonenko, I. (2023). Zovnishnopolitychni initsiatyvy Respubliky Polshcha na pidtrymku Ukrainy u rosiisko-ukrainskii viini. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI,* Special Issue, 62–71. https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/96/79 (in Ukrainian).

7. Katsimon, O. (2024, 10 lystopada). Polshcha opublikuvala spysok viiskovoi dopomohy dlia Ukrainy. Retrieved from https://suspilne.media/876583-polsa-opublikuvala-spisok-vijskovoi-dopomogi-dla-ukraini/ (data zvernennia: 17.06.2025) (in Ukrainian).

8. Maslii, O. M., Vlasov, A. P., Poliashov, S. V., Chebotarov, O. S., Lytvynovskyi, S. A. (2020). Shchodo osoblyvostei lohistychnoho zabezpechennia Zbroinykh Syl Ukrainy v suchasnykh umovakh. *Visnyk naukovykh prats Viiskovoi akademii,* № 2(14), ch. II, 178–186. https://doi.org/10.37129/2313-7509.2020.14.2.178-186/ (in Ukrainian).

9. Perepelytsia, H. (2021). Dyplomatiia Prezydenta Zelenskoho v urehuliuvanni rosiisko-ukrainskoho konfliktu na Donbasi. *Ukrainskyi dyplomatychnyi shchorichnyk,* vyp. XXII, 745–762. https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/72-2021.pdf (in Ukrainian).

10. Pitel, N. Ya. (2023). Ahrarnyi eksport Ukrainy v umovakh viiny. *Ekonomika ta upravlinnia APK,* № 2, 45–56. https://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/pitel_2_2023-45-56.pdf (in Ukrainian).

11. Polshcha hotuie dlia Ukrainy 47-y paket viiskovoi dopomohy. *Yevropeiska pravda.* (2025, travnia 16). https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/05/16/7211723 (in Ukrainian).

12. Polshcha stala liderom u pidhotovtsi ukrainskykh viiskovykh – ponad 28 tysiach osib. *Yevropeiska pravda* (2024, November 10). https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/10/7483745/ (data zvernennia: 17.06.2025) (in Ukrainian).

13. Ukrainski studenty u Polshchi: statystyka 2023 roku. *NV.ua.* URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ukrajinski-studenti-v-polshchi-statistika-2023-novini-ukrajini-50384125.html (data zvernennia: 12.06.2025) (in Ukrainian).

14. Khto vynen i shcho robyty. Yak zerno posvarylo Ukrainu z yevropeiskymy susidamy. (2023, 25 kvitnia). Retrieved from https://www.dsnews.ua/economics/zerno-rozbratu-26042023-478432 (data zvernennia: 17.06.2025) (in Ukrainian).

15. Announcements of new Western military support for Ukraine. (2025). *Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW).* Retrieved from https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-02-25/announcements-new-western-military-support-ukraine-day-1098-war (in English) (accessed: 17.06.2025).

16. Carnegie Endowment for International Peace. (2023). *The Polish-Ukrainian Bond Is Here to Stay.* Retrieved from https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2023/10/the-polish-ukrainian-bond-is-here-to-stay?lang=en (accessed 17.06.2025) (in English).

17. Centre for Comparative Studies of Civilisations, Jagiellonian University. (2022). *Cultural diplomacy and historical partnership.* Retrieved from https://psc.uj.edu.pl/en_US/

start/-/journal_content/56_INSTANCE_NsUbSe3eDNxP/30300043/151353193 (accessed 17.06.2025) (in English).

18. Changing the Importance of Poland in the Security Policy of the United States in the Context of the War in Ukraine (2023). Retrieved from https://www.pp-2023-1-04.pdf (accessed 17.06.2025) (in English).

19. Defining Ukraine's Victory (2023). *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM).* Retrieved from https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/PISM%20Report%20-%20Defining%20Ukraine%E2%80%99s%20Victory.pdf (accessed 17.06.2025) (in English).

20. Duży wzrost liczby studentów z Ukrainy. *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/nauka/duzy-wzrost-liczby-studentow-z-ukrainy-nowy-raport-opi-cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce (accessed 17.06.2025) (in Polish).

21. EU-Ukraine Solidarity Lanes. Lifeline for Ukrainian economy, key for global food security (2024). *European Commission.* Brussels. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/878620/Factsheet_EU-UA_Solidarity_Lanes_EN.pdf.pdf (accessed 17.06.2025) (in English).

22. Forostyna, O. (2024, July 8). *Reinvention of Pro-Russian Politics in Ukraine without Russia: Old and New Adversaries of the EU Integration.* Retrieved from https://www.iwm.at/europes-futures/publication/reinvention-of-pro-russian-politics-in-ukraine (accessed 17.06.2025) (in English).

23. Military aid provided to Ukraine by European countries between January 2022 and August 2024. *Statista.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/1499459/european-military-aid-to-ukraine-by-country/ (accessed 17.06.2025) (in English).

24. Military aid to Ukraine from Poland: Summary reports 2022–2024. *Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW).* https://www.osw.waw.pl. (in English).

25. Not only Leopard: Morawiecki reveals what tanks Poland has sent to Ukraine and what it plans to deliver. *NV* (2023, February 13). https://nv.ua/ukr/ukraine/events/moraveckiy-rozpoviv-yaki-tanki-polshcha-peredala-ukrajini-ostanni-novini-50305195.html (in English).

26. Number of Ukrainian students in Poland 2023. *Statista.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/number-of-ukrainian-students-in-poland/ (accessed: 12.06.2025) (in English).

27. Poland allocates aid to Ukraine equivalent to nearly 5 % of its GDP. *UATV.* https://uatv.ua/en/poland-allocates-aid-to-ukraine-equivalent-to-nearly-5-of-its-gdp/ (in English).

28. Poland, Estonia, the U.S., and 17 other countries that help Ukraine the most during the war: Ukraine's friends rating. *Forbes* (2022, August 24). https://forbes.ua/inside/polshcha-estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895 (in English).

29. Polish universities provide scholarships and accommodation for Ukrainian students (2023). *Science in Poland.* Retrieved from https://scienceinpoland.pl/en/news/news,pid,62770.html (accessed 12.06.2025) (in English).

30. Programy wsparcia dla studentów z Ukrainy (2024). *Politechnika Gdańska.* Retrieved from https://pg.edu.pl/aktualnosci/2024/wsparcie-dla-ukrainskich-studentow (accessed: 12.06.2025) (in Polish).

31. Rifts and realities: The strained bond between Poland and Ukraine (2023). *European Council on Foreign Relations (ECFR).* Retrieved from https://ecfr.eu/article/rifts-and-realities-the-strained-bond-between-poland-and-ukraine/ (accessed: 17.06.2025) (in English).

32. Safer to train Ukrainian troops in Poland, says Polish minister. *Reuters* (2024, May 31). https://www.reuters.com/world/europe/poland-organising-its-45th-package-aid-ukraine-minister-says-2024-05-31/ (in English).

33. Solidarity Lanes: Helping Ukraine export agricultural goods (2023). *European Commission.* Brussels. Retrieved from https://transport.ec.europa.eu/solidarity-lanes_en (accessed: 17.06.2025) (in English).

34. Solidarity with Ukraine – European Universities Initiative. (2024). *Warsaw University of Technology.* Retrieved from https://eng.pw.edu.pl/Solidarity-with-Ukraine (accessed 12.06.2025) (in English).

35. Stanowisko rządu wobec importu zboża z Ukrainy. (2023). *Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/rolnictwo (accessed 17.06.2025) (in Polish).

36. Statystyka studentów zagranicznych w Polsce. (2023). *Raportsdg.stat.gov.pl.* Retrieved from https://raportsdg.stat.gov.pl/2023/student-foreigners (accessed 12.06.2025) (in Polish).

37. Stezycki, K. (2024, February 21). Polish farmers anger Ukraine with border blockade, grain spillage. *Reuters.* Retrieved from https://www.reuters.com/world/europe/polish-farmers-step-up-protests-with-total-blockade-ukrainian-border-2024-02-20/ (accessed: 17.06.2025) (in English).

38. Ukraine Food security and agricultural livelihoods assessment (December 2023) *Monitoring report.* Retrieved from: https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/3426334e-052c-4ee5-80ad-16f57a24af6c/content (in English).

39. Ukraine sues Poland, Hungary and Slovakia over import bans (2023, September 18). *Politico.* Retrieved from https://www.politico.eu/article/ukraine-sues-poland-hungary-and-slovakia-over-import-bans/ (accessed 17.06.2025) (in English).

40. W Polsce już blisko 50 tys. studentów z Ukrainy *Ośrodek Przetwarzania Informacji.* Retrieved from https://edukacja.rp.pl/uczelnie-wyzsze/art39496621-w-polsce-juz-blisko-50-tys-studentow-z-ukrainy-najczestszym-wyborem-wsrod-cudzoziemcow-bylo-zarzadzanie (accessed: 17.06.2025) (in Polish).

41. Wsparcie MNiSW dla studentów i naukowców z Ukrainy. *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/nauka/wsparcie-mnisw-dla-studentow-i-naukowcow-z-ukrainygov.pl+1scienceinpoland.pap.pl+1 (accessed: 17.06.2025) (in Polish).

42. Zalewski, M. (2024). Political Polarization and Public Opinion in Poland. *Polish Political Science Review.* Retrieved from https://sciendo.com/article/10.2478/ppsr-2024-0014 (accessed: 17.06.2025) (in English).

Матеріал надійшов до редакції 06.06.2025 р.

УДК 327.913
Михайло Нагорняк,
доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
mikhailo.nagornyak@pnu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0001-8947-3450,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-176-185

СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БРИТАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасна зовнішня політика Великої Британії переживає період трансформації, що зумовлено змінами в глобальному геополітичному середовищі, економічними викликами та необхідністю переосмислення міжнародних відносин після виходу країни з Європейського Союзу (Brexit). Утрата членства в ЄС змусила Лондон шукати нові формати співпраці на міжнародній арені, переоцінювати свою роль у європейській безпековій архітектурі, а також посилювати взаємодію з ключовими стратегічними партнерами, зокрема США та країнами Індо-Тихоокеанського регіону. Важливим аспектом трансформації є зміщення акцентів зовнішньої політики Великої Британії в напрямі зміцнення позицій у глобальній економіці, розширення військово-стратегічного партнерства, а також збереження впливу в колишніх колоніальних регіонах. Крім того, політика британського уряду спрямована на формування нових торговельних угод, що мають компенсувати втрати, пов'язані з виходом із європейського ринку. Водночас активізація конфліктів у світі, а також необхідність адаптації до нових викликів міжнародної безпеки створюють додаткові труднощі в реалізації зовнішньополітичної стратегії. Мета дослідження – визначення основних напрямів та тенденцій трансформації зовнішньої політики Великої Британії після Brexit, а також оцінка її впливу на міжнародну систему безпеки й економічне співробітництво. Отже, аналіз сучасних змін у британській зовнішній політиці є надзвичайно актуальним, оскільки дає змогу визначити основні тенденції, стратегічні пріоритети й виклики, із якими стикається Велика Британія в умовах глобальних трансформацій. У ході дослідження виконано аналіз еволюції британської зовнішньої політики, виявлено її основні виклики (економічні санкції, безпекові загрози, зміни в міжнародній торгівлі), а також окреслено перспективи її подальшого розвитку. Велика Британія зосереджується на зміцненні союзницьких відносин зі США,

© Нагорняк М., 2025

посиленні своєї ролі в європейській безпеці та активізації діяльності в глобальних регіонах. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій міжнародного співробітництва й зовнішньополітичних ініціатив.

Ключові слова: Brexit, європейська політика, зовнішньополітичний курс, економічні відносини, міжнародні виклики.

Mykhaylo Nagornyak,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
ORCID ID: 0000-0001-8947-3450

MODERN TRANSFORMATION OF BRITISH FOREIGN POLICY

The current foreign policy of Great Britain is going through a period of transformation due to changes in the global geopolitical environment, economic challenges and the need to rethink international relations after the country's exit from the European Union (Brexit). The loss of EU membership forced London to look for new formats of cooperation in the international arena, to reassess its role in the European security architecture, as well as to strengthen interaction with key strategic partners, in particular the United States and the countries of the Indo-Pacific region. An important aspect of the transformation is the shift in the emphasis of Great Britain's foreign policy in the direction of strengthening its position in the global economy, expanding military-strategic partnership, as well as maintaining influence in former colonial regions. In addition, the policy of the British government is aimed at the formation of new trade agreements that should compensate for the losses associated with the exit from the European market. At the same time, the intensification of conflicts in the world, as well as the need to adapt to new international security challenges, create additional difficulties in the implementation of foreign policy strategy. The purpose of the study is to determine the main directions and trends of the transformation of the foreign policy of Great Britain after Brexit, as well as to assess its impact on the international security system and economic cooperation. Thus, the analysis of modern changes in British foreign policy is extremely relevant, as it allows to determine the main trends, strategic priorities and challenges that Great Britain faces in the context of global transformations. The study analyzed the evolution of British foreign policy, identified its main challenges (economic sanctions, security threats, changes in international trade), and outlined the prospects for its further development. The UK is focusing on strengthening its alliance with the US, strengthening its role in European security and intensifying activities in global regions. The results of the study can be used to develop strategies for international cooperation and foreign policy initiatives.

Key words: Brexit, European politics, foreign policy course, economic relations, international challenges.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Після виходу Великої Британії з Європейського Союзу (Brexit) країна зіткнулася з необхідністю переосмислення своєї зовнішньої політики в умовах зміненого геополітичного ландшафту. Відносини з ЄС, який у 2023 р. становив 42 % експорту та 52 % імпорту Великої Британії, залишаються ключовими, проте Brexit спричинив нові бар'єри в торгівлі й зміни в економічних зв'язках. Крім того, глобальні виклики, як-от зростаюча роль Китаю, нестабільність у відносинах зі США та конфлікти в Європі, вимагають від Лондона адаптації своєї дипломатичної стратегії.

Важливим аспектом є економічний вплив Brexit. Прогнозується, що зростання експорту у 2024 р. становитиме лише 0,2 %, що свідчить про стагнацію в зовнішньоторговельній діяльності. Водночас зниження обсягу імпорту та експорту на 15 % у порівнянні з рівнем, який був би без Brexit, указує на значні втрати в торгівлі. Громадська думка також відіграє важливу роль у формуванні зовнішньої політики. Згідно з опитуванням, лише 26 % британців підтримують зусилля уряду щодо посилення взаємодії з Китаєм для економічного зростання та стабілізації дипломатичних відносин. Це свідчить про обережне ставлення суспільства до розширення зв'язків із Пекіном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями векторів сучасної зовнішньої політики Великої Британії є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених М. Барньє, П. Фостер [1], А. Менон [2], Дж. Портес [3], К. Орурк [4] та ін. Але деякі дискусійні питання щодо викликів і перспектив розвитку сучасної трансформації британської зовнішньої політики не були досліджені повною мірою вітчизняними науковцями та потребують ретельного опрацювання.

Мета дослідження – визначення основних напрямів і тенденцій трансформації зовнішньої політики Великої Британії після Brexit, а також оцінка її впливу на міжнародну систему безпеки й економічне співробітництво.

Методологія дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах багатофакторності, детермінізму, історизму, конкретності, об'єктивності, системності та цілісності. Події, що аналізуються, розглядаються у взаємозв'язку й сукупності з іншими ключовими аспектами трансформації британської зовнішньої політики.

Основними структуроутворювальними принципами статті є застосування методів аналізу та синтезу, дедукції й індукції, узагальнення, а також поєднання історичного та логічного аналізу. Зокрема, застосування методу аналізу документів дає змогу оцінити стратегічні документи уряду Великої Британії, аналітичні звіти міжнародних організацій і публікації провідних дослідницьких центрів щодо змін у зовнішньополітичному курсі країни.

Історико-порівняльний метод дав можливість виявити характерні риси зовнішньої політики Великої Британії на різних етапах її розвитку, зокрема до й після Brexit, а також у контексті змін у міжнародному середовищі.

Проблемно-хронологічний метод дав змогу показати динаміку британської зовнішньої політики в умовах глобальних викликів, таких як перегляд трансатлантичного партнерства, посилення конкуренції з Китаєм, військово-політична підтримка України та адаптація до нових реалій економічного співробітництва з ЄС.

Системний метод уможливив визначення внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на трансформацію зовнішньополітичного курсу Великої Британії, та розгляд цих змін у контексті глобальних тенденцій міжнародних відносин.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміна зовнішньополітичного курсу Великої Британії є наслідком низки внутрішніх і зовнішніх факторів, які взаємодіють і визначають її стратегічні інтереси на міжнародній арені. Одним із найбільш значущих чинників став референдум 2016 р., результатом якого був вихід Великої Британії з Європейського Союзу, відомий як Brexit. Цей крок змінив не лише економічні й політичні зв'язки країни з ЄС, а й поставив під сумнів її роль у світовій політиці. Наслідки Brexit проявляються в обмеженні доступу до внутрішнього ринку ЄС, зміні регуляцій та митних бар'єрів, а також у переговорах із різними країнами щодо нових торгових угод.

Відносини Великої Британії з Європейським Союзом після Brexit стали більш складними, зокрема через питання митних процедур, прав громадян і безпеки. Великобританія більше не бере участі в ключових європейських ініціативах і структурах, таких як Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС чи Європейський суд. Проте Великобританія і ЄС продовжують співпрацювати в питаннях торгівлі, безпеки, кліматичних змін та інших глобальних викликів, хоча й за новими умовами. Лондон

прагне зберегти стратегічні зв'язки з ЄС через угоди про вільну торгівлю й економічні партнерства.

Іншим важливим напрямом зовнішньої політики Великої Британії є відносини зі Сполученими Штатами Америки. Традиційно Лондон та Вашингтон мають тісні зв'язки, що укріплюються через спільні демократичні цінності, військові альянси в рамках НАТО й економічну співпрацю. Після Brexit Великобританія прагне зміцнити свої відносини зі США, особливо через укладання нових двосторонніх торгових угод. Проте, незважаючи на ці прагнення, Британія стикається з викликами, пов'язаними з конкуренцією на світових ринках та глобальними політичними змінами.

Значним фактором змін у зовнішньополітичному курсі Великої Британії є її відносини з Китаєм. Китай – один з основних торгових партнерів Великої Британії, зокрема в контексті фінансових інвестицій і розвитку інфраструктури. Однак політичні та стратегічні суперечності, зокрема через питання прав людини та безпеки, ставлять під сумнів безперешкодне співробітництво між двома країнами. Великобританія намагається збалансувати свою економічну співпрацю з Китаєм і стратегічну підтримку союзників, таких як США, стосовно питань міжнародної безпеки.

Останнім важливим елементом зовнішньополітичного курсу Великої Британії є її відносини з країнами Співдружності націй, яка об'єднує понад 50 країн, є важливою частиною зовнішньої політики Лондона. Після Brexit Великобританія намагається посилити економічну та культурну співпрацю з колишніми колоніями, розвиваючи нові угоди й партнерства. Цей процес уключає не лише торговельні угоди, а й посилення гуманітарної, освітньої та наукової співпраці в рамках Співдружності.

Отже, ключові фактори, що впливають на зміну зовнішньополітичного курсу Великої Британії, уключають наслідки Brexit, нові відносини з ЄС, прагнення зміцнити зв'язки зі США, стратегії щодо Китаю та політику щодо країн Співдружності, які визначають напрями зовнішньої політики Британії на найближчі роки й вимагають гнучкості та адаптації до нових глобальних викликів.

Після Brexit і змін у глобальному геополітичному ландшафті Велика Британія активізувала нові стратегічні ініціативи у сфері міжнародної безпеки, торгівлі та дипломатії. Однією з головних цілей Лондона стало збереження своєї позиції як важливого міжнародного гравця, спроможного впливати на глобальні процеси, зокрема через оновлену зовнішньополітичну стратегію. У контексті міжнародної безпеки Велика Британія прагне посилити свою роль у НАТО й інших міжнародних

безпекових структурах, водночас збільшуючи свої оборонні можливості та партнерства з ключовими союзниками, такими як США й країни Європи.

У сфері торгівлі Великобританія активно шукає нові можливості для укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю після виходу з ЄС. Лондон прагне створити відкриті торгові зв'язки з країнами, із якими раніше ці угоди були частиною європейських ініціатив. Однією з головних ініціатив є пошук можливостей для розширення співпраці з такими економічними партнерами, як США, Японія, Австралія й країни Співдружності націй. У цьому контексті Великобританія уклала угоди з низкою держав, які дають змогу зберегти торгові потоки та збільшити економічні вигоди від нових партнерств.

У сфері дипломатії Великобританія активно працює над відновленням своїх впливових позицій у глобальних справах, зокрема через участь у важливих міжнародних організаціях, таких як ООН, G7 і G20. Велика Британія прагне стати лідером у розв'язанні глобальних проблем, таких як зміна клімату, глобальна безпека, гуманітарні кризи та пандемії. Окрім того, країна активно займається реформуванням своєї дипломатичної служби, надаючи особливу увагу цифровим інструментам і новітнім технологіям для посилення свого впливу на міжнародній арені.

Великобританія також активно працює над посиленням своєї присутності в Азії та Африці. У цих регіонах країна реалізує кілька ініціатив, спрямованих на розвиток економічного співробітництва, зокрема через торгові угоди й інвестиції. Прагнення Лондона зміцнити свої відносини з Китаєм, Індією та іншими країнами цього регіону дає змогу Великій Британії збільшити свою економічну присутність і виступати важливим гравцем на ринках, що швидко розвиваються.

Відзначено також нові підходи Великої Британії до забезпечення енергетичної безпеки та стабільності в глобальному контексті. Великобританія активно працює над розвитком зелених технологій, підтримуючи ініціативи щодо кліматичних змін й енергетичної трансформації на міжнародній арені. Крім того, Великобританія намагається зайняти лідерську позицію в ініціативах з кібербезпеки та боротьби з міжнародним тероризмом, сприяючи міжнародній координації в цих сферах.

Нові стратегічні ініціативи Великої Британії в міжнародній безпеці, торгівлі й дипломатії визначають її прагнення зберегти та посилити свої міжнародні позиції після Brexit. Велика Британія активно шукає нові торгові шляхи, укладає стратегічні угоди з важливими економічними партнерами й сприяє глобальній безпеці через участь у ключових міжнародних процесах.

У сучасних умовах нової геополітичної реальності, після Brexit, Велика Британія стикається з низкою ризиків і викликів, які можуть вплинути на її зовнішню політику. Одним із головних викликів є невизначеність у відносинах із Європейським Союзом. Хоча Великобританія вийшла з ЄС, питання митних бар'єрів, прав громадян, а також забезпечення стабільних торгових потоків залишаються важливими проблемами. Зміни в правових і регуляторних відносинах можуть створювати додаткові перешкоди для бізнесу й економіки країни, що вимагатиме постійних переглядів угод та адаптації зовнішньоекономічної політики.

Другим важливим викликом є необхідність переорієнтації на нові глобальні ринки й зміцнення торгових відносин із країнами, із якими Великобританія раніше мала менш активні зв'язки. Після виходу з ЄС держава намагається укладати двосторонні угоди про вільну торгівлю, зокрема зі США, Китаєм і країнами Співдружності. Однак успіх цих зусиль залежить від здатності Британії конкурувати на глобальних ринках, а також від зовнішніх економічних факторів, таких як зміни в торгових політиках інших держав і загальна економічна ситуація у світі.

Зміна зовнішньополітичного курсу Британії також супроводжується новими загрозами для національної безпеки. Геополітична нестабільність у Європі, зокрема через ситуацію в Україні й напруженість у відносинах із росією, ставлять перед Великою Британією завдання збереження та посилення оборонного потенціалу. Великобританія, будучи важливим членом НАТО, повинна активно брати участь у міжнародних безпекових ініціативах, одночасно враховуючи нові виклики в кібербезпеці, тероризмі й зміні клімату.

Іншим важливим ризиком для зовнішньої політики Великої Британії є зростаюча конкуренція з новими економічними та політичними центрами сили, зокрема Китаєм й Індією. Відносини з Китаєм, зокрема через питання прав людини та стратегічні суперечності, створюють напругу, оскільки Великобританія повинна знайти баланс між економічними інтересами й підтримкою демократичних принципів. Водночас стратегічні партнерства з іншими країнами, такими як США, також стикаються з викликами, зокрема через потенційну конкуренцію та різні інтереси в міжнародних справах. Не менш важливим викликом є питання енергетичної безпеки й стабільності. Великобританія повинна забезпечити стійкість своїх енергетичних постачань у нових умовах глобальних змін, зокрема в контексті кліматичних змін і трансформації енергетичних ринків. Стратегічні ініціативи щодо «зелених» технологій та енергетичної незалежності можуть стати важливим напрямом у зовнішній політиці, однак вони також вимагатимуть значних інвестицій та міжнародної співпраці.

Загалом, основні ризики й виклики для британської зовнішньої політики в умовах нової геополітичної реальності включають невизначеність у відносинах із ЄС, необхідність переорієнтації на нові торгові ринки, зміцнення національної безпеки, конкуренцію з іншими економічними центрами сили та енергетичні загрози, що вимагає від Великої Британії гнучкості й здатності адаптувати свою зовнішню політику до швидко змінюваного глобального середовища.

Для забезпечення своїх національних інтересів і зміцнення позицій на міжнародній арені Велика Британія повинна вжити кілька стратегічних кроків у рамках своєї зовнішньополітичної стратегії. Передусім, важливим є поглиблення співпраці з Європейським Союзом, незважаючи на вихід Великої Британії з організації. Відновлення стабільних торгових й економічних відносин через нові угоди про вільну торгівлю та взаємодію в питаннях безпеки дасть змогу зберегти важливі зв'язки з європейським ринком та допомогти країні підтримувати свій статус глобального економічного гравця. Важливою також є постійна адаптація політики щодо митних процедур і регуляцій, що сприятиме мінімізації негативних економічних наслідків Brexit.

По-друге, Великій Британії потрібно активно розвивати двосторонні відносини з ключовими економічними партнерами, зокрема зі США, Канадою, Австралією, Японією й країнами Співдружності. Поглиблення економічної співпраці через укладання нових торгових угод і взаємодію в науково-технологічних та інвестиційних проєктах допоможе зберегти конкурентоспроможність країни на світовій арені. Також треба забезпечити розвиток фінансових і технологічних зв'язків, що дасть змогу Великій Британії зберігати провідні позиції в інноваційних секторах економіки. Зміцнення зовнішньої політики Великої Британії також має бути орієнтоване на забезпечення глобальної безпеки. Продовження активної участі в НАТО й інших міжнародних організаціях для підтримки стабільності в Європі та за її межами є ключовим елементом стратегії. Окрім того, Велика Британія повинна продовжувати посилювати оборонний потенціал, розвивати нові методи реагування на нові загрози, такі як кібербезпека, тероризм і глобальні зміни клімату, а також брати активну участь у миротворчих операціях і співпраці з міжнародними партнерами.

Іншим важливим напрямом є активізація стратегічного партнерства з Азією та Африкою. Велика Британія повинна зосередитися на розвитку співпраці з країнами, що розвиваються, таких як Індія, Китай та країни Африки, зокрема через спільні інвестиційні проєкти, партнерства в енергетичному секторі й екологічні ініціативи. Розширення взаємодії з

цими регіонами дасть змогу Британії не тільки забезпечити стабільність своїх торгових потоків, а й отримати доступ до нових технологій і ринків.

Зокрема, важливим кроком стане підвищення уваги до екологічної дипломатії. В умовах глобальних змін клімату Великобританія повинна активно сприяти розробці міжнародних угод щодо боротьби з кліматичними змінами й енергетичною трансформацією. Лондон може стати лідером в ініціативах із розвитку «зелених» технологій, екологічних стандартів і чистої енергії, що допоможе зміцнити її позиції на міжнародній арені.

Для подальшого розвитку зовнішньополітичної стратегії Великої Британії потрібно спрямувати зусилля на зміцнення економічних зв'язків, активізацію дипломатичних ініціатив у ключових регіонах світу, розвиток глобальної безпеки та лідерство в питаннях сталого розвитку й кліматичної політики, що дасть змогу країні ефективно адаптуватися до нових глобальних викликів і зберегти її стратегічне значення на міжнародній арені.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз зовнішньої політики Великої Британії в умовах нової геополітичної реальності, що виникла після Brexit, свідчить про значні зміни в підходах до міжнародних відносин і національних інтересів. Велика Британія активно прагне зберегти й посилити свої позиції на міжнародній арені, орієнтуючись на нові торгові угоди, посилення оборонної співпраці в рамках НАТО та партнерства з ключовими економічними державами. Проблеми, пов'язані з відносинами з Європейським Союзом, залишаються важливими, але країна демонструє здатність адаптувати свою зовнішню політику до нових умов, шукаючи можливості для розвитку економічних зв'язків на глобальному рівні. Зовнішня політика Великої Британії також активно реагує на нові виклики, зокрема геополітичну конкуренцію з Китаєм, проблеми національної безпеки та кліматичні зміни, що вимагає від країни не лише зміцнення своїх оборонних можливостей, а й розвитку стратегічних партнерств, що ґрунтуються на економічних і технологічних інтересах, а також на забезпеченні стабільності в глобальних питаннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barnier, M. (2020). *My secret Brexit diary: A glorious illusion.* Polity Press, pp. 45–67.

2. Foster, P. (2023). *Brexit, the border and the media: Misreporting the Irish border in Brexit coverage.* Routledge, pp. 102–125.

3. Menon, A., & Portes, J. (2022). *Brexit and the future of the European Union: The case for reform.* Oxford University Press, pp. 89–112.

4. O'Rourke, K. H. (2021). *A short history of Brexit: From brentry to backstop.* Penguin Books, pp. 150–173.

5. Oliver, T. (2024). *Understanding Brexit: A concise introduction.* Policy Press., pp. 200–223.

6. Peck, T. (2025, March 7). *The Ukraine crisis has accelerated a reset of UK-EU relations – but will it last?* The Guardian, p. 15.

7. Rutter, J., & Owen, J. (2023). *Trading places: The UK's post-Brexit trade agreements.* Institute for Government, pp. 58–79.

8. Sampson, T. (2022). *Brexit: The economics of international disintegration.* Journal of Economic Perspectives, 36(4), 163–184, pp. 170–172.

9. Shipman, T. (2020). *All out war: The full story of how Brexit sank Britain's political class.* William Collins, pp. 310–335

10. Springford, J. (2025). *The cost of Brexit: An analysis of the economic impact on the UK.* Centre for European Reform, pp. 12–35.

11. Thompson, H. (2023). *The Brexit election: The 2019 general election and the realignment of British politics.* Palgrave Macmillan, pp. 220–245.

12. Wright, G. (2024). *The long goodbye: The UK's departure from the European Union.* Manchester University Press, pp. 90–115.

REFERENCES

1. Barnier, M. (2020). *My secret Brexit diary: A glorious illusion.* Polity Press, pp. 45–67 (in English).

2. Foster, P. (2023). *Brexit, the border and the media: Misreporting the Irish border in Brexit coverage.* Routledge, pp. 102–125 (in English).

3. Menon, A., & Portes, J. (2022). *Brexit and the future of the European Union: The case for reform.* Oxford University Press, pp. 89–112 (in English).

4. O'Rourke, K. H. (2021). *A short history of Brexit: From brentry to backstop.* Penguin Books, pp. 150–173 (in English).

5. Oliver, T. (2024). *Understanding Brexit: A concise introduction.* Policy Press., pp. 200–223 (in English).

6. Peck, T. (2025, March 7). *The Ukraine crisis has accelerated a reset of UK-EU relations – but will it last?* The Guardian, p. 15 (in English).

7. Rutter, J., & Owen, J. (2023). *Trading places: The UK's post-Brexit trade agreements.* Institute for Government, pp. 58–79 (in English).

8. Sampson, T. (2022). *Brexit: The economics of international disintegration.* Journal of Economic Perspectives, 36(4), 163–184, pp. 170–172 (in English).

9. Shipman, T. (2020). *All out war: The full story of how Brexit sank Britain's political class.* William Collins, pp. 310–335 (in English).

10. Springford, J. (2025). *The cost of Brexit: An analysis of the economic impact on the UK.* Centre for European Reform, pp. 12–35 (in English).

11. Thompson, H. (2023). *The Brexit election: The 2019 general election and the realignment of British politics.* Palgrave Macmillan, pp. 220–245 (in English).

12. Wright, G. (2024). *The long goodbye: The UK's departure from the European Union.* Manchester University Press, pp. 90–115 (in English).

Матеріал надійшов до редакції 04.06.2025 р.

УДК 321+327(510)
Максим Шикула,
здобувач першого року навчання ОПП «Міжнародні відносини»
другого (магістерського) рівня освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Shykula.Maksym2024@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0004-0343-184X;

Ілона Балак,
кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин
і регіональних студій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Balak.Ilona@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-2546-6638
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-186-204

ЦІЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ КНР

У статті комплексно проаналізовано цілі й інструменти публічної дипломатії Китайської Народної Республіки, причини формування публічної дипломатії в Китаї, мотиви створення трьох її основних цілей та інструменти, за допомогою яких ці цілі досягаються. У дослідженні визначено три основні цілі, що покладені в основу зусиль публічної дипломатії КНР:

1) протидія негативним наративам, спричиненим політичними та історичними чинниками, і формування позитивного образу зовнішньої політики Китаю;

2) створення образу Китаю як культурно багатої держави;

3) формування позитивного іміджу Китаю в країнах-партнерах шляхом використання економічних ресурсів.

Кожну з цих цілей розглянуто поглиблено, з урахуванням історичних, політичних або економічних чинників, що сприяли їх появі. Для досягнення вказаних цілей Китай використовує різноманітний набір інструментів, низку з яких проаналізовано в статті. Серед них – медіа та інформаційні кампанії, що відіграють вирішальну роль у формуванні глобальних наративів, вигідних КНР; освітні й культурні програми, які сприяють довгостроковому впливу, сприяючи знайомству з китайською мовою та культурою; економічна й інфраструктурна дипломатія, що слугує інструментом зміцнення партнерства між Китаєм та державами-партнерами, сприяє формуванню

© *Шикула М., Балак І., 2025*

позитивного образу КНР як економічно потужної держави. У статті висвітлюються мотиви стратегії публічної дипломатії Китаю, пов'язаної із ширшими зовнішньополітичними амбіціями країни. Досліджено те, як публічна дипломатія слугує засобом пом'якшення скептицизму, побудови довіри та створення сприятливого середовища для його піднесення. Крім того, розглянуто виклики й критику, із якими стикається Китай. У цій науковій праці продемонстровано збалансований погляд на публічну дипломатію КНР, у тому числі її позитивні та негативні сторони, якщо такі наявні.

Ключові слова: КНР, публічна дипломатія, культурна дипломатія, економічна дипломатія, імідж держави, м'яка сила.

Maksym Shykula,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0009-0004-0343-184X;

Ilona Balak,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-2546-6638

CHINA'S PUBLIC DIPLOMACY GOALS AND INSTRUMENTS

The article provides a complex analysis of the goals and instruments of public diplomacy of the People's Republic of China, the reasons for the formation of public diplomacy in China, the motivations for the creation of its three main goals and the instruments by which these goals are achieved. The study outlines 3 main goals underlying China's public diplomacy efforts: 1) counteracting negative narratives caused by political and historical factors and forming a positive image of China's foreign policy; 2) creating an image of China as a culturally rich state; 3) forming a positive image of China in partner countries by utilizing economic resources. Each of these goals has been deeply analyzed, taking into account the historical, political, or economic factors that contributed to their development. To achieve these goals, China uses a variety of instruments, some of which were analyzed in the article. These include media and information campaigns, which play a crucial role in shaping global narratives favorable to China; educational and cultural programs, which contribute to long-term impact by promoting awareness of the Chinese language and culture; and economic and infrastructure diplomacy, which serves as a means of strengthening partnerships between China and partner states and promotes a positive image of China as an economically powerful state. The article discusses the motivations behind China's public diplomacy strategy, linking it to the country's broader foreign

policy ambitions. The study examines how public diplomacy serves as a means of alleviating skepticism, building trust, and creating a favorable environment for China's rise. In addition, the study examines the challenges and criticisms that China faces. The article demonstrates a balanced view of the PRC's public diplomacy, including its positive and negative aspects, if any.
Key words: China, public diplomacy, cultural diplomacy, economic diplomacy, state image, soft power.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком процесів глобалізації та інформатизації все більше держав удаються до формування своїх власних стратегічних комунікацій, які дають змогу створювати наративи й поширювати їх у межах усього світу; збільшувати привабливість своєї країни та таким чином поширювати вплив за межі власних кордонів. Публічна дипломатія, яка є структурним елементом стратегічних комунікацій держави, стала життєво важливим інструментом для країн, які прагнуть посилити свою «м'яку силу» й водночас захистити власні геополітичні інтереси. У міру того, як Китайська Народна Республіка рухається до статусу глобальної держави, її зацікавленість публічною дипломатією стає все більшою, відображаючи амбіції цієї держави щодо зміни міжнародного сприйняття, протистояння домінуванню Заходу в глобальному дискурсі та сприяння створенню середовища, позитивного для досягнення її економічних і стратегічних цілей. У цій статті розглянуто цілі й інструменти публічної дипломатії Китаю, проаналізовано те, як країна використовує медійні, культурні та економічні інструменти для посилення свого впливу на світовій арені. Становлення Китаю як провідного гравця в міжнародних відносинах супроводжувалося цілеспрямованими зусиллями верхівки КПК щодо формування глобальних наративів у спосіб, що відповідає китайській політичній системі, його моделі розвитку й бажаному місцю у світі. Історично склалося так, що ЗМІ та академічні інституції, у яких домінує Захід, зображали КНР у негативному світлі, антагонізуючи цю державу через її неоднозначні політичні рішення. У відповідь КНР інвестувала в ініціативи публічної дипломатії, спрямовані на представлення альтернативного наративу – такого, що підкреслює мирний розвиток Китаю, його культурне багатство і внесок у світову спільноту. У статті визначено три основні цілі, покладені в основу стратегії публічної дипломатії Китаю: 1) протидія негативному образу Китаю та формування власного позитивного іміджу, 2) просування культурних цінностей для демонстрації світу культурної

різноманітності Китаю; 3) формування позитивного сприйняття КНР у світі за допомогою економічних засобів. Для досягнення цих цілей Китай використовує багатогранний набір інструментів. Серед них – медіадипломатія, яка дає змогу Китаю поширювати свої погляди безпосередньо на іноземну аудиторію, намагаючись надати «правильну» інформацію щодо Китаю; освітні й культурні ініціативи, які покликані сформувати образ КНР як культурно багатої держави. Економічні інструменти, що ставлять перед собою мету зміцнення зв'язків Китаю з країнами-партнерами, одночасно збільшуючи його позитивне сприйняття за кордоном. Значення публічної дипломатії Китаю виходить за рамки простого формування позитивного іміджу; вона відображає ширші амбіції країни щодо переосмислення глобальних норм та інститутів таким чином, щоб пристосувати їх до свого піднесення й, зрештою, змусити світ їх прийняти. Розуміючи ризикованість і неефективність військових або економічних засобів примусу в сучасному світі, КНР усе частіше звертається до «м'якої сили», щоб розвивати вплив через привабливість, а не примус. Однак цей підхід не обійшовся без проблем. У зв'язку з тоталітарною природою китайської держави публічна дипломатія зазнає критики через свою надмірну політизованість і прагнення здобути прихильність іноземної громадськості, використовуючи пропаганду або однобоке висвітлення політики цієї країни в державних закордонних медіа. У цій статті розглянуто критичні зауваження, пропонується збалансована оцінка ефективності та обмежень китайських стратегій. Аналізуючи взаємозв'язок між цілями публічної дипломатії Китаю й обраними інструментами, ми прагнемо сприяти глибшому розумінню того, як Китай, держава, що прагне лідерства в міжнародних відносинах, використовує публічну дипломатію для розв'язання проблем зовнішньої політики. Окрім того, також продемонстровано еволюцію «м'якої сили» в епоху геополітичної конкуренції на прикладі розвитку публічної дипломатії в КНР, коли вплив на сприйняття держави та збільшення її культурної привабливості є настільки ж важливими, як і військові чи економічні переваги. Висновки дослідження можуть бути використані для ознайомлення з проблематикою публічної дипломатії КНР, її головними цілями й інструментами їх досягнення з метою подальшого дослідження цієї теми на фоні появи нових викликів для зовнішньої політики Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час написання статті опрацьовано праці науковців, які детально досліджували різні аспекти публічної дипломатії КНР. Зокрема, для висвітлення доктрини «Мирного піднесення Китаю» досліджено наукову розвідку Сюеву Гу [1], яка дала чітке розуміння процесів поза встановленням публічної дипломатії в КНР.

Незважаючи на те, що статтю опубліковано у 2005 р., інформацію з цього джерела розглянуто, оскільки в статті описано невеликий історичний проміжок 2003–2005 рр., із погляду сучасника тих подій. Під час дослідження особливостей медіадипломатії використано інформацію зі статті Дунну Го [3], яка, окрім загального аналізу «м'якої сили» Китаю, представила окремі ініціативи уряду КНР у галузі медіадипломатії, як-от проєкт «Going Global». Для глибшого аналізу медіаресурсів та основних наративів, які вони розповсюджують на іноземну аудиторію, опрацьовано наукову роботу Чжан Сяолін [5], який ще більше розвинув тему проєкту «Going Global». Під час аналізу китайської культурної дипломатії, а саме особливостей діяльності програми Інституту Конфуція, використано документ, виданий Центром стратегічних комунікацій НАТО [7], який надав детальну інформацію щодо діяльності цієї програми й головних суперечностей довкола неї. Роль традиційної китайської медицини в культурній дипломатії КНР висвітлено в роботі Крістін Со та Кетрін Філлебраун [12], де глибоко проаналізовано стан сучасної ТКМ у Китаї, її використання для популяризації китайської культури і її позицію на ринку традиційної медицини. Наукова розвідка Чжуно Чжон, Джонатан та Луїс Грікс [14] стосується культурних і спортивних подій світового рівня і їх значення для Китаю. Це дає змогу детально охарактеризувати значення Олімпійських ігор для китайської публічної дипломатії як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.

Під час дослідження економічної дипломатії Китаю, окрім вебресурсів, також опрацьовано статтю І. Піляєва [15], де описано особливості реалізації китайської економічної політики в країнах Африки, зокрема проєкти, які здійснює КНР, і їх вартість.

Метою цієї статті є висвітлення особливостей формування цілей публічної дипломатії КНР, ураховуючи сучасні потреби, із якими стикається китайська зовнішня політика; аналіз та дослідження інструментів, за допомогою яких китайська публічна дипломатія досягає поставлених цілей.

Методика дослідження. У дослідженні публічної дипломатії Китаю застосовано такі наукові методи, як системно-структурний аналіз, історичний, описовий та метод узагальнення. Кожен із них має власні підходи й засоби, котрі дають змогу виконувати наукові завдання. Системно-структурний аналіз є ключовим інструментом дослідження, що уможливлює розгляд об'єкта як цілісної системи з урахуванням взаємозв'язків і відносин усіх її елементів. У контексті публічної дипломатії Китаю цей метод сприяє визначенню ролі кожного компонента в процесі міжкультурної комунікації. Описовий метод дає можливість виокремити одиниці аналізу для їх глибшого вивчення й інтерпретації, що особливо важливо для аналізу публічних

ініціатив. Метод узагальнення спрямований на виокремлення загальних характеристик і тенденцій, що дає змогу оцінити динаміку розвитку публічної дипломатії Китаю та її вплив на міжнародні відносини. Застосування цих методів сприяє систематизації досліджень, а також виявленню ключових напрямів і пріоритетів китайської дипломатії на глобальному рівні.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Публічна дипломатія є частиною «м'якої сили» держави та передбачає цілеспрямовану взаємодію державних структур з іноземною громадськістю або державне фінансування програм, націлених на населення інших держав задля досягнення певних цілей. У китайському науковому колі наявні два визначення, які стосуються публічної дипломатії. Перше – це своєрідна «зовнішня пропаганда», де публічна дипломатія ставить за мету підвищення обізнаності про державу і її політику для створення певного іміджу для зарубіжної аудиторії. Інший термін, стосується «народної дипломатії», що фокусується на міжкультурних обмінах і на тому, як населення певної держави репрезентує її за кордоном. У рамках дослідження публічна дипломатія КНР розглядатиметься лише щодо взаємодії держави з іноземним населенням.

Причини виникнення публічної дипломатії Китайської Народної Республіки полягають у низці чинників, головними з-поміж яких є економічний і політичний. Протягом трьох десятиліть Китай сприймався як економічно відстала держава, де політика Великого стрибка, запроваджена Мао Цзедуном, призвела лише до смерті від 15 до 55 млн людей, а Культурна революція спричинила знищення значної культурної й історичної спадщини Китаю. Ситуацію вдалося взяти під контроль лише з приходом до влади Ден Сяопіна, який, окрім економічних реформ, що заклали підвалини майбутнього економічного зростання Китаю, запровадив нову доктрину зовнішньої політики, котра ґрунтувалася на таких пунктах: уважно спостерігай, спокійно справляйся з викликами, приховуй свій потенціал, вичікуй потрібного часу та ніколи не претендуй на лідерство.

Незважаючи на нейтральність та неамбіційність тодішньої китайської зовнішньої політики, такі фактори, як розпад Радянського Союзу, який залишив Китай єдиною потужною комуністичною державою у світі, жорстке придушення демократичних виступів на площі Тяньаньмень та надзвичайно стрімкий розвиток економіки, дали підстави науковим колам західних держав вважати, що майбутній суперник Сполучених Штатів Америки вже дозріває й Штатам потрібно бути готовими його стримувати.

Так з'явилися «Теорія китайської загрози», яка стверджувала, що Китай становить небезпеку для демократії, миру та світової безпеки, що ніяк не йшло на користь державі, яка, подолавши внутрішньоекономічні проблеми, готувалася до розширення на зовнішні ринки. Китай мав показати світу, що його наміри були мирні. І саме в таких умовах у цій державі зародилася публічна дипломатія.

Першою ціллю публічної дипломатії КНР стало створення в іноземної громадськості образу Китаю як економічно розвинутої держави, але яка не прагне гегемонії, а націлена на мирний розвиток і концепцію «гармонійного світу». Уже у 2003 р. прем'єр-міністр КНР Вень Цзябао схвалив концепцію «Мирного піднесення Китаю», яка характеризувала Китай як відповідального світового лідера, що уникає непотрібної конфронтації на міжнародній арені, наголошує на м'якій силі та присягається, що Китай передусім звертає увагу на свої внутрішні проблеми й покращення добробуту власного народу, замість того, щоб утручатися в справи інших держав, і що інші країни взагалі отримають лише користь від зростання сили та впливу Китаю [1, с. 5]. У 2007 р. програму «Мирного розвитку Китаю» (назву змінено для більш нейтрального звучання) внесено в Конституцію Комуністичної партії Китаю, а вже у 2011 р. Інформаційний департамент Державної ради КНР виклав документ, у якому ще раз підтверджено зусилля Китаю щодо міжнародної співпраці та миру, сприяння глобальному прогресу через інновації, реформи й дружні відносини з іншими країнами, розвиток регіональної співпраці, зусилля щодо вирішення глобальних викликів і вкотре зазначено важливість Китаю для міжнародних відносин [2].

«Закріпити» образ мирного Китаю мала концепція «гармонійного світу», яка запропонована Ху Цзіньтао у 2005 р. і в якій здебільшого йшлося про дружне співіснування, рівноправний діалог, спільний розвиток і процвітання між різними цивілізаціями з посиланням на китайську традиційну філософську ідею «гармонії в різноманітності». Ціль цих двох документів передбачала протистояння глобальній підозрілості, викликаній «теоріями про китайську загрозу» шляхом комунікації й пропаганди взаємовигідних міжнародних відносин. Сформувавши образ Китаю як мирної держави, яка прагне лише співпраці та взаєморозуміння в міжнародних відносинах, прийшов час шукати інструменти, за допомогою яких цю інформацію можна було б донести до світу.

Першими такими інструментами стали іноземномовні китайські ЗМІ, які відіграють основну роль у поширенні офіційних наративів за кордоном. Китайська медіасистема помітно відрізняється від медіасистем

багатьох інших країн її головною характеристикою є цензура й повний контроль урядом Китаю. У 2009 р. КНР запустила глобальний медіапроєкт під назвою «Going Global», унаслідок чого в багатьох країнах світу почали з'являтися відомі державні ЗМІ, такі як Центральне телебачення Китаю (CCTV), Міжнародне радіо Китаю, інформаційне агентство «Сіньхуа», газети «Чайна Дейлі», «Народна газета» та інші [3, с. 6]. Ці медіа транслюють інформацію про Китай мовою держави, у якій вони працюють, а деякі з них, наприклад Китайська глобальна телевізійна мережа (CGTN, відгалуження від CCTV), вступають у взаємодію з місцевими медіакомпаніями, як це було з російським RT, із Національною телерадіокомпанією Узбекистану або з американською WarnerMedia, що дає змогу компанії обмінюватись аудиторіями з іноземними ЗМІ. CGTN повинна була стати своєрідним аналогом арабської Al Jazeera, тобто основним джерелом інформації про Китай [4]. Інше популярне іноземне ЗМІ та заодно рупор КПК – новинне агентство «Сіньхуа», яке звинувачується в пропаганді й дезінформації, а в США взагалі позначене як іноземний агент. Причина полягає знову ж таки в природі компанії, яка повністю контролюється урядом, що значно впливає на зміст інформації, котру вона доносить до іноземної громадськості.

Так, наприклад, протести в Гонконзі у 2019–20 рр. висвітлювалися як протиправні та свавільні, а з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 р. Сіньхуа разом з іншими китайськими медіа охоче підхопили наратив про біолабараторії на території України. Також зазначимо, що Сіньхуа є набагато успішнішим за інші медіа інструменти китайської публічної дипломатії, оскільки після підписання контрактів з іноземними агентствами китайські журналісти пишуть статті у видання партнерів, що значно зменшує їхній шанс бути «поміченими» як китайські. Схожа практика популярна також серед російських новинних агентств.

Китайські ЗМІ представляють власну версію проблем і подій, що відбуваються в Китаї, Азії та світі загалом. Репортажі здебільшого стосуються спорту, культурних заходів і бізнесу, а особливо досягнень Китаю в економічних справах, щоб створити й підтримувати образ процвітання та успіху. Китайські ЗМІ також активно уникають чутливих питань, за які Китай часто критикують; які стосуються захисту навколишнього середовища, політичної й соціальної стабільності всередині самого Китаю, боротьби з корупцією; прав людини та рецесії в китайській економіці після COVID-19. Поняття «мирний розвиток», «взаємна вигода від піднесення Китаю» й «гармонійне суспільство» є пріоритетними на порядку денному китайських медіа, а в будь-якому світовому конфлікті, як-от російсько-українській війні або конфлікті між Ізраїлем і Палестиною, підтримується

образ Китаю як мудрого посередника, який лише прагне стабільності та безпеки [5, с. 46]. Очевидно, питання насильної асиміляції населення Тибету, агресивна політика КНР у Південнокитайському морі й стосовно Тайваню, концентраційні табори для уйгурів і багато інших темних сторінок Китаю уникаються.

Але, окрім медіаінструментів, які займаються здебільшого проштовхуванням потрібних Китаю наративів для іноземної громадськості, китайська публічна дипломатія ставить перед собою також інші цілі, однією з яких є створення образу Китаю як культурно багатої держави. Під час 17-го з'їзду КПК у 2007 р. тодішній генеральний секретар Ху Цзіньтао наголосив на необхідності посилення китайської культури як основи «м'якої сили» країни. Схожий акцент на культурі як потужному інструменті публічної дипломатії зробив Сі Цзіньпін на навчальній сесії членів Політбюро ЦК КПК у 2014 р. За словами Сі, Китай слід зображати як цивілізовану країну з багатою історією, етнічною єдністю та культурним розмаїттям і красивою природою. Він також додав, що, аби побудувати міцний фундамент для культурної «м'якої сили» країни, Китаю потрібно поглибити реформу своєї культурної системи, просувати соціалістичні базові цінності й розвивати культурну індустрію. «Історії Китаю повинні бути добре розказані, голоси Китаю повинні бути добре поширені, а особливості Китаю повинні бути добре пояснені», – відзначив Сі у своїй промові [6].

Якщо говорити про інструменти культурної складової частини публічної дипломатії КНР, то головним із них є програма Інституту Конфуція (ІК). Перший ІК відкрито в США у 2004 р., а вже через 14 років їх кількість по світу сягнула 548 одиниць, де основна частина припадає на Євразію й Північну та Південну Америки. Незважаючи на заявлені цілі програми, як-от популяризація китайської культури та навчання китайської мови, інститути мають певну відмінність від своїх аналогів, по типу Британської ради чи Інституту Гете, а саме повна підпорядкованість уряду КНР. Націлені ІК на університети та коледжі іноземних (передусім розвинутих) країн та, як можна здогадатися, їхня справжня мета виходить далеко за межі навчання. Розповідаючи про історію й культуру КНР на своїх зібраннях і семінарах, персонал не може згадувати чутливі теми, як-от питання незалежності Тайваню, події на площаді Тяньаньмень, репресії послідовників релігійного руху Фалунь Дафа чи ув'язнення китайського правозахисника Лю Сяобо [7, с. 35].

Це не могло не викликати реакцію з боку держав-партнерів програми й уже 2019 р. США наклали заборону на виділення коштів університетам, які співпрацювали з ІК, що призвело до закриття 104 інститутів по всій

Америці. До подібних дій удались у Швеції та Японії, хоча там ініціатива припинення співпраці була також за окремими університетами. Окрім пропаганди й викривлення історії, Інститутам Конфуція також приписують промисловий шпіонаж. І хоча американський науковий журнал «Хроніки вищої освіти» не знайшов доказів вищезазначених звинувачень, американським закладами вищої освіти все ж рекомендовано припинити співпрацю з програмою [8].

В Азії, особливо південно-східній частині, Інститути Конфуція не мали такого упередження у свою сторону. Майже кожна держава Південно-Східної Азії має принаймні один ІК, що пов'язано як із тісними відносинами між КНР та країнами АСЕАН, так і великою китайською діаспорою, яка сягає близько 26 млн осіб у цьому регіоні. Справжні цілі, які ставить перед собою програма Інституту Конфуція, справді включають лише популяризацію культури Китаю, просто уникаючи неприємних і дискредитуючих для КНР деталей, які можуть не сподобатись іноземній аудиторії. Для Китаю важливо змінити сприйняття себе як відсталої та тоталітарної держави на образ динамічної, технічно розвиненої країни зі значною культурною спадщиною й мирним бажанням досягнути розвитку та процвітання між усіма націями. Незважаючи на таку високу миролюбиву ціль, факт політизованості програми і її повний контроль зі сторони КПК змушують держави Заходу ставитися з обачністю чи ворожістю до зазначеної ініціативи.

Схожа за змістом, але відмінна за масштабами інша державна програма розповсюдження інформації про китайську культуру, а саме «Культурний центр Китаю» (КЦК). Станом на 2025 р. таких центрів було по світу загалом 48, у той час як у 2011 р. – лише дев'ять [9, с. 72]. Мета КЦК – пропаганда дружби й співпраці між різними націями, просування культурного обміну, міжлюдського діалогу, туризму, викладання та навчання китайської мови, надання інформаційних послуг щодо Китаю. Вони орієнтовані на загальну аудиторію (у той час як цільовою аудиторією ІК є молодь і викладачі) та місцеві ЗМІ. КЦК проводять професійні культурні заходи (наприклад сцени китайської опери або публічне святкування китайського Нового року), розповідають історії про Китай і пояснюють китайські концепції. «Будучи важливим вікном, мостом і платформою для культурної дипломатії, закордонні культурні центри Китаю відіграють унікальну роль у поширенні чудової китайської культури, розширенні міжнародного впливу та посиленні м'якої сили країни», – ідеться в описі програми на її офіційному сайті [10].

Окрім китайської мови та історії, Китай має багато інших складових частин своєї культури. Серед них – китайська кухня. У багатьох містах-

мільйонниках присутній такий феномен, як «Китайський квартал», тобто район із великою кількістю представників китайської діаспори, які дуже часто зайняті в галузі харчування, що збільшувало впізнаваність китайської кухні та надавало уряду КНР ще один інструмент його публічної дипломатії.

Так, наприклад, у 2014 р. Управління в справах Китаю за кордоном (ОСАО), один із відділів Державної ради КНР, запустило проєкт «План розвитку китайської кухні», який спрямований на підвищення рівня розвитку китайської кухні за кордоном, удосконалення організації та мережі за кордоном китайської галузі харчування, а також підтримку її розвитку закордонної через академічну освіту, технічну підготовку, онлайн-лекції тощо. Окрім цього, передбачалася підтримка закордонних китайських підприємців, зайнятих виробництвом продуктів харчування. «База процвітання китайської кухні за кордоном» є додатковою ініціативою, запущеною у 2016 р., що мала на меті створення таких платформ: платформа освіти та навчання у сфері харчових продуктів, платформа обміну продуктами харчування, платформа реклами продуктів харчування, дослідницька платформа розвитку харчових продуктів та платформа альянсу виробників харчової промисловості Китаю. Програма також створила вебсайт, на якому розміщуються навчальні відеоролики відомих китайських шеф-кухарів й інформація про навчальні курси китайської кухні, яка доступна для користувачів по всьому світу, надаючи рецепти з китайської кухні безкоштовно [11]. Китайські ресторани та кафе завжди були відомі не лише дешевими цінами, але й, окрім цього, низькою якістю продукції та часто порушенням гігієнічних норм. Ініціатива покликана не тільки ознайомити іноземну громадськість із китайською кухнею, але й підвищити якість продукції закордонних китайських закладів харчування та створити більш позитивний образ китайської кухні загалом. 2015 р. директор ОСАО Цюй Чжипін підтвердив мету цієї ініціативи, висунувши ідею, шо їжу також можна сприймати як міст для спілкування між Китаєм та іншими країнами і використовувати її як своєрідного посла для китайських та іноземних культурних обмінів, що ще раз підтверджує використання їжі Китаєм як інструменту публічної дипломатії [11].

Іншим популярним у світі надбанням китайської культури є традиційна китайська медицина (ТКМ). Незважаючи на те, що на Заході її прийнято вважати псевдонаукою або взагалі містицизмом, що не має нічого спільного з лікарською справою, Китай активно проштовхує її як альтернативу західній медицині. Це, зокрема, пов’язано з тим, що ТКМ приносить близько 115 млрд дол США на рік, або близько 30 % доходів фармацев-

тичної галузі Китаю загалом, та відіграє провідну роль на світовому ринку традиційної медицини [12, с. 2]. У 2016 р. опубліковано білу книгу, присвячену ТКМ, яка закликала до рівного статусу між китайською й західною медицинами, а також до більших інвестицій у дослідження та освіту в цій галузі. У документі також міститься заклик до активного представлення ТКМ решті світу через двосторонні відносини й присутність у багатосторонніх організаціях. Уже 2019 р. хвороби та терміни, пов'язані з ТКМ, були внесені до 11 перегляду Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям, розробленої ВООЗ.

Пандемія COVID-19 дала Китаю чудову нагоду продемонструвати світу дієвість своєї традиційної медицини. Національна комісія охорони здоров'я Китаю надавала рекомендації щодо використання ТКМ для лікування коронавірусу, а в повідомленнях китайських ЗМІ про перші випадки одужування пацієнтів додаткову увагу приділяли практикам ТКМ як частини їх успішного лікування. Під час надання медичної гуманітарної допомоги Італії, Узбекистану, Зімбабве, Мадагаскару та близько 30 іншим африканським країнам, окрім стандартних препаратів, Китай надавав і ті, які застосовувалися винятково в межах ТКМ. Окрім того, китайські посольства також пропагували застосування ТКМ для лікування COVID-19 на їхніх офіційних вебсайтах [13]. Окрім того, ВООЗ була втягнута в суперечки після того, як видалила попередження про небезпеку використання засобів традиційної медицини для лікування COVID-19 зі своїх англомовних і китайськомовних рекомендацій. Очевидно, таким чином Китай намагався зобразити ТКМ як ефективний засіб проти коронавірусу та збільшити довіру в іноземної громадськості до цього виду медицини.

Багато культурних і спортивних заходів, таких як Олімпійські ігри 2008 та 2022 р. і Всесвітня виставка Експо 2010 р., також вважаються хорошими прикладами побудови позитивного міжнародного іміджу й репутації Китаєм. Проводячи Олімпійські ігри 2008 р. в Пекіні, Китай хотів продемонструвати одночасно свою культурну спадщину та економічну могутність, таким чином зробивши Китай частиною міжнародного співтовариства. Навіть офіційне гасло події, а саме «Один світ, одна мрія», пропагувало концепцію «гармонійного світу», яку в ті роки так активно підтримував Ху Цзіньтао. Ще одне обґрунтування проведення Олімпійських ігор у Китаї полягало в тому, щоб надіслати повідомлення іншим країнам Східної Азії про те, що статус КНР зростає та вони на шляху до того, щоб стати претендентом на роль регіонального лідера. Проведення Олімпійських ігор 1964 та 1988 рр. в Японії та Республіці Корея, державах які також швидко зростали, стало своєрідним викликом для Китаю, який

хотів продемонструвати для регіону свою значимість [14, с. 5]. Подібну мету ставив уряд КНР, проводячи Світову виставку 2010 р. в Шанхаї.

Олімпійські ігри 2022 р. були радше нагадуванням міжнародній спільноті, передусім країнам Заходу, про регіональне лідерство та глобальні прагнення Китаю, адже відбувалися вони на фоні бойкоту зі сторони США, Великобританії, Канади та Австралії через порушення Китаєм прав людини, зокрема прав уйгурського населення. Як відомо, китайсько-американські відносини значно погіршилися після президентства Дональда Трампа, тому проведення такої масштабної події, окрім привернення уваги міжнародної спільноти до Китаю, могло означати демонстрацію його образу як світової держави. Гаслом події стало «Разом заради спільного майбутнього», що може бути посиланням на амбітний проєкт Сі Цзіньпіна «Один пояс, один шлях», який покликаний об'єднати країни світу в одну інфраструктурну мережу під лідерством КНР.

Третьою ціллю публічної дипломатії КНР є створення образу Китаю як економічно потужної держави, вигідного партнера та покращення сприйняття Пекіну, використовуючи економічні ресурси. Зазначимо, що поняття «економічна дипломатія» має два визначення. Перше – це використання державою економічних ресурсів для впливу на інші країни, наприклад, через санкції, підкупи, кредити, інвестиції, фінансову допомогу тощо. Друге – це застосування ресурсів держави для впливу на населення іноземних держав із метою покращення свого іміджу й сприйняття. У рамках дослідження термін «економічна дипломатія» використовується саме в другому значенні.

Економічна дипломатія КНР як структурний елемент публічної дипломатії цієї держави реалізується переважно через програму «Один пояс, один шлях» (ОПОШ), запущену за ініціативи Сі Цзіньпіна 2013 р., що ставить перед собою завдання утворення великого об'єднаного ринку, економічної та культурної інтеграції, побудови об'єктів інфраструктури (портів, залізниць, доріг, складів) для збільшення обміну товарів. Програма охоплює близько 140 країн світу, переважно Азії й Африки, у той час як на Заході вона отримує в кращому випадку відмову. Більшість держав-членів ОПОШ є також представниками так званого Глобального Півдня, який із Китаєм об'єднують спільні цінності: антиколоніалізм, постколоніальна солідарність, боротьба з гегемонією та ресентимент стосовно країн Заходу. Однак Китай із державами Глобального Півдня єднає ще один фактор, а саме його потреба в природних ресурсах, на які так багаті держави цього об'єднання і які готові їх віддати в обмін на інвестиції й кредити, які Китай охочий надати.

Країни Африки є активними реципієнтами китайських позик та інвестицій. Наприклад, 2017 р. Китай уклав близько 3,5 млрд дол. США в будівництво залізниці, що зв'язала порт Джибуті з Ефіопією. Окрім того, Джибуті як держава, на території якої розміщена китайська військова база, та держава з важливим геостратегічним положенням поблизу Баб-ель-Мандебської протоки також отримала значну частку китайських інвестицій у рамках програм ОПОШ – близько 14,4 млрд дол. США [15, с. 21]. У сусідній Ефіопії підпорядкована уряду КНР Китайська компанія будівництва комунікації (CCCC) займається 700-мільйонним проєктом із розбудови інфраструктури в Аддис-Абебі, зведенням мосту через річку Абай (Блакитний Ніл), побудовою найбільшого стадіону в країні та іншими проєктами. В Анголі китайські фірми брали участь у фінансуванні будівництва доріг по всій країні сумарною протяжністю 20 тис. км, а знову ж таки державна компанія «Національна хімічна інженерія Китаю» профінансувала будівництво нафтопереробного заводу в місті Лобіту об'ємом 200 тис. барелів на день [16]. Це лише окремі випадки інфраструктурних проєктів КНР у країнах Африки, адже подібні проєкти наявні майже у всіх державах цього континенту.

Загалом, із 9049 проєктів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) Китаю 643 були реалізовані в Африці. Загальна вартість цих проєктів становить близько 150 млрд дол. США., а кількість робочих місць які вони створили, сягає близько 325 тис. Отже, на Африку припадає близько 7 % китайських проєктів, 15 % інвестованих коштів і 13 % робочих місць, створених китайськими ПІІ із 2003 по 2024 рр. [17]. Причини того, чому для дослідження взято саме Африканський континент, – невелика кількість або повна відсутність політичних конфліктів між державами цього регіону й КНР, що важливо для дослідження рівня сприйняття Китаю населенням держав-партнерів програми ОПОШ саме крізь призму економічної дипломатії.

Звичайно, Китай переслідує свої власні цілі, інвестуючи в інфраструктуру та видобуток корисних копалин бідних країн і надаючи їм кредитні позики. Але для звичайних громадян економічна діяльність Китаю проявляється в будівництві доріг й інших транспортних мереж, розвитку промислових та сільськогосподарських зон, удосконаленні енергетичних систем, розширенні можливостей ІКТ, появі нових робочих місць й інших переваг китайських проєктів в Африці, а доступність китайської продукції, як-от смартфонів та іншої електроніки, сприяє інформатизації. Усе це уможливлює покращення образу Китаю в країнах, зазначених вище (табл. 1).

Таблиця 1

Населення азійських держав-членів ОПОШ, які ставляться позитивно до Китаю, за 2024 р. (у відсотках)*

Малі	Буркіна-Фасо	ДР Конго	Нігерія	Намібія	Ліберія	Кенія	Єгипет	Камерун	Бенін
69	70	65	76	58	81	69	73	74	69

**Складено автором за: [18].*

Як бачимо, відсоток населення, який ставиться позитивно до Китаю, є доволі значним, а частка держав із показником понад 50 % ще більша, що свідчить про те, що майже кожен другий африканець ставиться позитивно до КНР. Серед основних причин такої задоволеності Китаєм – розвиток інфраструктури та дешева ціна на китайську продукцію. Позитивне сприйняття КНР також підсилюється наявністю китайських медіа в цьому регіоні, насамперед «Сіньхуа» й CGTN Africa, які через низький рівень медіаграмотності населення в регіоні мають можливість доповнити образ Китаю як великого друга Африки. Утім, незважаючи на зусилля публічної дипломатії КНР, значна частина населення країн Заходу все ще має глибоко вкорінене ідеологічне упередження щодо Китаю, що через свою агресивну політику в Східній Азії, систематичне порушення прав людини, наявність ядерної зброї й значних людських ресурсів уселяє страх і невизначеність щодо політики цієї держави. На тлі війни в Україні та негласної підтримки Китаєм агресора в цій війні й китайсько-американського суперництва перед китайською публічною дипломатією постало нелегке завдання підтримки образу «миролюбивого Китаю» в очах міжнародної спільноти.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасна публічна дипломатія КНР ставить перед собою три основні цілі: 1) спростування наративу «теорій китайської загрози» та створення образу держави як мирної й стабільної країни, яка прагне лише співпраці та гармонії в міжнародних відносинах; 2) популяризація елементів китайської культури серед іноземної громадськості для формування іміджу культурно багатої держави; 3) формування позитивного сприйняття Китаю в населення інших країн, використовуючи економічні ресурси й створення

образу вигідного економічного партнера. Для досягнення першої цілі Китай сформував стратегії «мирного розвитку» та «гармонійного світу», які мали продемонструвати міжнародній спільноті, що Китай не становить загрози для миру й безпеки у світі, а прагне лише співпраці, для чого застосовано державні новинні агентства типу CGTN або «Сіньхуа», які, працюючи на іноземну аудиторію, покликані доносити «правильну» інформацію про Китай, уникаючи тем, які можуть зашкодити іміджу Китаю. Для досягнення другої цілі КНР удається до розвитку культурних програм по типу Інституту Конфуція або Культурного центру Китаю, що займаються ознайомленням іноземної громадськості з культурою та мовою Китаю й сприяють збільшенню зацікавленості культурою Китаю загалом. Окрім того, велику увагу приділяють китайській кухні, про що свідчить програма «План розвитку китайської кухні», китайській традиційній медицині, котру КПК намагається зрівняти із західною і яку Китай так активно намагався пропагувати під час пандемії COVID-19; а також подіям світового масштабу, як-от Олімпійські ігри 2008 та 2022 рр. й Експо 2010, які були використані для демонстрації економічної потужності КНР. Третьої цілі своєї публічної дипломатії Китай прагне досягнути здебільшого в рамках ініціативи «Один пояс, один Шлях». Інвестуючи в держави-партнери та реалізовуючи інфраструктурні проєкти, Китай надає робочі місця, покращує інфраструктуру й створює образ друга, тим самим покращуючи своє сприйняття серед звичайного населення.

Подальше дослідження цієї теми є перспективним у зв'язку з появою нових викликів для Китаю, наприклад сучасне китайсько-американського протистояння, та вивченням можливої реакції китайської публічної дипломатії на ці виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Xuewu, G. (2005). China's Choice for "Peaceful rise": The Emergence of Realistic Nationalism and its Implications for the Taiwan Issue. *5th Europe-Northeast Asia Forum: German Institute for International and Security Affairs,* p. 6. Retrieved from URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/projekt_papiere/Gu2005_ChinaPeacefulRise_ks.pdf

2. The State Council the People's Republic of China (2014). China's Peaceful Development. Retrieved from: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm

3. Dongnu, Guo (2023). Revealing China's Soft Power Narratives in State-Owned Media: A Content Analysis. *Chinese Journal of International Review: World Scientific Publishing, Singapore,* vol. 5, No. 2, p. 25. Retrieved from URL: https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/S2630531323500087?srsltid=AfmBOooHHza1hi0jIvJSHS7YV1qV2JZlZvqKiR4_0I9A4lZ0UKTYK23N

4. Coda story (2022). How China became a global disinformation superpower. Retrieved from URL: https://www.codastory.com/disinformation/kurlantzick-book-china-global-media-offensive/

5. Zhang, X. (2009). Chinese State Media Going Global. *East Asian policy:* National University of Singapore, Singapore, p. 42–50. Retrieved from URL: https://research.nus.edu.sg/eai/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/Vol2No1_ZhangXiaoling.pdf

6. China daily (2014). China to promote cultural soft power. Retrieved from URL: https://www.chinadaily.com.cn/china/2014-01/01/content_17208354.htm

7. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (2018). Confucius Institutes. Retrieved from URL: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/confucius_institutes.pdf

8. The Chronicle of Higher Education (2023). Latitudes: Political pressures and funding threats led to a wave of Confucius Institute closures. Retrieved from URL: https://www.chronicle.com/newsletter/latitudes/2023-11-01

9. Wang, M. (2024). Chinese Cultural Diplomacy in the 21st Century: The China Cultural Centre Project. Aalborg University, Denmark, p. 262. Retrieved from URL: https://flex.flinders.edu.au/file/d8b6357d-4317-4e1c-a14d-2881592747e1/1/Wang2024_LibraryCopy.pdf

10. Cice (2025). China-Foreign Cultural Exchange Center, Overseas Cultural Facilities Construction and Management Center of the Ministry of Culture and Tourism. Retrieved from URL: https://cice.org.cn/portal/site/zongzhan/bsc/bsc.jsp

11. Xinhua net (2016). Improving "soft power" through "food" power. Retrieved from URL: http://www.xinhuanet.com/politics/2016-01/20/c_128645806.htm

12. Seo, C., Fillebrown, C. (2024). Enhancing China's Soft Powers with Traditional Chinese Medicine and Global Healthcare Integration. *Journal of Student research:* Bergen County Academies. Hackensack, vol. 13, № 1, p. 8. Retrieved from URL: https://www.researchgate.net/publication/382950825_Enhancing_China's_Soft_Powers_with_Traditional_Chinese_Medicine_and_Global_Healthcare_Integration

13. Council on Foreign Relations (2020). Traditional Chinese Medicine: A Cure for China's Soft Power Woes? Retrieved from URL: https://www.cfr.org/blog/traditional-chinese-medicine-cure-chinas-soft-power-woes

14. Jeong, J., Grix, J., Grix, L. (2024). The role of sports mega-events in China's unique soft power strategy. *Humanities and Social Sciences Communications,* № 11, p. 9. Retrieved from URL: https://www.nature.com/articles/s41599-024-04116-9#citeas

15. Піляєв, І. (2024). Сучасна економічна дипломатія КНР у відносинах із країнами, що розвиваються (на прикладі регіону Африканського рогу). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка,* № 1 (58). URL: https://intern.bulletin.knu.ua/article/view/2331/2814

16. China Global South (2023). New Chinese-Backed Refinery Could Help Angola Shift From Importing Petroleum Products to Becoming an Exporter. Retrieved from URL: https://chinaglobalsouth.com/2023/06/15/new-chinese-backed-refinery-could-help-angola-shift-from-importing-petroleum-products-to-becoming-an-exporter/

17. Paterson, S. (2024). How much of China's investment into Africa is real? Retrieved from URL: https://www.hinrichfoundation.com/research/article/fdi/how-much-of-china-investment-into-africa-is-real/

18. Asia Society Policy Institute (2025). Global Public Opinion on China. Retrieved from URL: https://asiasociety.org/policy-institute/global-public-opinion-china

REFERENCES

1. Xuewu, G. (2005). China's Choice for "Peaceful rise": The Emergence of Realistic Nationalism and its Implications for the Taiwan Issue. *5th Europe-Northeast Asia Forum: German Institute for International and Security Affairs,* p. 6. Retrieved from URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/projekt_papiere/Gu2005_ChinaPeacefulRise_ks.pdf (in English).

2. The State Council the People's Republic of China (2014). China's Peaceful Development. Retrieved from: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm (in English)/

3. Dongnu, Guo (2023). Revealing China's Soft Power Narratives in State-Owned Media: A Content Analysis. *Chinese Journal of International Review:* World Scientific Publishing, Singapore, vol. 5, No. 2, p. 25. Retrieved from URL: https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/S2630531323500087?srsltid=AfmBOooHHza1hi0jIvJSHS7YV1qV2JZlZvqKiR4_0I9A4lZ0UKTYK23N (in English).

4. Coda story (2022). How China became a global disinformation superpower. Retrieved from URL: https://www.codastory.com/disinformation/kurlantzick-book-china-global-media-offensive/ (in English).

5. Zhang, X. (2009). Chinese State Media Going Global. *East Asian policy:* National University of Singapore. Singapore, p. 42–50. Retrieved from URL: https://research.nus.edu.sg/eai/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/Vol2No1_ZhangXiaoling.pdf (in English).

6. China daily (2014). China to promote cultural soft power. Retrieved from URL: https://www.chinadaily.com.cn/china/2014-01/01/content_17208354.htm (in English).

7. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (2018). Confucius Institutes. Retrieved from URL: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/confucius_institutes.pdf (in English).

8. The Chronicle of Higher Education (2023). Latitudes: Political pressures and funding threats led to a wave of Confucius Institute closures. Retrieved from URL: https://www.chronicle.com/newsletter/latitudes/2023-11-01 (in English).

9. Wang, M. (2024). Chinese Cultural Diplomacy in the 21st Century: The China Cultural Centre Project. Aalborg University, Denmark, p. 262. Retrieved from URL: https://flex.flinders.edu.au/file/d8b6357d-4317-4e1c-a14d-2881592747e1/1/Wang2024_LibraryCopy.pdf (in English).

10. Cice (2025). China-Foreign Cultural Exchange Center, Overseas Cultural Facilities Construction and Management Center of the Ministry of Culture and Tourism. Retrieved from URL: https://cice.org.cn/portal/site/zongzhan/bsc/bsc.jsp (in English).

11. Xinhua net (2016). Improving "soft power" through "food" power. Retrieved from URL: http://www.xinhuanet.com/politics/2016-01/20/c_128645806.htm (in English).

12. Seo, C., Fillebrown, C. (2024). Enhancing China's Soft Powers with Traditional Chinese Medicine and Global Healthcare Integration. *Journal of Student research*: Bergen County Academies. Hackensack, vol. 13, №1, p. 8. Retrieved from URL: https://www.researchgate.net/publication/382950825_Enhancing_China's_Soft_Powers_with_Traditional_Chinese_Medicine_and_Global_Healthcare_Integration (in English).

13. Council on Foreign Relations (2020). Traditional Chinese Medicine: A Cure for China's Soft Power Woes? Retrieved from URL: https://www.cfr.org/blog/traditional-chinese-medicine-cure-chinas-soft-power-woes (in English).

14. Jeong, J., Grix, J., Grix, L. (2024). The role of sports mega-events in China's unique soft power strategy. *Humanities and Social Sciences Communications,* № 11, p. 9. Retrieved from URL: https://www.nature.com/articles/s41599-024-04116-9#citeas (in English).

15. Pilyaev, I. (2024). Sychasna ekonomichna dyplomatiya KNR u vidnosynah iz krainamy, shcho rozvyvaiutsya (na prykladi regionu Afrykanskoho rohu). *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka,* №1(58). Retrieved from URL: https://intern.bulletin.knu.ua/article/view/2331/2814 (in Ukrainian).

16. China Global South (2023). New Chinese-Backed Refinery Could Help Angola Shift From Importing Petroleum Products to Becoming an Exporter. Retrieved from URL: https://chinaglobalsouth.com/2023/06/15/new-chinese-backed-refinery-could-help-angola-shift-from-importing-petroleum-products-to-becoming-an-exporter/ (in English).

17. Paterson, S. (2024). How much of China's investment into Africa is real? Retrieved from URL: https://www.hinrichfoundation.com/research/article/fdi/how-much-of-china-investment-into-africa-is-real/ (in English).

18. Asia Society Policy Institute (2025). Global Public Opinion on China. Retrieved from URL: https://asiasociety.org/policy-institute/global-public-opinion-china (in English).

Матеріал надійшов до редакції 06.06.2025 р.

УДК 94(477.64:4)"2002/2025":[327.82:341.82]

Руслан Шиханов,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Запорізький національний університет,
ars.720427@gmail.com,
ORCID ID: 0009-0000-9477-1719,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-204-253

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЧЕСНИХ КОНСУЛЬСТВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ (2002–2025 рр.)

У статті на підставі відкритих джерел досліджено процес створення та особливості функціонування почесних (нештатних) консульств іноземних держав на території Запорізької області України.

Установлено, що в Запорізькій області впродовж 2002–2025 рр. функціонували чотири почесних консульства: Болгарії (2002–2022), Казахстану (2006–2017), Австрії (із 2017) та Латвії (із 2019).

© *Шиханов Р., 2025*

Визначено ініціаторів відкриття консульств, тривалість цього процесу й ключові етапи їх інституалізації.
Окреслено межі консульських округів почесних консульств, що діяли в Запорізькій області.
Наведено біографічні довідки осіб, які обіймали посади почесних консулів.
Визначено ключові сфери роботи почесних консульств та їх внесок у розвиток міждержавних відносин на регіональному рівні, а саме: 1) налагодження двосторонніх міжрегіональних економічних зв'язків і залучення інвестицій; 2) комунікація з Послами держави акредитації та її вищим керівництвом; 3) взаємодія з керівництвом регіональних органів влади й місцевого самоврядування консульського округу задля розробки та реалізації проєктів двостороннього міжрегіонального партнерства; 4) культурна дипломатія (проведення фестивалів національних культур, театральних і музичних подій, установлення пам'ятників видатним діячам, видання історичних праць); 5) освітнє співробітництво, яке включає налагодження партнерства між закладами освіти Запорізької області й іноземних держав, підтримку модернізації освітнього процесу (надання сучасного обладнання, участь в акредитації освітніх програм та проведення гостьових лекцій); 6) благодійна допомога медичним і соціальним установам регіону та малозахищеним категоріям громадян; 7) гуманітарна допомога під час війни, що охоплює організацію доставки й розподілу гуманітарних вантажів в умовах російської повномасштабної агресії.
Наведено кейси реалізації кожного з цих напрямів у роботі почесних консульств у Запорізькій області.
Ключові слова: Австрія, Болгарія, Запоріжжя, Запорізька область, міжнародні відносини, Казахстан, Латвія, почесний консул, Україна.

Ruslan Shykhanov,
Zaporizhzhia National University,
ORCID ID: 0009-0000-9477-1719

CREATION AND ACTIVITY OF HONORARY CONSULATES OF FOREIGN STATES IN THE ZAPORIZHZHIA REGION (2002–2025)

The article, based on open sources, examines the process of establishing and the key features of the functioning of honorary (non-staff) consulates of foreign states in the Zaporizhzhia region of Ukraine. It is established that between 2002 and 2025, four honorary consulates operated in the region: Bulgaria (2002–2022), Kazakhstan (2006–2017), Austria (since 2017), and Latvia (since 2019). The study identifies the initiators of the consulates' establishment, the duration

of the process, and the key stages of their institutionalization. It also outlines the boundaries of the consular districts of the honorary consulates operating in the Zaporizhzhia region and provides biographical notes on individuals who have held the position of honorary consul.
The key areas of activity of the honorary consulates and their contributions to the development of interstate relations at the regional level have been identified, namely: 1) establishing bilateral interregional economic ties and attracting investments; 2) maintaining communication with the Ambassadors of the accrediting state and its top leadership; 3) interacting with the leadership of regional authorities and local governments within the consular district to develop and implement bilateral interregional partnership projects; 4) promoting cultural diplomacy through national cultural festivals, theatrical and musical events, the erection of monuments to notable figures, and the publication of historical works; 5) fostering educational cooperation by establishing partnerships between educational institutions in the Zaporizhzhia region and foreign countries, supporting the modernization of the educational process (e.g., providing modern equipment, participating in the accreditation of educational programs, and conducting guest lectures); 6) providing charitable assistance to medical and social institutions, as well as to underprivileged citizens; 7) organizing the delivery and distribution of humanitarian aid during the war in response to Russia's full-scale aggression. The article presents specific cases illustrating the implementation of each of these areas in the activities of honorary consulates in the Zaporizhzhia region.
Key words: Austria, Bulgaria, international relations, honorary consul, Kazakhstan, Latvia, Ukraine, Zaporizhzhia, Zaporizhzhia region.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасній практиці міжнародних відносин разом з інститутом штатних або кадрових консулів активно використовується інститут нештатних або почесних консулів. На сьогодні інститут почесних консулів іноземних держав в Україні має чітке регулювання та різноманітну практику. Зазвичай почесні консули призначаються до інших держав із метою сприяння розвитку торгових, економічних, правових, туристичних, екологічних, науково-технічних, інформаційних, культурних, гуманітарних й освітніх зв'язків між акредитуючою державою та державою перебування, а також налагодженню дружніх відносин між ними іншим чином і захисту (на території визначеного консульського округу) прав та інтересів фізичних і юридичних осіб держави, що їх акредитує.

Станом на 1 листопада 2004 р. в Україні акредитовано 41 почесне консульство іноземних держав [1, с. 48], на 2011 р. – 66 [2, с. 1024–1034], на 2019 р. – 95 [3, с. 5], на 2021 р. – 131 [4, с. 39].

Незважаючи на тривалий час функціонування інституту почесних консулів іноземних держав в Україні, питання аналізу передумов та мотивації їх створення, процесу організації консульств, характеристика діяльності й внеску конкретних почесних консулів у розвиток двосторонніх міжрегіональних відносин як у кожному окремому регіоні нашої держави, так і в Україні в цілому ще не набули системного характеру. Тому сьогодні відчувається гостра потреба в спеціальних працях щодо дослідження вищезазначених питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти діяльності інституту почесних консулів іноземних держав в Україні неодноразово ставали предметом наукових досліджень українських істориків, політологів-міжнародників, правників, а також публікацій у ЗМІ.

Серед праць українських істориків можна виділити роботи Т. О. Грачевської [5–6] щодо характеристики правового статусу й основних напрямів діяльності почесних консульств іноземних держав в Україні, а також ролі почесних консульств у двосторонньому співробітництві країн. У дослідженні політологів-міжнародників К. В. Балабанова та М. В. Трофименка [7] проаналізовано сутність інституту почесних консулів, історію його розвитку, нормативне забезпечення діяльності почесних консулів, використання цього інституту в різних країнах, зокрема в Україні, порядок призначення на посаду почесного консула, права, привілеї й імунітети, якими він володіє. Дослідження українських правників Н. М. Корелової [8], С. В. Лозінської [9], О. А. Мірошниченко [10], М. Г. Окладної, Ю. І. Тараніченко та В. О. Чуйко [11] стосувалося загального аналізу регулювання інституту почесних консулів у міжнародному праві та національному законодавстві України, а також правових проблем функціонування цього інституту в Україні. Загальні питання діяльності почесних консулів іноземних держав в Україні й мотивацію набуття цього статусу українськими політиками та бізнесменами розглянуто в публікаціях В. Богатиря [12], М. Савчука [13] й С. Сидорова [14].

Щодо діяльності почесних консульств іноземних держав в окремих містах і регіонах України маємо лише декілька публікацій. У статті К. Балабанова [15] охарактеризовано діяльність Почесного генерального консульства Республіки Кіпр у м. Маріуполь, а в статті Т. Літераті [16] розкрито особливості роботи почесних консульств у Закарпатській області. Попри це, діяльність таких установ в інших регіонах України досі залишається поза увагою науковців, і нині ми змушені констатувати майже повну відсутність узагальнювальних досліджень за цією тематикою.

Мета дослідження – аналіз відкритих джерел і літератури для характеристики особливостей процесу створення та основних напрямів діяльності почесних консульств іноземних держав у Запорізькій області у 2002–2025 рр.

Основу джерельної бази нашого дослідження становлять матеріали з офіційних сайтів міністерств закордонних справ України, Австрії, Болгарії, Казахстану й Латвії; інформація з офіційних вебресурсів та сторінок у соціальних мережах почесних консульств іноземних держав у Запорізькій області; дані офіційних сайтів Запорізької обласної державної адміністрації, Запорізької обласної та міської рад; публікації в національних і регіональних ЗМІ; інтерв'ю з почесними консулами іноземних держав у Запоріжжі.

Методологія дослідження. Методологічний інструментарій дослідження охоплює сукупність підходів, принципів і методів, використання яких забезпечує отримання максимально об'єктивної, точної та систематизованої інформації щодо процесів і явищ, які аналізуються. У цій статті застосовано системний, діалектичний, структурно-функціональний та системно-генетичний підходи. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах багатофакторності, детермінізму, історизму, об'єктивності, системності й цілісності. Серед загальнологічних методів використано аналіз, синтез, індукцію, дедукцію та аналогію. Із методів теоретичного рівня застосовано абстрагування, ранжування, порівняння, узагальнення, а також історичний і системний аналіз. Комплексне використання зазначеного методологічного інструментарію дало змогу досягти поставленої мети й сформулювати обґрунтовані висновки.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Базовим нормативним документом, що регулює питання створення та діяльності почесних консульств, є *«Віденська конвенція про консульські зносини»* від 24 квітня 1963 р. (далі – Конвенція). Посада почесного консула офіційно закріплена в пункті 2 статті 1 Конвенції, а потенційні можливості, привілеї та імунітети почесного консула, який представляє іноземну державу в країні перебування, зафіксовані в статтях 58–68 розділу 3 цього документа. Стаття 68 Конвенції наголошує на факультативному характері інституту почесних консульських посадових осіб, через що рішення щодо погодження чи відхилення тієї чи іншої кандидатури приймаються державою перебування [17]. Діяльність в Україні почесних консулів іноземних держав й українських консулів у цих державах, крім вищезазначеної Конвенції, регулюється також низкою двосторонніх угод [18–23].

Повноваження почесних консулів іноземних держав в Україні регламентуються *«Положенням про почесних (нештатних) консульських посадових осіб іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими посадовими особами»*, затвердженим наказом Міністерства закордонних справ України 2007 р. [24] й оновленим у 2021 р. [25]. Держави, що акредитують почесних консулів, мають подібні національні нормативні акти, які визначають процедури їх призначення та відкликання, а також регламентують діяльність, права, обов'язки, привілеї й імунітети [26–31].

Визначаючи мотивацію держав у відкритті почесних консульств, ми стикаємось із певною поляризацією думок. Так, Б. Гуменюк зазначає, що більшість країн Європи «призначає почесних консулів у тих державах, де вже існують посольства та консульські установи із метою їх підсилення. Водночас зарубіжні держави використовують інститут почесних консулів як перший крок до забезпечення своєї дипломатичної або консульської присутності в певному регіоні» [32, с. 77]. Натомість В. Богатир вважає, що інколи роль почесних консулів в Україні «зводиться до комунікативної функції, коли вони стають лобістами держави, котра наділила їх додатковими перевагами, порівняно з іншими співгромадянами» [12]. Підтримує цю думку й М. Савчук, зазначаючи, що «посада Почесного консула в Україні відкриває широкі можливості та надає серйозні привілеї – недоторканність кореспонденції, архіву, особливі відносини з правоохоронними й силовими структурами, труднощі з проведенням обшуків у тих будівлях, на яких висять прапор іншої країни та табличка «Почесне консульство». Тому за отримання такої посади готові платити» [13]. С. Сидоров додає, що «статус почесного консула дає право на недоторканність машини з дипломатичними номерами, на якій пересувається консул, та на недоторканність його особистих речей і листування. Тому статусом почесного консула часто користуються різні бізнесмени для прикриття свого бізнесу» [14].

Процедура призначення та початку діяльності почесного консула включає такі кроки: 1) отримання *консульського патенту* – письмового повноваження від Міністерства закордонних справ, яке призначає почесного консула. У цьому документі вказується повне прізвище та ім'я, громадянство почесного консула, клас, до якого він належить, консульський округ і місцезнаходження консульської установи. *Консульський округ,* що відводиться почесному консулові для виконання консульських функцій, визначається Міністерством закордонних справ акредитуючої держави за погодженням із державою перебування; 2) одержання від держави перебування *екзекватури* – дозволу на виконання консулом

своїх функцій, після отримання якого консул може приступати до виконання своїх функцій; 3) *організація роботи* почесного консульства, яка зазвичай проводиться почесним консулом за свій рахунок (за свою діяльність почесний консул не отримує винагороду від акредитуючої країни) [7, с. 12].

У період із 2002 по 2025 рр. у Запорізькій області створено та функціонувало чотири почесні консульства іноземних держав: трьох європейських (Австрії, Болгарії й Латвії) та однієї азійської (Казахстану).

Першим іноземним консульством, яке розпочало свою діяльність у Запорізькій області в зазначений період, було **Почесне консульство Республіки Болгарія в м. Донецьк** (із консульським округом у Донецькій, Запорізькій і Луганській областях). Особливе значення в складі округу належало саме Запорізькій області, що пояснюється низкою факторів, насамперед наявністю в області великої болгарської національної громади (27 764 чол. за переписом 2001 р.), яка була другою за чисельністю в Україні, після Одеської області (для порівняння: у Донецькій області тоді проживало 4833 болгар, а в Луганській – 1625). Крім того, із 1998 р. між Запорізькою й Бургаською областю (Болгарія) діяла Угода про торгово-економічне, наукове та культурне співробітництво й були наявні сталі зв'язки. До цього додався ще один фактор (який потрібно було оперативно вирішувати), а саме візовий режим, установлений Болгарією у 2001 р., який значно ускладнив бізнесові, робочі та туристичні поїздки до цієї країни представників болгарських громадських організацій Запорізької області.

Перша офіційна комунікація новопризначеного почесного консула Республіки Болгарія в м. Донецьку Івана Аврамова з керівництвом Запорізької області відбулася 23 березня 2001 р. (на цей момент він ще не отримав екзекватуру). Цього дня голова Запорізької обласної ради Володимир Березовський зустрівся з повноважним міністром Посольства Болгарії в Україні Іваном Паровим, консулом Іваном Аврамовим і головою Запорізького обласного товариства болгарської культури (далі – ЗОТБК) Василем Мітковим. Як повідомляли ЗМІ, зустріч пройшла «в теплій дружній атмосфері і стала першою віхою напередодні відкриття в Запоріжжі представництва Почесного консульства Болгарії» [33].

Аврамов Іван Іванович народився 02.09.1965 (с. Калчева, Болградський район, Одеська область) у болгарській родині; дружина – Олена Володимирівна; дочка – Марія. Освіта – Одеський інститут народного господарства (1988), економіст. Із 1988 р. займався кооператорством, шукаючи канали виходу експорту сировини через різні спільні підприємства. На початку 1990-х – експортував за кордон чорний і кольоровий

металобрухт. У другій половині 1990-х – переїздить на Донеччину, де стає заступником президента з економіки НВП «Алві-Інвест» (яке належало Юрію Іванющенку й займалося торгівлею широкою номенклатурою товарів – від коксу до взуття). Із 2004 р. – президент ЗАТ «Луганська вугільна компанія» [34]. За станом на 2009 р. в рейтингу українського журналу «Фокус» – «Топ-150 найбагатших людей України» – І. Аврамов займав 83 сходинку, а його статки оцінювались у 65,3 млн доларів США [35]. Він був співвласником ЗАТ «Донбасхолдинг», а сфера його інтересів розповсюджувалася на вугільну промисловість, транспорт і виноробство [36]. На 2013 р. експерти «Фокусу» оцінили капітал президента венчурного фонду «Нові технології» І. Аврамова у більш ніж 350 млн. доларів США, і він обіймав 45 сходинку в рейтингу «Топ-200 найбагатших людей України» [37]. Тривалий час І. Аврамов уходив до «орбіти впливу» народного депутата від Партії регіонів Ю. Іванющенка, якого вважали «гаманцем сім'ї В. Януковича» [38]. Бізнес-інтереси Ю. Іванющенка та І. Аврамова поширювались і на Одеську область: у 2011 р. підконтрольна їм англійська фірма *Parrox Corporation Ltd* придбала 28 % ТОВ «Промтоварний ринок» (відомий одеський «Промринок 7-й кілометр»). Обох бізнес-партнерів вважали монополістами у сфері продажу алкоголю в Україні: «Вони удвох контролюють єдиного виробника спирту в Україні – державний концерн «Укрспирт» (І. Аврамов також був власником Болградського виноробного заводу) [39]. Нагороджений болгарським орденом «Мадарски конник» І ступеня (2001) та знаками «Шахтарська слава» І–ІІІ ступенів. Почесний громадянин м. Антрацит.

У березні 2002 р. Іван Аврамов звернувся до Запорізького міського голови Олександра Поляка з клопотанням щодо передачі в оренду занедбаної двоповерхової будівлі на острові Хортиця – так званого «Будинку Преображенського», зведеного в 1948 р., – Почесному консульству Болгарії в м. Донецьк. Попередній орендар цієї будівлі протягом багатьох років використовував його як склад. Виконком Запорізької міськради підтримав клопотання почесного консула й 27 травня 2002 р. погодив передачу вищезазначеної двоповерхової будівлі в оренду з подальшою її реконструкцією під триповерховий офіс Почесного консульства Республіки Болгарія. Посприяв прийняттю цього рішення колишній Надзвичайний і Повноважний Посол України в Болгарії (у 1993–1998 рр.), уродженець Запорізької області Олександр Воробйов. Він нагадав, що Посольство України в Болгарії було збудоване в найпрестижнішому районі поруч із резиденцією Президента, а коли виникла потреба у відкритті консульства України у м. Варна, там було виділено історичну споруду, яку болгари

відремонтували за власний кошт. Маючи на руках договір оренди будівлі, консул Іван Аврамов нарешті одержав 1 листопада 2002 р. екзекватуру від Міністерства закордонних справ України про акредитацію Почесного консульства Республіки Болгарія в м. Донецьку (із консульським округом у Донецькій, Запорізькій і Луганській областях). Проєкт реконструкції орендованої Консульством будівлі затверджено Головним управлінням архітектури й містобудування виконкому Запорізької міськради в липні 2003 р. Саму реконструкцію болгари виконували власним коштом (вартість робіт із реконструкції й облаштування офісу на той час становила майже півтора мільйона гривень) [40].

Відзначимо, що категорично проти реконструкції зазначеної будівлі на заповідному о. Хортиця тоді виступила місцева громадська організація «Захистимо Хортицю!». Не знайшовши розуміння в міській раді, вона звернулась із відповідним листом до Верховної Ради України. В офіційній відповіді Верховної Ради повідомлялося, що низка комітетів парламенту й МЗС України вважали рішення Запорізької міської ради щодо оренди та реконструкції будинку під консульство передчасним і неправомірним. Водночас з'ясувалося, що МЗС Болгарії офіційно не зверталося до МЗС України з проханням про розміщення свого Почесного консульства на о. Хортиця. Після публікації в місцевій пресі вищезгаданих офіційних відповідей зі столиці всі документи щодо спорудження будівлі Почесного консульства були вилучені місцевою прокуратурою, яка мала проаналізувати ситуацію та зробити висновки щодо законності будівництва. Але офіційних повідомлень щодо результатів цієї перевірки так і не опубліковано.

Позицію болгарською сторони з цього питання озвучив тоді голова ЗОТБК Василь Мітков, який (станом на 2004 р.) був представником почесного консула Івана Аврамова: «Усі роботи виконувалися за затвердженим проєктом, із дотриманням усіх юридичних норм і правил. На цій ділянці острова дозволена господарська діяльність, поряд розташовані житлові будинки, турбаза, муніципальний театр. Стару, давно занедбану будівлю ми знесли, вивезли багато сміття, звели нову, що у цьому поганого? Іван Аврамов, якому доручено бути Почесним консулом Республіки Болгарія, живе у Донецьку. Його повноваження поширюються на Донецьку, Запорізьку та Луганську області. У регіоні лише у минулому році видано 50 тисяч віз до Болгарії. А, оскільки у Запорізькій області мешкає 30 тисяч болгар, є потреба відкрити тут окреме представництво» [41].

Офіс запорізького представництва Почесного консульства Республіки Болгарія в м. Донецьку почав офіційно функціонувати в м. Запоріжжі на о. Хортиця з 2005 р. і з цього часу, за словами В. Міткова, консульство

активно включилося в роботу з відродження культури й традицій болгар Запорізької області [42, с. 165].

Загалом, у діяльності Почесного консульства Болгарії в Запорізькій області можна виокремити два періоди: перший (2002–2014 рр.), коли консульство очолювала Іван Аврамов, та другий (2017–2022 рр.) – під керівництвом Сергія Желєва.

Саме в перший період діяльності Почесного консульства його центр перенесено з м. Донецька до м. Запоріжжя, що, відповідно, вплинуло на його офіційну назву. Станом на квітень 2013 р. в офіційному довіднику МЗС України воно вже значилося як «Почесне консульство Республіки Болгарія в м. Запоріжжя». Там же вказано адресу його канцелярії: м. Запоріжжя, о. Хортиця, будинок 55 [43, с. 25]. У травні 2013 р. виконавчий комітет Запорізької міської ради (на той час міським головою був Олександр Сін), розглянувши звернення Почесного консульства Республіки Болгарія в Україні від 08.06.2012 №6/8, ухвалив рішення передати йому на 10 років будівлю, яку консульство раніше орендувало, «для виконання місії Почесного консульства Республіки Болгарії в Україні». Згідно з договором позички, це відбулося фактично на безоплатній основі [44].

Основними напрямами діяльності Почесного консульства в першій період його функціонування, які можна відстежити за відкритими джерелами, були такі: 1) комунікація з Послами держави акредитації та її вищим керівництвом; 2) взаємодія з керівництвом регіональних органів влади й органів місцевого самоврядування консульського округу для розробки та реалізації проєктів двостороннього міжрегіонального партнерства; 3) реалізація різнопланових культурних проєктів на території консульського округу; 4) сприяння налагодженню співпраці між освітніми закладами двох країн і допомога в модернізації та вдосконаленні освітнього процесу в навчальних закладах регіону.

Конкретними прикладами реалізації двох перших напрямів роботи була постійна комунікація консула з болгарськими високопосадовцями, Послами Болгарії в Україні, головами Запорізької обласної державної адміністрації (далі – ЗОДА) та обласної ради, міськими й сільськими головами Запорізької області – для вирішення поточних питань діяльності консульства та налагодження міжрегіонального болгарсько-українського співробітництва. Культурний напрям роботи консула позначився системною фінансовою підтримкою, із його боку, фольклорних колективів і проведенням численних фестивалів болгарської культури, відзначенням національних болгарських свят, установленням у Запорізькій області пам'ятників Христо Ботеву в с. Ботієве Приазовського району (2005) і

Василю Левському в м. Бердянську (2007), пам'ятної дошки хану Аспаруху (2010) у м. Запоріжжі, виданням серії книг з історії та культури болгар у Запорізькій області й Україні [45]. Модернізація освітнього процесу, насамперед у тих навчальних закладах регіону, де викладали болгарську мову, відбувалася з ініціативи консула та фінансової підтримки з боку уряду Болгарії. Модернізація передбачала надання сучасного обладнання й безпосередню участь болгарських освітян у вдосконаленні навчального процесу.

Майже трирічна перерва в діяльності консульства з 2014 по 2017 рр. була зумовлена звільненням Іван Аврамова з посади консула у 2014 р. й затягнутою на три роки процедурою призначення його наступника. Причиною звільнення консула стала інформація в ЗМІ про те, що після перемоги Революції гідності, анексії Криму Росією та початку російсько-української війни фірми, пов'язані з Аврамовим, могли бути причетними до фінансування проросійських бойовиків на Донбасі [46]. З огляду на це міністр закордонних справ Болгарії Даніель Мітов заявив, що Іван Аврамов не може залишатися почесним консулом, оскільки він працює проти України та завдає шкоди іміджу Болгарії. У жовтні 2014 р. болгарський уряд ухвалив рішення щодо його звільнення, що позбавило Аврамова консульського імунітету й «відкрило українській владі можливість провести повноцінне розслідування щодо його діяльності» [47].

Плани стосовно відновлення роботи Почесного консульства озвучено під час візиту до Запорізької області Надзвичайного та Повноважного посла Республіки Болгарія в Україні Красіміра Мінчева. 6 березня 2017 р. на зустрічі з головою ЗОДА Костянтином Брилем Посол повідомив, що найближчим часом очікується призначення Почесного консула Республіки Болгарія в м. Запоріжжі, що, на його думку, сприятиме відкриттю нових можливостей для співпраці області з Болгарією. На цій зустрічі також були присутні віцепрезидент Асоціації болгар України Сергій Желєв й голова ЗОТБК Василь Мітков. Посол також зустрівся з керівництвом Запорізької міської ради та відвідав Запорізький національний університет (далі – ЗНУ), де поспілкувався з керівництвом і викладацьким колективом закладу вищої освіти [48].

22 березня 2017 р. на засіданні Міністерської ради Болгарії погоджено відкриття почесних консульств у трьох державах – Україні, Молдові й Польщі. В Україні почесне консульство повинно було відновити роботу в м. Запоріжжі (із консульським округом, що охоплював ту саму територію, що й у 2001 р.). Новим Почесним консулом призначено підприємця з м. Мелітополя Запорізької області Сергія Желєва [49]. Аби обійняти цю

посаду, йому довелося скласти мандат депутата Запорізької обласної ради, який він отримав у 2015 р. як висуванець партії «Опозиційний блок» [50].

Желєв Сергій Семенович народився 18.07.1963 (м. Мелітополь, Запорізька область) у болгарській родині; батько – Семен Семенович; мати – Олександра Костянтинівна; дружина – Людмила Борисівна (1965) – голова правління ВАТ «Комиш-Зорянський елеватор»; дочка – Юлія (1986); син – Владислав (2004). Освіта – Сімферопольський технікум громадського харчування (1984), технолог харчової промисловості; Мелітопольський державний педагогічний інститут (2006), учитель географії та основ економіки; Сімферопольський економіко-гуманітарний інститут (2006), економіст. 1970–1976 – учень СШ № 6, 1977–1980 – учень СШ № 8 м. Мелітополя. 1980–1982 – учень Сімферопольського СПТУ № 4; 1983–1985 – служба в армії; 1986–1992 – робітник, бригадир, радгосп «Садове». 1992–1996 – комерційний директор, ТОВ «Виробничо-комерційний центр "Русь"». 1996–1998 – заступник голови правління ВАТ «Мелітопольський олійно-екстракційний завод» (далі – МОЕЗ). 1998–2002 – голова правління, ВАТ «Мелітопольський елеватор». Із 2002 – голова Спостережних рад ВАТ «Мелітопольський елеватор» і ВАТ «Комиш-Зорянський елеватор» [51, с. 65]. Із 30.01.2014 – голова наглядової ради, ПрАТ «МОЕЗ». Член Правління ЗОТБК (із 2003). Депутат Мелітопольської міськради 3 скликання (1998–2002). Депутат Запорізької облради 7 скликання (2015–2017); заступник голови постійної комісії з питань АПК і сільськогосподарського виробництва.

Напрями діяльності Почесного консульства в другий період його функціонування (2017–2022 рр.) кардинально не змінилися й уключали переважно заходи зі сприяння двосторонньому болгарсько-українському міжрегіональному співробітництву в культурній, освітній і науковій сферах.

Ще до отримання екзекватури новий Почесний консул розгорнув активну роботу. Уже в травні 2017 р. К. Мінчев і С. Желєв відкрили у двох державних педагогічних університетах Запорізької області (Мелітопольському й Бердянському) сучасні кабінети інтерактивної мовної підготовки, обладнані за кошти офіційної допомоги розвитку Болгарії. В обох ЗВО студентів навчали за спеціальністю «Болгарська філологія», а також діяли болгарські культурні центри. Під час візиту до міст Мелітополь, Бердянськ і Приморськ Посол К. Мінчев, за участі консула С. Желєва, також провів зустрічі з керівництвом зазначених міст та представниками болгарської громади. Головними темами спілкування з міськими головами, а також місцевою болгарською діаспорою були підготовка до святкування 155-річчя переселення болгар до Таврії й питання

двосторонніх болгарсько-українських відносин. Зокрема, Посол виступив за відновлення та поглиблення співпраці між містами-побратимами Слівен і Мелітополь і між Ямбол та Бердянськом, а також пошуку відповідного болгарського міста-партнера для міста Приморськ [52].

23–24 вересня 2017 р. Запорізьку область відвідала болгарська делегація на чолі з головою Національних зборів Болгарії Дімітаром Главчевим. Цей візит організовано з нагоди проведення в м. Приморськ 6-го обласного Собору болгар Таврії й 155-ї річниці переселення болгар до Таврії. До складу делегації також входили віцеспікерка Народних зборів Цвєта Караянчева й депутати Мілен Міхов (голова групи дружби Болгарія–Україна), Георгі Йорданов (заступник голови групи дружби Болгарія–Україна), Ахмед Ахмедов (член Комітету з політики щодо болгар за кордоном). У зустрічах, що відбулися 23 вересня, також узяв участь голова Державного агентства у справах болгар за кордоном Петар Харалампієв, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Болгарія в Україні Красимір Мінчев та третій секретар Посольства Олена Слатінська-Ованезова. Члени делегації зустрілися з керівництвом області (головою обласної ради Григорієм Самардаком і заступником голови ЗОДА Зінаїдою Бойко), президентом Асоціації болгар України Антоном Кіссе, радником голови ЗОДА та колишнім послом у Болгарії В'ячеславом Похвальським, Почесним консулом Болгарії в м. Запоріжжі Сергієм Желєвим, головою ЗОТБК Василем Мітковим та головою Запорізького міського болгарського товариства Олександром Сяровим. Сторони обговорили поглиблення розвитку двосторонніх відносин у сферах туризму, сільського господарства, освіти й будівництва [53].

Сергій Желєв офіційно отримав консульську екзекватуру в Міністерстві закордонних справ України 23 січня 2018 р. На цій церемонії Посол К. Мінчев та Консул С. Желєв відзначили, що обидві країни мають значний потенціал для розширення й поглиблення співпраці [54]. А 9–11 травня 2018 р. Посол К. Мінчев відвідав Запорізьку область із метою урочистого відкриття Почесного консульства Республіки Болгарії в м. Запоріжжі й офіційного представлення Почесного консула С. Желєва керівництву Запорізької області та міським головам Запоріжжя й Приморська. Під час візиту до м. Приморськ Посол відкрив комп'ютерну аудиторію для мовної підготовки в Приморському обласному багатопрофільному українсько-болгарському ліцеї та провів зустріч із представниками болгарських організацій і компаній регіону. Програмою візиту також передбачено зустрічі з головою ЗОДА Костянтином Брилем, Запорізьким міським головою Володимиром Буряком, Приморським міським головою Оленою Божковою. Посол К. Мінчев висловив сподівання, що з призначенням

нового Почесного консула співпраця й взаємодія Запорізької області з містами та регіонами Болгарії піднімуться на вищий рівень. Зокрема, подібна співпраця могла бути реалізована між містами Запоріжжя (Україна) та Бургас (Болгарія), які, за словами Посла, мали багато спільного [55].

26 березня 2019 р. у ЗНУ відбувся Міжнародний освітній форум «Україна–Болгарія». Метою його проведення було обговорення співробітництва ЗВО двох країн у сфері туризму, культури, освіти й науки та формування сучасного освітнього простору в контексті євроінтеграційних процесів. Представники болгарської делегації ознайомили студентів і викладачів ЗВО України з культурою та традиціями болгарського народу, з освітніми установами Республіки Болгарія й програмами стажування для українських студентів. Від імені Почесного консула Болгарії С. Желєва присутніх привітав голова ЗОТБК В. Мітков. Він побажав студентам успіхів і плідних стажувань у Болгарії, а також висловив сподівання, що захід стане вагомим внеском до політики інтеграції України до Європейського Співтовариства [56].

10–12 вересня 2020 р. відбувся візит до Запорізької області делегації Народних зборів Республіки Болгарія у складі заступника голови Народних зборів Республіки Болгарія Валері Сімеонова, народного представника Йордана Апостолова та члена делегації Венери Тодорової. 10 вересня члени делегації зустрілись із керівницею апарату облдержадміністрації Зінаїдою Бойко, начальником Управління зовнішніх зносин і зовнішньоекономічної діяльності ЗОДА Артуром Бойко, Почесним консулом Республіки Болгарія у м. Запоріжжя Сергієм Желєвим та керівником ЗОТБК Василем Мітковим. Сторони обговорили питання поновлення тісного співробітництва між Запорізькою та Бургаською областями (Болгарія) [57]. А 11–12 вересня члени делегації взяли участь у 9-му Соборі болгар України, який відбувся в м. Мелітополі. Одним із ключових заходів Собору стало урочисте відкриття погруддя болгарському національному герою Хаджі Димитру в мелітопольському сквері «Площа Слівена» [58].

У квітні 2021 р. на історичному факультеті ЗНУ відбулось урочисте відкриття мультимедійної аудиторії із сучасним обладнанням. Ця подія стала можливою завдяки гранту Міністерства освіти Болгарії, а також підтримки Почесного консульства Болгарії й ЗОТБК. За умовами грантової угоди шість днів на тиждень мультимедійною аудиторією користувалися студенти ЗНУ, а в неділю – слухачі болгарської недільної школи «Светліна» [59].

Почесне консульство Болгарії в м. Запоріжжі традиційно виступало меценатом і спонсором фестивалів болгарської й інших національних

культур, що відбувались у регіоні («Ізвод», «Ми – українські» та ін.), організовувало широке відзначення річниць переселення болгар до Запорізької області, болгарських національних і народних свят (День визволення Болгарії, День об'єднання Болгарії, День незалежності Болгарії, День Христо Ботева, Трифон Зарізан й ін.), у яких брали участь представники багатьох національно-культурних товариств Запорізької та інших областей України й гості з Болгарії [60].

Після повномасштабного вторгнення російських військ до України 24 лютого 2022 р. Почесний консул С. Желєв – залишився в окупованому росіянами м. Мелітополі. 24 квітня того самого року Мелітопольський міський голова Іван Федоров повідомив в ефірі загальноукраїнського телемарафону «Єдині новини» [61], що російські окупанти викрали Сергія Желєва: «Моїх колег викрали по всій країні більш як 50, сьогодні 29 знаходяться у в'язницях окупантів. Відносно активістів, бізнесменів – в окупантів це суцільна практика, вони викрадають всіх, хто має свою думку, патріотичні настрої. Кілька годин тому стало відомо, що у Мелітополі викрали Почесного консула Болгарії» [62]. Але за кілька годин Міністерство закордонних справ Болгарії спростувало інформацію щодо викрадення консула, заявивши натомість, що «консул Болгарії Сергій Желєв не був викрадений, але перебуває в безпеці у своєму будинку» [63]. За деякий час подружжя Желєвих пішло на співпрацю з окупантами – вони отримали російські паспорти та перереєстрували свій бізнес відповідно до законодавства рф. Уже у січні 2023 р. ТОВ «Мелітопольський олійноекстракційний завод» уключено до Єдиного реєстру суб'єктів малого та середнього підприємництва рф, а в березні цього ж року його засновниками зареєстровано С. та Л. Желєвих. Інші свої компанії вони також перереєстрували відповідно до російського законодавства [64].

Зважаючи на те, що вищезазначені дії подружжя Желєвих «підпадають під визначення колабораційної діяльності під час воєнних дій в Україні» та є несумісними з «визначеними підставами для нагородження відзнаками Запорізької обласної ради», у лютому 2024 р. голова облради Олена Жук скасувала всі розпорядження щодо їх нагородження регіональними нагородами [65; 66].

Станом на березень 2025 р. Л. Желєва продовжує залишатися депутатом Запорізької обласної ради від партії «Слуга народу», а на офіційному сайті МЗС України прізвище С. Желєва й досі міститься в підрозділі почесних консулів, але його контактна інформація відсутня [67].

Почесне консульство Республіки Казахстан у м. Запоріжжі. У травні 2003 р. Запорізьку область відвідав Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Україні Равіль Чердабаєв. Його візит від-

бувся напередодні дострокових виборів Запорізького міського голови, де основним кандидатом на перемогу вважався тодішній голова облдержадміністрації Євген Карташов, який у 2000–2001 рр. обіймав посаду Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Казахстан і був чудово знайомий із казахським послом. На зустрічі в облдержадміністрації сторони обговорили стан співробітництва Запорізької області з Казахстаном і визначили перспективні напрями та інструменти для його подальшого розвитку [68].

Плани щодо створення Почесного консульства Республіки Казахстан у м. Запоріжжі вперше публічно озвучено 21 жовтня 2003 р. Цього дня в м. Києві відбулася зустріч Надзвичайного й Повноважного Посла Республіки Казахстан Равіля Чердабаєва з Головою Верховної Ради України Володимиром Литвиним, на якій Посол, зокрема, повідомив керівнику парламенту, що для розвитку казахсько-українських міжрегіональних контактів невдовзі заплановано відкриття Почесного консульства Республіки Казахстан у м. Запоріжжі [69]. До консульського округу планувалось уключити п'ять областей – Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську та Харківську [70]. А вибір м. Запоріжжя як центру консульського округу, вірогідно, пов'язаний із тим, що міський голова Євген Карташов мав чудові стосунки з казахськими політиками й дипломатами. Але наприкінці 2003 р. Равіля Чердабаєва на посаді Посла замінив Амангельди Жумабаєв і процес призначення почесного консула та створення Почесного консульства в м. Запоріжжі з різних причин розтягнулися майже на три роки.

10 січня 2006 р. Президент Віктор Ющенко своїм Указом оголосив 2006 р. «Роком Казахстану в Україні» для покращення двосторонньої співпраці між країнами [71]. Кабінет Міністрів України мав створити й узгодити з казахською стороною план проведення Року Казахстану. До того ж Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям доручалося «забезпечити реалізацію заходів із проведення Року Республіки Казахстан в Україні та вирішити в установленому порядку питання щодо їх фінансування» [72]. Наприкінці травня цього ж року вийшов новий Указ Президента, яким «Рік Казахстану в Україні» перенесено на наступний 2007 р. [73].

Скориставшись нагодою та врахувавши потенційні можливості й перспективи подальшого розвитку українсько-казахських міжрегіональних економічних і культурних зв'язків, Євген Карташов нагадав Послу Казахстану Амангельди Жумабаєву про нереалізовану ідею 2003 р. щодо

відкриття Почесного консульства в м. Запоріжжі. І вже незабаром на посаду Почесного консула Республіки Казахстан у м. Запоріжжі призначено запорізького підприємця Сергія Гречного.

Гречний Сергій Володимирович народився 01.07.1959; дружина – Алевтина Василівна (1960 р.н.). Запорізький підприємець і засновник низки підприємств із торгівлі паливно-мастильними матеріалами та переробки сільськогосподарської продукції, зокрема таких, як «Запорізьке підприємство по забезпеченню матеріальними ресурсами «Ресурс-інвест», «Вест», «ДНК», «Ресурс-інвест молокопереробка» (Бердянський міський молокозавод), Виробничо-комерційна фірма «Терем, ЛТД», «Ресурс-інвест груп» та інших [74]. Станом на березень 2025 р., за даними сайту «Youcontrol», із названих підприємств продовжує працювати лише «Ресурс-інвест груп», а діяльність решти або припинена через банкрутство, або щодо них порушено справу про банкрутство [75].

Після відповідної підготовчої роботи 9 жовтня 2006 р. у м. Запоріжжі відбулось урочисте відкриття офісу Почесного консульства Республіки Казахстан у приміщенні на першому поверсі житлового будинку за адресою: вулиця 40 років Радянської України (зараз це вулиця Незалежної України), будинок 51 (пізніше офіційною адресою консульства зазначалася вулиця Рекордна, будинок 37-Б). Тут можна було отримати будь-яку інформацію про Казахстан, довідки щодо необхідних для поїздки до цієї країни документів та інші консульські послуги. Присутній на відкритті Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Україні та Молдові Амангельди Жумабаєв наголосив, що відкриття Почесного консульства в м. Запоріжжя має особливе значення: «Мер Запоріжжя Євген Карташов, будучи Послом України в Казахстані, дав імпульс розвитку відносин між нашими країнами. Південний схід України й Запоріжжя зокрема є для нас цікавим партнером» [76].

На жаль, діяльність Почесного консульства й почесного консула Сергія Гречного в період із 2006 по 2017 рр. у відкритих джерелах відображена вкрай фрагментарно. Ми маємо лише поодинокі публікації, які висвітлюють його роботу за трьома напрямами:

1) організація та проведення візитів до Запорізької області Послів Казахстану в Україні й офіційних казахських делегацій;

2) сприяння залученню казахських інвестицій, прикладом чого є проєкт будівництва бізнес-центру в м. Запоріжжі, який запропонували казахські інвестори. Ідея казахських партнерів була підтримана міською владою й у лютому 2007 р., під час виступу на бізнес-форумі «Казахстан–Україна: нові можливості для бізнесу», Запорізький міський голова Євген Карташов

передав казахським інвесторам рішення сесії міської ради про виділення (резервування) земельної ділянки площею 0,5 гектара під будівництво бізнес-центру. За його словами, «щоб вийти на ринки зарубіжних країн, потрібно розпочинати саме з цього, а вже потім налагоджувати конкретні зв'язки» [77]. Коли в липні 2008 р. Посол Амангельди Жумабаєв відвідав м. Запоріжжя, він виступив на сесії міської ради й повідомив депутатів, що найближчим часом казахська сторона планує подати на їх розгляд інвестиційний проєкт будівництва бізнес-центру (під який у центрі міста раніше зарезервовано земельну ділянку). Посол також нагадав, що у квітні цього ж року в столиці Казахстану – м. Астані – запорізький міський голова Євген Карташов підписав договір про дружбу та співробітництво з м. Уральськом, але, на думку Посла, можливостей для подальшого співробітництва було набагато більше: «Ми відкрили в Україні п'ять почесних консульств, у тому числі й у Запоріжжі, а сьогодні пропонуємо розвивати далі торгово-економічну місію нашого посольства. Ми хочемо відкрити в Запоріжжі торгово-економічний центр. Адже, як очікується, наступний рік має стати Роком Казахстану в Україні, і Президент Нурсултан Назарбаєв планує побувати в Києві, а я рекомендуватиму йому відвідати ще й Запоріжжя» [78]. На жаль, подальша доля проєкту будівництва казахського бізнес-центру невідома;

3) участь у роботі міжнародних форумів. Так, 11–12 жовтня 2016 р. консул Сергій Гречний разом із Послом Саматом Ордабаєвим узяв участь у роботі 1-го міжнародного форуму інтеграції та кооперації «InCo Forum» у м. Запоріжжі [79]. А в листопаді 2017 р. м. Запоріжжя стало місцем проведення Міжнародного форуму «Дошкільна освіта: соціальний простір в умовах світової глобалізації» – для обміну досвідом українських педагогів першої ланки освіти. На нього було також запрошено експертів із Німеччини, США, Італії, Литви, Естонії, Казахстану, Франції, Кот-д'Івуару. У роботі форуму взяли участь знані спеціалісти та партнери саміту, серед яких був і Почесний консул Республіки Казахстан у м. Запоріжжі Сергій Гречний [80].

Жодної інформації щодо діяльності Почесного консульства Казахстану в м. Запоріжжі після листопада 2017 р. у відкритих джерелах не міститься. Станом на березень 2025 р. на офіційному сайті МЗС України інформація щодо нього також відсутня. Водночас тут наявна інформація про Почесні консульства Казахстану, які діють у чотирьох інших містах України (Дніпрі, Львові, Одесі та Харкові) [81]. Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що після 2017 р. Почесне консульство Республіки Казахстан у м. Запоріжжі припинило свою діяльність.

Почесне консульство Австрійської Республіки в місті Запоріжжя. На 2017 р. Почесні консульства Австрії діяли в п'яти українських містах: Дніпрі, Львові, Одесі, Харкові та Чернівцях. Однією з передумов створення подібного консульства в м. Запоріжжя було те, що воно мало давні зв'язки з Австрією. Ще 1983 р. м. Запоріжжя уклало договір щодо партнерства з м. Лінц (адміністративним центром федеральної землі Верхня Австрія та третім найбільшим містом Австрії). Відтоді Запоріжжя й Лінц стали «містами-побратимами». До того ж низка запорізьких підприємств підтримувала тривалі бізнес-зв'язки та реалізовувала спільні проєкти з австрійськими компаніями, що стало ще одним вагомим фактором для ухвалення австрійською стороною рішення щодо відкриття Почесного консульства в м. Запоріжжі. 9 травня 2017 р. екзекватуру Почесного консула Австрійської Республіки в місті Запоріжжя (із консульським округом у Запорізькій області) отримав відомий запорізький бізнесмен Борис Шестопалов [82].

Шестопалов Борис Борисович народився 28.01.1967 (м. Запоріжжя); дружина – Мацегорова Марина Вікторівна (1966 р. н.); син – Данило (1996 р. н.); дочка – Анастасія (1996 р. н.). Освіта – Запорізький машинобудівний інститут (1993), інженер-електромеханік; Запорізькій національний технічний університет (2001), фінансист; кандидат економічних наук (2006), тема дисертації – «Удосконалювання управлінських структур об'єднань підприємств (холдингів) на основі моделювання й оптимізації єдиної фінансово-економічної бази даних». 1985–1987 – служба в армії. Із 1989 – завідувач відділу фінансових послуг Палацу культури енергетиків (м. Запоріжжя). 1989–1991 рр. – директор Державного центру дозвілля «Союз». 1991–1992 – заступник генерального директора ТОВ «Аско Лтд та К». 1992–1997 – фінансовий директор Виробничо-комерційного об'єднання «Крок Лтд». 1997–2001 – консультант з економічних питань ТОВ «Велика транспортна компанія». 2001–2004 – голова спостережної ради ВАТ «Хлібокомбінат № 2». Із квітня 2004 – голова спостережної ради ПАТ «Запорізький хлібозавод № 5» [83]. Засновник SBBI Group (2007) і GFS Group (2014). Із 2019 – співвласник і керуючий партнер агрохолдингу HD-group. Із 2003 – віцепрезидент Всеукраїнської асоціації пекарів. Із грудня 2024 – голова наглядової ради Запорізького національного університету.

Урочисте відкриття Почесного консульства Австрії в м. Запоріжжі відбулося 6 жовтня 2017 р. у бізнес-центрі «Khortitsa Palace» за адресою бульвар Шевченка, 71-А. Участь у церемонії взяли Посол Австрії в Україні Герміне Поппеллер, Почесний консул Борис Шестопалов, голова ЗОДА

Костянтин Бриль, голова обласної ради Григорій Самардак, міський голова Володимир Буряк та інші запрошені особи.

Г. Поппеллер зазначила, що відносини між державами часто відбуваються лише на рівні столиць, але співпрацювати мають і регіони: «Київ – це не вся Україна. Такі міста, як Запоріжжя, дуже важливі для економічного розвитку країни. Через почесні консульства ми можемо розвивати відносини між бізнесменами, між культурними діячами. Я не вперше в Запоріжжі, я знаю, який тут великий потенціал. Але я також знаю, що багато підприємств потребують модернізації, щоб випускати продукцію відповідно до європейських стандартів. Австрійські підприємства могли б допомогти цьому» [84]. У виступах голови облдержадміністрації К. Бриля, голови облради Г. Смардака та міського голови В. Буряка наголошувалося, що відкриття консульства Австрії сприятиме налагодженню співпраці між двома країнами не лише у сфері економіки, але й у сфері культури, науки та туризму.

Почесний консул Б. Шестопалов заявив, що насамперед планує зробити ухил на залучення австрійських інвесторів до Запоріжжя: «Я, як вихідець з бізнесу, зроблю все, щоб реалізувати можливості співпраці з Австрією: як щодо технічного переозброєння, так і інвестиційного клімату. Окрім цього, дуже хочеться, щоб наші австрійські колеги звернули увагу на неймовірні рекреаційні можливості запорізького краю: це, звичайно, і Хортиця, і узбережжя Азовського моря» [85]. Першим кроком на шляху реалізації цих планів мав стати українсько-австрійський бізнес-форум, який планувалося провести найближчим часом. За словами Б. Шестопалова, робота Почесного консульства буде зосереджена на зміцненні економічних, культурних, освітніх та туристичних зв'язків, наданні підтримки й консультацій українським та австрійським підприємствам і приватним інвесторам для залучення інвестицій до Запорізької області й розвитку продуктивних економічних відносин.

У квітні 2018 р. Україну з офіційними візитом відвідав Федеральний Президент Австрійської Республіки Александр Ван дер Беллен. Він прибув із делегацією й відкрив українсько-австрійський бізнес-форум, раніше анонсований Б. Шестопаловим. Окрім того, Александр Ван дер Беллен зустрівся з Почесними консулами Австрійської Республіки в Україні (серед яких був і Б. Шестопалов). Александр Ван дер Беллен, Посол Герміне Поппеллер та Почесні консули обговорили перспективи співпраці між двома країнами на рівні як столиць, так і регіонів [86].

На сьогодні Консульство працює за адресою – проспект Соборний, будинок 137 (5 поверх) [87]. Воно має офіційну сторінку у Facebook (https://www.facebook.com/austria.zp) та свій офіційний вебсайт (www.

austria.zp.ua). На цьому сайті зазначені основні напрями діяльності та послуги, які надає Почесне консульство, а саме: «консульство активно співпрацює з австрійською стороною для залучення інвестицій для розвитку Запорізького регіону. Консул намагається розвинути економічні та культурні відносини між двома країнами. Також ми допомагаємо громадянам Австрійської Республіки, які проживають або тимчасово перебувають на території Запорізької області. Ми надаємо такі послуги: засвідчення підписів; засвідчення копій документів; витребування свідоцтв про знаходження в живих» [88].

Аналіз публікацій розділу «Новини» офіційного сайту Почесного консульства Австрії в м. Запоріжжі [89] свідчить, що від самого початку ще одним із пріоритетів діяльності Почесного консула була соціальна допомога представникам малозахищених верств населення й дітям, яку він надає на постійній основі разом зі своїми партнерами Фондом Сергія Чекальського «Foundation for Future» та групою компаній «Хліббодар». Протягом 2017–2018 рр. за цим напрямом зроблено таке: 1) напередодні нового 2018 р. – 300 дітей, які перебували на лікуванні в Запорізькій міській дитячий лікарні № 5, отримали новорічні подарунки (грудень 2017 р.); 2) проведено благодійний святковий захід для юних запорожців із малозабезпечених сімей, підопічних Запорізької громадської організації «Берегиня», яким на святі вручили солодкі подарунки (березень); 3) із березня було організовано щоденне годування обідами малозабезпечених пенсіонерів у кафе «Меліса» на вул. Перемоги, 61; 4) протягом Великоднього тижня проведено цілий комплекс благодійних заходів, а саме: у Свято-Миколаївському жіночому монастирі проведено майстер-клас, на якому малеча навчалася, як прикрашати паски й робити писанки; передано 200 пасок Свято-Покровському кафедральному собору для роздачі нужденним та ще 200 пасок – для громадської організації «За права пенсіонерів»; благодійну допомогу також отримали родини учасників АТО, Запорізька обласна дитяча клінічна лікарня, Запорізька дитяча лікарня № 5, Благодійний фонд «Мама+Я», Спілка багатодітних родин «Берегиня» (квітень 2018 р.); 5) до Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні для тих ветеранів, які проходили реабілітацію в міській лікарні № 2, проведено святковий захід, де 40 ветеранів отримали подарунки (травень); 6) до Міжнародного дня захисту дитини організовано свято для вихованців реабілітаційного центру для дітей з особливими потребами, що в Комунарському районі м. Запоріжжя, на якому кожна дитина отримала солодкі подарунки (червень); 7) надано фінансову підтримку для проведення відкритих обласних дитячих змагань із кінного спорту в м. Запоріжжі на о Хортиця, у яких узяли участь вісім команд (червень) і проведення

благодійного фестивалю для дітей у м. Запоріжжі, організованого благодійним фондом «Мама+Я» (вересень), у якому взяли участь близько 900 дітей з усієї області (серед них – понад 500 дітей-сиріт); 8) організовані свята до Дня Святого Миколая та вручення подарунків для дітей, які перебували на стаціонарному лікуванні в кардіологічному, неврологічному, нефрологічному й травматологічному відділеннях обласної дитячої лікарні та дитячої міської лікарні № 5 (грудень).

В інтерв'ю 2019 р. Б. Шестопалов відзначив, що спектр його компетенції як Почесного консула є «доволі різноманітний – від мистецьких заходів, як-от гастролі австрійських театрів чи оркестрів, до консультацій австрійських громадян й інвесторів, які мають свої інтереси в Запорізькій області. Усе це лише формат громадської діяльності, social challenge». Крім того, консул приділяв значну вагу зустрічам із молодими запорізькими бізнесменами, які відбувались у контексті сприяння українсько-австрійським діловим взаєминам, та консультаціям співвітчизників, котрі хочуть поїхати до Австрії на навчання чи відкрити там власну справу [90]. Консул брав безпосередню участь в організації й проведенні низки культурних заходів у м. Запоріжжі. Зокрема, він став ініціатором та надав фінансову підтримку в організації вистави «Примадонна», прем'єра якої відбулася 19 травня 2018 р. у Запорізькому академічному театрі молоді (Б. Шестопалов особисто обрав п'єсу, а також зіграв одну з ролей у виставі) [91]. А за рік – 25 травня 2019 р. – знову з ініціативи та фінансової підтримки почесного консула, у тому ж театрі відбулася прем'єра комедії «Таланти і покійники» (за п'єсою Девіда Айвза) [92]. На честь національного свята – Дня Австрії – у жовтні 2018 р. Почесний консул профінансував проведення в Запорізькій обласній філармонії концертної програми «Вечір австрійської музики», на якій запоріжці змогли насолодитися творами австрійських композиторів – Моцарта, Гайдна та Штрауса – у виконанні Запорізького академічного симфонічного оркестру [93].

Новий Надзвичайний та Повноважний Посол Австрійської Республіки в Україні Гернот Пфандлер відвідав Запорізьку область 19 листопада 2019 р. Він зустрівся з головою облдержадміністрації Віталієм Туринком, начальником Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності ОДА Артуром Бойко й Почесним консулом Австрійської Республіки в м. Запоріжжя Борисом Шестопаловим. В. Туринок відзначив, що відкриття Почесного консульства Австрії в Запоріжжі є поштовхом для «плідного співробітництва між нашими країнами. Ми зацікавлені у відповідальних інвесторах і сприятимемо їхній роботі», а А. Бойко ознайомив гостя з проєктами, які можуть зацікавити потенційних австрійських інвесторів [94].

Висвітлюючи у 2020 р. діяльність Почесного консульства, Б. Шестопалов виділив такі напрями його роботи: 1) допомога громадянам Австрії – «На щастя, таких критичних ситуацій у громадян Австрії в Запоріжжі було небагато»; 2) сприяння роботі Посла Австрії – «варто зазначити, що, з одного боку, консульство в Запоріжжі – останнє австрійське консульство на сході країни. А з іншого боку, територія навколо Маріуполя є зоною прискіпливої уваги Австрійської Республіки. До того ж Австрія – країна, що відіграє важливу роль для ОБСЄ: у Відні розташовується секретаріат ОБСЄ, багато співробітників організації є австрійцями. Тому певна частина моєї діяльності як консула пов'язана з Донбасом – наприклад, із супроводом чи передачею гуманітарної допомоги»; 3) культурне співробітництво – «в минулому році за підтримки нашої установи був знятий документальний фільм "Австрія: цивілізована та децентралізована", де ми показали реальну децентралізацію в Австрії очима звичайних австрійців та українців, які переїхали до цієї країни. Ми відвідали дуже маленькі австрійські містечка, навіть із населенням менше тисячі жителів, які, утім, мають свої культурні центри, музеї тощо. Там стає зрозуміло, що справжня децентралізація відбувається не в законах, а в голові людей. Коли вони розуміють, що вони самі господарі власної долі, що голос за голову громади або за міського голову – це голос за їх долю»; 4) допомога австрійським бізнесменам щодо контактів із міською владою – «особисто я докладав зусиль, щоб організувати переговори і стосовно будівництва поселення для тимчасово переміщених осіб, і щодо будівництва заводу з переробки сміття… Хоча піарились потім на цих проєктах усі, хто міг. Але з різних причин ці контакти та ініціативи заморозились»; 5) робота із залучення інвестицій – «в 2014–2016 рр. у світі реально існувала "мода" на Україну. Але якби ми швидко просували реформи та не ставили приватні інтереси над соціальними, залучили б значно більше інвестицій. Тепер після спілкування з різними інвесторами можу констатувати втомленість від українських бід та невизначеності. І через низку факторів сьогодні важко очікувати іноземних інвестицій. Але не треба забувати й про інвестора внутрішнього. Потрібно продемонструвати, що місцева влада робить усе можливе, щоб цей внутрішній інвестор укладав у свій регіон і свою країну. Досі інвестиції в Україну вважаються подвигом. А мають бути звичною практикою» [95].

Після початку повномасштабного вторгнення росії до України в рамках співпраці Почесного консульства з Посольством Австрії в Україні започатковано низку ініціатив як із питань гуманітарної допомоги під час воєнного стану, так і в частині відновлення та відбудови зруйнованих об'єктів [96]. Зокрема, Австрія передала нашому регіону машини швидкої

допомоги, медичне обладнання, генератори, побутову техніку й низку інших важливих товарів [97]. У квітні 2024 р. Б. Шестопалов узяв участь у конференції Почесних консулів, де обговорювалися питання пріоритетів австрійської зовнішньої політики та публічної дипломатії, а також консульських питань і захисту даних. Подія завершилася прийомом у Президента Австрії Александра ван дер Беллена, на якому обговорювалися питання солідарності Австрії з Україною й надання гуманітарної та іншої підтримки українському народу [98].

Ініціатором створення **Почесного консульства Латвійської Республіки в м. Запоріжжі** виступив Надзвичайний та Повноважний посол Республіки Латвія в Україні Юріс Пойканс. Під час відвідин Запорізької області 9 листопада 2016 р. він зустрівся з головою ЗОДА Костянтином Брилем та обговорив із ним питання співпраці між Латвією й Запорізькою областю та перспективні напрями взаємодії. К. Бриль презентував гостю інвестиційний паспорт Запорізької області, зазначивши при цьому, що його «здивували статистичні дані про товарообіг між нашими країнами. Нині загальні показники взаємної зовнішньої торгівлі товарами та послугами становили $3,38 мільйона. Проте обсяг експорту товарів і послуг зменшився в 4,9 раза. Тож нині ми пропонуємо відновити нашу співпрацю, аби бізнес працював більш активно». Задля покращення подальших контактів Ю. Пойканс запропонував створити в регіоні Почесне консульство Латвії: «Консулом може стати навіть бізнесмен, якого будуть підтримувати міська та обласна влади. Як свідчить практика, це дає значний поштовх економічним і культурним відносинам, а також обміну досвідом у питаннях децентралізації та євроінтеграції» [99].

Майже за рік (7 вересня 2018 р.) на зустрічі в м. Запоріжжі із міським головою Володимиром Буряком Посол Юріс Пойканс офіційно представив кандидата в Почесні консули Латвійської Республіки в м. Запоріжжі Юрія Підгорного. На цій зустрічі також обговорено перспективи співробітництва м. Запоріжжя з регіонами та містами Латвії. За словами Юріса Пойканса, латвійці зацікавлені у всебічному співробітництві із Запоріжжям, зокрема в економіці, культурі, освіті, туризмі, спорті й інших сферах: «відкриття в Запоріжжі Почесного консульства Латвії – гарна можливість зміцнення зв'язків між країнами. Нещодавно відкрито таке консульство в Дніпрі. Однак ми зацікавлені в тому, щоб в Запоріжжі було окреме консульство» [100]. Нарешті, 28 травня 2019 р. директор Департаменту державного протоколу Міністерства закордонних справ України Ольга Чубрикова вручила Юрію Підгорному екзекватуру, яка підтверджувала згоду української сторони на затвердження його Почесним консулом Латвійської

Республіки в м. Запоріжжі. У заході також узяв участь Посол Латвії в Україні Ю. Пойканс [101]. Ю. Підгорний став п'ятим Почесним консулом Латвії в Україні, до цього часу в нас уже працювали чотири Почесних консульства – у Дніпрі, Львові, Одесі та Чернігові.

Почесне консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжі (із консульським округом, що охоплює всю Запорізьку область) урочисто відкрито 8 жовтня 2019 р. в офісному приміщені за адресою: проспект Соборний 158-Б (4-й поверх). У церемонії відкриття взяла участь офіційна делегація Латвійської Республіки в складі міністра закордонних справ Латвії Едгарса Рінкевичса (майбутнього Президента Латвії), Посла Латвії в Україні Юріса Пойканса, заступника керівника Офісу міністра закордонних справ Андрейса Карповічса, другого секретаря Департаменту Східної Європи та Центральної Азії МЗС Латвії Яниса Калви. З української сторони в заході взяли участь голова облдержадміністрації Віталій Туринок, голова обласної ради Григорій Самардак, перший заступник Запорізького міського голови Сергій Мішок, три Почесних консули (Латвії – Юрій Підгорний, Австрії – Борис Шестопалов і Болгарії – Сергій Желєв) та представники громадськості.

Е. Рінкевичс відзначив, що Ю. Підгорний доклав чимало зусиль, щоб саме в Запоріжжі відкрилося Почесне консульство: «для мене честь бути тут та відкривати Почесне консульство Латвійської Республіки. Під час зустрічі з керівництвом області ми обговорили багато цікавих ідей. Зараз у Почесного консула багато роботи, однак перший крок зроблено. У Латвії є значний інтерес до співпраці з Україною, і ми маємо досвід, яким би залюбки поділилися з вами. Сподіваюся на плідну співпрацю». В. Туринок наголосив, що відкриття консульства є значним кроком до зближення наших країн та регіонів: «я особисто зацікавлений, щоб наші ідеї втілилися в життя, бізнес почував себе тут спокійно» [102].

Ключовими завданнями створення та діяльності Почесного консульства Латвії в м. Запоріжжі, озвученими під час його відкриття, були такі: захист інтересів громадян Латвії, що перебувають на території Запорізької області, зміцнення економічного співробітництва між латвійськими й місцевими бізнесменами, розширення культурних, освітніх, наукових, туристичних та інших зв'язків між двома країнами [103].

Підгорний Юрій Дмитрович народився 3 травня 1960 р. Із 2005 р. займається бізнесом. Станом на 2019 р. зареєстрований фізичною особою-підприємцем та виступав засновником і бенефіціаром семи фірм: «Енергос лімітед», «Енергетичні системи та обладнання Запоріжжя», «Зовнішпромремсервіс», «Енерготехсистеми», «Булат спецтехніка», Фермерське господарство «Таврія плюс» [104] і «Hazel UK Limited» (Велика

Британія) [105]. Остання з цих фірм займалася постачанням авіаційних запчастин з України (зокрема для військово-повітряних сил Індії), а серед своїх контрагентів мала запорізький завод «МіГ-Ремонт», який ремонтує військову авіатехніку та виробляє запчастини до неї [14]. За активну волонтерську й благодійну діяльність відзначений низкою нагород, а саме: відзнакою Головнокомандувача ЗСУ О. Сирського «За сприяння війську», відзнакою міністра оборони України «За сприяння обороні України», громадською відзнакою – орденом «Народний герой України», медаллю «За Заслуги» Міністерства оборони Латвії та державною нагородою Латвійської Республіки «Хрест Визнання» [106; 107].

Почесне консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжі має офіційну сторінку в соціальній мережі Facebook (https://www.facebook.com/consulate.zp.ua/), на якій регулярно публікуються інформація, фото- та відеоматеріали стосовно діяльності як самого консульства, так і Посольства Латвії в Україні.

Завдяки аналізу публікацій з офіційної сторінки Почесного консульства в мережі Facebook й інших відкритих джерел, ми визначили такі напрями його діяльності протягом 2019–2025 рр: 1) налагодження зв'язків між латвійськими й українськими підприємствами та підприємцями й сприяння залученню інвестицій; 2) комунікація з Послом Латвії в Україні та керівництвом Латвійської Республіки; 3) комунікація з керівництвом регіональних органів влади й місцевого самоврядування для розробки та реалізації проєктів партнерства між Запорізькою областю й регіонами Латвії; 4) сприяння встановленню сталого співробітництва між освітніми закладами двох країн; 5) надання благодійної допомоги медичним та соціальним закладам регіону; 6) організації доставки та розподілу гуманітарної допомоги цивільним особам і захисникам України в умовах російської повномасштабної війни проти України.

Конкретним наповненням *першого напряму діяльності* консульства були такі заходи. Протягом 2019–2020 рр. закладено основу налагодження співпраці Латвії із Запорізьким регіоном у різних сферах діяльності. Консул провів десятки змістовних зустрічей у м. Запоріжжі за участю Посла Латвії Ю. Пойканса, інших дипломатів і підприємців Латвії. Зокрема, у квітні 2020 р. у Ризі за участі Почесного консульства Латвії в м. Запоріжжі відкрито фірму «Торговий дім Україна», яка допомагала українському бізнесу адаптуватися до вимог ринку ЄС й участі в тендерах [108]. У січні 2021 р. відбулася зустріч із директором авіакомпанії «Мотор Січ» Ігорем Костюком, під час якої обговорювалося питання організації прямих авіаційно-вантажних перевезень між містами Запоріжжя та Рига,

й проєкт організації пасажирського авіасполучення Запоріжжя–Рига, ураховуючи перспективи туристичного обміну між двома країнами. За результатами зустрічі досягнуто домовленості про подальше проведення переговорів після економічних розрахунків зазначених проєктів. У березні 2021 р. почесний консул долучився до організації й проведення B2B-зустрічі запорізьких підприємців з Олександром Петровим – офіційним представником Латвійського представництва Торгово-промислової палати України й керівником фірми «Торговий дім Україна» (Латвія). Сторони обговорили потенційні можливості для роботи запорізьких підприємців на ринку ЄС [109]. У серпні 2024 р. Почесним консульством організовано зустріч групи керівників підприємств ВПК Латвії з представниками військових підрозділів Сил оборони України, які були зацікавлені у використанні латвійської військової продукції, а також тими, хто вже використовував її в бойових умовах. На зустрічі відбувся обмін досвідом і проведено навчання з використання зразків зазначеної продукції [110].

Окремим аспектом роботи Почесного консульства у сфері залучення інвестицій була участь у роботі міжнародних форумів (які проводились у м. Запоріжжі). На цих заходах консул обговорював із бізнесменами, народними депутатами, керівництвом міста та області питання інвестицій і латвійсько-української співпраці. Як приклад, згадаємо 5-й Міжнародний екологічний форум «Еко Форум-2021» (14 вересня 2021 р.), присвячений залученню інвестицій для роз'язання екологічних проблем регіону й сприяння впровадженню сучасних чистих технологій у промисловості [111] та 5-й Міжнародний форум інтеграції й кооперації «InCoForum-2021» (16 грудня 2021 р.), присвячений питанням трансформації шляхів розвитку Запорізької області в умовах сучасних викликів, розбудови та кооперації громад і бізнесу в контексті співробітництва з міжнародними й дипломатичними організаціями, у тому числі через створення кластерів та індустріальних парків [112]. У наступні роки почесний консул також брав участь у цих й інших подібних форумах. Зокрема, у червні 2024 р. Ю. Підгорний узяв участь у роботі регіонального форуму «Нові сенси бачення розвитку громад Запорізького регіону, які постраждали від російської військової агресії», присвяченому відновленню області після закінчення війни [113].

Діяльність консула за *другим напрямом роботи* була такою. Протягом 2021 р. Почесний консул Ю. Підгорний тричі зустрічався (у червні, вересні та листопаді) з Послом Латвії Ю. Пойкансом. На цих зустрічах обговорювалися плани подальшого розвитку економічних, культурних, туристичних, освітніх й інших перспективних міжрегіональних відносин.

У 2022 р. Ю. Підгорний також мав три зустрічі (у липні, серпні, жовтні) з Послом Латвії в Україні Ілгварсом Клявою, на яких обговорювалася ситуація в Запорізькій області, подальший розвиток відносин між регіоном і Латвією, надання гуманітарної допомоги. Зазначимо, що лише з березня по серпень 2022 р. Почесне консульство в м. Запоріжжі отримало від благодійників понад 100 тонн гуманітарного вантажу, який було розподілено між лікарняними закладами й гуманітарними центрами Запоріжжя [114]. 11–13 липня консул узяв участь у 10-й зустрічі Почесних консулів Латвійської Республіки в Ризі. Головними темами зустрічі стали війна в Україні та виконання питань гуманітарної й військової допомоги нашій країні. Почесні консули відвідали Сейм та офіційний прийом у Президента Латвійської Республіки Егілса Левітса в Ризькому замку, де вони особисто спілкувалися з Президентом і міністром закордонних справ. Відбулися також зустрічі з віцемером Риги Едвардсом Смілтенсом і представниками Міністерства економіки та Міністерства оборони Латвії. Ю. Підгорний провів перемовини з директором Латвійської агенції інвестицій і розвитку Лаурою Очаговою про можливості співпраці Запоріжжя й Латвії після завершення війни [115].

У 2023 р. Ю. Підгорний узяв участь у таких зустрічах: 1) із Послом Латвії І. Клявою (березень та листопад), на яких він обговорив поточну ситуацію в області, а також можливості для продовження співпраці; 2) Міжнародному саміті міст і регіонів «Партнерство заради Перемоги» (Київ, 19–20 квітня) за участі представників та керівників основних благодійних фондів Латвії, що надавали Україні гуманітарну й іншу допомогу, де консул розповів про життя на прифронтових територіях регіону, про виклики, із якими щоденно стикаються наші громади, а також домовився з керівниками благодійних організацій Латвії про продовження співпраці не лише під час війни, але й після її завершення, оскільки постраждалі міста та села Запорізької області потребуватимуть значної підтримки у відновленні; 3) Почесних консулів із міністром економіки Латвійської Республіки Ілзе Індріксоне та групою латвійських бізнесменів (травень), на якій обговорювалися питання подальшої співпраці наших країн, зокрема участь Латвії у відбудові України; 4) із Президентом Латвії Е. Рінкевичсом (листопад), на якій особисто подякував йому та всьому латвійському народові за постійну значну підтримку України й Запоріжжя під час агресії рф, а також розповів про військову та гуманітарну ситуацію в нашому регіоні.

У 2024 р. Почесний консул узяв участь у таких заходах: 1) травень і грудень – зустрічі з Послом І. Клявою, під час яких обговорювалися питання проведення міждержавного економічного форуму в Києві,

надання гуманітарної допомоги й військової співпраці; 2) липень – участь в 11-й зустрічі Почесних консулів Латвії в Ризі, де відбулася комунікація з Послом України в Латвії Анатолієм Куцеволом і Головою Сейму Латвійської Республіки Дайґою Мієрінею, а також відвідини урочистого прийому Почесних консулів, влаштований Президентом Латвійської республіки Едгарсом Рінкевичсом. У ході зустрічей сторони відзначили безпрецедентну підтримку України з боку громадян і влади Латвії в умовах повномасштабної російської агресії, обговорили різні аспекти надання Латвією допомоги Україні та перспективи економічного співробітництва між регіонами двох країн; 3) серпень – зустріч з офіційною делегацією Міністерства оборони Латвії на чолі з міністром оборони Андрісом Спрудсом. Під час переговорів обговорили поточну ситуацію на фронті, питання подальшої співпраці й перспективні напрями взаємодії; 4) вересень – організація зустрічі в Запоріжжі між офіційними представниками Міністерства оборони Латвії на чолі з Елмарсом Плавінсом й українськими військовими спеціальних підрозділів, які працюють безпосередньо на лінії фронту. Військові спеціалісти обох країн обмінялися досвідом виконання практичних завдань у бойових умовах; 5) листопад – участь у святкових заходах, організованих Посольством Латвії в Україні, із нагоди 106-ї річниці Незалежності Латвійської Республіки та 105-ї річниці створення Збройних сил Латвії.

У межах *третього напряму діяльності* Почесний консул здійснював комунікацію з керівництвом регіону як особисто, так і під час візитів Послів Латвії до Запоріжжя. Так, 17 червня 2020 р. Юрій Підгорний зустрівся з новопризначеним головою ЗОДА Віталієм Боговіним. Сторони обговорили можливості співпраці латвійських бізнесменів із підприємствами Запорізької області, а також перспективи відкриття авіасполучення між Ригою й Запоріжжям. В. Боговін зазначив, що після запуску авіарейсів компанії AirBaltic узбережжя Азовського моря може стати привабливим напрямом для туристів [116].

8 липня 2020 р. Посол Латвії в Україні Юріс Пойканс здійснив робочий візит до Запорізької області. Разом із Почесним консулом він зустрівся із Запорізьким міським головою Володимиром Буряком і заступником голови ЗОДА Олександром Свистуном. Під час зустрічей Посол запропонував організувати «Дні Запоріжжя» в латвійських містах, щоб представити економічний та інвестиційний потенціал регіону. За підсумками переговорів сторони визначили ключові напрями міжрегіонального співробітництва між Україною й Латвією [117].

30 січня 2021 р. Юрій Підгорний зустрівся з новим головою ЗОДА Олександром Старухом. Під час зустрічі обговорено напрями

співробітництва між Латвією й Запорізьким регіоном, зокрема шляхи сприяння експорту товарів і послуг із Запорізької області до ЄС, а також активну роль у цьому процесі фірми «Торговий дім Україна» в Латвії, перспективи організації вантажних і пасажирських авіаперевезень між Запоріжжям та Ригою, участь запорізьких підприємців в українсько-латвійському бізнес-форумі, запланованому на перше півріччя 2021 р. [118].

12 лютого 2021 р. відбулася зустріч із новопризначеним першим заступником Запорізького міського голови Андрієм П'ятницьким. Під час обговорення основну увагу приділено питанням подальшого розвитку українсько-латвійського міжрегіонального співробітництва, налагодженню нових зав'язків і засобів взаємодії між м. Запоріжжя та Латвією, розширенню економічного й ділового співробітництва на рівні органів місцевого самоврядування (зокрема з обміну досвідом між містами Рига та Запоріжжя у сфері організації міських пасажирських перевезень і перспективи організації вантажних та пасажирських авіаперевезень між містами) [119].

8 червня 2021 р. делегація Посольства Латвійської Республіки в Україні зустрілася з головою ЗОДА Олександром Старухом, його заступником Русланом Шихановим і начальником Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Артуром Бойком. До Запоріжжя делегація завітала на запрошення Почесного консула Ю. Підгорного. О. Старух відзначив, що Запорізький регіон зацікавлений у продовжені співробітництва й має що запропонувати інвесторам [120]. На зустрічі домовлено посилити економічний напрям співробітництва, зокрема шляхом організації візиту до м. Запоріжжя представника Латвійської агенції інвестицій та розвитку, а також активізувати взаємодію між освітніми й науковими установами та культурну співпрацю [121].

5 червня 2023 р. офіційна делегація Міноборони Латвії й Почесний консул Ю. Підгорний зустрілись із головою ЗОДА Юрієм Малашко. Сторони обговорили питання життєдіяльності Запорізького регіону в умовах війни, можливі напрями допомоги частинам ЗСУ та домовилися про постійний зв'язок і співпрацю з військових та гуманітарних питань між Міноборони Латвії й відповідними підрозділами, які захищають Запоріжжя [122].

27 лютого 2024 р. відбулася зустріч Почесного консула Ю. Підгорного з новим головою ЗОДА Іваном Федоровим, на якій консул розповів очільнику області про діяльність Почесного консульства під час війни, системну гуманітарну допомогу Латвії Запорізькому краю й економічну та політичну

підтримку України Латвією у ЄС та світі. Сторони також обговорили нагальні потреби оборони й плани співпраці на найближчий час [123].

21 червня 2024 р. Ю. Підгорний провів робочу зустріч із новообраною секретаркою Запорізької міської ради, виконувачкою обов'язків міського голови Регіною Харченко. На зустрічі обговорили питання міжнародної співпраці, а також допомогу з боку Латвії для українських військових, які обороняють Запорізький напрямок [124].

За *четвертим напрямом діяльності* консул ініціював співпрацю між українськими та латвійськими школами, а також налагодження взаємодії із ЗВО Запорізького регіону. Зокрема, партнерство між Запорізькою гімназією № 28 та Єлгавською державною гімназією імені Спідоли (Республіка Латвія) започатковано після підписання 19 лютого 2021 р. відповідної угоди директорами обох закладів за участю Послів Латвії в Україні Ю. Пойканса та України в Латвії О. Міщенка. Метою угоди стала координація спільної діяльності гімназій у напрямі формування й розвитку інноваційного європейського освітнього простору. Вона передбачала ознайомлення з освітніми системами країн-партнерів, обмін навчальними програмами та досвідом викладання, реалізацію спільних проєктів і проведення спільних онлайн-уроків [125]. Крім того, за сприяння Ю. Підгорного, 11 лютого 2021 р. Запорізький колегіум «Елінт» уклав аналогічну угоду зі Смілтенською середньою школою (Латвія) [126].

Визнаючи важливість підготовки фахівців за спеціальністю «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», Почесне консульство Латвії в грудні 2020 р. уклало договір про співробітництво із Запорізьким національним університетом. Завдяки цьому студенти цього ЗВО отримали можливість проходити перекладацьку й експертно-аналітичну практику на базі Консульства, а також додаткові можливості щодо участі у міжнародних проєктах і грантових урядових програмах Латвії [127]. На запрошення історичного факультету ЗНУ Ю. Підгорний виступав із лекціями перед студентами-міжнародниками, розповідаючи про специфіку діяльності Почесного консульства, перспективи співробітництва та партнерства Запорізького регіону з Латвією, а також відповідаючи на питання студентів [128].

П'ятий напрям діяльності включав такі заходи: 1) надання матеріальної допомоги Запорізькому обласному спеціалізованому будинку дитини «Сонечко»; 2) організацію відпочинку дітей ВПО Запорізької області (наприкінці серпня 2024 р., на прохання Почесного консульства Латвії в м. Запоріжжі, Угорсько-українська ТПП забезпечила відпочинок в Угорщині 46 таких дітей у дитячому таборі *Kinderdorf Senti*); 3) забезпечення медичних закладів області сучасним обладнанням (у серпні 2020 р., під

час пандемії COVID-19, обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф отримав від консула Ю. Підгорного новий сучасний транспортний апарат штучної вентиляції легень французького виробництва [129], який дав змогу бригадам інтенсивної терапії надавати допомогу не лише дорослим, але й дітям віком від одного року).

Повномасштабне вторгнення російських військ до України 24 лютого 2022 р. внесло суттєві корективи в напрями роботи Почесного консульства, додавши до його діяльності *шостий напрям*. Латвія з перших днів засудила російську агресію та почала надавати Україні всебічну допомогу. Як свідчать публікації на офіційній сторінці Почесного консульства у Facebook, уже з березня 2022 р. консул Ю. Підгорний організував доставку гуманітарної допомоги від латвійських благодійних організацій – *Foundation Agendum, Uzņēmēji Mieram й Entrepreneurs for Peace* – до Запорізької області та забезпечив її розподіл серед цивільного населення. У січні 2023 р. Юрій Підгорний разом зі своїм сином Олексієм зареєстрували благодійний фонд «Незламне Запоріжжя», який займається доставкою гуманітарної допомоги до м. Запоріжжя та наданням соціальної допомоги. Консул активно залучав допомогу від благодійників із Латвії, України, Польщі, Угорщини та інших країн, зокрема Оксани Савчук, о. Дам'яна Габорія, Павла Молнару, Шандра Гербу, Володимира Вавриковича, Олександра Андріанова, а також від ГО *«Ти Сам Собі Країна»*, фонду *Ziedot.lv,* компанії *Latvenergo, Luminor banka*, організації Bruņotava й інших. Завдяки їхній підтримці у 2022–2025 рр. до Запорізького регіону неодноразово передавалися партії ліків, медичних засобів, продуктів харчування, предметів гігієни та одягу, а також транспортні засоби. Цю допомогу отримали медичні заклади (Запорізький військовий шпиталь, Запорізька обласна дитяча лікарня, Запорізька міська лікарня швидкої допомоги, Вільнянська районна лікарня Запорізької області), волонтерські організації («Вефіль», об'єднання церков «Церковна Рада»), благодійні фонди (Клініки Святого Миколая, «М.Р.І.Я.», «Бердянці – свій для своїх»), громадські організації («Ініціатива», «Донна», «Меліта»), Оріхівська міська громада й вимушені переселенці. Окремим аспектом роботи консула стала допомога захисникам на Запорізькому напрямі, підрозділам поліції та Нацгвардії, що отримали понад 40 позашляховиків, дрони (Мавік 2 і Мавік 3Т), генератори та інше необхідне обладнання [130].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У результаті проведеного аналізу джерел і літератури нами виокремлено особливості створення та діяльності Почесних консульств іноземних держав у Запорізькій області в період із 2002 по 2025 рр.

У цей період на території області діяли чотири Почесних консульства: Болгарії (2002–2022), Казахстану (2006–2017), Австрії (із 2017) і Латвії (із 2019). Станом на березень 2025 р. припинили свою діяльність консульства Казахстану (після 2017 р.) й Болгарії (після 2022 р), а консульства Австрії та Латвії продовжують свою роботу.

Ініціаторами створення консульств були посли іноземних держав в Україні й місцеві бізнесмени, яких підтримувала обласна та міська влада. Процес створення консульств був тривалим і займав від одного до трьох років. Усі консульства територіально розмістилися в межах центрального району м. Запоріжжя – Вознесенівського, де також розташована більшість обласних і міських органів влади та управління.

Межі консульського округу Почесних консульств, що діяли в Запорізькій області, мали суттєві відмінності. Так, у консульства Казахстану він уключав п'ять областей (Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську та Харківську), у Болгарії – три (Донецьку, Запорізьку й Луганську), а в Австрії та Латвії – лише одну (Запорізьку).

Усі п'ять Почесних консулів, які працювали в Запорізькій області, є підприємцями (причому лише один із них був одесько-донецького походження, а решта мали запорізьке коріння), тому вони поєднували свою основну професійну діяльність із роботи на посаді Почесного консула.

Ключовими завданнями створення та діяльності Почесних консульств у Запорізькій області були захист інтересів громадян країни акредитації, що перебувають на території консульського округу; зміцнення й розширення двосторонніх економічних, культурних, освітніх, наукових, туристичних та інших зв'язків.

Аналіз фактичної діяльності консульств протягом 2002–2025 рр., що відображена у відкритих джерелах, свідчить, що реалізація цих завдань здійснювалася за такими сімома напрямами: 1) налагодження двосторонніх міжрегіональних економічних зв'язків і залучення інвестицій; 2) комунікація з Послами держави акредитації та її вищим керівництвом; 3) комунікація з керівництвом регіональних органів влади й місцевого самоврядування консульського округу для розробки та реалізації проєктів двостороннього міжрегіонального партнерства; 4) реалізація різноманітних культурних проєктів на території консульського округу (проведення фестивалів національних культур, театральних і музичних заходів, установлення пам'ятників національним діячам, видання історичних книг); 5) сприяння встановленню сталого співробітництва між навчальними закладами двох країн та допомога в модернізації та вдосконаленні освітнього процесу у ЗВО регіону (надання сучасного обладнання, участь в акредитації освітніх

програм і проведення гостьових лекцій); 6) надання благодійної допомоги медичним та соціальним закладам регіону, а також малозабезпеченим категоріям громадян; 7) організації доставки й розподілу гуманітарної допомоги цивільним особам та захисникам України в умовах російської повномасштабної агресії. При цьому діяльність консульства Болгарії концентрувалася переважно на 2, 3, 4 й 5 напрямах, Казахстану – на 1, 2 та 3 напрямах, а Австрії й Латвії – на всіх семи вищезазначених напрямах.

Подальші дослідження діяльності Почесних консульств іноземних держав в Україні доцільно поширити на інші регіони, де вони функціонують. Для більш ґрунтовного аналізу цього питання до проведення таких досліджень доцільно залучати як дослідників із відповідних регіонів, так і самих Почесних консулів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руденко, Г. М. (2004). Представництва іноземних держав в Україні. Київ: ГДОІП, 352 с.

2. Почесні консули іноземних держав в Україні (2011). *Україна дипломатична:* наук: щорічник. Київ: ГДОІП, 1040 с.

3. Київська міська рада. (2022, 15 лютого). *Проєкт рішення Київської міської ради №08/231-395/ПР «Про звернення депутатів Київської міської ради до дипломатичних місій, представників міжнародних організації, розміщених на території міста Києва».* URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/395-22.pdf.

4. Міністерство закордонних справ України (2025). *Довідник з протокольних питань.* Київ, 65 с. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/DDP_Protocol/protocol-guide-ua-27022025.pdf.

5. Грачевська, Т. О. (2019). Особливості правового статусу та основні напрями діяльності почесних консульств іноземних держав в Україні. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences,* 2(1), 49–58. https://doi.org/10.15421/341905.

6. Грачевська, Т. О. (2018). Почесні консульства у двосторонньому співробітництві держав: функціональний вимір. *Політичне життя,* (1), 113–118. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2018.1.19.

7. Балабанов, К. В. & Трофименко, М. В. (2012). Інститут нештатних (почесних) консулів в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин,* 105(1), 9–14.

8. Коралова, Н. М. (2023). Основи правового регулювання статусу почесних консулів. *Проблеми законності,* (162), 297–311. https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.281221

9. Лозінська, С. В. (2000). Інститут почесних консулів в міжнародному праві та практиці України: автореф. дис… канд. юрид. наук. Київ, 15 с.

10. Мірошниченко, О. А. (2010). Почесний консул: міжнародне право та національне законодавство України. *Форум права,* (2), 303–307.

11. Окладна, М. Г., Тараніченко, Ю. І. & Чуйко, В. О. (2021). Правові проблеми функціонування інституту почесного консула в Україні. *Право та інноваційне суспільство,* 2(17), 15–21. https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2(17)-2

12. Богатир, В. (2023, 17 травня). Почесні консули: чим займаються, які мають привілеї, хто вони? *Pravo.ua.* URL: https://pravo.ua/pochesni-konsuly-chym-zaimaiutsia-iaki-maiut-pryvilei-khto-vony/.

13. Савчук, М. (2018, 19 квітня). «Дипломатичний щит». Навіщо українським політикам та бізнесменам статус почесних консулів? (розслідування). *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29177021.html

14. Сидоров, С. (2019, 10 жовтня). От приемной нардепа до консульства Латвии: запорожские экспортеры военной авиатехники сменили "защитную" вывеску. *Запорізький центр розслідувань.* URL: https://incentre.zp.ua/ot-priemnoj-nardepa-do-konsulstva-latvii-zaporozhskie-eksportery-voennoj-aviatehniki-smenili-zashhitnuyu-vyvesku/

15. Балабанов, К. (2023). Робота Почесного генерального консульства Республіки Кіпр у Маріуполі для розвитку й зміцнення дружби і співпраці Республіки Кіпр та України. *Україна дипломатична:* наук. щорічник, 422–437.

16. Літераті, Т. (2012, 1 лютого). Консульський кРай: На Закарпатті немає представництва Румунії, зате буде, ймовірно, місія Конго. *Закарпаття онлайн.* URL: https://zakarpattya.net.ua/Zmi/92442-Konsulskyi-kRai.

17. United Nations – Office of Legal Affairs (2005). *Vienna Convention on Consular Relations (1963),* 29 p. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf.

18. Верховна Рада України (1991, 26 вересня). *Спільне Комюніке про встановлення консульських відносин між Україною та Австрійською Республікою».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_009#Text.

19. Верховна Рада України (1994, 20 січня). *Консульський Договір між Україною та Республікою Казахстан.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_024#Text.

20. Верховна Рада України (1994, 27 липня). Закон України №142/94-ВР *«Про ратифікацію Консульського Договору між Україною та Республікою Казахстан».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/94-вр#Text.

21. Верховна Рада України (1996, 24 липня). *Консульська Конвенція між Україною і Республікою Болгарія.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_010#Text.

22. Верховна Рада України (1998, 1 грудня). *Закон України №286-XIV «Про ратифікацію Консульської конвенції між Україною і Республікою Болгарія».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-14#Text.

23. Верховна Рада України (2017, 4 квітня). *Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки про здійснення оплачуваних видів діяльності членами сімей співробітників дипломатичних представництв або консульських установ.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_001-17#Text.

24. Міністерство закордонних справ України (2007, 25 травня). Наказ № 111 *«Про затвердження Положення про почесних (нештатних) консульських посадових осіб іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими посадовими особами»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0617-07#Text.

25. Міністерство закордонних справ України (2021, 17 грудня). Наказ № 591 *«Про затвердження Положення про почесних консулів іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими консулами»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-21#Text.

26. Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі (1996, 9 желтоқсан). *Қазақстан Республикасының құрметті (штаттан тыс) консулы туралы ереже*. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V960000254_

27. Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрі (2013, 23 мамыр). *Қазақстан Республикасының Құрметті (штаттан тыс) консулдарының функциялары мен өкілеттіктерін айқындау жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы* (№ 08-1-1-1/201). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008508#z3

28. Latvijas Republika. (1998, 15 maijs). *Konsulārās palīdzības un konsulāro pakalpojumu likums. Latvijas Vēstnesis,* (94), URL: https://likumi.lv/ta/id/298944

29. Министерски съвет на Република България (2003, 19 декември). *Наредба относно реда за назначаване и приемане на почетни (нещатни) консулски длъжностни лица* (ПМС № 311). URL: https://legislation.apis.bg/doc/23638/0

30. Министерство на външните работи на Република България (2007, 5 януари). *Инструкция №1 за прилагане на Наредбата относно реда за назначаване и приемане на почетни (нещатни) консулски длъжностни лица.* URL: https://www.mfa.bg/upload/91/INSTRUKCIQ_1_ot_5012007_g_za_prilagane_na_Naredbata_otnosno_reda_za_naznacavane_i_priemane_na_pocetn.rtf

31. Republik Österreich (2019, 22. Mai). *Bundesgesetz über die Wahrnehmung konsularischer Aufgaben (Konsulargesetz – KonsG), BGBl.* I Nr. 40/2019. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVI/ME/106/fname_724512.pdf

32. Гуменюк Б. І. (2004). *Основи дипломатичної та консульської служби:* навч. посіб. Київ: Либідь, 248 с.

33. Буде відкрито болгарське представництво (2001, 24 березня). *Запорізька правда,* (44), 1.

34. Варис, С. (2017, 25 квітня). Иван Аврамов: «черный бухгалтер» Юры Енакиевского. *Антикор.* URL: https://antikor.com.ua/ru/articles/164597-ivan_avramov_chernyj_buhgalter_jury_enakievskogo.

35. Фокус (2009, 2 квітня). *150 самых богатых людей Украины.* URL: https://focus.ua/rating/archive/2009/ratings/37752.

36. Фокус (2009, 3 квітня). *Иван Аврамов.* URL: https://focus.ua/people/38122.

37. Фокус (2013, 3 квітня). *200 самых богатых людей Украины.* URL: https://focus.ua/rating/archive/2013/265322.

38. Idleaks (б.д.). *Аврамов Іван Іванович – біографія, досьє, компромат.* URL: https://idleaks.net/biography/avramov-ivan-ivanovich/.

39. Depo.ua. (2015, 24 жовтня). *Итоги недели в «ЛНР»: кризис «власти» Плотницкого, след Суркова и интересы Иванющенко.* URL: https://dn.depo.ua/rus/lugansk/pidsumki-tizhnya-v-lnr-kriza-vladi-plotnitskogo-slid-surkova-24102015200000

40. Багнюк, А. (2004, 25 травня). *Шматок Хортиці – другарям. Україна молода,* (93). URL: https://www.umoloda.kiev.ua/number/185/116/6475/.

41. Гаев, Ю. (2004, 1 квітня). *Почетный консул Болгарии в Украине хочет работать только в заповедной Хортице?* Факты. URL: https://fakty.ua/ru/65715-pochetnyj-konsul-bolgarii-v-ukraine-hochet-rabotat-tolko-v-zapovednoj-hortice.

42. Митков, В. В. (2007). *Болгары на Запорожской земл: страницы истории и культуры.* Запорожье: Тандем-У, 176 с.

43. Дипломатичний корпус (2013). Київ: Мін-во закордонних справ України, 246 с.

44. Запорізька міська рада (2013, 4 травня). *Рішення Виконавчого комітету Запорізької міської ради №206/4 «Про передачу за договором позички будівлі № 55 по вул. Наукового містечка Почесному консульству Республіки Болгарії в Україні».* URL: https://zp.gov.ua/uk/documents/item/11778.

45. Думская (2016, 7 грудня). *Нардеп Киссе просил дать болгарское гражданство бывшему «смотрящему» за Одесской областью от Семьи Януковича.* URL: https://dumskaya.net/news/kym-065889/.

46. Бойко, О. (2022, 28 листопада). *Фінансування власниками ринку «Сьомий кілометр» проросійських бойовиків: розслідування.* Антикор. URL: https://antikor.com.ua/articles/591994-finansirovanie_vladeljtsami_rynka_sedjmoj_kilometr_prorossijskih_boevikov_rassledovanie

47. Иванов, В. (2014, 15 октомври). *Наш консул в Украйна – сепаратист и сильно приближен на Янукович.* 24 часа. URL: https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/4367807.

48. Запорізька обласна державна адміністрація (2017, 6 березня). *У Запоріжжі з'явиться Почесний консул Республіки Болгарія.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/35330/u-zaporizhzhi--zyavitsya-pochesniy-konsul-respubliki-bolgariya.html.

49. OFFNews (2017, 22 март). *Откриваме нови консулства в 3 държави.* URL: https://offnews.bg/obshtestvo/otkrivame-novi-konsulstva-v-3-darzhavi-650624.html.

50. Заноза (2017, 27 квітня). *Депутат Запорожского облсовета променял мандат на должность посла.* URL: https://zanoza-news.com/n/2017/04/27/17492.

51. Шиханов р. Б. (2009). *Хто є хто на Запоріжжі:* біограф. довід. 2008 рік. Запоріжжя : Тандем Арт Студія, 212 с.

52. Република България. Министерство на външните работи (2017, 29 май). *Откриване на кабинети за интерактивно езиково обучение в университети в гр. Мелитопол и гр. Бердянск.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/14602.

53. Република България. Министерство на външните работи (2017, 27 септември). *Посещение в Украйна на българска делегация в Запорожка област.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/15592.

54. Република България. Министерство на външните работи (2018, 25 януари). *Сергей Семьонович Желев е новият Почетен консул на България в Украйна.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/16758.

55. Република България. Министерство на външните работи (2018, 18 май). *Посещение на посланик Минчев в Запорожие.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/18316.

56. Запорізький національний університет (2019, 2 квітня). *В Інженерному інституті ЗНУ відбувся Міжнародний освітній форум «Україна–Болгарія».* URL: https://salo.li/7bFA962.

57. Запорізька обласна державна адміністрація (2020, 10 вересня). *Запорізький край налагоджує співпрацю з Болгарією.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/52052/zaporizkiy-kray-nalagodzhuje-spivpratsju-z-bolgarijeju.html.

58. Българско неделно училище Св.Св. Кирила и Методия (2020, 11 вересня). *IX Собор болгар Украины в Мелитополе.* URL: https://melitopolbg.webnode.com.ua/podorozhi/.

59. Запорізький національний університет (2021, 22 квітня). Ректор ЗНУ Микола Фролов: «Саме завдяки українсько-болгарському напрямку співпраці в

ЗНУ за сприяння недільної школи «Светліна» відкрили мультимедійну аудиторію». URL: https://surl.li/lfyduf

60. Багатонаціональна сім'я Запорізького краю (2021, 15 лютого). *Керівники національно-культурних товариств Запорізької області зустрілись за круглим столом та відзначили болгарське свято «Трифон Зарезан».* URL: https://cutt.ly/wx7W4YC.

61. Дем'янчук, О. (2022, 24 квітня). *У Мелітополі окупанти викрали консула Болгарії – мер.* Korrespondent.net. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4472072-u-melitopoli-okupanty-vykraly-konsula-bolharii-mer.

62. Орлова, В. (2022, 24 квітня). *У Мелітополі викрали консула Болгарії – мер.* UNIAN.NET. URL: https://www.unian.ua/war/u-melitopoli-vikrali-konsula-bolgariji-mer-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11798730.html.

63. Укрінформ (2022, 24 квітня). *МЗС Болгарії спростовує інформацію про викрадення консула у Мелітополі.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3466070-mzs-bolgarii-sprostovue-informaciu-pro-vikradenna-konsula-u-melitopoli.html.

64. Волков, А. (2024, 25 лютого). *«Слуги народу» оформили свій завод за законами РФ і гайнули у Дубаї.* Знай.UA. URL: https://znaj.ua/kompromat/478712-slugi-narodu-oformili-sviy-zavod-za-zakonami-rf-i-gaynuli-u-dubaji.

65. Запорізька обласна рада (2024, 23 лютого). *Розпорядження голови Запорізької обласної ради № 7-р «Про скасування розпоряджень голови Запорізької обласної ради».* URL: https://zor.gov.ua/sites/default/files/upload/Rozpor%20Golovi/R-2024/7-p.pdf.

66. Запорізька обласна рада (2024, 23 лютого). *Розпорядження голови Запорізької обласної ради №6-р «Про скасування розпоряджень голови Запорізької обласної ради».* URL: https://zor.gov.ua/sites/default/files/upload/Rozpor%20Golovi/R-2024/6-p.pdf.

67. Міністерство закордонних справ України (б.д.). *Почесне консульство Республіки Болгарія в м. Запоріжжя.* URL: https://mfa.gov.ua/embassies/bolgariya.

68. В Запорожье побывал посол Казахстана (2003, 22 травня). *Запорозька Січ,* (37), 2.

69. Верховна Рада України (2003, 21 жовтня). *У вівторок, 21 жовтня, відбулася зустріч Голови Верховної Ради України Володимира Литвина з Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Казахстан в Україні Равілем Чердабаєвим.* URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/Povidomlennya/431.html.

70. Степанов, А. (2003, 12 листопада). *В Запорожье откроют еще одно консульство. «Комсомольская правда» в Украине.* Днепр, (209), с. 6.

71. Радіо Свобода (2006, 10 січня). *Нинішній рік оголосили роком Казахстану в Україні.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/938777.html

72. Верховна Рада України (2006, 10 січня). *Указ Президента України №1/2006 «Про проведення Року Республіки Казахстан в Україні».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2006#Text.

73. Верховна Рада України (2006, 22 травня). *Указ Президента України № 424/2006 «Про внесення зміни до статті 1 Указу Президента України від 10 січня 2006 року № 1».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/424/2006#Text

74. YouControl (б.д.). *Гречний Сергій Володимирович.* URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/executives/h/hrechnyy-serhiy-volodymyrovych/founder/

75. YouControl (б.д.). *ТОВ «ЗППЗМР "Ресурс-інвест"».* URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/22128249/

76. LIGA.net (2006, 9 жовтня). *В Запорожье открылось Почетное Консульство Казахстана.* URL: https://news.liga.net/politics/news/v-zaporozhe-otkrylos-pochetnoe-konsulstvo-kazakhstana

77. Манько, М. (2007, 10 лютого). Казахи на Січі. *Голос України,* (25). URL: https://www.golos.com.ua/article/211430

78. Манько, М. (2008, 30 липня). У Запоріжжі казахи планують побудувати торгово-економічний центр. *Голос України,* (142). URL: https://www.golos.com.ua/article/185900

79. Запорізька міська рада (2017, 5 жовтня). *Запоріжців запрошують взяти участь в міжнародному інвестиційному форумі «InCo Forum-2017».* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/963/zaporizhciv-zaproshuyut-vzyati-uchast-v-mizhnarodnomu-investicijnomu-forumi-inco-forum-2017

80. Запорозька Січ (2017, 4 листопада). Світова глобалізація вже в запорізьких дитсадках. URL: https://sich.zp.ua/svitova-globalizaciya-vzhe-v-zaporizk.

81. Міністерство закордонних справ України (б.д.). *Дипломатичні установи. Казахстан.* URL: https://mfa.gov.ua/embassies/kazahstan.

82. TradeMaster (б.д.). *Шестопалов Борис, украинский предприниматель в сфере агрифуд, совладелец HD-group и GFS-group.* URL: https://trademaster.ua/lichnosti/360.

83. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (б.д.). *Почесний консул Шестопалов Борис Борисович.* URL: https://austria.zp.ua/konsul/.

84. Форпост (2017, 6 жовтня). *В Запорожье открылось Почетное консульство Австрийской Республіки.* URL: https://forpost.media/novosti/v-zaporozhe-otkrylos-pochetnoe-konsulstvo-avstrijskoj-respubliki.html.

85. 061. Сайт міста Запоріжжя (2017, 6 жовтня). *В Запорожье открылось Почетное консульство Австрии: консулом стал известный бизнесмен Борис Шестопалов.* URL: https://www.061.ua/news/1819434/v-zaporoze-otkrylos-pocetnoe-konsulstvo-avstrii-konsulom-stal-izvestnyj-biznesmen-boris-sestopalov-fotoreportaz.

86. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (2018, 3 квітня). *Візит Президента Австрійської Республіки в Україну.* URL: https://austria.zp.ua/2018/04/03/vizyt-prezydenta-avstrijskoyi-respubliky-v-ukrayinu/

87. Міністерство закордонних справ України (б.д.). *Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя.* URL: https://mfa.gov.ua/embassies/avstriyia.

88. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (б.д.). *Повноваження та послуги.* URL: https://austria.zp.ua/povnovazhennya-ta-poslugy/.

89. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (б.д.). *Новини.* URL: https://austria.zp.ua/news/

90. RegionNews (2019, 25 лютого). *Борис Шестопалов – про посаду Почесного Консула, інвестиції та співпрацю України й Австрії.* URL: https://regionnews.net.ua/2019/02/25/borys-shestopalov-pro-posadu-pochesnog/#google_vignette

91. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (2018, 23 травня). *Гучна прем'єра «Примадонни» відбулась.* URL: https://austria.zp.ua/2018/05/23/guchna-premyera-prymadonny-vidbulas/

92. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (2019, 29 травня). *Театральні вихідні в Запоріжжі.* URL: https://austria.zp.ua/2019/05/29/teatralni-vyhidni-v-zaporizhzhi/

93. Почесне консульство Республіки Австрія в м. Запоріжжя (2018, 2 листопада). *Національний день Австрії відзначили у Запоріжжі.* URL: https://austria.zp.ua/2018/11/02/naczionalnyj-den-avstriyi-vidznachyly-u-zaporizhzhi/

94. Запорізька обласна державна адміністрація (2019, 19 листопада). *Голова облдержадміністрації Віталій Туринок зустрівся з Послом Австрії в Україні.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/47909/golova-oblderzhadministratsiji-vitaliy-turinok-zustrivsya-z-poslom-avstriji-v-ukrajini.html.

95. Єгоров, Д. (2020, 24 лютого). *Борис Шестопалов: «Інвестиції в Україну вважаються подвигом, а мають бути звичною практикою».* Гетьман. URL: https://www.getman.media/borys-shestopalov-investytsiyi-v-ukrayinu-vvazhayutsya-podvygom-a-mayut-buty-zvychnoyu-praktykoyu/.

96. hd-group.ua. (2024, 29 October). *Boris Shestopalov joins diplomatic reception for Austria Day.* URL: https://hd-group.ua/en/boris-shestopalov-joins-diplomatic-reception-for-austria-day/.

97. Розсилка новин Посольства Австрії в Україні (2024, Січень), 12. URL: https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Vertretungen/Kiew/Aktuelles/Newsletter_Jaenner_2024.pdf.

98. Почесне консульство Австрії у Запоріжжі (2024, 12 квітня). *Пройшла Почесна консульська конференція 2024.* URL: https://www.facebook.com/austria.zp?locale=uk_UA.

99. Запорізька обласна державна адміністрація (2016, 9 листопада). *Запорізький регіон та Республіка Латвія співпрацюватимуть через почесне консульство.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/34029/zaporizkiy-region-ta-respublika-latviya-spivpratsjuvatimut-cherez-pochesne-konsulstvo.html.

100. Запорізька міська рада (2018, 7 вересня). *Посол Латвії готовий підтримати ідею прямого авіарейсу між Запоріжжям та Ригою.* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/3581/posol-latvii-gotovij-pidtrimati-ideyu-pryamogo-aviarejsu-mizh-zaporizhzhyam-ta-rigoyu

101. Посольство Латвійської Республіки в Україні (2019, 28 травня). *Сердечно вітаємо Юрія Підгорного, який отримав офіційний дозвіл виконувати функції Почесного консула Латвійської Республіки у місті Запоріжжя та Запорізькій області.* URL: https://www.facebook.com/share/p/195GhtHe9s/.

102. Запорізька обласна державна адміністрація (2019, 8 жовтня). *У Запоріжжі відкрито Почесне консульство Латвійської Республіки.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/47371/u-zaporizhzhi-vidkrito-pochesne-konsulstvo-latviyskoji-respubliki.html.

103. Запорізька міська рада (2019, 8 жовтня). *У Запоріжжі урочисто відкрили консульство Латвійської Республіки.* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/6313/u-zaporizhzhi-urochisto-vidkrili-konsulstvo-latvijskoi-respubliki.

104. Clarity Project (б.д.). *Підгорний Юрій Дмитрович.* URL: https://clarity-project.info/person/d778d515f170ebec110f04670bd7526c.

105. Gov.UK (n.d.). H*azel Uk Limited.* URL: https://find-and-update.company-information.service.gov.uk/company/03164739/persons-with-significant-control.

106. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2024, 17 листопада). З*аслужена нагорода!* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1EBP6pr8mU/

107. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2024, 19 листопада). Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя щиро вітає пана Почесного консула Юрія Підгорного. Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1CKitvjouo/

108. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2020, 8 жовтня). *Рік тому 08.10.2019 у нас в Запоріжжі відкрилось Почесне Консульство Латвійської Республіки.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/18jbPJ6gfW/

109. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2021, 26 березня). Прошла встреча B2B. Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1Qo6ohD4Kx/

110. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2024, 30 серпня). *Сьогодні Запоріжжя з робочим візитом відвідали керівники деяких підприємств ВПК Латвії.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1971HVyoJ9/

111. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2021, 14 вересня). *Почесний консул Латвійської Республіки в м. Запоріжжя, як почесний гість, взяв участь у V Міжнародному Запорізькому екологічному форумі «Еко Форум-2021».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1AKrD5PRwr/

112. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2021, 16 грудня). *Почесний консул Латвійської Республіки в м. Запоріжжя Ю. Підгорний, за запрошенням керівництва Запорізької області взяв участь у V Міжнародному форумі інтеграції та кооперації «InCoForum-2021».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/164XLY85PP/

113. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2024, 28 червня). *Почесний консул Латвії взяв участь у роботі регіонального форуму «Нові сенси бачення розвитку громад Запорізького регіону, які постраждали від російської військової агресії».* Facebook URL: https://www.facebook.com/share/p/14xwkvVHUo/

114. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2022, 30 серпня). *Сьогодні, вперше з початку війни, Почесний консул Латвійської Республіки в Запоріжжі Юрій Підгорний завітав до Посольства Латвійської Республіки в Україні.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/16Di8GH7Di/

115. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2022, 13 липня). *Сьогодні в Ризі завершилася десята зустріч почесних консулів Латвійської республіки.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/18kPAp7bt9/

116. Запорізька обласна державна адміністрація (2020, 17 червня). *Запорізькі курорти готові приймати іноземних туристів.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/50923/zaporizki-kurorti-gotovi-priymati-inozemnih-turistiv.html

117. Запорізька обласна державна адміністрація (2020, 8 липня). *Латвійська Республіка запрошує запоріжців у гості.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/51137/latviyska-respublika-zaproshuje-zaporizhtsiv-u-gosti.html

118. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2021, 30 січня). *Сьогодні Почесний консул Латвійської Республіки в м. Запоріжжя Юрій Підгорний провів зустріч з новим Головою Запорізької обласної державної адміністрації Олександром Старухом.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/16JqRsps9g/

119. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2021, 12 лютого). *12.02.21 року відбулась зустріч Почесного консула Латвійської Республіки в м. Запоріжжя Юрія Підгорного з новим першим заступником міського голови м. Запоріжжя Андрієм П'ятницьким.* Facebook URL: https://www.facebook.com/share/p/1A5L5Axs8D/

120. Запорізька обласна державна адміністрація (2021, 8 червня). *Латвія та Запорізький регіон продовжують плідну співпрацю.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/55872/latviya-ta-zaporizkiy-region-prodovzhujut-plidnu-spivpratsju.html

121. Посольство Латвійської Республіки в Україні (2021, 8 червня). *7 та 8 червня 2021 року посол Латвії в Україні Юріс Пойканс відвідав Запоріжжя.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1aAwuNcazC/

122. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2023, 5 червня). *На початку червня в Україні перебувала офіційна делегація Міноборони Латвії.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1BcvxwMehQ/

123. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2024, 27 лютого). *Сьогодні відбулася зустріч Почесного Консула Латвії у Запоріжжі з новим головою ЗОВА Іваном Федоровим.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/18eS5Zsx4u/

124. Харченко, р. (2024, 21 червня). *Вибудовувати міжнародні зв'язки та зовнішньоекономічні відносини – завдання із зірочкою.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/15JAm7MQAP/

125. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2022, 19 лютого). *19.02.2021 року по ініціативі Почесного консула Латвійської Республіки в м. Запоріжжя Юрія Підгорного започатковано співпрацю.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/12G22AQXGK9/

126. Запорізька міська рада (2022, 19 лютого). *Запорізькі школярі спілкуватимуться з латвійськими однолітками.* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/11339/zaporizki-shkolyari-spilkuvatimutsya-z-latvijskimi-odnolitkami-

127. Черкасов, С. (2020, 24 грудня). *Почесне Консульство Латвії – серед міжнародних партнерів освітньої програми «Країнознавство» історичного факультету.* Запорізький національний університет. URL: https://surl.li/jxzmyi

128. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя (2021, 6 жовтня). *Почесний консул Латвійської Республіки в м. Запоріжжя взяв участь у реалізації університетом одного із напрямків освітньої програми за спеціальністю «Міжнародні відносини…».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/15TdwPWFjt/

129. Рибальченко, В. (2020, 1 липня). Добродійність: штучні перешкоди штучної вентиляції. *Голос України.* URL: http://www.golos.com.ua/article/332598

130. Почесне Консульство Латвійської Республіки в м. Запоріжжя. Facebook. URL: https://www.facebook.com/consulate.zp.ua.

REFERENCES

1. Rudenko, H. M. (2004). *Predstavnytstva inozemnykh derzhav v Ukraini.* Kyiv: HDOIP, 352 p. (in Ukrainian).

2. Pochesni konsuly inozemnykh derzhav v Ukraini (2011). *Ukraina dyplomatychna:* naukovyi shchorichnyk. Kyiv: HDOIP, 1040 p. (in Ukrainian).

3. Kyivska miska rada. (2022, 15 liutoho). *Proekt rishennia Kyivskoi miskoi rady №08/231-395/PR «Pro zvernennia deputativ Kyivskoi miskoi rady do dyplomatychnykh misii, predstavnykiv mizhnarodnykh orhanizatsii, rozmishchenykh na terytorii mista Kyieva».* URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/395-22.pdf (in Ukrainian).

4. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (2025). *Dovidnyk z protokolnykh pytan.* Kyiv, 65 p. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/DDP_Protocol/protocol-guide-ua-27022025.pdf (in Ukrainian).

5. Hrachevska, T. O. (2019). Osoblyvosti pravovoho statusu ta osnovni napriamy diialnosti pochesnykh konsulstv inozemnykh derzhav v Ukraini. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences,* 2(1), 49–58. https://doi.org/10.15421/341905 (in Ukrainian).

6. Hrachevska, T. O. (2018). Pochesni konsulstva u dvostoronnomu spivrobitnytstvi derzhav: funktsionalnyi vymir. *Politychne zhyttia,* (1), 113–118. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2018.1.19 (in Ukrainian).

7. Balabanov, K. V. & Trofymenko, M. V. (2012). Instytut neshtatnykh (pochesnykh) konsuliv v Ukraini. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn,* 105(1), 9–14 (in Ukrainian).

8. Koralova, N. M. (2023). Osnovy pravovoho rehuliuvannia statusu pochesnykh konsuliv. *Problemy zakonnosti,* (162), 297–311. https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.281221

9. Lozinska, S. V. (2000). *Instytut pochesnykh konsuliv v mizhnarodnomu pravi ta praktytsi Ukrainy* (Avtoref. dys kand. yuryd. Nauk). Kyiv, 15 p. (in Ukrainian).

10. Miroshnychenko, O. A. (2010). Pochesnyi konsul: mizhnarodne pravo ta natsionalne zakonodavstvo Ukrainy. *Forum prava,* (2), 303–307 (in Ukrainian).

11. Okladna, M. H., Taranichenko, Yu. I. & Chuiko, V. O. (2021). Pravovi problemy funktsionuvannia instytutu pochesnoho konsula v Ukraini. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo,* 2(17), 15–21. https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2(17)-2 (in Ukrainian).

12. Bohatyr, V. (2023, 17 travnia). Pochesni konsuly: chym zaimaiutsia, yaki maiut pryvilei, khto vony? *Pravo.ua.* URL: https://pravo.ua/pochesni-konsuly-chym-zaimaiutsia-iaki-maiut-pryvilei-khto-vony/ (in Ukrainian).

13. Savchuk, M. (2018, 19 kvitnia). «Dyplomatychnyi shchyt». Navishcho ukrainskym politykam ta biznesmenam status pochesnykh konsuliv? (rozsliduvannia). *Radio Svoboda.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29177021.html (in Ukrainian).

14. Sydorov, S. (2019, 10 zhovtnia). *Ot pryemnoi nardepa do konsulstva Latvyy: zaporozhskye eksportery voennoi avyatekhnyky smenyly "zashchytnuiu" vyvesku.* Zaporizkyi tsentr rozsliduvan. URL: https://incentre.zp.ua/ot-priemnoj-nardepa-do-konsulstva-latvii-zaporozhskie-eksportery-voennoj-aviatehniki-smenili-zashhitnuyu-vyvesku/ (in Ukrainian).

15. Balabanov, K. (2023). Robota Pochesnoho heneralnoho konsulstva Respubliky Kipr u Mariupoli dlia rozvytku y zmitsnennia druzhby i spivpratsi Respubliky Kipr ta Ukrainy. *Ukraina dyplomatychna:* naukovyi shchorichnyk, 422–437 (in Ukrainian).

16. Literati, T. (2012, 1 liutoho). *Konsulskyi kRai: Na Zakarpatti nemaie predstavnytstva Rumunii, zate bude, ymovirno, misiia Konho*. Zakarpattia onlain. URL: https://zakarpattya.net.ua/Zmi/92442-Konsulskyi-kRai (in Ukrainian).

17. United Nations – Office of Legal Affairs. (2005). *Vienna Convention on Consular Relations (1963),* 29 p. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf (in Ukrainian).

18. Verkhovna rada Ukrainy (1991, 26 veresnia). *Spilne Komiunike pro vstanovlennia konsulskykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Avstriiskoiu Respublikoiu»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_009#Text (in Ukrainian).

19. Verkhovna Rada Ukrainy (1994, 20 sichnia). *Konsulskyi Dohovir mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Kazakhstan.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_024#Text (in Ukrainian).

20. Verkhovna Rada Ukrainy (1994, 27 lypnia). *Zakon Ukrainy №142/94-VR «Pro ratyfikatsiiu Konsulskoho Dohovoru mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Kazakhstan».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/94-vr#Text (in Ukrainian).

21. Verkhovna Rada Ukrainy (1996, 24 lypnia). *Konsulska Konventsiia mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Bolhariia.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_010#Text (in Ukrainian).

22. Verkhovna Rada Ukrainy (1998, 1 hrudnia). *Zakon Ukrainy №286-XIV «Pro ratyfikatsiiu Konsulskoi konventsii mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Bolhariia».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-14#Text (in Ukrainian).

23. Verkhovna Rada Ukrainy (2017, 4 kvitnia). *Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Latviiskoi Respubliky pro zdiisnennia oplachuvanykh vydiv diialnosti chlenamy simei spivrobitnykiv dyplomatychnykh predstavnytstv abo konsulskykh ustanov.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_001-17#Text (in Ukrainian).

24. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (2007, 25 travnia). *Nakaz №111 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pochesnykh (neshtatnykh) konsulskykh posadovykh osib inozemnykh derzhav v Ukraini ta konsulski ustanovy, shcho ocholiuiutsia takymy posadovymy osobamy».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0617-07#Text (in Ukrainian).

25. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (2021, 17 hrudnia). *Nakaz №591 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pochesnykh konsuliv inozemnykh derzhav v Ukraini ta konsulski ustanovy, shcho ocholiuiutsia takymy konsulamy».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-21#Text (in Ukrainian).

26. Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі (1996, 9 желтоқсан). *Қазақстан Республикасының құрметті (штаттан тыс) консулы туралы ереже.* URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V960000254_ (in Kazakh).

27. Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрі (2013, 23 мамыр). *Қазақстан Республикасының Құрметті (штаттан тыс) консулдарының функциялары мен өкілеттіктерін айқындау жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы* (№ 08-1-1-1/201). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008508#z3 (in Kazakh).

28. Latvijas Republika (1998, 15 maijs). Konsulārās palīdzības un konsulāro pakalpojumu likums. *Latvijas Vēstnesis,* (94), URL: https://likumi.lv/ta/id/298944 (in Latvian).

29. Министерски съвет на Република България (2003, 19 декември). *Наредба относно реда за назначаване и приемане на почетни (нещатни) консулски длъжностни лица* (ПМС № 311). URL: https://legislation.apis.bg/doc/23638/0 (in Bulgarian).

30. Министерство на външните работи на Република България (2007, 5 януари). *Инструкция № 1 за прилагане на Наредбата относно реда за назначаване и приемане на почетни (нещатни) консулски длъжностни лица.* URL: https://www.mfa.bg/upload/91/INSTRUKCIQ_1_ot_5012007_g_za_prilagane_na_Naredbata_otnosno_reda_za_naznacavane_i_priemane_na_pocetn.rtf (in Bulgarian).

31. Republik Österreich (2019, 22. Mai). *Bundesgesetz über die Wahrnehmung konsularischer Aufgaben (Konsulargesetz – KonsG), BGBl.* I Nr. 40/2019. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVI/ME/106/fname_724512.pdf (in German).

32. Humeniuk B. I. (2004). *Osnovy dyplomatychnoi ta konsulskoi sluzhby: navchalnyi posibnyk.* Kyiv: Lybid, 248 p. (in Ukrainian).

33. Bude vidkryto bolharske predstavnytstvo (2001, 24 bereznia). *Zaporizka pravda,* (44), 1 (in Ukrainian).

34. Varys, S. (2017, 25 kvitnia). *Yvan Avramov: «chernyj buhgalter» Yury Enakyevskoho.* Antykor. URL: https://antikor.com.ua/ru/articles/164597-ivan_avramov_chernyj_buhgalter_jury_enakievskogo (in Ukrainian).

35. Fokus (2009, 2 kvitnia). *150 samykh bohatykh liudei Ukrajiny.* URL: https://focus.ua/rating/archive/2009/ratings/37752 (in Ukrainian).

36. Fokus (2009, 3 kvitnia). *Yvan Avramov.* URL: https://focus.ua/people/38122 (in Ukrainian).

37. Fokus (2013, 3 kvitnia). *200 samykh bohatykh liudei Ukrajiny.* URL: https://focus.ua/rating/archive/2013/265322 (in Ukrainian).

38. Idleaks (b.d.). *Avramov Ivan Ivanovych – biohrafiia, dosie, kompromat.* URL: https://idleaks.net/biography/avramov-ivan-ivanovich/ (in Ukrainian).

39. Depo.ua (2015, 24 zhovtnia). *Ytohy nedely v «LNR»: kryzys «vlasty» Plotnytskoho, sled Surkova y ynteresy Yvaniushchenko.* URL: https://dn.depo.ua/rus/lugansk/pidsumki-tizhnya-v-lnr-kriza-vladi-plotnitskogo-slid-surkova-24102015200000 (in Ukrainian).

40. Bahniuk, A. (2004, 25 travnia). Shmatok Khortytsi – druhariam. *Ukraina moloda,* (93). URL: https://www.umoloda.kiev.ua/number/185/116/6475/ (in Ukrainian).

41. Haev, Yu. (2004, 1 kvitnia). Pochetnyj konsul Bolgarii v Ukraine hochet rabotat tolko v zapovednoj Khortytse? *Fakty.* URL: https://fakty.ua/ru/65715-pochetnyj-konsul-bolgarii-v-ukraine-hochet-rabotat-tolko-v-zapovednoj-hortice (in Ukrainian).

42. Mytkov, V. V. (2007). Bolhary na Zaporozhskoi zemle: stranytsy istoriyi i kultury. Zaporozhe: Tandem-U, 176 p. (in Ukrainian).

43. Dyplomatychnyi korpus. (2013). Kyiv: Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy, 246 p. (in Ukrainian).

44. Zaporizka miska rada (2013, 4 travnia). *Rishennia Vykonavchoho komitetu Zaporizkoi miskoi rady №206/4 «Pro peredachu za dohovorom pozychky budivli № 55 po vul. Naukovoho mistechka Pochesnomu konsulstvu Respubliky Bolharii v Ukraini».* URL: https://zp.gov.ua/uk/documents/item/11778 (in Ukrainian).

45. Dumskaia (2016, 7 hrudnia). *Nardep Kysse prosyl dat bolharskoe hrazhdanstvo byvshemu «smotriashchemu» za Odesskoi oblastiu ot Semy Yanukovycha.* URL: https://dumskaya.net/news/kym-065889/ (in Russian).

46. Boiko, O. (2022, 28 lystopada). *Finansuvannia vlasnykamy rynku «Somyi kilometr» prorosiiskykh boiovykiv: rozsliduvannia.* Antykor. URL: https://antikor.com.ua/articles/591994-finansirovanie_vladeljtsami_rynka_sedjmoj_kilometr_prorossijskih_boevikov_rassledovanie (in Ukrainian).

47. Иванов, В. (2014, 15 октомври). *Наш консул в Украйна – сепаратист и сильно приближен на Янукович. 24 часа.* URL: https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/4367807 (in Bulgarian).

48. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2017, 6 bereznia). *U Zaporizhzhi ziavytsia Pochesnyi konsul Respubliky Bolhariia.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/35330/u-zaporizhzhi--zyavitsya-pochesniy-konsul-respubliki-bolgariya.html (in Ukrainian).

49. OFFNews (2017, 22 март). *Откриваме нови консулства в 3 държави.* URL: https://offnews.bg/obshtestvo/otkrivame-novi-konsulstva-v-3-darzhavi-650624.html (in Bulgarian).

50. Zanoza (2017, 27 kvitnia). *Deputat Zaporozhskoho oblsoveta promenial mandat na dolzhnost posla.* URL: https://zanoza-news.com/n/2017/04/27/17492 (in Ukrainian).

51. Shykhanov, R. B. (2009). *Khto ye khto na Zaporizhzhi: biohrafichnyi dovidnyk.* 2008 rik. Zaporizhzhia: Tandem Art Studiia, 212 p. (in Ukrainian).

52. Република България. Министерство на външните работи (2017, 29 май). *Откриване на кабинети за интерактивно езиково обучение в университети в гр. Мелитопол и гр. Бердянськ.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/14602 (in Bulgarian).

53. Република България. Министерство на външните работи (2017, 27 септември). Посещение в Украйна на българска делегация в Запорожка област. URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/15592 (in Bulgarian).

54. Република България. Министерство на външните работи (2018, 25 януари). *Сергей Семьонович Желев е новият Почетен консул на България в Украйна.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/16758 (in Bulgarian).

55. Република България. Министерство на външните работи (2018, 18 май). *Посещение на посланик Минчев в Запорожие.* URL: https://www.mfa.bg/embassies/ukraine/news/18316 (in Bulgarian)

56. Zaporizkyi natsionalnyi universytet (2019, 2 kvitnia). *V Inzhenernomu instytuti ZNU vidbuvsia Mizhnarodnyi osvitnii forum «Ukraina-Bolhariia».* URL: https://salo.li/7bFA962 (in Ukrainian).

57. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2020, 10 veresnia). *Zaporizkyi krai nalahodzhuie spivpratsiu z Bolhariieiu.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/52052/zaporizkiy-kray-nalagodzhuje-spivpratsju-z-bolgarijeju.html (in Ukrainian).

58. Българско неделно училище Св.Св. Кирила и Методия (2020, 11 вересня). *IX Sobor bolhar Ukrayny v Melytopole.* URL: https://melitopolbg.webnode.com.ua/podorozhi/ (in Bulgarian).

59. Zaporizkyi natsionalnyi universytet (2021, 22 kvitnia). *Rektor ZNU Mykola Frolov: «Same zavdiaky ukrainsko-bolharskomu napriamku spivpratsi v ZNU za spryiannia nedilnoi shkoly «Svetlina» vidkryly multymediinu audytoriiu».* URL: https://surl.li/lfyduf (in Ukrainian).

60. Bahatonatsionalna simia Zaporizkoho kraiu (2021, 15 liutoho). *Kerivnyky natsionalno-kulturnykh tovarystv Zaporizkoi oblasti zustrilys za kruhlym stolom ta vidznachyly bolharske sviato «Tryfon Zarezan».* URL: https://cutt.ly/wx7W4YC (in Ukrainian).

61. Demianchuk, O. (2022, 24 kvitnia). *U Melitopoli okupanty vykraly konsula Bolharii – mer.* Korrespondent.net. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4472072-u-melitopoli-okupanty-vykraly-konsula-bolharii-mer (in Ukrainian).

62. Orlova, V. (2022, 24 kvitnia). *U Melitopoli vykraly konsula Bolharii – mer.* UNIAN.NET. URL: https://www.unian.ua/war/u-melitopoli-vikrali-konsula-bolgariji-mer-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11798730.html (in Ukrainian).

63. Ukrinform (2022, 24 kvitnia). *MZS Bolharii sprostovuie informatsiiu pro vykradennia konsula u Melitopoli.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3466070-mzs-bolgarii-sprostovue-informaciu-pro-vikradenna-konsula-u-melitopoli.html (in Ukrainian).

64. Volkov, A. (2024, 25 liutoho). *«Sluhy narodu» oformyly svii zavod za zakonamy RF i hainuly u Dubai.* Znai.UA. URL: https://znaj.ua/kompromat/478712-slugi-narodu-oformili-sviy-zavod-za-zakonami-rf-i-gaynuli-u-dubaji (in Ukrainian).

65. Zaporizka oblasna rada (2024, 23 liutoho). *Rozporiadzhennia holovy Zaporizkoi oblasnoi rady №7-r «Pro skasuvannia rozporiadzhen holovy Zaporizkoi oblasnoi rady».* URL: https://zor.gov.ua/sites/default/files/upload/Rozpor%20Golovi/R-2024/7-r.pdf (in Ukrainian).

66. Zaporizka oblasna rada (2024, 23 liutoho). *Rozporiadzhennia holovy Zaporizkoi oblasnoi rady № 6-r «Pro skasuvannia rozporiadzhen holovy Zaporizkoi oblasnoi rady».* URL: https://zor.gov.ua/sites/default/files/upload/Rozpor%20Golovi/R-2024/6-r.pdf (in Ukrainian).

67. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (b.d.). *Pochesne konsulstvo Respubliky Bolhariia v m. Zaporizhzhia.* URL: https://mfa.gov.ua/embassies/bolgariya (in Ukrainian).

68. V Zaporozhe pobyval posol Kazakhstana (2003, 22 travnia). *Zaporozka Sich,* (37), 2 (in Ukrainian).

69. Verkhovna Rada Ukrainy (2003, 21 zhovtnia). *U vivtorok, 21 zhovtnia, vidbulasia zustrich Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Volodymyra Lytvyna z Nadzvychainym i Povnovazhnym Poslom Respubliky Kazakhstan v Ukraini Ravilem Cherdabaievym.* URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/Povidomlennya/431.html (in Ukrainian).

70. Stepanov, A. (2003, 12 lystopada). V Zaporozhe otkroiut eshche odno konsulstvo. *«Komsomolskaia pravda» v Ukrayne.* Dnepr, (209), p. 6 (in Ukrainian).

71. Radio Svoboda (2006, 10 sichnia). *Nynishnii rik oholosyly rokom Kazakhstanu v Ukraini.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/938777.html (in Ukrainian).

72. Verkhovna Rada Ukrainy (2006, 10 sichnia). *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 1/2006 «Pro provedennia Roku Respubliky Kazakhstan v Ukraini».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2006#Text (in Ukrainian).

73. Verkhovna Rada Ukrainy (2006, 22 travnia). *Ukaz Prezydenta Ukrainy №424/2006 «Pro vnesennia zminy do statti 1 Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 10 sichnia 2006 roku № 1».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/424/2006#Text (in Ukrainian).

74. YouSontrol (b.d.). *Hrechnyi Serhii Volodymyrovych.* URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/executives/h/hrechnyy-serhiy-volodymyrovych/founder/ (in Ukrainian).

75. YouSontrol (b.d.). *TOV «ZPPZMR "Resurs-invest"».* URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/22128249/ (in Ukrainian).

76. LIGA.net (2006, 9 zhovtnia). *V Zaporozhe otkrylos Pochetnoe Konsulstvo Kazakhstana.* URL: https://news.liga.net/politics/news/v-zaporozhe-otkrylos-pochetnoe-konsulstvo-kazakhstana

77. Manko, M. (2007, 10 liutoho). *Kazakhy na Sichi. Holos Ukrainy,* (25). URL: https://www.golos.com.ua/article/211430 (in Ukrainian).

78. Manko, M. (2008, 30 lypnia). U Zaporizhzhi kazakhy planuiut pobuduvaty torhovo-ekonomichnyi tsentr. *Holos Ukrainy,* (142). URL: https://www.golos.com.ua/article/185900 (in Ukrainian).

79. Zaporizka miska rada (2017, 5 zhovtnia). *Zaporizhtsiv zaproshuiut vziaty uchast v mizhnarodnomu investytsiinomu forumi «InCo Forum-2017».* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/963/zaporizhciv-zaproshuyut-vzyati-uchast-v-mizhnarodnomu-investicijnomu-forumi-inco-forum-2017 (in Ukrainian).

80. Zaporozka Sich (2017, 4 lystopada). *Svitova hlobalizatsiia vzhe v zaporizkykh dytsadkakh.* URL: https://sich.zp.ua/svitova-globalizaciya-vzhe-v-zaporizk (in Ukrainian).

81. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (b.d.). *Dyplomatychni ustanovy. Kazakhstan.* URL: https://mfa.gov.ua/embassies/kazahstan (in Ukrainian).

82. TradeMaster (b.d.). *Shestopalov Borys, ukraynskyi predprynymatel v sfere ahryfud, sovladelets HD-group y GFS-group.* URL: https://trademaster.ua/lichnosti/360 (in Ukrainian).

83. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (b.d.). *Pochesnyi konsul Shestopalov Borys Borysovych.* URL: https://austria.zp.ua/konsul/ (in Ukrainian).

84. Forpost (2017, 6 zhovtnia). *V Zaporozhe otkrylos Pochetnoe konsulstvo Avstryiskoi Respubliky.* URL: https://forpost.media/novosti/v-zaporozhe-otkrylos-pochetnoe-konsulstvo-avstrijskoj-respubliki.html (in Ukrainian).

85. 061. Sait mista Zaporizhzhia (2017, 6 zhovtnia). *V Zaporozhe otkrylos Pochetnoe konsulstvo Avstryy: konsulom stal izvestnyi byznesmen Borys Shestopalov.* URL: https://www.061.ua/news/1819434/v-zaporoze-otkrylos-pocetnoe-konsulstvo-avstrii-konsulom-stal-izvestnyj-biznesmen-boris-sestopalov-fotoreportaz (in Ukrainian).

86. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (2018, 3 kvitnia). *Vizyt Prezydenta Avstriiskoi Respubliky v Ukrainu.* URL: https://austria.zp.ua/2018/04/03/vizyt-prezydenta-avstrijskoyi-respubliky-v-ukrayinu/ (in Ukrainian).

87. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (b.d.). *Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia.* URL: https://mfa.gov.ua/embassies/avstriyia (in Ukrainian).

88. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (b.d.). *Povnovazhennia ta posluhy.* URL: https://austria.zp.ua/povnovazhennya-ta-poslugy/ (in Ukrainian).

89. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (b.d.). *Novyny.* URL: https://austria.zp.ua/news/ (in Ukrainian).

90. RegionNews (2019, 25 liutoho). Borys Shestopalov – pro posadu Pochesnoho Konsula, investytsii ta spivpratsiu Ukrainy y Avstrii. URL: https://regionnews.net.ua/2019/02/25/borys-shestopalov-pro-posadu-pochesnog/#google_vignette (in Ukrainian).

91. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (2018, 23 travnia). *Huchna premiera «Prymadonny» vidbulas.* URL: https://austria.zp.ua/2018/05/23/guchna-premyera-prymadonny-vidbulas/ (in Ukrainian).

92. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (2019, 29 travnia). *Teatralni vykhidni v Zaporizhzhi.* URL: https://austria.zp.ua/2019/05/29/teatralni-vyhidni-v-zaporizhzhi/ (in Ukrainian).

93. Pochesne konsulstvo Respubliky Avstriia v m. Zaporizhzhia (2018, 2 lystopada). *Natsionalnyi den Avstrii vidznachyly u Zaporizhzhi.* URL: https://austria.zp.ua/2018/11/02/naczionalnyj-den-avstriyi-vidznachyly-u-zaporizhzhi/ (in Ukrainian).

94. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2019, 19 lystopada). *Holova oblderzhadministratsii Vitalii Turynok zustrivsia z Poslom Avstrii v Ukraini.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/47909/golova-oblderzhadministratsiji-vitaliy-turinok-zustrivsya-z-poslom-avstriji-v-ukrajini.html (in Ukrainian).

95. Yehorov, D. (2020, 24 liutoho). *Borys Shestopalov: «Investytsii v Ukrainu vvazhaiutsia podvyhom, a maiut buty zvychnoiu praktykoiu».* Hetman. URL: https://www.getman.media/borys-shestopalov-investytsiyi-v-ukrayinu-vvazhayutsya-podvygom-a-mayut-buty-zvychnoyu-praktykoyu/ (in Ukrainian).

96. hd-group.ua (2024, 29 October). *Boris Shestopalov joins diplomatic reception for Austria Day.* URL: https://hd-group.ua/en/boris-shestopalov-joins-diplomatic-reception-for-austria-day/ (in Ukrainian).

97. Rozsylka novyn Posolstva Avstrii v Ukraini (2024, Sichen). URL: https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Vertretungen/Kiew/Aktuelles/Newsletter_Jaenner_2024.pdf (in Ukrainian).

98. Pochesne konsulstvo Avstrii u Zaporizhzhi (2024, 12 kvitnia). *Proishla Pochesna konsulska konferentsiia 2024.* URL: https://www.facebook.com/austria.zp?locale=uk_UA (in Ukrainian).

99. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2016, 9 lystopada). *Zaporizkyi rehion ta Respublika Latviia spivpratsiuvatymut cherez pochesne konsulstvo.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/34029/zaporizkiy-region-ta-respublika-latviya-spivpratsjuvatimut-cherez-pochesne-konsulstvo.html (in Ukrainian).

100. Zaporizka miska rada (2018, 7 veresnia). *Posol Latvii hotovyi pidtrymaty ideiu priamoho aviareisu mizh Zaporizhzhiam ta Ryhoiu.* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/3581/posol-latvii-gotovij-pidtrimati-ideyu-pryamogo-aviarejsu-mizh-zaporizhzhyam-ta-rigoyu (in Ukrainian).

101. Posolstvo Latviiskoi Respubliky v Ukraini (2019, 28 travnia). *Serdechno vitaiemo Yuriia Pidhornoho, yakyi otrymav ofitsiinyi dozvil vykonuvaty funktsii Pochesnoho konsula Latviiskoi Respubliky u misti Zaporizhzhia ta Zaporizkii oblasti.* URL: https://www.facebook.com/share/p/195GhtHe9s/ (in Ukrainian).

102. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2019, 8 zhovtnia). *U Zaporizhzhi vidkryto Pochesne konsulstvo Latviiskoi Respubliky.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/47371/u-zaporizhzhi-vidkrito-pochesne-konsulstvo-latviyskoji-respubliki.html (in Ukrainian).

103. Zaporizka miska rada (2019, 8 zhovtnia). *U Zaporizhzhi urochysto vidkryly konsulstvo Latviiskoi respubliky.* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/6313/u-zaporizhzhi-urochisto-vidkrili-konsulstvo-latvijskoi-respubliki (in Ukrainian).

104. Clarity Project (b.d.). *Pidhornyi Yurii Dmytrovych.* URL: https://clarity-project.info/person/d778d515f170ebec110f04670bd7526c (in Ukrainian).

105. Gov.UK. (n.d.). *Hazel Uk Limited.* URL: https://find-and-update.company-information.service.gov.uk/company/03164739/persons-with-significant-control (in Ukrainian).

106. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2024, 17 lystopada). *Zasluzhena nahoroda!* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1EBP6pr8mU/ (in Ukrainian).

107. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2024, 19 lystopada). *Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia shchyro vitaie pana Pochesnoho konsula Yuriia Pidhornoho.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1CKitvjouo/ (in Ukrainian).

108. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2020, 8 zhovtnia). *Rik tomu 08.10.2019 u nas v Zaporizhzhi vidkrylos Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/18jbPJ6gfW/ (in Ukrainian).

109. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2021, 26 bereznia). *Proshla vstrecha V2V.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1Qo6ohD4Kx/ (in Ukrainian).

110. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2024, 30 serpnia). *Sohodni Zaporizhzhia z robochym vizytom vidvidaly kerivnyky deiakykh pidpryiemstv VPK Latvii.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1971HVyoJ9/ (in Ukrainian).

111. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2021, 14 veresnia). *Pochesnyi konsul Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia, yak pochesnyi hist, vziav uchast u V Mizhnarodnomu Zaporizkomu ekolohichnomu forumi «Eko Forum-2021».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1AKrD5PRwr/ (in Ukrainian).

112. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2021, 16 hrudnia). *Pochesnyi konsul Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia Yu.Pidhornyi, za zaproshenniam kerivnytstva Zaporizkoi oblasti vziav uchast u V Mizhnarodnomu forumi intehratsii ta kooperatsii «InCo-Forum-2021».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/164XLY85PP/ (in Ukrainian).

113. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2024, 28 chervnia). *Pochesnyi konsul Latvii vziav uchast u roboti rehionalnoho forumu «Novi sensy bachennia rozvytku hromad Zaporizkoho rehionu, yaki postrazhdaly vid rosiiskoi viiskovoi ahresii».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/14xwkvVHUo/ (in Ukrainian).

114. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2022, 30 serpnia). Sohodni, vpershe z pochatku viiny, *Pochesnyi konsul Latviiskoi Respubliky v Zaporizhzhi Yurii Pidhornyi zavitav do Posolstva Latviiskoi Respubliky v Ukraini.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/16Di8GH7Di/ (in Ukrainian).

115. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2022, 13 lypnia). *Sohodni v Ryzi zavershylasia desiata zustrich pochesnykh konsuliv Latviiskoi respubliky.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/18kPAp7bt9/ (in Ukrainian).

116. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2020, 17 chervnia). *Zaporizki kurorty hotovi pryimaty inozemnykh turystiv.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/50923/zaporizki-kurorti-gotovi-priymati-inozemnih-turistiv.html (in Ukrainian).

117. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2020, 8 lypnia). *Latviiska Respublika zaproshuie zaporizhtsiv u hosti.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/51137/latviyska-respublika-zaproshuje-zaporizhtsiv-u-gosti.html (in Ukrainian).

118. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2021, 30 sichnia). *Sohodni Pochesnyi konsul Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia Yurii Pidhornyi proviv zustrich z novym Holovoiu Zaporizkoi oblasnoi derzhavnoi administratsii Oleksandrom Starukhom.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/16JqRsps9g/ (in Ukrainian).

119. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2021, 12 liutoho). *12.02.21 roku vidbulas zustrich Pochesnoho konsula Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia Yuriia Pidhornoho z novym pershym zastupnykom miskoho holovy m. Zaporizhzhia Andriiem Piatnytskym.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1A5L5Axs8D/ (in Ukrainian).

120. Zaporizka oblasna derzhavna administratsiia (2021, 8 chervnia). *Latviia ta Zaporizkyi rehion prodovzhuiut plidnu spivpratsiu.* URL: https://www.zoda.gov.ua/news/55872/latviya-ta-zaporizkiy-region-prodovzhujut-plidnu-spivpratsju.html (in Ukrainian).

121. Posolstvo Latviiskoi Respubliky v Ukraini (2021, 8 chervnia). *7 ta 8 chervnia 2021 roku posol Latvii v Ukraini Yuris Poikans vidvidav Zaporizhzhia.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1aAwuNcazC/ (in Ukrainian).

122. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2023, 5 chervnia). *Na pochatku chervnia v Ukraini perebuvala ofitsiina delehatsiia Minoborony Latvii.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1BcvxwMehQ/ (in Ukrainian).

123. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2024, 27 liutoho). *Sohodni vidbulasia zustrich Pochesnoho Konsula Latvii u Zaporizhzhi z novym holovoiu ZOVA Ivanom Fedorovym.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/18eS5Zsx4u/ (in Ukrainian).

124. Kharchenko, R. (2024, 21 chervnia). *Vybudovuvaty mizhnarodni zv'iazky ta zovnishnoekonomichni vidnosyny – zavdannia iz zirochkoiu.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/15JAm7MQAP/ (in Ukrainian).

125. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2022, 19 liutoho). *19.02.2021 roku po initsiatyvi Pochesnoho konsula Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia Yuriia Pidhornoho zapochatkovano spivpratsiu.* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/12G22AQXGK9/ (in Ukrainian).

126. Zaporizka miska rada (2022, 19 liutoho). *Zaporizki shkoliari spilkuvatymutsia z latviiskymy odnolitkamy.* URL: https://zp.gov.ua/uk/articles/item/11339/zaporizki-shkolyari-spilkuvatimutsya-z-latvijskimi-odnolitkami- (in Ukrainian).

127. Cherkasov, S. (2020, 24 hrudnia). *Pochesne Konsulstvo Latvii – sered mizhnarodnykh partneriv osvitnoi prohramy «Krainoznavstvo» istorychnoho fakultetu.* Zaporizkyi natsionalnyi universytet. URL: https://surl.li/jxzmyi (in Ukrainian).

128. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia (2021, 6 zhovtnia). *Pochesnyi konsul Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia vziav uchast u realizatsii universytetom odnoho iz napriamkiv osvitnoi prohramy za spetsialnistiu «Mizhnarodni vidnosyny…».* Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/15TdwPWFjt/ (in Ukrainian).

129. Rybalchenko, V. (2020, 1 lypnia). Dobrodiinist: shtuchni pereshkody shtuchnoi ventyliatsii. *Holos Ukrainy.* URL: http://www.golos.com.ua/article/332598 (in Ukrainian).

130. Pochesne Konsulstvo Latviiskoi Respubliky v m. Zaporizhzhia. Facebook. URL: https://www.facebook.com/consulate.zp.ua. (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 31.03.2025 р.

РОЗДІЛ IV. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 321.01:323.1](477)
Ольга Волянюк,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
volyanyuk@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-1606-7416
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-254-269

ПОЛІТИКА ЄДНОСТІ: СУЧАСНИЙ ЗМІСТ І (РЕ)ІНТЕГРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ

У статті осмислено концепцію «політики єдності». Серед завдань дослідження – визначення ключових чинників, інструментів, суб'єктів політики єдності, які сприятимуть її ефективному впровадженню в умовах війни. Це спроба обґрунтування поняття «політики єдності» як дискусійного, багатоскладового, багатозначного, але наскрізного для всіх сфер політики, особливо в контексті сучасних викликів. Ця політика має на меті не лише консолідацію суспільства для протидії зовнішнім загрозам, а й досягнення внутрішньої стабільності шляхом розвитку національної ідентичності, патріотизму, відновлення територіальної цілісності, реінтеграції окупованих або зруйнованих територій тощо. Посилаємося на нову традицію відзначення Дня єднання з 2022 р., а також до додаткових змістів політики консолідації, які з'являються в контексті глобалізації нації та посилення інституційної присутності України на міжнародній арені. Отже, національну єдність розглянуто також у нерозривному зв'язку із завданнями протидії гібридним загрозам для українців за кордоном. Досліджено декілька важливих аспектів політики єдності, зокрема взаємодію між різними зацікавленими сторонами, а також адресні прояви для різних категорій населення, у тому числі молоді, зокрема тієї, що перебуває на загрожених або тимчасово окупованих територіях, або була змушена виїхати з країни. Вивчення цих груп дає змогу розробити цільові стратегії для підтримки національної єдності й формування стійкості до зовнішніх інформаційних впливів. Запропоновано низку рекомендацій для розвитку напрямів політики єдності в Україні: загальнонаціональний

© Волянюк О., 2025

спротив агресору, захист національних інтересів, підвищення морального духу населення, забезпечення стійкості держави перед зовнішніми загрозами, якісне залучення потенціалу інноваційних технологій, зокрема й штучного інтелекту. Політика єдності має інтегративний характер і тісно пов'язана з іншими напрямами державної політики. Підкреслено необхідність академічного аналізу для підвищення ефективності державних стратегій у сфері національної безпеки та єдності.
Ключові слова: політика єдності, війна, (ре)інтеграція, політична стратегія, ідентичність, патріотизм, молодь, штучний інтелект.

Olha Volianiuk,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University,
ORCID ID: 0000-0002-1606-7416

UNITY POLICY: MODERN CONTENT AND (RE)INTEGRATION STRATEGIES

The article explores the concept of "unity policy". Among the objectives of this research are the identification of key factors, tools, and actors of the unity policy that will contribute to its effective implementation in wartime conditions. This is an attempt to substantiate the concept of "unity policy" as a multifaceted, multi-dimensional, yet crucial element across all areas of politics, especially in the context of modern challenges. This policy aims not only at consolidating society to counter external threats but also at achieving internal stability by strengthening national identity, patriotism, restoring territorial integrity, and reintegrating occupied or destroyed territories, among other goals. The author refers to the new tradition of celebrating Unity Day since 2022, as well as the additional meanings of consolidation policies that appear in the context of national globalization and Ukraine's strengthened institutional presence on the international stage. Consequently, national unity is also considered inextricably linked to the tasks of countering hybrid threats for Ukrainians abroad. Several important aspects of the unity policy are considered, including the interaction between various stakeholders, as well as targeted approaches for different population categories, including youth, particularly those in threatened or temporarily occupied territories or those forced to leave the country. Studying these groups allows for the development of targeted strategies to support national unity and build resilience to external information influences. A series of recommendations are proposed for the development of unity policy

in Ukraine, including nationwide resistance to the aggressor, protection of national interests, boosting the population's morale, ensuring the state's resilience against external threats, and effectively harnessing the potential of innovative technologies, including artificial intelligence. Unity policy has an integrative character and is closely connected with other areas of state policy. The conclusions of the article emphasize the necessity of academic analysis to enhance the effectiveness of state strategies in the field of national security and unity.
Key words: unity policy, war, (re)integration, political strategy, identity, patriotism, youth, artificial intelligence.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. 16.02.2022 р. в Україні вперше відзначали День єднання, який напередодні запровадив Президент України Указом № 53/2022 [13]. Нова дата в державному календарі викликала академічний і просвітницький інтерес, широкий резонанс та деякі дискусії. Ця дата в ті дні також розповсюджувалася різними каналами комунікації як день імовірного вторгнення рф в Україну. Водночас у згаданому документі актуалізовано одразу кілька важливих категорій для соціальних наук і громадсько-політичних практик: консолідація суспільства, суспільна свідомість, національна стійкість, протидія гібридним загрозам, інформаційно-пропагандистському й морально-психологічному тиску та ін. Через понад три роки після впровадження нового свята тему єдності вкотре акцентовано Главою держави також у додатковому вимірі – у контексті «усвідомлення своєї нації як глобальної» й посилення інституційної присутності України у світі, зокрема через «міністерство української єдності та протидії російським впливам на українців» – і ця думка, передусім, окремо зафіксована у зверненні до керівників дипломатичних установ України [1].

Названі вище та низка інших державних рішень і стратегій формують також виразний академічний запит щодо розуміння, чим є та потенційно може стати політика єдності в умовах війни, які інструменти й суб'єкти забезпечать її ефективність, у яких зарубіжних практиках і вітчизняному досвіді можливо черпати уроки для впровадження та реалізації відповідного напряму політичної й/і просвітницької діяльності. Концептуалізація поняття «політика єдності» також має й практичне значення, адже комплексне, науково обґрунтоване розуміння проблематики дає змогу уникати поверхових рішень і розвивати стратегічні програми та плани стосовно складних, сенситивних, глибинних питань національної

ідентичності, суспільно-політичної свідомості, національної консолідації, культурної дипломатії, інформаційної безпеки тощо.

Поняття «політики єдності», запропоноване в цій статті, обране свідомо дискусійним, є відносно новим і за своїм сенсом наскрізним для всіх сфер політики. Адже демократична політика загалом у своїй сутності покликана погоджувати різносторонні, а інколи й протилежні інтереси, працювати з конфліктними процесами в суспільстві, неминучими для будь-яких спільнот нерівностями та антагонізмами, а в умовах війни – ще й шукати додаткові ресурси стійкості й консолідації. У статті спробуємо акцентувати не лише на сутності, а й не завжди очевидних аспектах консолідуючої політики: 1) її суб'єкт-об'єктному вимірі, коли зміст та ефективність залежать від впливовості, ресурсів і спроможності взаємодії між різними зацікавленими сторонами; 2) її адресних проявах для різних категорій населення, зокрема молоді, у т.ч. й тієї, що або перебуває на більш загрожених чи тимчасово окупованих територіях, або (примусово) виїхала з країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових джерелах поняття «політика єдності» не має широкого вжитку, однак чимало суміжних термінів дають змогу сформулювати деякі узагальнення. Категорії єдності/солідарності/консолідації/згуртованості найчастіше супроводжують політологічні дискусії про сучасні політики у сферах інформаційної безпеки, суспільної пам'яті, свободи совісті, національної стійкості, формування громадянської та національної ідентичності, патріотичного виховання молоді тощо. У ширшому контексті йдеться про традиційні галузі політики (освітню, інформаційну, культурну, соціальну, етнополітику та ін.); у методології аксіологічного підходу – про гуманістичну, демократичну, плюралістичну політику. Західні вчені можливості політичної консолідації часто співвідносять зі спектром складних ідентичностей сучасності (етнічним, громадянським, геополітичним, культурним, соціальним, цивілізаційним, мовним, історичним, релігійним і багатьма іншими вимірами сприйняття себе та інших), а також із чинниками як офіційної політики ідентичності, так і зовнішньополітичного втручання в ці процеси [16]. При чому фактор зовнішньої агресії часто є більш значущим у процесі об'єднання громадян, аніж нав'язані державою ціннісні установки чи наративи.

Європейський досвід консолідації акцентує й на дещо інших аспектах, котрі в експертному середовищі отримали назву «політика згуртованості». Цю стратегію пояснюють як еволюційний характер змін, яких зазнав Європейський Союз; як бюджетозатратний комплекс передусім економічних і соціальних заходів, що, утім, відіграв і важливу

політичну роль, оскільки така політика згуртованості використовувалася як інструмент для підтримки інтеграції в ЄС; як основу інвестиційної політики, що спрямована на всі регіони й міста з метою створення робочих місць, підтримки конкурентоспроможності бізнесу, економічного зростання, сталого розвитку, покращення якості життя громадян [7].

За роки відновлення незалежності України серед вітчизняних науковців склалися різні оцінки щодо потенціалу консолідації українського суспільства. Певним чином акумулювали такі напрацювання у двох ґрунтовних аналітичних доповідях, опублікованих 2017 та 2018 рр., співробітники ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України: частина з них зосередилася на загрозах єдності, зокрема самознищенні політичної системи, безправ'ї, суспільній аномії тощо (Г. Зеленько, С. Римаренко), окремі вчені акцентували на ціннісних, політико-ідеологічних орієнтаціях населення, регіональних аспектах суспільного консенсусу (Н. Кононенко, О. Майборода, Ю. Шайгородський, Ю. Шаповал), також на політичному конструктивізмі, конкуренції, правовому рівноправ'ї, довірі як важливих ресурсах консолідації, «імперативі суспільної єдності» (Р. Балабан, Л. Кочубей, В. Ярема) [2; 6]. В умовах повномасштабної війни тема єдності набуває ширших контекстів, потребує перегляду засадничих теоретичних і прикладних підходів.

Мета статті – осмислення змісту, природи й структури політичної консолідації в умовах затяжної війни, її соціальної бази та ціннісних основ. Завдання полягають у визначенні сутності політики єдності, її місця в окремих державних стратегіях: у зовнішній політиці, політиці розвитку національної ідентичності, політиці деокупації та реінтеграції, інших напрямах сучасної демократичної політики держави.

Методика дослідження зумовлена предметним полем і політологічними орієнтирами наукового пошуку в окресленій темі. Політика єдності є концепцією багатозначною, що залежить від контексту, об'єкта досліджень різних наук (політології, філософії, соціології, економіки, соціальних комунікацій, права та ін.). У цьому зв'язку доречно було б традиційно згадати теорію комунікативної дії Ю. Габермаса, ідею про «уявлені спільноти» Б. Андерсона, сутність національної ідентичності за Е. Смітом, дослідження умов культурного різноманіття Ч. Тейлора, учення про політику й місця пам'яті П. Нора та багато інших уже усталених наукових підходів і методів. Ці вчені розглядають проблему єдності через різні аспекти – від ролі націоналізму та соціальної солідарності до мультикультуралізму та інституційних механізмів. Їхні роботи дають змогу зрозуміти, як досягати й підтримувати політичну єдність. Зокрема, у сучасних умовах війн і гібрид-

них конфліктів, а також глобальної кризи системи міжнародної безпеки ці підходи також потребують перегляду. Отож у центрі уваги – чинні тематичні нормативно-правові документи та їх контент-аналіз, що доповнюється аналізом політичних заяв, соціологічних опитувань, а також вивченням і продовженням аналітичних гіпотез та теоретичних розробок базових категорій дослідження.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загалом, «єдність» як категорія в сучасних наукових, зокрема й політологічних, енциклопедіях і словниках розглядається досить акцентовано та давно. У новому поколінні підручників і довідкових видань із політичних наук усе частіше пропонується поняття «загальнонаціональна єдність», у зміст якого вкладають проблематику особистісного й колективного самоусвідомлення, «тісні економічні, культурні, мовні, релігійні та інші зв'язки між регіонами однієї держави; дружні відносини між людьми, етнічними групами, націями, а також розуміння між владою й народом, владою та опозицією, центром і регіонами, що є політичною проблемою, якою спекулюють і використовують під час виборів та в особистих цілях» [8, с. 223]. Академічні пошуки відповідей щодо порядку денного політики солідаризації в Україні дають підставу вченим також стверджувати, що національна єдність проявляється як потенціал подолання дистанцій і в проблемному, і в регіональному вимірах, у суперечливих відносинах між політичними інститутами, окремими гілками влади, між оцінними судженнями щодо минулих подій та майбутніх перспектив тощо [6].

Державна політика України у сфері консолідації потребує особливої уваги, адже йдеться про унікальний досвід країни, що протистоїть зовнішній агресії в боротьбі за світові демократичні цінності. Запроваджуючи напередодні повномасштабного вторгнення рф в Україну День єднання, Президент України пояснив, що вбачає в цьому фактичну відповідь на залякування ворога, можливість продемонструвати всьому світу силу нашої держави й об'єднаність українського народу на тлі військової загрози [4]. Відповідний Указ за своєю сутністю відсилав одразу до кількох сфер політики: оборонної (підвищення грошового забезпечення військовослужбовців Збройних сил України, підтримка системи територіальної оборони, підготовка громадян до національного спротиву), інформаційної (створення на основі чинних інформаційних ресурсів єдиної інформаційної платформи UAразом), зовнішньої (проведення іміджевих заходів на підтримку України за кордоном), політики у сфері

державної служби (забезпечення належного функціонування державних органів, перебування посадових осіб на роботі, виконання ними обов'язків відповідно до складеної присяги), а також культурної, освітньої політик, політики у сфері національної ідентичності (підняття Державного Прапора України в усіх населених пунктах, виконання Державного Гімну, тематичні уроки в закладах освіти, зустрічі з ветеранами тощо) [13]. Одноденний термін відведено Кабінету Міністрів України для затвердження тематичного плану заходів. Уже за два дні спільними зусиллями план реалізовано. В експертному середовищі згадані заходи розцінювалися як оперативна спроба загальнонаціональної мобілізації, коли апробувалися різні канали комунікації влади із суспільством, а також декларувалися цінності патріотизму, свободолюбства, згуртованості, стійкості, соціальної відповідальності, європейськості, активізму, національного спротиву, медіаграмотності, безпеки тощо.

«Невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства» передбачали 17 пунктів, які стосувалися різних сфер суспільного життя. Водночас у згаданому урядовому Плані окреслили й досить широке коло суб'єктів, які в різній ролі потенційно долучалися до реалізації політики єдності: МВС, МЗС, Мінветеранів, Мінекономіки, Мінмолодьспорт, Міноборони, Мінреінтеграції, Мінсоцполітики, Мінфін, Мінцифри, МКІП, МОН, ДЕСС, Державна установа «Український інститут», Державне підприємство «Мультимедійна платформа іномовлення України», Держкіно, Держкомтелерадіо, Адміністрація Держприкордонслужби, Національна гвардія, Український інститут національної пам'яті, УНІА «Укрінформ», АТ «НСТУ», телеканал «РАДА», АТ «НСТУ», Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій [11]. Загалом, ішлося про всі центральні органи виконавчої влади та інші заінтересовані державні органи, про обласні, Київську міську держадміністрації, органи місцевого самоврядування, а також про закордонні дипломатичні установи України, представників української діаспори, суб'єктів господарювання, загальнонаціональні й регіональні телерадіокомпанії, заклади освіти, громадський сектор, творчі колективи, волонтерську спільноту, проте з особливим акцентом на вищезазначені структури. Це широкий і достатньо сучасний підхід до розуміння суб'єктності в політиці, що утверджує плюралістичний погляд на політичне життя суспільства й водночас потребує додаткових безпекових заходів в умовах гібридних загроз.

У 2022 р. ідея нового свята отримала також і певну критику: у середовищі аналітиків, експертів, громадських діячів такий підхід іноді сприйняли скептично за формалізм, прискорені темпи реалізації,

пропаганду правлячої політичної сили, відірваність від історичного контексту; загалом цінна ідея єдності суспільства підтримувалася, однак практики її поширення багатьом нагадували радянські традиції [3]. Певною мірою можна було також помітити й деякий дисбаланс регіональної наповненості та функціональних обов'язків у заходах, спрямованих на консолідацію українського суспільства. Наприклад, ключова роль відводилась інформаційній і культурно-просвітницькій складовим частинам процесу консолідації, що, однак, імовірно, не підкріплювалися належним чином фінансово-економічними й соціальними чинниками. За нашими підрахунками, у згаданому Плані заходів серед усіх міністерств найчастіше (10 разів) згадувалося МКІП, натомість помітно менше – Міноборони (4 рази), МЗС (3), Мінреінтеграції (2), Мінсоцполітики (2), і по одному разу – МВС, Мінветеранів, Мінекономіки, Мінмолодьспорт, Мінфін, Мінцифри, МОН. Помітний акцент – на вибрані регіони України, зокрема заходи в Донецькій, Луганській, Херсонській областях. Таке рішення в цей час могло сприяти поширенню безпечності (ілюзії безпеки) для інших регіонів країни.

Водночас цей одноденний захід заклав і багато напрямів для подальшого розвитку політики єдності, у т.ч. і в умовах уже повномасштабної війни. Запроваджені заходи передбачали як взаємодію в громадах, так і дистанційні формати комунікації, онлайн- й офлайнспілкування та загалом відкривали простір для використання сучасних технологій зв'язків із громадськістю. Новий день у державному календарі не був підкріплений історичними фактами, однак комеморацій ний складник досить виразно простежувався в «живій» пам'яті сучасників, роль якої не варто недооцінювати, особливо в процесах консолідації суспільства. Зокрема, напередодні Дня єдності Президент у зверненні згадав про 14 тис. загиблих захисників і захисниць, а також мирних громадян – жертв російської агресії, про відповідальність усього народу України «не зрадити їх пам'ять» [4]. Запланована робота з молоддю змістовно виходила за рамки формальних підходів, наприклад актуалізовані напрями медіаграмотності, патріотичних флешмобів у соціальних мережах, волонтерства, соціальної реклами тощо.

Уже через кілька років поняття єдності, як і відповідна політика, набули додаткових смислових навантажень. У серпні 2024 р. на пресконференції для українських й іноземних медіа Президент України наголосив на планах зі створення інституції єдності, яка консолідуватиме українців за кордоном і сприятиме протидії російським наративам; зокрема, ішлося про необхідність створення належних умов для «повернення 7,5 млн українців»,

особливо дорослого населення, студентів, дітей, які наразі перебувають за кордоном [9]. Анонсоване рішення, передусім, адресувалось «українській всесвітній спільноті»; заплановане в щонайменше двох інституційних напрямах (відкритті нових консульств України за кордоном та створенні «інституції, яка забезпечить силу глобальної української єдності»); актуалізоване в контексті необхідності протидії ворожій пропаганді та забезпечення освітніх, культурних, духовних, інформаційних потреб українців за межами нашої країни [1].

Уже 03.12.2024 Уряд ухвалив рішення про перейменування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій на Міністерство національної єдності України, на яке покладається «місія з формування та реалізації державної політики з питань національної єдності України й спільного розвитку, української національної самосвідомості, інформаційної політики єдності України та стратегічних комунікацій (у частині повноважень із питань національної єдності України), громадян України, які покинули своє місце проживання на території України, у тому числі внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту й/або тимчасової окупації частини території України, та виїхали за кордон, сприяння реалізації їхніх прав й інтересів і створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні» [5]. Аналіз офіційного ресурсу нового Міністерства наразі дає змогу окреслити дві узагальнені тенденції: 1) у контексті суб'єктності й завдань нова інституція виразно пов'язана з роботою інших міністерств, особливо Мінмолодьспорту та МЗС; 2) більшість ініціатив Міністерства національної єдності зосередженні довкола запуску осередків підтримки українців за кордоном Unity Hubs.

Відносно короткий для якісного аналізу термін функціонування нового органу влади й подальші кроки в напрямі розвитку політики єдності закономірно формують низку завдань серед академічної спільноти. При цьому важливо зважати також на зворотний зв'язок проблеми: під час розробки політичних рішень ураховувати вже набуті напрацювання дослідників та аналітиків у відповідній інтегративній і міждисциплінарній галузі політики. Цінними стануть висновки й рекомендації щодо культурної дипломатії, державних іміджевих стратегій за кордоном, академічної свободи та мобільності тощо. Наприклад, сучасні програми міжнародного співробітництва закладів вищої освіти України могли би стати суттєвим доповненням консолідуючих державних стратегій, адже за умови якісної реалізації відкривають можливості не лише для глобалізації науки й освіти,

але й для ефективних обмінів відповідними досвідами, солідаризуючи пріоритетно саме молодіжний потенціал. За даними попередніх досліджень, програми академічної мобільності, які користуються попитом серед українських студентів; відповідають конституційно закріпленому зовнішньополітичному курсу України; часто містять елементи національно-патріотичного, громадянського, духовно-морального виховання молоді; можуть сприяти ціннісному обміну між поколіннями, розвитку не тільки освітніх цілей, але й традицій, громадянського світогляду учасників; використовують сучасні технології комунікації, які можуть зближувати представників різних культур, розвивати демократію в усьому світі; демонструють «м'яку силу» зовнішньої політики західних держав, але при цьому свідомі викликів і загроз національній та громадянській ідентичності українців, що зазнають російської агресії [10, с. 61–62]. Отже, забезпечення права вільно здобувати знання й компетентності у відкритому світі цілком може сприяти зміцненню національної єдності навіть в умовах війни, але потребує державницького підходу до проблеми.

Узгодження та координація між різними урядовими відомствами й напрямами політики також мала би стати важливим показником ефективності політики єдності. У цьому зв'язку важливо врахувати та розвивати наявні напрацювання, наприклад у сфері державної політики України, щодо деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, яка «ґрунтується на пріоритетності гарантій безпеки людини, вжиття всіх необхідних заходів для забезпечення її прав і основоположних свобод; … реалізує комплекс військових, дипломатичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших заходів» [12]. Це цілком співзвучно завданням політики консолідації з відновлення територіальної цілісності, реінтеграції окупованих або зруйнованих територій, забезпечення безпеки всередині країни, створення умов для стійкого економічного розвитку, а також для соціальної згуртованості, зменшення соціальних і регіональних розбіжностей, інтеграції переміщених осіб та постраждалого населення.

Також доречно враховувати динаміку громадської думки, тобто під час розробки консолідаційних стратегій і тактик зважати на множинні ідентичності в суспільстві, те, які настрої та орієнтири формують різні соціальні групи довкола розуміння національної єдності. Серед крайніх соціологічних досліджень на цю тематику можна згадати, наприклад, результати всеукраїнського опитування упродовж 16–22.05.2024 р. від Київського міжнародного інституту соціології: 44 % українців вважають, що в українському суспільстві зараз є єдність (із них про повну єдність говорять 10 %, решта скоріше схиляються до цієї думки); 15 % вважають,

що зараз в Україні варто говорити про роз'єднаність; 36 % вважають, що в суспільстві зараз «у рівній мірі є елементи єдності та роз'єднаності» [14]. Розробникам політики єдності також потрібно звернути увагу на вказані респондентами пояснення, що, на їхню думку, зумовлює роз'єднаності в українському суспільстві, адже це широкий і неоднозначний перелік причин, серед яких найпопулярніші:

– випадки корупції;

– мовне питання, без чіткого розмежування, яка саме дискримінація мається на увазі;

– брак компетентності у владі, недовіра до дій влади, до офіційної інформації;

– несправедливість, коли різні люди по-різному відчувають війну;

– брак взаєморозуміння та взаємодопомоги, «кожен сам за себе»;

– наявність колаборантів тощо [14].

Отже, не лише чинник вимушеного виїзду людей за кордон позначається на згуртованості народу. Структура єдності передбачає врахування достатньо широкого спектра факторів і складників. Наприклад, багато дослідників сьогодні також приділяють увагу тому, як штучний інтелект може сприяти залученню громадськості до процесу прийняття рішень, підвищенню ефективності державного управління, забезпеченню стійкого розвитку та національній єдності. Ідеться про потенціал ШІ для оптимізації процесів державного управління, сприяння прозорості, підвищення довіри громадськості; такі інноваційні технології дають змогу забезпечити інклюзивність в управлінні, поєднують ШІ й людську участь, допомагають моніторити та оцінювати ефективність державних програм у режимі реального часу, підвищувати точність і якість аналізу політичних та соціальних даних тощо [15]. Отже, у цілях розвитку політики національної єдності сучасні практики вивчення громадської думки й впливу на неї повинні керуватися не тільки взаємно верифікованими даними соціологічних опитувань, але також результатами роботи з великими даними, інструменталізацією ШІ тощо.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Запропонований вище огляд джерел й аналіз даних дає змогу сформулювати окремі пропозиції з розвитку політики єдності в сучасній Україні. Політика єдності в умовах війни осмислюється як стратегія, спрямована на консолідацію суспільства, політичних сил, інституцій держави та інших зацікавлених суб'єктів для одразу кількох цілей:

загальнонаціонального спротиву агресору й ефективного ведення воєнних дій; захисту національних інтересів, територіальної цілісності та незалежності країни; зниження напруги всередині країни, підвищення морального духу населення, забезпечення стійкості держави перед зовнішніми загрозами. Змістовним наповненням такої політики можуть стати спільний порядок денний (концентрація на загальнонаціональних пріоритетах); консолідація людських, економічних, інформаційних й інших ресурсів; підтримка національної ідентичності та патріотизму, як і єдиного зовнішньополітичного курсу тощо.

Політика єдності пов'язана з низкою інших напрямів державної політики, це інтегративна діяльність; вона за багатьма завданнями співзвучна із зовнішньою політикою держави, безпековими стратегіями, політикою реінтеграції окупованих або зруйнованих територій, молодіжною політикою тощо. В умовах загроз національній безпеці політика консолідації та політика ідентичності взаємно підсилюються. Наприклад, патріотичне виховання молоді допомагає зміцнити почуття приналежності до країни, гордості за свою державу, сприяє загальному соціальному згуртуванню, готує молодих людей до відповідальності за долю країни, участі у волонтерських рухах, мотивує діяти спільно для досягнення національних цілей, розвиває стійкість до пропаганди ворога, формує молодих лідерів, які можуть стати рушійною силою в підтримці національної єдності, організації рухів опору тощо. Патріотичне виховання може стати інструментом зміцнення як політики ідентичності, так і політики єдності, оскільки підтримує свідомих, мотивованих, згуртованих громадян, які готові підтримувати свою країну навіть у складні часи.

Водночас частим недоліком державних цільових програм, що мають консолідаційні завдання, є їх фактична спрямованість на мобілізацію вже зацікавлених категорій населення, які й без таких програм виявлять громадську активність і відповідальну участь у суспільному житті. Тож важливо формувати якісні пропозиції й для громадян, які ще не визначилися в суспільно-політичних оцінках, мають несформовані ціннісні орієнтири, перебувають на перших етапах політичної соціалізації та/чи лише опановують основи громадянської освіти. Важливі також ті цільові аудиторії, що обмеженні в інформаційних ресурсах, ізольовані від якісного просвітницького середовища, доступні для системного ворожого інформаційного впливу, вразливі до ситуативних атак ворога. Потрібно враховувати не лише традиційні вікові, гендерні, професійні, регіональні й інші відмінності в поглядах громадян, але й складніші типи ідентичностей, що формуються ступенем загрожености, рівнем цифрової освіти, відкритістю до глобальних перетворень тощо.

Стислі терміни підготовки та виконання плану з відзначення Дня єднання у 2022 р. викликали певні дискусії в експертному середовищі. Цей урок потрібно врахувати й у майбутніх стратегіях і тактиках державної політики національної єдності. З одного боку, сучасні інформаційні технології, зокрема штучний інтелект, можуть внести суттєві корективи до розвитку спроможностей політики консолідації. Розробники політик можуть краще розуміти потреби, ризики та можливості потенційних заходів, а також значно оперативніше реагувати на різні виклики в складних питаннях національної єдності. З іншого боку, питання національної єдності належить до сенситивних, потребує уваги до різних категорій населення з нерідко протилежними поглядами й ціннісними орієнтирами. Тому швидкість прийняття рішень у цій сфері також залежить від наукової аргументації, залучення академічного потенціалу до розробки відповідних політик, глибинних досліджень соціального простору, від спроможностей закладів освіти, аналітичних центрів й інших інтелектуальних осередків, сформованих і збережених у суспільстві в умовах війни. Для політологічної спільноти це перспективний шлях розвитку попередніх напрацювань, які стосувалися проблематики суспільно-політичних цінностей, політичної та громадянської культури, демократичного врядування, форм/методів/інструментів політики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Від нашої спільної роботи залежить, яка зброя в руках у наших воїнів – виступ Президента на нараді керівників закордонних дипломатичних установ України «Воєнна дипломатія: стійкість, зброя, перемога». (19.08.2024). *Президент України: офіційне інтернет-представництво.* https://www.president.gov.ua/news/vid-nashoyi-spilnoyi-roboti-zalezhit-yaka-zbroya-v-rukah-u-n-92669

2. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь (2017). За ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 248 с.

3. Крючкова, Ю. (16.02.2022). День єднання в Україні: пафосна радянщина у боротьбі за рейтинги чи згуртування людей? *Радіо Свобода.* https://www.radiosvoboda.org/a/den-yednannya-zelenskyy/31707047.html

4. «Ми спокійні! Ми сильні!» – звернення Президента України. (14.02.2022). *Офіс Президента України.* https://www.youtube.com/watch?v=EljlP1pl7MQ

5. Міністерство національної єдності України (2025). *Офіційний сайт.* https://unity.gov.ua/diyalnist/czili-ta-priorytety-strategichni-dokumenty-strategiya-czili-ta-priorytety/#

6. Національна єдність у конкурентному суспільстві: аналітична доповідь (2018). За ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 288 с.

7. Політика згуртованості і спільна аграрна політика ЄС: еволюція і огляд законодавства: аналіт. записка (2023). ГО «Інститут громадянського суспільства», 62 с. https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/igs-analitychna-zapyska-pz-i-sap-yes.pdf

8. Політологія: навч. енцикл. словник-довідник (2014). За наук. ред. д-ра політ. наук Н. М. Хоми (В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.). Львів: Новий світ 2000, 779 с.

9. Потрібно без примусу повернути українців: Зеленський про створення «Міністерства єдності» (27.08.2024). *Укрінформ.* https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3899412-potribno-bez-primusu-povernuti-ukrainciv-zelenskij-pro-stvorenna-ministerstva-ednosti.html

10. Притула, Х., Волянюк, О. (2024). Громадянська свідомість і патріотизм молоді у контексті академічної мобільності. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін,* вип. 22(35), с. 54–64. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.07.

11. Про затвердження плану заходів на виконання Указу Президента України від 14 лютого 2022 р. № 53 «Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.02.2022 № 147-р. https://zakon.rada.gov.ua/go/147-2022-%D1%80

12. Про Заяву Верховної Ради України про пріоритетні напрями державної політики України у сфері деокупації, реінтеграції і відновлення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Постанова Верховної Ради України від 23.08.2023 № 3333-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-20#Text

13. Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства: Указ Президента України від 14.02.2022 № 53/2022. https://www.president.gov.ua/documents/532022-41357

14. Сприйняття українцями рівня єдності суспільства: пресреліз КМІС. 02.07.2024. https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1418&page=1

15. Cholyshkina, O., Karnaukh, A., Volianiuk, O., Ostapenko, M., Holishevska, A. (2024). Public participation and innovative technologies: the role of artificial intelligence in public administration and sustainable development. *Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias (Health, Science and Technology – Conference Series),* 3, Article 974. https://conferencias.saludcyt.ar/index.php/sctconf/article/view/974

16. Eras, L. (2023). War, Identity Politics, and Attitudes toward a Linguistic Minority: Prejudice against Russian-Speaking Ukrainians in Ukraine between 1995 and 2018. *Nationalities Papers,* vol. 51(1), p. 114–135. doi:10.1017/nps.2021.100.

REFERENCES

1. Vid nashoi spilnoi roboty zalezhyt, yaka zbroia v rukakh u nashykh voiniv – vystup Prezydenta na naradi kerivnykiv zakordonnykh dyplomatychnykh ustanov Ukrainy "Voienna dyplomatiia: stiikist, zbroia, peremoha" (From Our Joint Work Depends What Weapons Are in the Hands of Our Soldiers – Speech of the President at the Meeting of Heads of Foreign Diplomatic Institutions of Ukraine "Military Diplomacy: Resilience, Weapons, Victory"). (19.08.2024). *Prezydent Ukrainy:* Ofitsiine internet-predstavnytstvo. https://www.president.gov.ua/news/vid-nashoyi-spilnoyi-roboti-zalezhit-yaka-zbroya-v-rukah-u-n-92669 (in Ukrainian).

2. Derzhavne politychne pravlinnia i natsionalna yednist: analitychna dopovid (State Political Governance and National Unity: Analytical Report). (2017). Za red. O. M. Maiborody. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 248 p. (in Ukrainian).

3. Kryuchkova, Yu. (2022, February 16). Den yednannia v Ukraini: pafosna radianshchyna u borotbi za reitynhy chy zghurtuvannia liudei? (Unity Day in Ukraine: Soviet Pomp

in the Fight for Ratings or People's Consolidation?) Radio Svoboda. https://www.radiosvoboda.org/a/den-yednannya-zelenskyy/31707047.html (in Ukrainian).

4. "My spokiini! My sylni!" – zvernennia Prezydenta Ukrainy ("We Are Calm! We Are Strong!" – Address of the President of Ukraine). (14.02.2022). *Ofis Prezydenta Ukrainy,* 14.02.2022. https://www.youtube.com/watch?v=EljlP1pl7MQ (in Ukrainian).

5. Ministerstvo natsionalnoi yednosti Ukrainy. (Ministry of National Unity of Ukraine) (2025). Ofitsiinyi sait. https://unity.gov.ua/diyalnist/czili-ta-priorytety-strategichni-dokumenty-strategiya-czili-ta-priorytety/# (in Ukrainian).

6. Natsionalna yednist u konkurentnomu suspilstvi: analitychna dopovid (National Unity in a Competitive Society: Analytical Report) (2018). Za red. O. M. Maiborody. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 288 p. (in Ukrainian).

7. Polityka zghurtovanosti i spilna ahrarna polityka YeS: evoliutsiia i ohliad zakonodavstva: Analitychna zapyska (2023). (Cohesion Policy and the Common Agricultural Policy of the EU: Evolution and Legislative Review: Analytical Note). HO "Instytut hromadianskoho suspilstva", 62 p. https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/igs-analitychna-zapyska-pz-i-sap-yes.pdf (in Ukrainian).

8. Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk (2014). (Political Science: Educational Encyclopedic Dictionary) / za nauk. red. d-ra polit. n. N. M. Khomy (V. M. Denysenko, O. M. Sorba, L. Ya. Uhryn ta in.). Lviv: Novyi Svit 2000, 779 p. (in Ukrainian).

9. Potribno bez prymusu povernuty ukraintsiv: Zelenskyi pro stvorennia "Ministerstva yednosti" (It Is Necessary to Return Ukrainians Without Coercion: Zelensky on the Creation of the "Ministry of Unity") (27.08.2024). *Ukrinform.* https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3899412-potribno-bez-primusu-povernuti-ukrainciv-zelenskij-pro-stvorenna-ministerstva-ednosti.html (in Ukrainian).

10. Prytula, Kh., Volianiuk, O. (2024). Hromadianska svidomist i patriotyzm molodi u konteksti akademichnoi mobilnosti (Civic Awareness and Youth Patriotism in the Context of Academic Mobility). *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin (Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov University, Series 22: Political Science and Methodology of Teaching Socio-Political Disciplines),* 22(35), 54–64. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.07 (in Ukrainian).

11. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na vykonannia Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 14 liutoho 2022 r. № 53 "Pro nevidkladni zakhody shchodo konsolidatsii ukrainskoho suspilstva": Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.02.2022 № 147-r (On the Approval of the Action Plan for the Implementation of the Decree of the President of Ukraine Dated February 14, 2022, No. 53 "On Urgent Measures to Consolidate Ukrainian Society": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine Dated February 14, 2022, No. 147-r). https://zakon.rada.gov.ua/go/147-2022-%D1%80 (in Ukrainian).

12. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy pro priorytetni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy u sferi deokupatsii, reintehratsii i vidnovlennia Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23.08.2023, № 3333-IX (On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine on Priority Directions of the State Policy of Ukraine in the Field of De-occupation, Reintegration, and Restoration of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine Dated August 23, 2023, No. 3333-IX). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-20#Text (in Ukrainian).

13. Pro nevidkladni zakhody shchodo konsolidatsii ukrainskoho suspilstva: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.02.2022 № 53/2022 (On Urgent Measures to Consolidate Ukrai-

nian Society: Decree of the President of Ukraine Dated February 14, 2022, No. 53/2022). https://www.president.gov.ua/documents/532022-41357 (in Ukrainian).

14. Spryiniattia ukraintsiamy rivnia yednosti suspilstva: Presreliz KMIS (Perception of the Level of Unity in Ukrainian Society: Press Release by KIIS), 02.07.2024. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1418&page=1 (date of access: 05.09.2024) (in Ukrainian).

15. Cholyshkina, O., Karnaukh, A., Volianiuk, O., Ostapenko, M., Holishevska, A. (2024). Public participation and innovative technologies: the role of artificial intelligence in public administration and sustainable development. *Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias (Health, Science and Technology – Conference Series),* 3, Article 974. https://conferencias.saludcyt.ar/index.php/sctconf/article/view/974 (in English).

16. Eras, L. (2023). War, identity politics, and attitudes toward a linguistic minority: Prejudice against Russian-speaking Ukrainians in Ukraine between 1995 and 2018. *Nationalities Papers,* 51(1), 114–135. doi:10.1017/nps.2021.100 (in English).

Матеріал надійшов до редакції 18.06.2025 р.

УДК 351.746:007:[327(477:100-622НАТО)+061.1ЄС]
Андрій Загородський,
аспірант 3 року навчання, кафедра міжнародних медіакомунікацій
та комунікативних технологій,
ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка,
agawa6792@gmail.com,
ORCID ID: 0009-0002-4048-7872,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-269-286

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДИСКУРСУ СТІЙКОСТІ В КРАЇНАХ ЄС

У статті здійснено міждисциплінарний аналіз трансформації дискурсу стійкості в політиці ЄС і НАТО впродовж останніх двадцяти п’яти років. Особливу увагу приділено концептуальним витокам поняття *resilience* в гуманітарній та екологічній думці, а також інституціоналізації стійкості в стратегіях ЄС і НАТО з 2000-х рр. до сьогодні. У дослідженні поєднано дискурсивний, порівняльний та міжрівневий підходи до аналізу, що дає змогу простежити, як стійкість перетворюється на нову форму антикризової дії в умовах перманентної кризи. Окрему увагу приділено українському

© Загородський А., 2025

експерименту як простору, де локальний досвід взаємодіє з глобальними дискурсивними трендами. На основі аналізу стратегій і дискурсивних кейсів обґрунтовано, як зміна дискурсу від централізованого керування технологічними кризами до локального адаптивного реагування на безпекові загрози впливає на сучасні підходи до врядування, структуру суспільного договору та моделі міжсекторальної взаємодії в галузі безпеки.
Ключові слова: дискурс стійкості, ЄС, НАТО, трансформація безпеки, Україна, міжсекторальне врядування.

Andriy Zagorodsky,
Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv,
ORCID ID: 0009-0002-4048-7872

TRANSFORMING THE RESILIENCE DISCOURSE IN EU COUNTRIES

This article presents an interdisciplinary analysis of the transformation of the resilience discourse in EU and NATO policies over the past twenty-five years. Particular attention is paid to the conceptual origins of *resilience* in humanitarian and environmental thought, as well as to its institutionalization in EU and NATO strategies from the 2000s to the present. The study integrates discursive, comparative, and multi-level approaches to trace how resilience has evolved into a new form of anti-crisis action under conditions of permanent crisis. Special emphasis is placed on the Ukrainian experimental case as a context in which local experience intersects with global discursive trends. Based on the analysis of strategic documents and discursive cases, the paper argues that changes in the discourse of resilience influence contemporary governance practices, the structure of the social contract, and models of cross-sectoral cooperation in the security domain.
Key words: resilience discourse, EU, NATO, security transformation, Ukraine, cross-sectoral governance.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається глибокими зрушеннями в галузі глобальної й регіональної безпеки, що відбулися протягом останніх двадцяти п’яти років. Одночасний і безмежний, а не послідовний та обмежений характер викликів, як-от: гібридні війни, пандемія, інформаційна дестабілізація,

руйнування довіри до інституцій і кліматичні катастрофи – змусив Європейський Союз (ЄС) переглянути традиційні уявлення про стійкість як про здатність лише до централізованого технічного відновлення. У теоретичному дискурсі відбулося поступове переосмислення концепції стійкості – від «контрольованості кризи» до «життя всередині кризи». Водночас в Україні поняття стійкості набуло прикладного значення як в інституційній, так і громадській практиці. Український досвід 2014–2025 рр. довів, що стійкість – це концепція для оновлення традиційних уявлень про безпекові практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейські дослідники, зокрема D. Chandler [1], J. Joseph [2], [3], E. Korosteleva [4], запропонували фундаментальні аналітичні рамки для осмислення концепції стійкості як інструменту врядування, стратегії складності, компонента зовнішньої політики. Багато наукових праць стосуються інтеграції цієї концепції в політику ЄС щодо енергетичної безпеки, міграційних процесів, кібербезпеки. У сфері НАТО активно досліджують принципи всеохопного підходу до оборони, а також взаємодію цивільних і військових секторів. Водночас в українському контексті маємо вартісні аналітичні підходи, зокрема в наукових розвідках О. Рєзнікової [5], колективів НІСД, УНЦПД. Проте комплексного дискурсивного дослідження того, як саме змінювалося поняття стійкості в ЄС і як це впливає на Україну, досі бракує.

Певні суперечності зберігаються щодо методологічного статусу «стійкості» (англ. *resilience*): чи є це новою парадигмою безпеки, чи лише риторичним конструктом, що маскує дефіцити інституційної спроможності. Деякі дослідники трактують стійкість як інструмент неоліберальної деполітизації, інші – як платформу для посилення демократичного врядування. Водночас в аналітичних і стратегічних документах ці підходи часто поєднуються. Це створює умови для багатозначності, що може як посилювати, так і послаблювати ефективність стратегій [6; 7].

Обґрунтування вибору теми основана на необхідності міждисциплінарного аналізу зміни стратегічного мислення в ЄС [8], що поступово переходить від конвенційної безпеки до складного управління складністю, вразливістю, ризиками, непередбачуваністю. Український досвід, особливо після 2022 р., став каталізатором переосмислення підходів до стійкості в євроатлантичних інституціях, що створило унікальне підґрунтя для порівняльного аналізу та висновків про зміну парадигм у сучасній політиці безпеки.

Мета статті – простежити трансформацію концепції стійкості від корпусу теорій до практичного локального застосування під час каскадної кризової ситуації та військових дій.

У дослідженні поєднано дискурсивний і порівняльний аналізи, щоб показати, як концепція стійкості стає новою формою соціально-політичної дії в епоху перманентної кризи.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття стійкості (*resilience*) в європейському безпековому та політичному контекстах має складну історію. Його трансформацію від еколого-технократичного (1970-ті роки) до політико-гуманітарного (2000 рр.) конструкту відображено в численних наукових працях. В англомовній академічній традиції вагомий внесок у формування критичного аналізу поняття *resilience* зробив D. Chandler [1], який розглядає його як форму «урядування складності» та постліберальної адаптації до невизначеності. У такому підході «стійкість» трактується як процес постійного навчання, мобілізації й самоуправління.

J. Joseph [2; 3] фокусується на розкритті підходу до стійкості з погляду врядування, пов'язуючи його з неоліберальними логіками відповідальності. Науковець підкреслює, що дискурс стійкості часто використовується для делегування зобов'язань від держави до індивідів і громад. Такий підхід дає змогу критично осмислити еволюцію європейських стратегій, де «стійкість» трактуємо як засіб обґрунтування адаптивного мінімалізму в політиці.

Водночас E. A. Korosteleva, T. Flockhart [4] акцентують на «локалізації» (англ. *local ownership*) як на центральному у визначенні сучасної стійкості, особливо в зовнішній політиці ЄС. У їхній моделі «стійкість» – це форма етичної взаємодії, що передбачає самовизначення, локалізацію стратегій і міжсекторальну співпрацю. Такий підхід посилює гуманітарно-демократичну складову частину в дискурсі, проте, як визнають самі автори, у стратегічних документах ЄС він часто залишається декларативним.

Українська академічна традиція представлена, зокрема, монографією О. О. Рєзнікової [5], у якій здійснено комплексний аналіз концепції національної стійкості в умовах війни. Авторка вказує на необхідність побудови багаторівневої моделі, що поєднує державне управління, горизонтальні партнерства та когнітивну стійкість. Її підхід значною мірою відповідає логіці трансформативної resilience в європейському наративі.

Водночас більшість досліджень українських учених зосереджуються на нормативному або прикладному рівні, тож досі бракує

міждискурсивного аналізу наративів *resilience* в порівняльному вимірі ЄС–НАТО–Україна.

Наявні джерела створюють міцну основу для осмислення політичного значення стійкості, проте не завжди узгоджуються між собою в інтерпретації цілей і наслідків упровадження цього поняття. Деякі науковці наголошують на емансипативному потенціалі стійкості, інші – на його технократичній або неоліберальній природі. Недостатньо також осмислено те, яким чином *resilience* змінює мову політики та де саме проходить межа між риторикою й інституційною зміною.

Еволюція поняття *resilience* від відносно технічного підходу до системного елементу політичного управління вказує на сутнісну трансформацію способів мислення про безпеку, розвиток й управління ризиками [1]. Від початку 2000-х років, коли поняття *resilience* почало використовуватися в програмах розвитку та реагування на катастрофи, до 2020-х років, коли воно стало центральною категорією безпекової й зовнішньої політики ЄС, спостерігаємо зміщення акцентів від стабільності до адаптації, від контролю до гнучкого управління, від вертикальних структур до локальних форм організації.

Перші програмні документи ЄС трактували стійкість переважно в контексті зовнішньої допомоги та розвитку. У повідомленні Європейської комісії 2012 р. поняття «стійкість» визначено як «здатність особи, домогосподарства, громади, країни або регіону протистояти, адаптуватися та швидко відновлюватися після стресів і потрясінь» [6]. Проте з часом це поняття набуло дедалі ширшого значення. Уже в «Глобальній стратегії ЄС» 2016 р. «стійкість» визначено як ключову якість внутрішніх демократичних суспільств і країн-партнерів на Сході й Півдні. Цей зсув засвідчує намагання ЄС інституціоналізувати підхід до криз як до перманентного стану, у якому критичним стає не запобігання потрясінням, а спроможність системи адаптуватися до них і функціонувати попри них [10].

Зміна глобального безпекового середовища після 2014 р. й уторгнення рф в Україну, посилення гібридних загроз, а також пандемія COVID-19 спричинили оформлення так званого дискурсивного зсуву (англ. *resilient turn*), у межах якого стійкість перетворюється з інструменту технічної гуманітарної допомоги на стратегічний спосіб керування невизначеністю [2; 11].

У межах дискурсивного зсуву потрібно акцентувати увагу на зміні суб'єктів стійкості (від держави до громади), зміщенні фокусу з прогнозованих ризиків до непередбачуваних загроз, а також поступовому

переході до моделі горизонтального врядування, де центральну роль відіграють міжсекторальні партнерства й громадянське суспільство.

На теоретико-методологічному рівні дослідження в рамках дискурсивного зсуву спираються на ідеї про багаторівневу модель стійкості (державний – регіональний – місцевий – інституційний рівні), що дає змогу диференціювати прояви стійкості у внутрішніх і зовнішніх політиках. Центральною категорією за такої умови є *resilient governance* – спроможність до гнучкого управління в умовах невизначеності та трансформаційної динаміки.

Фундаментальні позиції методології досліджень дискурсивного зсуву спираються на декілька ключових концептуальних підходів, як-от системний підхід – розгляд стійкості як властивості складних соціотехнічних систем (держав, громад, інституцій), що включає аналіз взаємозв'язків між підсистемами, взаємодії між акторами й зворотного зв'язку в умовах динамічного середовища; системно-структурний і функціональний аналіз – дає змогу визначити логіку формування та функціонування системи забезпечення стійкості, виявити її вузлові компоненти, рівні (національний, регіональний, локальний) і функціональні ролі учасників (громадськість, уряд, бізнес); підхід складних адаптивних систем (*complex adaptive systems*) – уможливлює вивчення не лише механічного реагування на загрози, а й когнітивної й поведінкової адаптації політичних та інституційних акторів. Це дає змогу врахувати варіативність реакцій на кризові виклики й визначити траєкторії розвитку стійкості; концепції ризик-менеджменту та стратегічного прогнозування – інтеграція підходів до оцінювання ризиків, ідентифікації вразливостей, управління сценаріями й кризового моделювання, що визначають архітектуру політик стійкості в ЄС, а також передбачає багатозначність і контекстуальність поняття стійкості, акцент на міждисциплінарності, залучення концепцій ризику, уразливості, безпеки, сталого розвитку [12].

Загалом, у країнах ЄС теоретико-методологічна база дискурсивного зсуву поєднує онтологічну рамку *resilience as governance paradigm* [1; 3]; прагматичну орієнтацію на аналіз безпекових і соціально-економічних наслідків криз; нормативне спрямування на побудову спроможностей для протидії гібридним загрозам, дезінформації, енергетичній нестабільності тощо. Підкреслено, що стійкість позиціонується як спроможність «рухатись вперед через кризу», що суттєво відрізняється від класичного образу «повернення до рівноваги». Ба більше, ця здатність мислиться не як природна властивість, а як результат комплексної взаємодії індивідів, інституцій і системи політик. Концепція «багаторівневої адаптації»

стає центральною: вона передбачає послідовне поєднання поглинання удару, адаптації до нової реальності та потенційного структурного перетворення [13].

У контексті трансформації вказаного дискурсу важливу роль відіграє переорієнтація фокуса з національних політик безпеки на підтримку локального рівня, тобто громад, що перебувають на передовій взаємодії з реальними ризиками. Дослідження K. Gorska-Rozej та W. Krzeszowski [14] демонструє, що ключовим вектором оновлення підходів ЄС до стійкості є саме визнання місцевих спільнот як критично важливих агентів стратегії безпеки, соціальної адаптації й кризового управління.

Акцентовано на трьох взаємозалежних складових частинах локальної стійкості: здатність до самоорганізації, спроможність переживати деструктивні впливи та адаптуватися й навчатися [14]. Цей підхід не лише конкретизує абстрактне поняття *resilience*, але й наближає його до соціальної реальності – до фактичного управління загрозами на рівні громад. Ефективне управління ризиками потребує визнання динамічної природи загроз – непередбачуваних, швидких у поширенні та таких, що мають суб'єктивно-психологічний вимір [15].

Однією з ключових знахідок дослідження є уточнення, що загрози мають не лише об'єктивний, а й суб'єктивний характер, тобто їх сприйняття може істотно відрізнятися від їх фактичної наявності [16]. Це відкриває нову аналітичну перспективу в розумінні *resilience* як когнітивного, емоційного й комунікативного процесу. Саме тому локальна стійкість не може бути зведена до технічної готовності чи обліку ресурсів – вона повинна враховувати психосоціальні чинники, здатність розпізнавати загрози та адекватно на них реагувати.

K. Gorska-Rozej і W. Krzeszowski [14] надають подвійну типологію стійкості: пасивна (накопичена – наприклад інфраструктура, матеріальні запаси) й активна (динамічна реакція у відповідь на загрози). Ця класифікація є важливою з погляду перетворення дискурсу в політиках ЄС, де resilience дедалі частіше розглядають не лише як «стан готовності», але як «здатність діяти» [17; 18].

Окремий акцент зроблено на «м'яких» факторах, що критично впливають на стійкість громад: міжособистісні навички (емпатія, здатність до співпраці), якість соціального капіталу, довіра, відчуття приналежності та рівень активного громадянства. Додатково виведено дві галузі адаптації – соціальну (*soft skills*, освіта, горизонтальні зв'язки) та технічну (системи раннього попередження, цифрові платформи, інформаційна відкритість).

Задля з'ясування практичного застосування оновленої парадигми стійкості проведено експериментальне симуляційне дослідження, орга-

нізоване естонсько-українською командою в межах програми «Стійка Україна», що включало вісім міжсекторальних кризових симуляцій (по дві дні кожна) у період із січня 2022 по січень 2023 р. Як показано в табл. 1, у тренінгах узяли участь понад 160 учасників із різних секторів.

Базовий принцип добору учасників до симульованого кризового штабу полягав у відтворенні плюралістичної природи українських громад і забезпеченні представництва з правом голосу та вето від кожного сектору. Під час війни місцева влада стала рівноправним учасником процесів безпеки поряд із волонтерами й громадськістю, що створювало рівні умови для взаємодії. Водночас кожен учасник привносив у навчання власні поведінкові стереотипи, сформовані попереднім досвідом міжвідомчої координації. Групи формували за принципами міжсекторальності та міждисциплінарності. Її структура віддзеркалювала реальні кризові штаби, що стихійно або інтуїтивно виникали в громадах України після повномасштабного вторгнення рф 24 лютого 2022 р.

Таблиця 1

Розподіл учасників за секторами (вісім міст)

Сектор	Кількість учасників	Відсоток, %
Місцеве самоврядування	36	21
Сектор безпеки (поліція, служби надзвичайних ситуацій)	31	18
Бізнес-сектор	29	17
Медіа та журналістика	25	15
Громадські організації та волонтери	47	28
Усього:	168	100

Джерело: *сформовано автором.*

Оскільки більшість учасників залучали під час війни за сприяння обласних військово-цивільних адміністрацій, найефективнішим підходом виявилося залучення фахівців операційного рівня з різних секторів, які мали різноманітний професійний і життєвий досвід. Це були люди, які вже активно брали участь у кризовому управлінні, тому саме вони стали

ключовими фігурами в забезпеченні готовності населення, організацій і груп до надзвичайних ситуацій.

Цей поліцентричний (багатоміський) дизайн дослідження гарантує, що результати не обмежуються спостереженнями за однією кризовою командою, а відображають загальні тенденції міжсекторальної координації в різних регіональних контекстах. Це робить дослідження більш застосовним до інших масштабних кризових сценаріїв за межами України.

Основним методом дослідження було моделювання кризових ситуацій на локальному рівні за допомогою симуляцій і кейс-стаді, синергія яких дає змогу спостерігати й аналізувати системні вразливості, а також виявляти ефективні стратегії їх подолання. У симуляціях брали участь представники місцевих органів влади, медіа, бізнесу, сектору безпеки та громадянського суспільства. Під час симуляцій серед інших елементів, що передбачені розробниками, відтворювалися сценарії впливу, у яких гібридна й маніпулятивна інформація може впливати на міжсекторальне ухвалення рішень. Метод симуляційного моделювання дав змогу виявити комунікативні вразливості в структурі локальної стійкості та простежити потенційні механізми реагування. Водночас кейс-стаді дають змогу здійснювати порівняльний аналіз упродовж майбутніх симуляцій як в Україні, так і в інших країнах.

Теоретичну основу дослідження становили теорія комунікації та теорія стійкості, які стверджують, що гібридний характер інформаційних екосистем потребує цілісного підходу до розуміння й протидії дезінформації, водночас підкреслюючи здатність демократичних інституцій адаптуватися та відновлюватися після криз без істотної втрати функціональності. Такий підхід акцентує увагу на важливості міжсекторальної взаємодії й інституційної стійкості задля підтримки демократичної цілісності.

У дослідженні запропоновано методологію, що потенційно підлягає відтворенню, для кількісного вимірювання значущих домовленостей у межах кризових симуляцій.

У межах цього дослідження значуща домовленість означає міжсекторальне рішення, якого досягли дві або більше сторін, і яке:

• досягнуто на основі консенсусу;

• приводить до процедурної або стратегічної зміни в управлінні кризами;

• визнається всіма залученими сторонами як обов'язкове до виконання або таке, що підлягає реалізації.

Значущими також вважалися ті домовленості, що:

• були оригінальними – виходили за межі стандартних протоколів

окремих відомств і створювали рішення, що об'єднували експертизу всіх учасників кризового штабу;

• були комплексними – ураховували повний цикл кризи під час ухвалення рішень, уключно з оцінкою ризиків і загроз, альтернативними сценаріями, безперебійною роботою всіх сторін під час реагування на кризу, а також прогнозуванням подальшого розвитку ситуації;

• реагували на дезінформацію – ураховували гібридні впливи в інформаційному просторі та визначали потенційні фейки.

Розроблене в рамках дослідження моделювання міжсекторальної кризи мало на меті, крім інших завдань, відтворити реальні сценарії, у яких гібридні загрози, зокрема дезінформація, викривлені інтерпретації й руйнівна пропаганда впливають на систему локальної стійкості.

Упродовж двох днів організатори надіслали командам загалом 79 інформаційних повідомлень (через електронну пошту, телефонні дзвінки, SMS, рольові інтервенції, новини на вебсайтах, відео в прямому ефірі, дописи в соцмережах тощо). Сценарна команда, до якої входили естонські й українські фахівці, підготувала три типи інформаційних інтервенцій:

• індексальні (опосередковано вказували на приховані явища або події);

• символічні (мали метафоричний характер);

• іконічні (безпосередньо пов'язані з реальністю).

60 % із них містили достовірну інформацію й оперативні запити щодо кризової ситуації, а 40 % були фейковими або маніпулятивними повідомленнями. Команди повинні були аналізувати всі повідомлення й ухвалювати рішення на їх основі.

За логікою симуляції та механікою проведення, усі учасники мали рівнозначну відповідальність і залученість у процес. Рішення ухвалювалися колегіально, відповідно до початкових робочих принципів групи. Проте в процесі виникали як стабільні, так і ситуативні лідери, залежно від рівня компетентності чи особистісних характеристик. Якщо обраний спосіб ухвалення рішень виявлявся неефективним, група колективно ухвалювала зміну підходу. Як показано в табл. 2, хоча значущі домовленості очікувались із самого початку, вони повинні відповідати певним критеріям.

Ключові моделі взаємодії, що спостерігалися в перший день (за інтенсивністю): «місцева влада – сектор безпеки», «сектор безпеки – волонтери», «бізнес – журналісти», «волонтери – журналісти», «ГО – сектор безпеки».

Таблиця 2

Система оцінювання домовленостей: рівні значущості

Рівень значущості	Критерії	Приклад
Низький	Не впливає на загальну координацію під час кризи; відбувається лише обмін інформацією	Журналісти отримують дані лише від волонтерів
Середній	Локальне рішення без загальної стратегічної зміни	Поліція та місцева влада домовляються про механізм дій в окремому районі
Високий	Залучено більше ніж три сектори, що впливає на управління кризою	Усі сектори погоджують єдину інформаційну стратегію
Критичний	Має негайний вплив на вирішення кризи	Створення кризового штабу на основі спільного рішення

Джерело: *сформовано автором.*

У середньому до 11:00 другого навчального дня домінували такі зв'язки: «місцева влада – сектор безпеки – волонтери», «журналісти – бізнес – сектор безпеки – місцева влада». До 17:00 другого дня взаємодія охопила всі сектори, утворивши повноцінну мережу: «місцева влада – сектор безпеки – волонтери – бізнес – журналісти – громадські організації».

Зміна комунікаційних моделей виявилася критичним чинником для зростання кількості значущих домовленостей. Наприклад, на початку симуляції 75 % комунікації були односторонніми інструктивними повідомленнями (табл. 3). Проте ближче до другого дня цей показник знизився до 40 %, тоді як частка співпраці у форматі діалогу зросла з 15 % до 61 %. Це демонструє, що для ефективного досягнення міжсекторальних домовленостей потрібне триваліше та більш інтерактивне спілкування, а не винятково директивний підхід.

У середньому у восьми містах протягом дводенної симуляційної сесії (загальна тривалість кожної симуляції становила близько 20 годин) кількість значущих домовленостей, заснованих на синтезі позицій, ідей

Таблиця 3

Кодування моделей комунікації

Тип комунікації	Опис	Приклад
Інструктивна	Одностороння передача інформації без обговорення	Державний сектор віддає накази силам безпеки без уточнень
Консультативна	Відкрите обговорення, але остаточне рішення ухвалює одна сторона	Бізнес консультується з владою, але самостійно приймає рішення
Співпраця (колаборативна)	Усі учасники залучені до процесу ухвалення рішення	Влада, медіа та бізнес спільно розробляють інформаційну політику
Комунікаційний бар'єр	Відсутність або неефективний діалог між секторами	Громадянське суспільство не отримує зворотного зв'язку від держави

Джерело: *сформовано автором.*

і смислів, зросла на 61 % до завершення експерименту в порівнянні з першими восьми годинами спостереження.

Уже через 10 годин від початку симуляції команди намагалися сприймати комунікацію як цілісну взаємопов'язану систему. Хоча в перший день міжсекторальні контакти були мінімальними (табл. 4), на початку другого дня більшість груп відмовилися від лінійної комунікації, що раніше будувалася за схемою «ми» проти «вони». Канали зв'язку почали сприйматися як єдина комунікаційна мережа. Починаючи з другого дня, міжсекторальні групи дедалі частіше надавали перевагу діалогічним форматам спілкування, а не монологічним або директивним.

Отримані результати свідчать, що тривала міжсекторальна комунікація в структурованих симуляціях на локальному рівні приведе до поступового нарощування довіри та зростання ефективності [19].

Щоб формувати ситуативні коаліції, групи намагалися застосовувати метод «швидких домовленостей», що ґрунтувалися на спільних наративах і локальних цілісних дискурсах. На їхню думку, це давало змогу тримати ситуацію під контролем. Завдяки активній горизонтальній комунікації

Таблиця 4

Еволюція домовленостей за фазами (загальна тривалість ≈20 годин протягом двох днів)

Фаза	Ключові характеристики
Фаза початкової нерішучості (0–8 годин)	Досягнуто дуже мало значущих домовленостей. Комунікаційні бар'єри були найбільш вираженими, особливо між громадянським суспільством і місцевою владою. Учасники повідомляли про невпевненість через відсутність налагоджених каналів взаємодії
Фаза прориву (11–13 годин)	Значне прискорення у формуванні домовленостей – зростання процесів побудови консенсусу. У міру адаптації учасників до міжсекторальної комунікації частота досягнення домовленостей більш ніж подвоїлася. Найпомітніше покращення – між місцевою владою, ГО та структурами безпеки
Фаза консолідації (13–20 годин)	Досягнуто кумулятивного ефекту: кількість значущих домовленостей зросла загалом на 61 % у порівнянні з початковою фазою

Джерело: *сформовано автором.*

домовленості з цільовими партнерами ґрунтувалися не на антикризовому примусі, а на взаємній вигоді, що поступово витісняло традиційне уявлення про «інформування населення».

Проте ключова вразливість полягала не в нестачі компетенцій окремих учасників, а на стику відомств громади – у моменті контакту між представниками різних секторів: підозри, відсутність знання один про одного, що виявляло критичну проблему роз'єднаності в групах. Ця ситуація суттєво покращилася під час навчання.

Стало очевидно, що ізольовані комунікаційні канали на кшталт «влада – населення» або «бізнес – сектор безпеки» є недостатніми для антикризових угод. Найкращі результати (тобто значущі домовленості) виникали за умов максимально широкої участі всіх секторів.

Наведені практичні висновки для зміцнення стійкості мають важливе значення для кризових політик України і ЄС. Вони включають підтримку локальних ініціатив, створення платформ комунікації, посилення доступу

до соціального капіталу, підвищення громадянської компетентності. Серед інноваційних практик актуальним виявлене інформаційне управління (створення онлайн-платформ для обміну знаннями) та навчання громад реагуванню на загрози.

У контексті трансформації дискурсу стійкості в ЄС на особливу увагу заслуговує поняття адаптивної спроможності громад на локальному рівні. Саме здатність до адаптації дедалі частіше трактується як фундаментальна передумова довготривалої стійкості до загроз, що мають складний, багаторівневий і непередбачуваний характер. У дослідженні K. Gorska-Rozej і M. Niemiec [20] підкреслено, що адаптивна спроможність не є ізольованою характеристикою, а проявляється як інтегральна властивість спільноти, що забезпечує її спроможність до гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища. Адаптивність активує соціальну адаптацію, знижує вразливість населення, посилює економічні можливості та розширює інструменти соціального капіталу.

Згідно з дослідженням, ключові компоненти адаптивної здатності включають ефективну комунікацію (зокрема інформаційні платформи, достовірні джерела, обмін досвідом), високий рівень соціального капіталу (довіра, емоційна згуртованість, підтримка), міжособистісні компетентності (лідерство, вирішення конфліктів, емпатія) та сталий економічний розвиток [20]. Усі ці елементи разом утворюють систему, здатну до саморегуляції й навчання на основі кризового досвіду.

На особливу увагу заслуговує твердження, що адаптивна спроможність може бути реалізована лише за умов активного включення локальної спільноти до процесів прийняття рішень. Саме завдяки підвищенню рівня автономії й спільного планування дій формується «ресурс взаємної довіри», що є критичним у момент настання загрози [21].

Важливою ознакою нової фази розвитку дискурсу стійкості є поява в українських офіційних документах і дослідженнях поняття «спільної відповідальності» (*shared responsibility*), що збігається з європейськими трансформаціями дискурсу стійкості. Це означає перехід від класичної моделі «захисту державою» до більш дифузної моделі, у якій громадяни, приватний сектор, місцеве самоврядування, неурядові організації та навіть академічні інституції мають спільну роль у підтриманні системної стабільності [5]. Як і в політиках ЄС, відповідальність не просто делегується – вона інституціоналізується через партнерські формати.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Можна стверджувати, що трансформація дискурсу стійкості в країнах ЄС та НАТО відбувалася нелінійно, але системно, із поступовим розширенням поняття стійкості від суто інфраструктурного до міждисциплінарного, усеохопного й стратегічного рівнів. Від початкової орієнтації на фізичну витривалість критичної інфраструктури (1990–2000-ті роки) дискурс перемістився в площину соціальної згуртованості, багаторівневого управління ризиками, адаптаційної спроможності та міжсекторального партнерства. У документах ЄС і НАТО останнього десятиліття термін *resilience* набув статусу політичного та нормативного орієнтира для реформ безпекової, оборонної, соціальної й цифрової політики.

Особливу актуальність отримує *resilient turn* – понятєвий поворот, що означає перехід від реагування на кризи до проактивної підготовки систем, суспільств і держав до багатовимірних загроз. Як свідчить аналіз, у НАТО ця трансформація виразно пов'язана з концепцією всеохопної оборони, а в ЄС – із розвитком згуртованості та спроможностей кризового менеджменту, уключаючи кібербезпеку, інформаційну стійкість і гуманітарну безпеку.

Для України, яка активно інтегрується в євроатлантичний простір, надзвичайно важливо не лише імплементувати зовнішні стандарти, але й виробити власну модель національної стійкості. Це може передбачати визнання стійкості як суспільного договору, що поєднує державу, бізнес і громадянське суспільство. Ідеться про сталість життєвих практик у межах мінливого середовища; розширення горизонтального управління ризиками через залучення громад, локальних центрів управління, добровольчих формувань територіальних громад, неурядових й освітніх структур. Це відповідає європейській логіці інтеграції недержавних акторів у безпекову архітектуру; створення регіональних вузлів оцінки ризиків і стратегічних центрів планування, що працюватимуть на випередження загроз та координуватимуть ресурси, знання й партнерства; інституалізації культури стійкості через освіту, постійні тренінги, інформаційні кампанії, симуляційні навчання, інтеграцію стійкості в національні стратегії безпеки та оборони; сприяння кооперації цивільного й оборонного секторів в умовах постійного гібридного впливу, що потребує не лише логістичних, але й морально-психологічних і культурних резервів.

З огляду на досвід ЄС, НАТО, Великої Британії, Швеції та Фінляндії, Україна й країни Східної Європи мають можливість застосовувати

принцип *whole-of-society* (усеохопне суспільне залучення); інтегрувати вимоги до цивільної готовності в систему державного управління; перейти від паралельних секторів до скоординованої міжгалузевої платформи стійкості; удосконалити стандарти на рівні громад із чітким розподілом відповідальності, спільним фінансуванням і залученням приватного сектору. Водночас трансформація дискурсу стійкості включає концептуальну зміну риторики та нову модель управління ризиками, де фокус зміщується з ієрархічного реагування на горизонтальну готовність до складного, динамічного й довготривалого конфліктного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chandler, D. (2014). *Resilience: the governance of complexity.* Routledge.

2. Joseph, J. (2013). Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience: International Policy, Practice and Discourse,* 1(1), 38–52.

3. Joseph, J. (2018). *Varieties of resilience: Studies in governmentality.* Cambridge University Press.

4. Korosteleva, E. A., & Flockhart, T. (2020). Resilience in EU and international institutions: Redefining local ownership in a new global governance agenda. *Contemporary Security Policy,* 41(2), 153–175.

5. Резнікова, О. О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища.* НІСД.

6. Folke, C. (2006). Resilience: the emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change,* 16(3), 253–267.

7. Folke, C., Carpenter, S. R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockstrom, J. (2010). Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability. *Ecology and Society,* 15(4), 20.

8. European Union. (2012, October 11). *The EU approach to resilience: learning from food security crises.* URL: https://capacity4dev.europa.eu/articles/eu-approach-resilience-learning-food-security-crises_en

9. The EU approach to resilience: learning from food security crises / European Union. URL: https://capacity4dev.europa.eu/articles/eu-approach-resilience-learning-food-security-crises_en (date of access: 15.06.2025).

10. European External Action Service. (2016, June). *Shared vision, common action: a stronger Europe. A global strategy for the European Union's foreign and security policy.* URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

11. Bendiek, A. (2017). *A paradigm shift in the EU's common foreign and security policy: from transformation to resilience.*

12. Smit, B., & Wandel, J. (2006). Adaptation, adaptive capacity and vulnerability. *Global Environmental Change,* 16(3), 282–292.

13. Carpenter, S., Walker, B., Anderies, J. M., & Abel, N. (2001). From metaphor to measurement: resilience of what to what? *Ecosystems,* 4 (8), 765–781.

14. Gorska-Rozej, K., & Krzeszowski, W. (2023). Building community resilience at the local level. *Zeszyty Naukowe Akademii Gornoslaskiej,* 5, 15–23.

15. Manca, A. R., Benczur, P., & Giovannini, E. (2017). *Building a scientific narrative towards a more resilient EU Society (Part 1: a Conceptual Framework).* Publications Office of the European Union.

16. Frei, D. (1977). *Sicherheit: Grundfragen der Weltpolitik*.

17. Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society,* 9(2), 5.

18. Zahra, S. A., & George, G. (2002). Absorptive capacity: A review, reconceptualization, and extension. *The Academy of Management Review,* 27(2), 185–203.

19. Resilient Ukraine. (2023, March 30). "Resilient Ukraine" presented the results of cross-sector crisis-simulation exercises. URL: https://resilient-ukraine.org/en/activities/120

20. Gorska-Rozej, K., & Niemiec, M. (2021). Analysis of adaptation capacity in the context of building resilience to threats – local level. *Knowledge-based organization: int. conference,* 27(2), 133–137.

21. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology,* 41(1–2), 127–150.

REFERENCES

1. Chandler, D. (2014). *Resilience: the governance of complexity.* Routledge (in English).

2. Joseph, J. (2013). Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience: International Policy, Practice and Discourse,* 1(1), 38–52 (in English).

3. Joseph, J. (2018). *Varieties of resilience: Studies in governmentality.* Cambridge University Press (in English).

4. Korosteleva, E. A., & Flockhart, T. (2020). Resilience in EU and international institutions: Redefining local ownership in a new global governance agenda. *Contemporary Security Policy,* 41(2), 153–175 (in English).

5. Reznikova, O. O. (2022). *National Resilience in a Changing Security Environment.* NISR (in Ukrainian).

6. Folke, C. (2006). Resilience: the emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change,* 16(3), 253–267 (in English).

7. Folke, C., Carpenter, S. R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockstrom, J. (2010). Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability. *Ecology and Society,* 15(4), 20 (in English).

8. European Union (2012, October 11). *The EU approach to resilience: learning from food security crises.* URL: https://capacity4dev.europa.eu/articles/eu-approach-resilience-learning-food-security-crises_en (in English).

9. The EU approach to resilience: learning from food security crises / European Union. URL: https://capacity4dev.europa.eu/articles/eu-approach-resilience-learning-food-security-crises_en (date of access: 15.06.2025) (in English).

10. European External Action Service. (2016, June). *Shared vision, common action: a stronger Europe. A global strategy for the European Union's foreign and security policy.* URL:https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (in English).

11. Bendiek, A. (2017). *A paradigm shift in the EU's common foreign and security policy: from transformation to resilience* (in English).

12. Smit, B., & Wandel, J. (2006). Adaptation, adaptive capacity and vulnerability. *Global Environmental Change,* 16(3), 282–292 (in English).

13. Carpenter, S., Walker, B., Anderies, J. M., & Abel, N. (2001). From metaphor to measurement: resilience of what to what? *Ecosystems,* 4 (8), 765–781 (in English).

14. Gorska-Rozej, K., & Krzeszowski, W. (2023). Building community resilience at the local level. *Zeszyty Naukowe Akademii Gornoslaskiej,* 5, 15–23 (in English).

15. Manca, A. R., Benczur, P., & Giovannini, E. (2017). *Building a scientific narrative towards a more resilient EU Society* (Part 1: a Conceptual Framework). Publications Office of the European Union (in English).

16. Frei, D. (1977). *Sicherheit: Grundfragen der Weltpolitik* (in English).

17. Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society,* 9(2), 5 (in English).

18. Zahra, S. A., & George, G. (2002). Absorptive capacity: A review, reconceptualization, and extension. *The Academy of Management Review,* 27 (2), 185–203 (in English).

19. Resilient Ukraine. (2023, March 30). "Resilient Ukraine" presented the results of cross-sector crisis-simulation exercises. URL: https://resilient-ukraine.org/en/activities/120 (in English).

20. Gorska-Rozej, K., & Niemiec, M. (2021). Analysis of adaptation capacity in the context of building resilience to threats – local level. *Knowledge-based organization: int. conference,* 27 (2), 133–137 (in English).

21. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology,* 41(1–2), 127–150 (in English).

Матеріал надійшов до редакції 15.06.2025 р.

УДК 327.54(477:438)"1990/2014"

Тетяна Єлова,
кандидат політичних наук, доцент,
докторантка кафедри політології та державного управління,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
eyelova.tetiana@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1059-5795
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-286-304

МІГРАЦІЙНА ТА ВІЗОВА ПОЛІТИКА У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНА–ПОЛЬЩА: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ Й УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ (ВІД КІНЦЯ 1990-Х ДО 2014 Р.)

У статті проаналізовано еволюцію міграційної та візової політики в контексті українсько-польських відносин у період від кінця 1990-х до

© Єлова Т., 2025

2014 р. Розглянуто ключові етапи становлення українського законодавства в міграційній сфері, вплив євроінтеграційних прагнень Польщі на її політику щодо сусідів і роль України як транзитної держави для мігрантів із країн Азії й СНД. Акцентовано на специфіці прикордонного руху між країнами, проаналізовано Угоду про малий прикордонний рух і її вплив на транскордонну мобільність населення.

Окрему увагу приділено польському досвіду у сфері управління міграційними потоками, зокрема міжвідомчій координації, логістиці, залученню неурядового сектору та побудові інституційних механізмів, орієнтованих на реальні потреби. Україна натомість демонструє фрагментарність і замкненість міграційного управління, що суттєво обмежує ефективність її взаємодії з ЄС.

У статті запропоновано рекомендації щодо імплементації польського досвіду в українські реалії. Визначено, що саме раціональний, прагматичний і відкритий підхід, заснований на міжвідомчій співпраці та залученні громадянського суспільства, має стати основою нової української міграційної політики. Також окреслено важливість підтримки контактів з українською меншиною в Польщі й посилення діалогу з місцевими громадами задля зміцнення добросусідських відносин.

Ключові слова: міграційна політика, візовий режим, Польща, Україна, транскордонне співробітництво, прикордонний рух, безвізовий режим, реадмісія, Шенгенська зона, міжвідомча координація.

Tetiana Yelova,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-1059-5795

MIGRATION AND VISA POLICY IN UKRAINE–POLAND RELATIONS: ISSUES, CHALLENGES, AND LESSONS FOR UKRAINE (FROM THE LATE 1990S TO THE 2010S)

This article analyzes the evolution of migration and visa policy in the context of Ukraine–Poland relations during the period from the late 1990s to the 2010. It examines the key stages in the development of Ukrainian migration legislation, the influence of Poland's European integration aspirations on its policy towards neighboring countries, and the role of Ukraine as a transit country for migrants from Asia and the CIS. The author highlights the specific features of cross-border mobility between the two countries and analyzes the Local Border Traffic Agreement and its impact on cross-border population movement.

Special attention is given to Poland's experience in managing migration flows, particularly its interagency coordination, logistical approaches, engagement with the non-governmental sector, and the development of institutional mechanisms tailored to real needs. Ukraine, by contrast, demonstrates a fragmented and insular approach to migration governance, which significantly limits the effectiveness of its interaction with the EU.

The article offers recommendations for adapting Poland's experience to Ukrainian realities. It emphasizes that a rational, pragmatic, and transparent approach based on interagency cooperation and engagement with civil society should become the foundation of a new Ukrainian migration policy. The importance of maintaining contact with the Ukrainian minority in Poland and strengthening dialogue with local communities to enhance good-neighborly relations is also underlined.

Key words: migration policy, visa regime, Poland, Ukraine, cross-border cooperation, border traffic, visa-free regime, readmission, Schengen Area, interagency coordination.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Міграційна політика стала ключовим елементом двосторонніх відносин між Україною й Польщею у зв'язку з розширенням ЄС, вступом Польщі до Шенгенської зони та активізацією прикордонної мобільності. Водночас досвід Польщі в трансформації міграційного управління становить значний інтерес для України, яка тільки формує ефективну модель у цій сфері. Міграційна й візова політика між Україною та Польщею має свою досить цікаву історію й розвиток. Можна виділити такі основні етапи:

1. Початок 1990-х років – після отримання незалежності Україною й Польщею обидві країни стали шукати способи регулювання міграційних потоків. Україна відкрила свої кордони, що сприяло значному економічному відтоку працівників до Польщі;

2. 2004 р. – вступ Польщі до Європейського Союзу привів до змін у міграційній політиці. Україна розпочала впровадження візових обмежень для польських громадян, що спричинило обмеження для українських працівників;

3. 2007 р. – Україна й Польща підписали Угоду про спрощений порядок видачі віз для польських громадян, що сприяло покращенню візових умов;

4. 2014 р. – уведення безвізового режиму для коротших термінів перебування для українців, які подорожують до Польщі, що сприяло збільшенню туристичного та економічного обміну між країнами;

5. Із 2022 р. – до сьогодні – обидві країни активно співпрацюють у сферах міграції та безпеки, розвиваючи спільні проєкти й ініціативи для полегшення перетину кордонів і сприяння легальній міграції.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є аналіз еволюції міграційної та візової політики в українсько-польських відносинах, а також визначення практичних уроків польського досвіду для вдосконалення української політики. Завдання дослідження – визначити ключові етапи та особливості формування візової й міграційної політики України та Польщі; оцінити вплив європейських норм на зміни політик обох країн; окреслити напрями, у яких польський досвід може бути адаптований в Україні. Хронологічні рамки охоплюють період від кінця 1990-х років до 2014 р. – від початку візового діалогу до впровадження угоди про малий прикордонний рух і введення безвізового режиму для коротших термінів перебування для українців.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Візовий режим є наріжним каменем відносин ЄС з іншими прикордонними країнами. Як зазначає І. Делкора, візова політика пропонує широкий набір можливостей для Євросоюзу захисту своїх кордонів від нелегальної імміграції, а також заохочення людей до контактів із сусідніми країнами. Іншими словами, візовий режим, розроблений ЄС для периферії, є цінним показником того, як саме Євросоюз сприймає своїх сусідів – або як джерело небезпеки, або як близького партнера. Для громадян країн-партнерів можливість подорожей до ЄС є більш легким і важливим стимулом, що сприятиме мобільності та відчутним показником тісних відносин. Утім, здійснення візової політики ЄС визначає амбівалентність у ставленні першочергової мети й відсутність узгодженості у використанні інструментів політики [1].

Поява ідеї «зовнішнього виміру» європейської політики імміграції на наднаціональному рівні належить до політики ранньої ініціативи Європейського парламенту (1987) і Європейської комісії (1991), що закликали уряди ЄС розв’язати проблему міграції до Європи, співпрацювати з країнами походження й звернути увагу на «корінні причини» нелегальної міграції, особливо пов’язані із соціально-економічним розвитком та політичною стабільністю.

Українське законодавство у сферах, що беруться до особливої уваги ЄС у процесі переговорів про надання безвізового режиму, було суттєво недосконалим. Його стан визнавався експертами Європейського Союзу

однією з найбільш очевидних перешкод для подальшого прогресу у візовому діалозі, метою якого є скасування віз для громадян України. До недоліків міграційної політики України відносили те, що за часи незалежності України відповідальність за міграційну політику в державі була розпорошена з-поміж декількох органів влади. Для регулювання статусу осіб, які шукають притулку з колишнього СРСР, у 1993 р. український парламент прийняв закон «Про біженців». У 1994 р. Верховний комісар ООН у справах біженців відкрила свій офіс в Україні для того, щоб допомагати, консультувати й контролювати країни в здійсненні зобов'язань щодо захисту біженців і переміщених осіб. Перший закон був замінений новим документом «Про біженців» у 2001 р., що дало змогу Україні приєднатися в січні 2002 р. до Конвенції ООН у справах біженців від 1951 р. й Протоколу 1967 р. Правила, котрі застосовують до в'їзду та перебування іноземців на українській території, були викладені в законі «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (1994 р., із поправками, унесеними у 2007 р.), указі Кабінету Міністрів України «Про Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України й транзитного проїзду через територію країни» (1995 р., змінений у 2000 р.). У 2001 р. парламент ухвалив закон «Про імміграцію», а також новий закон «Про громадянство». У відповідь на вимоги ЄС (як це викладено в «Плані дій між ЄС і Україною щодо лібералізації візового режиму», підписаного у 2009 р. У 2011 р. Президент видав указ про створення централізованого органу – Державної міграційної служби України, що відповідає за розробку й реалізацію міграційної політики.

У 1994 р. «Угода про партнерство і співробітництво» включала пункт про співпрацю в «практиці і принципі реадмісії». У жовтні 2001 р. Україна домовилися про переговори щодо угоди про реадмісію на саміті ЄС–Україна. Запропоновано провести переговори про спрощення візового режиму для власників дипломатичних паспортів. Цей момент означав політичне рішення України вступити в ЄС і широку угоду про реадмісію. Керуючись прикладами Центральної та Східної Європи, підписання угоди про реадмісію з ЄС в обмін на безвіз для своїх громадян (наприклад польсько-німецької угоди), у березні 2002 р. український уряд представив свої версії Угоди про реадмісію. Погодившись вступити в переговори формально, українські дипломати розраховували на поступове зняття візових вимог як компенсацію за «небажану» міграцію з ЄС [17]. Враховуючи обмежений мандат від Ради, коли комісія в листопаді 2002 р. відкрила переговори з реадмісії з Україною, вона обговорила візові питання тільки неофіційно. Комісія просила відкласти обговорення спрощення візового

режиму, поки угода про реадмісію не було підписано. Після розширення ЄС у 2004 р. відбувся значний прогрес у мобільності населення. Україна й Молдова мали угоди зі спрощення візового режиму та угоди про реадмісію з ЄС із 2008 р.

Український науковець Б. Юськів, визначаючи міфи міграційної політики, зазначає, що існувала думка про те, що після підписання з ЄС угоди про реадмісію нелегальних мігрантів Україна, перетвориться на «відстійник» мігрантів з усіх країн. Науковець відзначає, що Україна не є «країною призначення», хоча у 2008 р. під час економічного піднесення мала всі шанси нею стати. Сьогодні нелегали розглядають нас лише як країну, де можна ненадовго зупинитися перед переїздом до ЄС. Існували побоювання, що в Україні будуть скрізь спеціальні табори для нелегалів. Статистика реадмісійних повернень між Україною та ЄС свідчить, що дотепер жодного іноземця, громадянина третьої країни не було повернуто до України. Водночас на українському кордоні затримували або не пропускали щороку 30–40 тисяч осіб. Характер нелегальної міграції та її потоків у зазначений період змінився. Якщо раніше йшлося про достатньо серйозний міграційний тиск із країн Південно-Східної й Центральної Азії (Афганістан, Пакистан, Індія), то на кінець 2000-х років близько 90 % таких мігрантів – це представники Середньої Азії та країн СНД [23].

За даними на 2002 р., на східному польському кордоні працювало лише 38 пропускних пунктів, натомість на польсько-чеському кордоні діяв 91 пункт. Це свідчило про велику необхідність посилення контролю й зменшення відрізків кордону під контролем одного пропускного пункту та прикордонного патруля. Стимулами для розробки в Польщі стратегії з управління зовнішнім кордоном ЄС до вступу Польщі до Євросоюзу слугували прагнення стати членом євроспільноти, а також політичні зрушення в напрямі відкритої ринкової економіки, демократизації й перетворення системи державного регулювання. Складність полягала не тільки в тому, щоб відповідати стандартам ЄС, але також у розробці державної політики щодо країн-сусідів у рамках вимог захисту внутрішнього ринку. Польщі довелося нести подвійно важку ношу економічних і політичних перетворень та стежити за злагодженістю роботи нових установ, водночас захищаючи наявні принципи політики. Звернемо увагу на те, що вирішення напруження у відносинах між Польщею і її східними сусідами також було економічно важливим, оскільки частина польського населення незадоволена порушенням комерційних відносин зі Сходом. Економічна ціна для введення Шенгенських правил була дуже високою, оскільки доходи в східних прикордонних містах знизилися, а безробіття зростало [5].

Без розв'язання питання розширення мережі пунктів пропуску через державний кордон (а не лише збільшення пропускної спроможності наявних) було надзвичайно складно очікувати зростання туристичних потоків і, як наслідок, ефективного використання туристичної інфраструктури; активізації прикордонної торгівлі; упровадження інноваційних форм транскордонної співпраці, зокрема створення кластерів і партнерств, а особливо транскордонних промислових зон, де кооперація зосереджена в межах компактного промислового простору. Лише інтенсифікація взаємозв'язків у транскордонному регіоні відкриває шлях до повноцінного використання потенціалу регіонального розвитку, здобуття нових конкурентних переваг і, відповідно, посилення конкурентоспроможності прикордонних територій, що сприятиме зниженню ризиків відтоку ресурсів із країни [15].

ЄПС допомагала перетворити зовнішні кордони Євросоюзу в центр для боротьби з основними проблемами безпеки (візи, імміграції, притулків, попередження злочинності, боротьби з організованою злочинністю тощо). У планах дій ЄПС для держав-партнерів Східної Європи висунуто заходи щодо співпраці в галузі міграції, віз, умов притулку, боротьби з тероризмом, запобігання злочинності, відмивання грошей, контрабанди наркотиків і торгівлі зброєю. Крім того, плани дій надають можливості для зміцнення співпраці з розвитку системи юстиції й поліції, у тому числі співробітництво з європейськими установами, такими як Європол і Євроюст [6].

У лютому 2005 р. ЄС погодився вступити в «конструктивний діалог» про спрощення візового режиму з Україною. У листопаді цього ж року Рада дала комісії мандат розпочати переговори. Українська команда наполягала на проведенні переговорів одночасно – про спрощення візового режиму між ЄС й Україною та про реадмісію. Висловивши жест «доброї волі», український Президент В. Ющенко тимчасово відмовився від візових вимог для громадян ЄС у травні 2005 р. Це зроблено, щоб запросити відповідний хід із європейської сторони. Чиновники ЄС були готові відкрити переговори щодо легшого отримання віз українськими громадянами. Очевидно, що угода про спрощення візового режиму була важливим стимулом для України брати участь також у переговорах про реадмісію.

Підписана в жовтні 2006 р. між Україною та Європейським Союзом угода про спрощення візового режиму є міжнародним документом, що передбачає спрощену процедуру оформлення короткострокових віз для громадян України з метою подорожей до країн ЄС (не більше ніж на 90 днів протягом кожного 180-денного періоду). Ця угода спрямована на подальше зміцнення добросусідських відносин і спрощення міжлюдських контактів

як необхідної передумови сталого розвитку економічного, гуманітарного, культурного, наукового та іншого співробітництва.

Угода поширювалася винятково на громадян України, які планували поїздки до країн, що приєдналися до Шенгенської угоди. Ті держави Шенгенської зони, що не є членами ЄС (Ісландія, Норвегія, Швейцарія), уклали з Україною окремі двосторонні домовленості. Повністю звільненими від візових вимог були лише українські власники дипломатичних паспортів.

Важливим етапом на шляху до пом'якшення візового режиму стало підписання у 2007 р. Угоди про спрощення оформлення віз. Вона дала змогу частково полегшити доступ українців до віз, однак не змогла усунути всі труднощі, спричинені змінами у сфері міграційної політики в Східній Європі, зокрема через уведення візового режиму новими членами ЄС та їх приєднання до Шенгенської зони. Хоча угода сприяла певному поліпшенню процедури видачі віз, її ефективність залишалась обмеженою через відсутність механізмів прямої дії. Консульства продовжували керуватися власними інструкціями, що іноді суперечили окремим положенням угоди або трактували їх несприятливо для українських заявників. Як результат, Польща, як і інші країни «нового» Шенгену, проводила більш сувору й обмежувальну політику щодо в'їзду громадян України, ніж це передбачалося підписаною угодою.

У 2007 р. сторони ратифікували обидві угоди, а наступного року вони набрали чинності. У преамбулі до угоди визнавалася можливість «безвізового режиму поїздок для громадян України на довготермінову перспективу». Також указано, що «спрощення візового режиму не повинно призводити до нелегальної міграції» та що «особливу увагу» потрібно приділяти безпеці й реадмісії. Це означало перше офіційне визнання можливості почати обговорювати зняття візових вимог для українців. Крім того, Польща, Угорщина, Словаччина та Румунія, які мають свої діаспори в прикордонних регіонах України, заявили про свою готовність укласти двосторонні угоди з Україною про місцевий прикордонний рух (наприклад окремий режим поїздок для людей, які живуть у прикордонних регіонах) відповідно до Регламенту ЄС (№ 1931/2006) про внесення поправок до Шенгенської конвенції.

Починаючи з 1 січня 2008 р., українські громадяни, які хотіли перетнути польсько-український кордон, повинні заплатити за шенгенські візи. Польські громадяни й надалі перетинали український кордон без віз, українці нагадали польській владі про непідписану угоду про обмежений перехід кордону, а також про попередні запевнення, що з розширенням Шенгенської зони, обмеження на видання віз українцям буде ослаблено. Хоча договір про прикордонний рух був підписаний у березні під час візиту

Прем'єр-міністра Д. Туска до Києва й став обов'язковим у липні 2009 р., питання про спрощення візового режиму зупинено [2].

Як і у випадку з політичним впливом і політикою безпеки, Польщі довелося корегувати свою міграційну діяльність до основних положень міграційної та транскордонної політики ЄС. Польща була змушена дотримуватися шенгенських вимог у процесі вступу в ЄС. Це серйозно позначилося на транскордонних контактах, співпраці під егідою єврорегіонів «Карпати» і «Буг», молодіжних контактах та прикордонній торгівлі, яка була життєво важлива для деяких міст з обох сторін кордону. Серйозним поштовхом для розвитку транскордонного співробітництва є підписання угоди про малий (місцевий) прикордонний рух між Польщею та Україною 2008 р., яка почала практично діяти з липня 2009 р., і запровадження карти поляка[1]. У результаті, 1 липня 2009 р. набула чинності «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху». Цим документом надано право на регулярний перетин українсько-польського кордону жителям прикордонної зони з метою перебування в прикордонній зоні іншої договірної сторони із суспільних, культурних або сімейних причин та з обґрунтованих економічних причин, які, відповідно до національного законодавства держави іншої договірної сторони, не зізнаються в діяльності, що приносить прибуток [14]. Кількість фактів перетинів у рамках малого прикордонного руху постійно зростала. При чому разом із поширенням інформації про умови малого прикордонного руху зростала інтенсивність транскордонної міграції [13].

Відповідно до угоди, прикордонною зоною вважається територія в межах 30 кілометрів по обидва боки державного кордону між Україною та Польщею. Мешканцями прикордонної зони визнаються особи, які безперервно проживали на цій території щонайменше три роки, що підтверджується відповідними офіційними документами. Положення угоди також поширюються на членів сімей таких осіб, зокрема на подружжя, неповнолітніх і повнолітніх дітей, уключно з усиновленими, які перебувають на їхньому утриманні.

[1]***Карта поляка*** *дає можливість безкоштовно отримати візу на довготермінове перебування в Польщі з можливістю багаторазового перетину кордону Польщі, а також право на легальну працю на території Республіки, на заняття підприємницькою діяльністю на тих самих умовах, як і польські громадяни. Власник Карти може отримати безкоштовну освіту й подавати прохання про надання спеціальної стипендії. Він також може користуватись у Польщі безплатною медичною допомогою (лише в нещасних випадках), 37-відсотковою знижкою на залізничні квитки, безплатно відвідувати державні музеї, має першочергове право на отримання фінансової підтримки, призначеної на допомогу полякам з-за кордону, із державного бюджету або з бюджетів місцевих органів.*

За даними Міністерства закордонних справ України, положення угоди охоплюють близько 1,5 мільйона громадян України. Загалом під дію угоди підпадає 154 538 українських населених пунктів. Відповідно до положень двосторонньої угоди з Польщею, дозвіл дає право його власнику перебувати в прикордонній зоні до 60 днів кожного разу з дати перетину кордону, але загалом не більше ніж 90 днів упродовж кожних шести місяців з дати першого перетину кордону [14]. Польща ініціювала звернення в Європейську комісію про перегляд рішення ЄС щодо розмірів зони малого прикордонного руху з метою поширення «Угоди про малий прикордонний рух» на всі прикордонні українські області. Відчутний успіх відбувся 2010 р., коли ЄС запропонував Україні План дій із лібералізації візового режиму, що свідчило про початок «оперативної фази» розпочатого візового діалогу. Значення таких кроків важливе: хоча не було чіткої обіцянки або дорожньої карти безвізового режиму, проте він розглядався як довготермінова мета [3].

Резюмуючи вищесказане, можемо зробити висновок про те, що країни Співдружності докладали певних зусиль для створення оптимальних умов громадянам, які живуть у прикордонних територіях. При цьому Єврокомісія виступає за поетапне введення безвізового механізму в прикордонних регіонах – малими кроками й шляхом двосторонніх угод.

Насамперед Польща з інтересом стежила за переговорами Україна–ЄС. Вимога визнання перспективи членства України в ЄС стала більш складною через опір деяких держав-членів. Угоду про безвізовий режим розглядали як ефективний інструмент зближення України з ЄС. Особливо цінним для України може бути досвід Польщі періоду початку трансформації, коли вона вела переговори щодо Європейської угоди. Нарешті, Польща глибоко проаналізувала, який вплив на польську економіку й на польсько-українські відносини має угода про безвізовий режим, які рішення будуть корисні Польщі, а яких потрібно уникати. Важливо також те, яким негативним наслідкам треба протидіяти. Як передбачливо зазначав А. Шептицький, у Польщі завжди є попит на українських робітників, але молоде покоління вже висловлює деякі побоювання з приводу їх припливу, розглядаючи їх як конкурентів. Структура виробництва польського й українського сільського господарства різна, але немає впевненості в тому, що це заспокоїть польських виробників. Це тільки деякі запитання, на які потрібно відповісти. Науковець застерігав, що в іншому випадку зближення України з ЄС може парадоксально призвести до нових суперечок між нашими країнами [20].

Серед найбільш цінних аспектів польського досвіду у сфері міграційної політики для України варто визначити ефективну міжвідомчу

координацію, прагматичний підхід до протидії нелегальній міграції, а також налагоджену співпрацю між державними структурами та неурядовими організаціями. Аналіз внутрішньої організації й взаємодії відомств як у Польщі, так і в Україні засвідчив відсутність єдиного органу, компетенція якого охоплювала б усі аспекти, пов'язані з міграційними процесами. Водночас польський досвід демонструє, що завдяки злагодженій кооперації між різними міністерствами та відомствами, а також раціональній внутрішній логістиці, багато проблем у цій сфері можуть бути успішно розв'язанні.

Важливо, що взаємодія відбувається не лише між силовими структурами (такими як Міністерство внутрішніх справ чи Прикордонна служба), а й між силовими й цивільними інституціями. Наприклад, Державна інспекція праці (Państwowa Inspekcja Pracy), яка підпорядковується Сейму, має повноваження перевіряти дотримання трудового законодавства та тісно співпрацює з прикордонною службою й поліцією під час перевірок роботодавців, які використовують працю іноземців. Така взаємодія дає змогу не лише виявляти порушення, але й оперативно застосовувати необхідні заходи примусового характеру, що було б неможливо в разі ізольованих дій працівників інспекції.

На окрему увагу заслуговує практика оптимального використання ресурсів у межах одного відомства. З огляду на поліетнічний склад мігрантів, прикордонна служба й адміністрація центрів тимчасового утримання іноземців часто потребують перекладачів рідкісних мов. Постійне утримання таких спеціалістів у кожному центрі є економічно недоцільним. Натомість керівники регіональних підрозділів Прикордонної служби мають інформацію про наявних перекладачів, які співпрацюють з іншими центрами. За потреби їх можна оперативно залучити до роботи в будь-якому з регіонів.

Для України цей досвід особливо корисний, оскільки в умовах обмеженого фінансування міграційних програм ефективне й гнучке використання наявних ресурсів може забезпечити суттєве підвищення ефективності відповідної політики. З огляду на своє географічне розміщення, Україна й надалі залишатиметься основним транзитним маршрутом для нелегальних мігрантів, які прямують до країн Європейського Союзу. Попри те, що наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років розбіжності між Польщею й Україною дедалі більше поглиблювалися внаслідок різного геополітичного курсу (Польща послідовно інтегрувалася до європейських та євроатлантичних структур, тоді як Україна навіть через десятиліття після здобуття незалежності залишалася в стані

стратегічної невизначеності), обидві країни зберегли низку спільних рис. Вони зумовлені передусім географічним положенням, схожими розмірами території та демографічними характеристиками. Ці чинники спричинили появу подібних викликів у сфері міграційної політики. І Польща, і Україна зіткнулися з масовим виїздом своїх громадян на заробітки за кордон. Обидві країни також стали частиною важливих транзитних маршрутів міжнародної нелегальної міграції. Із часом поряд із транзитною функцією як Польща, так і Україна поступово почали перетворюватися на країни призначення для мігрантів із віддалених регіонів так званого «третього світу».

У цьому контексті досвід Польщі у формуванні міграційної політики є надзвичайно цінним і може бути частково адаптований в Україні. Вивчення й осмислене впровадження окремих елементів польського підходу могло б суттєво підвищити ефективність української міграційної політики.

Найбільш важливими складовими частинами такого досвіду є [16] усвідомлення недоліків, спричинених відсутністю системного, комплексного підходу до вирішення міграційних питань; ухвалення рішень на основі неупередженого аналізу поточної ситуації та прогнозів її розвитку; налагоджена внутрішньовідомча логістика й координація між різними структурами; відмова від домінування силового підходу на користь збалансованої, гуманної політики; активна співпраця з неурядовими організаціями, аналітичними центрами та залученням громадськості до обговорення ключових питань у сфері міграції.

Отже, на нашу думку, ключовим уроком, який Україна може винести з польського досвіду формування міграційної політики, є необхідність розробки такої політики на засадах раціонального й прагматичного підходу до розв'язання конкретних проблем. Це передбачає гнучкість та оперативність у прийнятті управлінських рішень, а також широке залучення громадянського суспільства до обговорення актуальних питань, пов'язаних із міграційними процесами.

Ігнорування польського чинника під час розробки та впровадження візової й міграційної політики для України є недоцільним. Польща є не лише важливим політичним та економічним партнером, а й державою з численною українською меншиною. За даними останнього загального перепису населення, проведеного в Польщі у 2011 р., 49 тисяч осіб задекларували українську національність, а ще 10 тисяч визнали себе лемками. Основна частина української громади зосереджена в північних і західних регіонах Польщі. Зокрема, найбільше етнічних українців

проживає у Вармінсько-Мазурському воєводстві (м. Ольштин) – понад 12 тисяч осіб. У Дольношльонзькому (м. Вроцлав) – понад 3500 осіб, Західнопоморському (м. Щецін) – майже 3000, Підкарпатському (м. Жешув) – понад 2500, Поморському (м. Гданськ) – близько 2000, Малопольському (м. Краків) – майже 2000, а в Підляському (м. Бялисток) – приблизно 1500 осіб.

У період 2010–2014 рр. українсько-польські відносини у сфері міграційної та візової політики характеризуються якісною трансформацією – від переважно регулятивного й безпекового підходу до більш інтеграційного та партнерського формату. Цей період позначився активізацією міждержавної співпраці, зумовленою як внутрішніми трансформаціями в Україні, так і зовнішньополітичними змінами, пов'язаними з курсом на європейську інтеграцію.

Одним із ключових факторів, що визначав характер взаємодії, стало виконання Україною Плану дій щодо лібералізації візового режиму з Європейським Союзом (ПДВЛВР), офіційно затвердженого в листопаді 2010 р. Польща, будучи членом ЄС та стратегічним партнером України, послідовно підтримувала цей процес на рівні європейських інституцій. У цьому контексті відбувалася гармонізація українського міграційного законодавства з європейськими стандартами, зокрема шляхом запровадження біометричних документів, посилення прикордонного контролю й боротьби з нелегальною міграцією.

Водночас важливим практичним елементом прикордонної мобільності залишалася реалізація Угоди про місцевий прикордонний рух (МПР), яка набула чинності у 2009 р., але повною мірою впроваджена та адаптована до регіональних потреб саме в аналізований період. Угода надала мешканцям прикордонних територій України й Польщі можливість здійснювати регулярні поїздки в межах прикордонної зони (до 30 км від кордону) без потреби оформлення шенгенської візи. Така форма транскордонної взаємодії сприяла розвитку локальних економік, гуманітарних обмінів і культурних зв'язків, а також мала важливе політичне значення в контексті регіональної інтеграції.

Особливої динаміки набули міграційні процеси, зокрема трудова міграція українських громадян до Польщі. У цей період Польща спростила механізми оформлення дозволів на працевлаштування для громадян України, що супроводжувалося зростанням кількості легально працевлаштованих осіб, зокрема в аграрному секторі, будівництві та сфері послуг. Окрім того, активно розвивалась освітня міграція – польські університети запроваджували цільові програми для українських

абітурієнтів, пропонуючи навчання польською або англійською мовами на пільгових умовах.

Події Революції гідності 2013–2014 рр. і початок агресії російської федерації проти України 2014 р. стали каталізатором зростання кількості осіб, які зверталися за тимчасовим захистом або політичним притулком у Польщі. Польська держава оперативно відреагувала на нові виклики, забезпечивши гуманітарну підтримку українським громадянам, зокрема через спрощення процедур отримання віз, дозволів на тимчасове перебування, а також надання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту.

Отже, період 2010–2014 рр. в українсько-польських відносинах у сфері міграційної та візової політики можна охарактеризувати як етап переходу до стратегічного партнерства у сфері мобільності. Системні законодавчі реформи, послідовна підтримка з боку Польщі, інституціалізація режиму МПР, зростання освітньої й трудової міграції стали важливими чинниками формування засад для майбутнього безвізового режиму, що офіційно запроваджений 2017 р.

Міграційна політика розглядає низку питань, які потребують раціонального обговорення, тоді розширення можливостей пересування для громадян ЄПС може відбутися більш конструктивно. ЄПС доводить необхідність вирішення першопричин міграції: люди залишають країну через бідність, конфлікти або порушення їхніх прав. Для розв'язання цих проблем ЄС повинен прийняти справедливу торговельну політику, у тому числі здійснити реформу спільної сільськогосподарської політики [4]. Погоджуємося з поширеною думкою, що міграційна дипломатія ЄС щодо України була зосереджена в основному на подоланні загроз безпеки. Хоча ця парадигма безпеки зробила внесок у зміцнення потенціалу України, вона також була обмежена трансформаційною роллю ЄС у конкретній країні. Зацікавленість ЄС в українському уряді полягала в можливості управління нелегальною міграцією на її території (транзитні мігранти). У той час, як виступи про нелегальну імміграцію й правові заходи з контролю міграційними потоками залишалися домінуючими в політиці пріоритетів українського уряду.

Готовність ЄС інвестувати в комплекс безпеки в сусідніх країнах збігся з інтересами українського уряду підвищити рівень безпеки ресурсів, пов'язаних із боротьбою з нелегальною імміграцією. Крім того, інвестиції в охорону кордону відповідали ступеню зацікавленості Української держави в розвитку прикордонних відомств і створення своєї прикордонної інфраструктури. Для України внутрішнє співробітництва в галузі безпеки стало важливою стратегією. Із розширенням візових правил у східних

країнах почали використовувати аргумент про свободу пересування в Європі як спосіб тиску на Європейський Союз для безкоштовних віз своїм громадянам. Також вступ таких країн ЦСЄ, як Польща та Угорщина, з їх менш суворим режимом прикордонного руху з Україною, створив внутрішній тиск на ЄС щодо лібералізації візового режиму євроспільноти в ставленні до України [8].

Отже, зазначимо, що міграційна політика сама по собі не була пріоритетом внутрішньої політики держави. Управління міграційними процесами завжди підштовхувалося ззовні, під тиском або Європейського Союзу, або міжнародних ініціатив. Вітчизняний уряд реагував на цей тиск досить рефлекторно. На початку української незалежності найбільшим міграційним тиском була репатріація кримських татар, потім достатньо серйозно постало питання нелегальної транзитної міграції, сьогодні – питання міграції українських громадян за кордон. На міграцію в Україні, зазвичай, звертали увагу не у зв'язку з її масштабами та наслідками, а в контексті далеких від міграції подій. Наприклад, під час виборів, коли йдеться про голоси громадян, що перебувають за кордоном, або під час прийняття державного бюджету, намагаючись зменшити його дефіцит завдяки оподаткуванню заробітків трудових мігрантів [23]. Часто міграція використовується в політичній і міжвідомчій боротьбі за вплив, повноваження або як аргумент для отримання міжнародної допомоги.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження дає підставу зробити низку узагальнень, які мають як теоретичне, так і прикладне значення для вдосконалення української міграційної та візової політики у двосторонньому вимірі з Польщею.

По-перше, польський досвід від кінця 1990-х – до 2014 р. формування міграційної політики є надзвичайно корисним для України, оскільки він продемонстрував ефективну модель адаптації до стандартів Європейського Союзу без утрати національних інтересів. Польща зуміла створити збалансовану систему, що одночасно забезпечує безпеку кордонів і сприяє відкритості до законної мобільності населення. Центральним елементом цього підходу стала міжвідомча координація, розвинена внутрішня логістика та активна співпраця з громадянським суспільством.

По-друге, аналіз засвідчив, що міграційна політика України від кінця 1990-х до 2010-х років залишалася фрагментарною, переважно реактивною й залежною від зовнішніх імпульсів, насамперед із боку ЄС. Внутріш-

ня інституційна розпорошеність, слабка координація між державними органами, відсутність постійного діалогу з неурядовими організаціями, а також домінування безпекового дискурсу над соціально-економічними аспектами – усе це обмежує ефективність української політики у сфері міграції.

По-третє, надзвичайно важливим є врахування трансформації самої України з країни винятково еміграційного та транзитного типу в державу, яка поступово стає приймаючою для мігрантів. Демографічні зміни, економічні потреби та геополітичні виклики вимагають переосмислення засад міграційної політики на основі довгострокових прогнозів, а не лише оперативного реагування на зовнішній тиск.

По-четверте, польський досвід свідчить, що стратегічне бачення, активне використання зовнішньої допомоги, гнучке управління ресурсами та націленість на міжінституційне партнерство можуть стати ефективними інструментами реформування української політики у сфері віз і міграції.

По-п’яте, у контексті транскордонного співробітництва особливої ваги набуває розвиток інфраструктури прикордонних територій, розширення пунктів пропуску, активізація малого прикордонного руху та впровадження інноваційних форм економічної інтеграції (кластерів, промислових зон, партнерств). Це дасть змогу не лише знизити соціальну напругу в регіонах, а й підвищити конкурентоспроможність прикордонних територій України.

По-шосте, досвід Польщі доводить, що включення мігрантів і громад з українським корінням до формування двостороннього порядку денного сприяє міждержавній довірі. Українська меншина в Польщі, що нараховує десятки тисяч осіб, може відігравати роль неформального мосту у відносинах між державами.

З огляду на викладене вище, перспективним напрямом подальших досліджень є:

• аналіз міграційної політики в умовах повномасштабної війни росії проти України;

• вивчення ефектів масової вимушеної міграції до Польщі після 2022 р.;

• оцінка нових векторів політичної, правової та соціальної адаптації українців у Польщі;

• розробка моделей інтеграційної політики щодо українських мігрантів як потенційних громадян ЄС у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Delcour, L. (2008). *Visa policies and the EU's eastern neighbours.* CEPS Working Document. https://www.ceps.eu/ceps-publications/visa-policies-and-eus-eastern-neighbours/

2. Draus, J. (б.р.). *Polish-Ukrainian relations after independence,* 67–68.

3. Jaroszewicz, M. (2011, 17 січня). The EU-Ukraine Action Plan on Visa Liberalisation: An Assessment of Ukraine's Readiness. *OSW Commentary.* http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-01-17/eu-ukraine-action-plan-visaliberalisation-assessment-ukraine-s

4. Longhurst, K. (2001). Appraising the European Neighborhood Policy: Background, Implementation and Recommendations. *Romanian Journal of European Affairs,* 11(3), 20.

5. Makarychev, A. S. (2004). Where the North Meets the East: Europe's 'Dimensionalism' and Poland's 'Marginality Strategy'. *Cooperation and Conflict,* 39, 304.

6. Pop, A. (2008). European Initiatives in Tackling Migration and Organized Crime at its New Eastern Border. *Romanian Journal of European Affairs,* 8(1), 48–49.

7. Regulation (EC) No 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on laying down rules on local border traffic at the external land borders of the Member States. *Official Journal of the European Union,* L 405, 1–6.

8. Європейська політика сусідства: Документи і аналітичні матеріали (2004–2011). Офіційні джерела Європейської комісії. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu

9. Закон України «Про біженців» від 08.06.2001 № 2557-III. (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14

10. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III. (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14

11. Закон України «Про імміграцію» від 07.06.2001 № 2491-III. (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14

12. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 № 3929-XII (із наступними змінами). (1994). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3929-12

13. Засадко, В. Вплив міграційно-візової політики ЄС на розвиток транскордонного співробітництва України та Польщі. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень.* http://www.niss.gov.ua/articles/279/

14. Мавринская, Е. (2011). Практика приграничного сотрудничества на постсоветском пространстве. Влияние расширения Европейского Союза. *Восточная Европа. Перспективы,* № 1, 92–93.

15. Національний інститут стратегічних досліджень (б.р.). http://www.niss.gov.ua/articles/982/

16. Пархоменко, Н. (2012). Міграційна політика Республіки Польща: досвід формування та можливості його використання Україною. *Українознавчий альманах,* вип. 7. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. file:///C:/Users/User/Downloads/Ukralm_2012_7_31.pdf

17. Силіна, Т. (2002, 22 березня). Це страшне слово «реадмісія». *Дзеркало тижня,* № 11 (386). http://gazeta.dt.ua/POLITICS/tse_strashne_slovo_readmisiya.html

18. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху (2008). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_153

19. Указ Президента України № 405/2011 «Про утворення Державної міграційної служби України» (2011). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2011

20. Шептицький, А. (2008). Польсько-українські відносини: сучасний стан та перспективи. Центр східноєвропейських студій Варшавського університету.

21. Шептицький, А. (2008). Углубленная зона свободной торговли с ЕС — шансы и вызовы для Украины. *Европа,* 8(3), 142.

22. Юськів, Б. (2009). Міграційна політика України: міфи і реальність. *Україна: аспекти праці,* 1, 15–21.

23. Юськів, Б. (2012, 24 лютого). Десять міфів про міжнародну трудову міграцію. *Дзеркало тижня.* http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/desyat_mifiv_pro_mizhnarodnu_trudovu_migratsiyu.html

REFERENCES

1. Delcour, L. (2008). *Visa policies and the EU's eastern neighbours.* CEPS Working Document. https://www.ceps.eu/ceps-publications/visa-policies-and-eus-eastern-neighbours/ (in English).

2. Draus, J. (n.d.). *Polish-Ukrainian relations after independence,* pp. 67–68 (in English).

3. Jaroszewicz, M. (2011, January 17). *The EU-Ukraine Action Plan on Visa Liberalisation: An Assessment of Ukraine's Readiness.* OSW Commentary. http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-01-17/eu-ukraine-action-plan-visaliberalisation-assessment-ukraine-s (in English).

4. Longhurst, K. (2001). Appraising the European Neighborhood Policy: Background, Implementation and Recommendations. *Romanian Journal of European Affairs,* 11(3), 20 (in English).

5. Makarychev, A. S. (2004). Where the North Meets the East: Europe's "Dimensionalism" and Poland's "Marginality Strategy". *Cooperation and Conflict,* 39, 304 (in English).

6. Pop, A. (2008). European Initiatives in Tackling Migration and Organized Crime at its New Eastern Border. *Romanian Journal of European Affairs,* 8(1), 48–49 (in English).

7. Regulation (EC) No 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on laying down rules on local border traffic at the external land borders of the Member States. *Official Journal of the European Union,* L 405, 1–6 (in English).

8. European Neighbourhood Policy: Documents and analytical materials (2004–2011). Official sources of the European Commission. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu (in English).

9. Law of Ukraine "On Refugees" No. 2557-III of June 8, 2001. (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14 (in Ukrainian).

10. Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine" No. 2235-III of January 18, 2001 (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14 (in Ukrainian).

11. Law of Ukraine "On Immigration" No. 2491-III of June 7, 2001 (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14 (in Ukrainian).

12. Law of Ukraine "On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons" No. 3929-XII of February 4, 1994 (as amended) (1994). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3929-12 (in Ukrainian).

13. Zasadko, V. (n.d.). *The impact of the EU's visa and migration policy on the development of cross-border cooperation between Ukraine and Poland: Analytical note.* National Institute for Strategic Studies. http://www.niss.gov.ua/articles/279/ (in Ukrainian).

14. Mavrynskaia, E. (2011). Practices of cross-border cooperation in the post-Soviet space: The impact of EU enlargement. *Eastern Europe. Perspectives,* 1, 92–93 (in Ukrainian).

15. National Institute for Strategic Studies (n.d.). http://www.niss.gov.ua/articles/982/ (in Ukrainian).

16. Parkhomenko, N. (2012). Migration policy of the Republic of Poland: Experience and opportunities for its application in Ukraine. *Ukrainoznavchyi Almanakh,* 7. Taras Shevchenko National University of Kyiv. file:///C:/Users/User/Downloads/Ukralm_2012_7_31.pdf (in Ukrainian).

17. Silina, T. (2002, March 22). That Terrible Word "Readmission". *Dzerkalo Tyzhnia,* 11(386). http://gazeta.dt.ua/POLITICS/tse_strashne_slovo_readmisiya.html (in Ukrainian).

18. Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on the Rules of Local Border Traffic (2008). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_153 (in Ukrainian).

19. Decree of the President of Ukraine No. 405/2011 "On the Establishment of the State Migration Service of Ukraine" (2011). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2011 (in Ukrainian).

20. Sheptytskyi, A. (2008). Polish-Ukrainian relations: Current state and prospects. *Center for Eastern European Studies, University of Warsaw* (in Ukrainian).

21. Sheptytskyi, A. (2008). The Deep and Comprehensive Free Trade Area with the EU – Opportunities and Challenges for Ukraine. *Europe,* 8 (3), 142 (in Ukrainian).

22. Yuskiv, B. (2009). Migration Policy of Ukraine: Myths and Reality. *Ukraine: Aspects of Labour,* 1, 15–21 (in Ukrainian).

23. Yuskiv, B. (2012, February 24). Ten Myths about International Labour Migration. *Dzerkalo Tyzhnia.* http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/desyat_mifiv_pro_mizhnarodnu_trudovu_migratsiyu.html (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 05.05.2025 р.

УДК 329.05(477.86) «19/20»
Василь Климончук,
доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
vklym64@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-0257-3481
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-305-317

РОЗВИТОК ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ПРИКАРПАТТЯ В УМОВАХ ЗМІНИ КОНФІГУРАЦІЇ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджено вплив динамічних змін у конфігурації електорального простору України на формування та еволюцію партійної системи Прикарпаття. У роботі висвітлено історичні передумови зародження багатопартійності в Галичині кінця XIX – початку XX ст., специфіку її відновлення після розпаду СРСР і ключові етапи трансформації під впливом зовнішніх (зміни виборчого законодавства, геополітичні зрушення, суспільно-політичні кризи) та внутрішніх (регіональні особливості електоральних уподобань) чинників. Особливу увагу приділено аналізу того, як перехід від мажоритарної до змішаної та пропорційної виборчих систем, а також події Помаранчевої революції, Революції гідності й повномасштабного вторгнення формували партійний ландшафт регіону. У статті висвітлено те, як ці зміни впливали на домінування національно-демократичних і патріотичних сил, стратегії партійного будівництва, електоральну поведінку населення та, зрештою, на функціонування органів місцевого самоврядування на Прикарпатті.

Зміни в електоральному просторі – це комплексний процес, що охоплює глибинні суспільні трансформації: від появи нових запитів і розколів у суспільстві до перегрупування еліт, впливу світової політики й еволюції медіа та комунікацій. На Прикарпатті ці зміни мали значний вплив на формування й роботу місцевої партійної системи. Вона завжди мала свою унікальну специфіку, що відрізняла її від загальноукраїнських політичних процесів.

У дослідженні підкреслено, що партійна система Прикарпаття є унікальним прикладом стійкості ідеологічних орієнтацій та високої адаптивності до постійних змін електорального простору. Вона відображає не лише загальноукраїнські тренди, але й зберігає свою самобутність, що робить її

© Климончук В., 2025

важливим кейсом для розуміння демократичних процесів у регіональному вимірі. Отримані результати можуть бути корисними для подальших політологічних досліджень, вироблення ефективних партійних стратегій і зміцнення демократичних інститутів в Україні.
Ключові слова: партійна система, електорат, регіональна політика, децентралізація, багатопартійність тощо.

Vasyl Klymonchuk,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
ORCID ID: 0000-0002-0257-3481

DEVELOPMENT OF THE PARTY SYSTEM OF THE CARPATHIAN REGION IN THE CONTEXT OF CHANGING THE CONFIGURATION OF THE ELECTORAL SPACE

The article examines the impact of dynamic changes in the configuration of the electoral space of Ukraine on the formation and evolution of the party system of the Carpathian region. The paper highlights the historical background of the emergence of multiparty system in Galicia in the late nineteenth and early twentieth centuries, the specifics of its restoration after the collapse of the USSR and the key stages of transformation under the influence of external (changes in electoral legislation, geopolitical shifts, socio-political crises) and internal (regional peculiarities of electoral preferences) factors. Particular attention is paid to the analysis of how the transition from majoritarian to mixed and proportional electoral systems, as well as the events of the Orange Revolution, the Revolution of Dignity and the full-scale invasion, shaped the party landscape of the region. The study identifies how these changes influenced the dominance of national-democratic and patriotic forces, party-building strategies, voting behaviour of the population and, ultimately, the functioning of local governments in the Carpathian region.

Changes in the electoral space are a complex process that encompasses deep social transformations: from the emergence of new demands and splits in society to the regrouping of elites, the impact of global politics, and the evolution of media and communications. In Carpathian region, these changes have had a significant impact on the formation and operation of the local party system. It has always had its own unique specifics, which distinguished it from the all-Ukrainian political processes.

The study emphasises that the party system of Carpathian region is a unique example of the stability of ideological orientations and high adaptability to constant changes in the electoral space. It reflects not only national trends, but also

retains its identity, which makes it an important case study for understanding democratic processes in the regional dimension. The results obtained can be useful for further political science research, development of effective party strategies and strengthening of democratic institutions in Ukraine.
Key words: party system, electorate, regional policy, decentralisation, multiparty system, etc.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасні зміни в конфігурації електорального простору – від трансформацій виборчого законодавства (перехід від мажоритарної до змішаної та пропорційної систем) до впливу суспільно-політичних подій (Помаранчева революція, Євромайдан) і геополітичних зрушень (повномасштабне вторгнення) – мали й продовжують мати визначальний вплив на партійну систему України загалом і Прикарпаття зокрема. Розуміння того, як ці чинники формували партійний ландшафт регіону, впливали на стратегії партійного будівництва, електоральні вподобання та, зрештою, на функціонування органів місцевого самоврядування, є критично важливим для осмислення минулого, аналізу сьогодення й прогнозування майбутнього розвитку демократичних інститутів в Україні.

Аналіз останніх досліджень стосовно формування та функціонування партійних систем в Україні, а також специфіки електорального простору її регіонів засвідчує значний науковий інтерес до цих проблем. Однак, попри велику кількість робіт, комплексний аналіз впливу зміни конфігурації електорального простору на Прикарпатті залишається недостатньо систематизованим. Нестабільність і фрагментованість партійної системи висвітлюють у своїх наукових працях О. Гаран, М. Рябчук, А. Романюк, М. Погребинський, М. Кармазіна. Вплив виборчого законодавства на партійний ландшафт досліджують В. Бунь, А. Бєлий, О. Зернецька, В. Коваленко та ін. Проблему регіональної поляризації електорального висвітлено в наукових розвідках В. Головко, В. Хмелько, О. Гарана, Ю. Остапця, М. Токара. Виборчої системи та розбудови партійної системи Західного регіону, Прикарпаття зокрема стосуються дослідження О. Романюка, І. Бульби, М. Лазаровича, Б. Максимця, Т. Мадриги, І. Доцяка В. Климончука.

Попри наявність значного наукового доробку, залишається потреба в більш комплексному та динамічному аналізі саме впливу змін конігурації електорального простору на партійну систему Прикарпаття. Наявні

наукові роботи часто зосереджуються на окремих виборчих кампаніях або загальних регіональних трендах.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі динаміки формування та функціонування багатопартійної системи на Прикарпатті під впливом зміни конфігурації електорального простору України в період із кінця XIX ст. до сучасності з акцентом на виявлення її регіональних особливостей.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання визначених завдань дослідження застосовано комплекс взаємодоповнювальних загальнонаукових і спеціальних політологічних методів, як-от: історичний, системний, порівняльний, інституційний тощо.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміна конфігурації електорального простору – це багатоаспектний процес, що включає не лише зміни у виборчому законодавстві (типу виборчої системи, прохідних бар'єрів), а й більш глибокі трансформації: зміну суспільних запитів, появу нових соціальних та ідеологічних розколів, перегрупування еліт, вплив геополітичних чинників, зміни в медіаландшафті й комунікації. На Прикарпатті ці зміни мали особливий вплив на формування та функціонування його партійної системи, яка завжди вирізнялася специфікою на тлі загальноукраїнських тенденцій [2].

Історія формування партійної системи на Прикарпатті починається задовго до незалежної України. Перебуваючи в складі Австро-Угорської імперії, Галичина, а отже й Прикарпаття, мала сприятливіші умови для легальної української політичної діяльності, ніж підросійська Україна. Саме тут наприкінці XIX ст. з'явилися перші українські політичні партії. Руссько-українська радикальна партія (РУРП, 1890 р.), заснована Іваном Франком та Михайлом Павликом, активно поширювала свої ідеї й на Прикарпатті, пропагуючи соціалістичні та національні ідеали. Згодом унаслідок еволюції та розколів РУРП виникли інші значущі сили. Українська національно-демократична партія (УНДП, 1899 р.) стала наймасовішою й найвпливовішою, виступаючи за національну самостійність і соборність України. З'явилася й Українська соціал-демократична партія (УСДП, 1899 р.). На Прикарпатті також діяла Українська католицька народна партія (згодом – УНО), заснована за ініціативи станіславівського єпископа Григорія Хомишина, яка мала сильний вплив у консервативних та релігійних колах. Участь у виборах до Австрійського райхсрату, Галицького крайового сейму й місцевих рад дала українцям Прикарпаття безцінний досвід

парламентської боротьби та формування політичного представництва. Цей період заклав основи для розуміння принципів багатопартійності й виборчої конкуренції, які, попри десятиліття радянського панування, збереглись у колективній пам'яті регіону [5, 8].

Із приходом радянської влади будь-яка багатопартійна система була ліквідована. Комуністична партія України (КПУ) стала єдиною легальною політичною силою, а вибори перетворилися на формальність без реального вибору. Діяльність ОУН–УПА, дисидентський рух, підпільні релігійні громади (УГКЦ) – це були неформальні, але потужні прояви громадянської та політичної самоорганізації, що зберігали ідею незалежності, демократії й багатопартійності.

Із проголошенням незалежності України в 1991 р. розпочався бурхливий процес відродження багатопартійності. Прикарпаття стало одним із регіонів, де цей процес відбувався найактивніше та набув сталих національно-демократичних ознак:

1) лідери демократичних змін: регіон традиційно голосував за національно-демократичні сили. Перемога В'ячеслава Чорновола на президентських виборах 1991 р. в Івано-Франківській, Тернопільській та Львівській областях (на відміну від більшості регіонів, що підтримали Леоніда Кравчука) була яскравим тому підтвердженням. На Прикарпатті стрімко створювалися й розбудовувалися осередки новостворених загальноукраїнських партій;

2) Народний рух України був однією з найвпливовіших сил на Прикарпатті, мав широку підтримку серед населення. Його осередки стали центрами політичної та громадської активності. Українська республіканська партія (УРП), Конгрес українських націоналістів (КУН) – це партії, що також мали значну підтримку;

3) активна участь у виборах: партії на Прикарпатті активно брали участь у перших багатопартійних парламентських виборах 1994 р., де значну кількість місць здобули саме національно-демократичні кандидати [10, 12].

Під електоральним циклом розуміємо траєкторію розвитку політичної системи між одними виборами та іншими, що відображає основні якісні зміни в політичній системі або її різних елементах унаслідок виборів. Аналізуючи президентські вибори, парламентські й місцеві вибори, ми можемо назвати це циклом парламентських виборів, циклом президентських виборів або циклом місцевих виборів. У цьому випадку йдеться про дослідження виборчого процесу від одних виборів до інших. Крім того, у міжвиборчий період через дискурсивні практики визначається

логіка наступного виборчого циклу. Ключовою основою вирізнення циклів слугує динаміка партійної системи. Саме за результатами парламентських виборів на початку електорального циклу утворюються параметри партійної системи, що функціонуватиме до його завершення [1].

На початку української незалежності, із 1991 по 2004 р., політична карта України чітко ділилася на «Схід» і «Захід». Прикарпаття було яскравим представником «західного» електорального простору, стабільно підтримуючи національно-демократичні партії, такі як Народний рух України, УРП, КУН, а пізніше – «Наша Україна» й БЮТ.

Вибори 1998 р. стали важливою віхою, адже запровадження змішаної виборчої системи (50 % – за партійними списками та 50 % – у мажоритарних округах) суттєво змінило партійні стратегії, розбудову місцевих осередків й електоральну динаміку. За їх результатами, українська партійна система стала триполюсною – ліві–центр–праві. Економічні проблеми сприяли значній підтримці лівих сил. Однак Прикарпаття відзначилось однозначною підтримкою національно-демократичних сил, де більшість голосів набрали Народний рух України, Народна демократична партія та Партія зелених. Населення регіону показало високу громадянську активність і явку на виборах [3, с. 64].

На курс партійної системи та її конфігурацію суттєво вплинули відносини президента й політичних сил Верховної Ради України. Між лівими політичними силами, які прагнули відновлення попереднього суспільного ладу, та «реформаторською лінією» президента виник ідеологічний конфлікт. Влада охарактеризувала цей конфлікт як «ліву загрозу», яку вдало використали політтехнологи, щоб Л. Кучма переміг П. Симоненка в другому турі президентських виборів 1999 р. Як наслідок, суспільно-політичний розкол загострився розколом сил, які підтримують й опозиційних до президента, що виявилося в масових акціях протесту на кшталт «Україно, вставай!» та «Україна без Кучми». Саме завдяки цим силам праві сили змогли об’єднатися й, зрештою, перемогти на виборах до Верховної Ради України у 2002 р. [14].

Регіональний поділ, особливо протиставлення Сходу та Заходу, активно застосовували під час виборчої кампанії 2002 р. Із того часу цей поділ залишається актуальним, впливаючи на суспільно-політичні процеси й конфігурацію партійної системи. Цю ж технологію успішно використано на президентських виборах 2004 р. [6].

Парламентські вибори 2002 р. відобразили загальноукраїнську поляризацію, але на Прикарпатті вони мали свої особливості. Регіон

незмінно підтримував національно-демократичні та проукраїнські сили. Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» отримав переважну підтримку як за партійними списками, так і в мажоритарних округах. Це сильно відрізнялося від загальноукраїнської картини, де Комуністична партія України та провладний блок «За єдину Україну!» зберігали сильні позиції. Результати 2002 р. на Прикарпатті заклали фундамент для формування «помаранчевого» електорату та зіграли ключову роль у подіях Помаранчевої революції 2004 р.

Період із 2004 по 2014 рр. був надзвичайно динамічним для української політики й, відповідно – для електорального простору й партійної системи Прикарпаття. Цей відтинок часу включає Помаранчеву революцію, дострокові парламентські вибори, «епоху» Президента Віктора Януковича та завершується Революцією гідності. На процес формування нових партій і конфігурацію партійної системи вплинули президентські вибори 2004 р., парламентські та місцеві вибори 2006 р., позачергові парламентські вибори 2007 р., президентські й місцеві вибори 2010 р., парламентські вибори 2012 р. Фальсифікація результатів волевиявлення громадян на президентських виборах 2004 р. спричинила масові акції громадян непокори, які отримали назву «Помаранчевої революції». Вибори призвели до утворення низки політичних партій: Народного Союзу «Наша Україна» (згодом – «Наша Україна»), Громадянської партії «Пора», партії «Третя сила», партії «Нова демократія», Європейської партії України, партії «Союз лівих сил» та ін. Партії створено на підтримку двох Майданів – київського («помаранчевий») і донецького («біло-блакитний») [11].

Парламентські вибори 2006 та позачергові парламентські вибори 2007 р. відбувалися за пропорційною системою із закритими партійними списками й 3 % прохідними бар'єром, що посилило роль партійних брендів та центральних апаратів партій. На Прикарпатті виборці віддали свої голоси «помаранчевим силам». Блок Юлії Тимошенко (БЮТ) і Блок «Наша Україна» були безумовними лідерами. Їхні сукупні результати значно перевищували 50 %, а іноді й 60–70 % голосів виборців у регіоні. Прикарпаття залишалось одним із найбільш відданих регіонів для цих політичних сил. 2007 р. Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» (НУНС) зберігав високу підтримку, хоча й дещо втратив частину голосів на користь БЮТ. Це об'єднання було спробою консолідувати «помаранчевий» табір, але між його учасниками вже помічалися розбіжності. Консолідація голосів відбувалася навколо двох основних «помаранчевих» блоків, що свідчило про стабільність електоральних уподобань регіону щодо проєвропейського та національно-демократичного курсу [6].

Парламентські вибори 2012 р. проходили за змішаною системою (225 – за партійними списками, 225 – за мажоритарними округами) з прохідним бар'єром 5 % для партій. Це знову підвищило значущість мажоритарних округів. Зазначена кампанія проходила вже за часів президентства Віктора Януковича й посилення провладної Партії регіонів. На Прикарпатті це призвело до певних змін, але загальна проєвропейська орієнтація збереглася. ВО «Батьківщина» (правонаступниця БЮТ) та ВО «Свобода» були головними лідерами за партійними списками. «Свобода» значно наростила свою підтримку в регіоні, що відображало зростання націоналістичних настроїв і певне розчарування в попередніх «помаранчевих» лідерах. Партія регіонів та Комуністична партія України продовжували отримувати незначну кількість голосів. Партія УДАР Віталія Кличка також змогла здобути певну підтримку, що свідчило про появу нових опозиційних центрів. Усі мажоритарні округи на Прикарпатті здобули представники опозиційних сил, переважно від ВО «Батьківщина» та ВО «Свобода». Це підкреслювало несприйняття провладної Партії регіонів у регіоні. Повернення до мажоритарної виборчої системи уможливило переформатування лідерів у межах національно-демократичного табору з посиленням позицій «Свободи» поряд із «Батьківщиною». Змішана система дала змогу опозиційним партіям консолідувати зусилля й провести своїх кандидатів у мажоритарних округах [14].

2014 р. став для української партійної системи (і Прикарпаття зокрема) часом глибоких і системних змін, зумовлених Революцією гідності, російською агресією (анексія Криму та окупація частини Донбасу), а згодом і повномасштабним вторгненням. Ці події кардинально змінили конфігурацію електорального простору, призвівши до переформатування партійного ландшафту.

Ключові зміни в партійній системі України після 2014 р.:

1. Зменшення впливу «проросійських» партій: Партія регіонів та Комуністична партія України (КПУ), які до 2014 р. були провідними силами, утратили свій вплив. Партія регіонів фактично припинила існування (на базі партії утворився «Опозиційний блок»), а діяльність КПУ була заборонена. Це стало найглибшою трансформацією, адже ці партії довгий час представляли значну частину електорату на Сході та Півдні України.

2. Посилення «європейського» й «проукраїнського» вектора: після Революції гідності та початку російської агресії, європейська і євроатлантична інтеграція, а також питання національної безпеки, домінували в політичному дискурсі. Партії, які не підтримували цей курс,

утрачали електоральну підтримку. Відбулася консолідація проукраїнських сил, хоча й із подальшими внутрішніми конфліктами та розколами.

3. Феномен «нових облич» й антисистемні настрої: зростання суспільної недовіри до традиційних політиків і партій після Революції гідності призвело до появи нових політичних проєктів, часто з лідерами, що не мали попереднього політичного досвіду. Це відображало запит на оновлення та «іншу політику». Найяскравішим проявом цього стало створення Партії «Слуга Народу» у 2019 р., яка здобула безпрецедентну монобільшість у Верховній Раді.

4. Часта зміна лідерів електоральних симпатій: партійна система залишається дуже волатильною. Партії, що отримували високу підтримку на одних виборах, можуть швидко втрачати її на наступних. Це свідчить про низьку інституціоналізацію партій і їх залежність від лідерів та поточних суспільних настроїв.

5. Реформа децентралізації й посилення місцевих виборів: запровадження реформи децентралізації значно підвищило значення місцевого самоврядування та місцевих виборів. Це змусило національні партії розбудовувати сильніші регіональні осередки й залучати кваліфікованих кандидатів на місцях. Відбулося також посилення регіональних партійних проєктів, які часто є «сателітами» національних партій або орієнтуються на місцеві бізнес-еліти [7].

6. Зміна виборчого законодавства: Парламентські вибори 2014 р. відбулися за змішаною системою (5 % – бар'єр, без блоків), але вже без урахування окупованих територій. Виборчий кодекс, ухвалений у 2019 р., запровадив пропорційну систему з відкритими регіональними списками для парламентських виборів, що мало б сприяти більшій підзвітності депутатів перед виборцями та розвитку регіональних представництв партій [15].

На Прикарпатті ці загальноукраїнські тенденції проявилися зі своїми регіональними особливостями. Після 2014 р. Прикарпаття остаточно закріпилося як регіон із майже абсолютною підтримкою проєвропейського й національно орієнтованого курсу. Будь-які проросійські наративи тут були повністю маргіналізовані. У 2014 р. високу підтримку здобули партії, що позиціонували себе як «постмайданівські» та проєвропейські. Лідерами були «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», ВО «Батьківщина» й «Самопоміч», Радикальна партія. Представники націоналістичних сил (зокрема ВО «Свобода») зберігали сильні позиції, хоча на національному рівні «Свобода» не подолала бар'єр. Мажоритарні округи на Прикарпатті

майже повністю були виграні представниками проукраїнських партій. На виборах 2019 р., незважаючи на значну підтримку партії «Слуга народу» на загальнодержавному рівні, на Прикарпатті вона була значно нижчою, ніж у південних і центральних регіонах. Проте «Слуга народу» зуміла здобути значну кількість мажоритарних округів у регіоні. Інші партії, такі як «Європейська солідарність» (колишній БПП) та ВО «Батьківщина», також мали підтримку. Запровадження відкритих списків на місцевих виборах 2020 р. мало сприяти посиленню зв'язку партій із місцевими громадами.

Повномасштабне вторгнення та агресія рф призвели до безпрецедентної консолідації суспільства навколо держави. Це суттєво змінить майбутній партійний ландшафт. Імовірно, посилиться роль «державницьких» партій, а також тих, що мають чітку позицію щодо перемоги й відбудови. Вимоги до політиків і партій зміняться, фокус зміститься на реальні справи, ефективність та патріотизм. На Прикарпатті ці зміни, імовірно, поглиблять і без того сильний проукраїнський консенсус, надавши перевагу тим силам, які найкраще зможуть відповідати викликам воєнного й повоєнного часів. Загалом, після 2014 р. партійна система України, і Прикарпаття зокрема, продовжує бути в стані трансформації, віддзеркалюючи глибокі суспільні зміни, виклики національної безпеки та пошук ефективних моделей управління й представництва.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток партійної системи на Прикарпатті є яскравим віддзеркалення складних і динамічних трансформацій, що відбувалися в українському суспільстві з кінця XIX ст. до сьогодні. Протягом усього періоду незалежності України, Прикарпаття послідовно демонструвало надзвичайно високу підтримку національно-демократичним, патріотичним та проєвропейським силам. Це проявлялось у стабільно низьких показниках підтримки лівих і проросійських партій, що суттєво відрізняло регіональний електоральний ландшафт від загальноукраїнського, особливо до 2014 р. Ця константа є головною відмінністю партійної системи Прикарпаття. Партійні актори на Прикарпатті активно адаптувалися до частих змін у виборчому законодавстві – від мажоритарної до змішаної, а потім пропорційної й знову змішаної систем. Такі зміни впливали на стратегії партій (розбудову регіональних осередків, висування кандидатів у мажоритарних округах), але не змінювали фундаментального ідеологічного вибору регіону. Ключові суспільно-політичні події, такі як Помаранчева революція (2004 р.), Революція гідності (2013–2014 рр.) та реформа децентралізації, а

згодом і повномасштабне вторгнення (із 2022 р.), кардинально змінювали конфігурацію електорального простору й значно впливали на партійну систему Прикарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко, О. (2002). Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: монографія. Київ: ІПіЦЕНД, 306 с.

2. Бунь, В. (2009). Соціополітичні поділи як детермінанти електорального вибору: суть та основні теорії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія,* вип. 12, с. 79–83.

3. Бусленко, В. (2013). Партійна структуризація Західного регіону України на початку 90-х рр. *Історико-політичні проблеми сучасного світу:* зб. наук. ст., т. 12–13, Чернівці: Рута, с. 64–67.

4. Волгов, М. (2013). Багаторівневі політичні партії та тренд децентралізації: теоретичний аспект у сучасному англомовному науковому дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,* № 6 (68), с.198–207.

5. Галичина в етнополітичному вимірі / авт. кол.: В. О. Котигоренко (керівник). Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 840 с.

6. Грязнова, О. (2002). Політичні партії та вибори 2002 р. до Верховної Ради України. Часопис Парламент. *Інформаційно-аналітичне видання громадської організації «Лабораторія законодавчих ініціатив»,* № 1–2, с. 2–6.

7. Доцяк, І. Партійно-політичний вимір виборів місцевих органів влади 2015 року (на прикладі Івано-Франківської області). *Політичні партії і вибори: українські та світові практики:* зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведи) від 8 жовт. 2016 р. / за заг. ред. А. Романюка. Львів: Простір-М, 2017, с. 59–65.

8. Кармазіна, М. (2012) Українська багатопартійність: становлення і розвиток. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН,* № 3 (59), с. 4–87.

9. Кафарський, В. (2008). Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності. Київ: Логос, 560 с

10. Климончук, В. (2017). Ціннісний вимір електоральних процесів у Галичині. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* Київ, № 1, с. 151–163.

11. Климончук, В. (2017). Регіональні особливості структурування партійного простору на прикладі Івано-Франківської області. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики:* зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведи) від 8 жовтня 2016 року / за заг. ред. А. Романюка. Львів: Простір-М, с. 51–59.

12. Максимець, Б. В. (2013). Вплив національної ідентичності на результати місцевих виборів початку XXI ст. в Україні. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах,* № 10, с. 40–45.

13. Максимець, Б. (2011). Результати участі національно-демократичних партій в місцевих виборах – 2010 на Івано-Франківщині. *Гілея: науковий вісник.* Київ, вип. 44, с. 682–689.

14. Остапець, Ю., Шестак, Н., Дудінська, І. (2016). Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних. *Серія «Studia Regionalistica»,* № 9, НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ЗІППО, 252 с.

15. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / за ред. Ю. Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017, 428 с.

REFERENCES

1. Boyko, O. (2002). Ukraina v 1985–1991 rr.: osnovni tendentsii suspilno-politychnoho rozvytku: monohrafiia [Ukraine in 1985–1991: main tendencies of socio-political development: Monograph]. IPI TsEND (in Ukrainian).

2. Bun, V. (2009). Sotsiopolitychni podily yak determinanty elektoralnoho vyboru: sut ta osnovni teorii [Sociopolitical divisions as determinants of electoral choice: essence and main theories]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Politolohiia, Sotsiolohiia, Filosofiia,* 12, 79–83 (in Ukrainian).

3. Buslenko, V. Partyina strukturyzatsiia Zakhidnoho rehionu Ukrainy na pochatku 90-kh rr. [Party structurization of the Western region of Ukraine in the early 90s]. У Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu. *Zbirnyk naukovykh statei [Historical and political problems of the modern world. Collection of scientific articles],* vol. 12–13, pp. 64–67, Ruta (in Ukrainian).

4. Volhov, M. (2013). Bahatorivnevi politychni partii ta trend detsentralizatsii: teoretychnyi aspekt u suchasnomu anhlomovnomu naukovomu dyskursi [Multi-level political parties and the trend of decentralization: a theoretical aspect in modern English-language scientific discourse]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy,* 6(68), 198–207 (in Ukrainian).

5. Halychna v etnopolitychnomu vymiri [Halychyna in ethnopolitical dimension] (2017). (V. O. Kotyhorengo, Head). IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy (in Ukrainian).

6. Hriaznova, O. (2002). Politychni partii ta vybory 2002 r. do Verkhovnoi Rady Ukrainy [Political parties and 2002 elections to the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Chasopys Parlament. Informatsiino-analitychne vydannia hromadskoi orhanizatsii «Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv»,* 1–2, 2–6 (in Ukrainian).

7. Dotsyak, I. (2017). Partyino-politychnyi vymir vyboriv mistsevykh orhaniv vlady 2015 roku (na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti) [Party-political dimension of local government elections in 2015 (on the example of Ivano-Frankivsk Oblast)]. У A. Romanyuk (Ed.), *Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky: zbirnyk statei i tez za rezultatamy naukovoi konferentsii «Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky» (pam'iati Yuriia Romanovycha Shvedy) vid 8 zhovtnia 2016 roku* [Political parties and elections: Ukrainian and world practices: collection of articles and theses based on the results of the scientific conference «Political parties and elections: Ukrainian and world practices»

(in memory of Yuriy Romanovych Shveda) on October 8, 2016], pp. 59–65, Prostir-M (in Ukrainian).

8. Karmazina, M. (2012). Ukrainska bahatopartiinist: stanovlennia i rozvytok [Ukrainian multi-partyism: formation and development]. N*aukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy,* 3(59), 4–87 (in Ukrainian).

9. Kafarskyi, V. (2008). *Politychni partii Ukrainy: konstytutsiino-pravove rehuliuvannia orhanizatsii ta diialnosti* [Political parties of Ukraine: constitutional and legal regulation of organization and activity]. Logos (in Ukrainian).

10. Klymonchuk, V. (2017a). Tsinnisnyi vymir elektoralnykh protsesiv u Halychyni [Value dimension of electoral processes in Galicia]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy,* 1, 151–163. (in Ukrainian).

11. Klymonchuk, V. (2017b). Rehionalni osoblyvosti strukturyzatsii partyinoho prostoru na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti [Regional features of structuring the party space on the example of Ivano-Frankivsk Oblast]. У A. Romanyuk (Ed.), *Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky: zbirnyk statei i tez za rezultatamy naukovoi konferentsii «Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky» (pam'iati Yuriia Romanovycha Shvedy) vid 8 zhovtnia 2016 roku* [Political parties and elections: Ukrainian and world practices: collection of articles and theses based on the results of the scientific conference "Political parties and elections: Ukrainian and world practices " (in memory of Yuriy Romanovych Shveda) on October 8, 2016], pp. 51–59, Prostir-M (in Ukrainian).

12. Maksymets, B. V. (2011). Rezultaty uchasti natsionalno-demokratychnykh partii v mistsevykh vyborakh – 2010 na Ivano-Frankivshchyni [Results of participation of national-democratic parties in local elections – 2010 in Ivano-Frankivsk region]. *Hileya: naukovyi visnyk,* 44, 682–689 (in Ukrainian).

13. Maksymets, B. V. (2013). Vplyv natsionalnoi identychnosti na rezultaty mistsevykh vyboriv pochatku KhKhI st. v Ukraini [Influence of national identity on the results of local elections at the beginning of the XXI century in Ukraine]. *Hrani: naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh,* 10, 40–45 (in Ukrainian).

14. Ostapets, Yu., Shestak, N., & Dudinska, I. (2016). *Evoliutsiia partyinoi systemy Ukrainy v umovakh transformatsii sotsialnykh i politychnykh. Seriia «Studia Regionalistica», № 9* [Evolution of the party system of Ukraine in the conditions of social and political transformation. Series «Studia Regionalistica», № 9]. ZIPPO (in Ukrainian).

15. Transformatsiia partyinoi systemy: ukrainskyi dosvid u yevropeiskomu konteksti [Transformation of the party system: Ukrainian experience in the European context], (2017). (Yu. Yakymenko, Ed.). Tsentr Razumkova (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 23.05.2025 р.

УДК 378.091.212(477):378.4(438)"2022/2025"
Назар Михалюк,
кандидат політичних наук, доцент, докторант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
mykhaliuk.nazar2024@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-5287-0986,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-318-335

АКАДЕМІЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ І НАУКОВЦІВ ПОЛЬСЬКИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ У 2022–2025 РР.: СТАТИСТИКА ТА АНАЛІЗ

У статті виконано аналіз масштабної академічної підтримки українських студентів і науковців із боку польських університетів у 2022–2025 рр. в умовах повномасштабної російсько-української війни. Дослідження ґрунтується на широкій джерельній базі: статистиці, звітах державних установ, університетських програмах та польсько-українських академічних ініціативах. Простежено динаміку зростання кількості українських студентів у польських закладах вищої освіти (до 47 % усіх іноземних студентів) і розкрито ключові форми підтримки: безкоштовне навчання, стипендії, проживання, мовні курси, психологічна допомога, участь у проєктах NAWA, NCN, Erasmus+, ENHANCE тощо. Особливу увагу приділено інтеграційним механізмам, адаптаційним програмам і ролі польської науки в збереженні інтелектуального потенціалу України. У статті також порушено менш досліджені аспекти: регіональні, гендерні та дисциплінарні диспропорції, роль неформальних академічних мереж, вплив цифрової інфраструктури на мобільність науковців. Аналіз свідчить, що польські ЗВО трансформували свою допомогу від кризового реагування до довгострокової стратегії підтримки, що має потенціал стати основою для нової моделі міждержавної академічної співпраці. Висновки роботи засвідчують, що освітня солідарність Польщі є не лише гуманітарним актом, а й елементом ширшої безпекової архітектури Східної Європи. Підкреслено необхідність подальших досліджень у напрямах реінтеграції, ефективності адаптації та поствоєнного відновлення академічного середовища України.

Ключові слова: Польща, Україна, академічна підтримка, українські студенти, науковці, вища освіта, університети, гуманітарна безпека,

© Михалюк Н., 2025

освітня інтеграція, академічна мобільність, наукова співпраця, адаптаційні програми.

Nazar Mykhaliuk,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-5287-0986

ACADEMIC SUPPORT FOR UKRAINIAN STUDENTS AND SCHOLARS BY POLISH UNIVERSITIES IN 2022–2025: STATISTICS AND ANALYSIS

This article analyzes the large-scale academic support provided by Polish universities to Ukrainian students and scholars during 2022–2025, in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war. Based on extensive source material – including official statistics, governmental reports, university initiatives, and bilateral academic programs – the study traces the rapid growth in the number of Ukrainian students in Polish higher education institutions, who by 2024 accounted for up to 47 % of all international students in the country. The author outlines the main forms of support: tuition waivers, scholarships, accommodation, language courses, psychological assistance, and participation in programs such as NAWA, NCN, Erasmus+, and ENHANCE. Special attention is given to integration mechanisms, adaptation strategies, and the role of Polish academia in preserving Ukraine's intellectual potential. The article also addresses understudied dimensions such as regional, gender, and disciplinary disparities, the significance of informal academic networks, and the influence of digital infrastructure on scholar mobility. The analysis reveals that Polish universities have shifted from crisis-mode assistance to a long-term strategy of academic solidarity that may lay the foundation for a new model of inter-state cooperation in higher education. The article concludes that Poland's educational support should be viewed not only as a humanitarian response but as part of a broader architecture of security and resilience in Eastern Europe. The author emphasizes the need for further research into the effectiveness of adaptation, reintegration of scholars, and the long-term rebuilding of Ukraine's academic environment.
Key words: Poland, Ukraine, academic support, Ukrainian students, scholars, higher education, universities, humanitarian security, educational integration, academic mobility, research cooperation, adaptation programs.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. стало не лише викликом для української державності, але

й спричинило масштабну гуманітарну кризу, у тому числі у сфері освіти. Тисячі студентів і науковців були змушені полишити навчальні та наукові установи, що спричинило загрозу втрати інтелектуального потенціалу України. У цьому контексті країни Європейського Союзу, зокрема Республіка Польща, виявили безпрецедентну солідарність, започаткувавши масштабні програми підтримки українців у сфері вищої освіти та науки.

Польща стала рупором України в європейських структурах. У межах ЄС Варшава систематично ініціювала рішення щодо посилення санкцій проти рф, розширення фінансової підтримки України й збільшення оборонного бюджету Євросоюзу. Польська дипломатія тісно співпрацювала з Литвою, Чехією, Словаччиною та країнами Балтії для формування спільного східного фронту політичної солідарності. На рівні НАТО польські представники просували ідею довгострокових безпекових гарантій для України й відкриття перспективи її членства. Це відображено в позиції, яку Варшава зайняла напередодні Вільнюського саміту НАТО (2023), де вона рішуче підтримувала заяву про «невідворотність вступу України» після війни.

Відзначимо зростання ролі польських ЗМІ, культурних й аналітичних інституцій у протидії російській пропаганді. Польські медіа, зокрема TVP, Onet.pl, Rzeczpospolita, а також аналітичні центри, активно публікували матеріали, що розвінчують дезінформацію кремля, формуючи позитивний імідж України як держави – жертви агресії. Значну увагу приділяли медіакампаніям у Європі, зокрема в Німеччині, Франції, Італії, де Польща виступала партнером у роз'ясненні суті конфлікту та наслідків для всієї євроатлантичної безпеки. Хоча військовий і політичний аспекти є критичними в дипломатичній підтримці, не менш важливою є культурно-освітня дипломатія, яка формує довготривалу основу для стійких міждержавних відносин. Польща застосовує м'яку силу через системну підтримку українських митців, науковців, освітян, сприяючи збереженню української ідентичності та культурної суб'єктності в умовах війни.

Мета статті – дослідити форми, масштаби й ефективність академічної підтримки українських студентів і науковців польськими університетами у 2022–2025 рр. на основі статистики, офіційних джерел, досліджень та конкретних прикладів співпраці.

Аналіз останніх джерел. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 р. академічна спільнота Польщі продемонструвала приклад оперативної й масштабної солідарної підтримки українських студентів і науковців. Низка досліджень та звітів, зокрема звіт *Poland's Support for the Ukrainian Academic Community* (2025), документи МОН України й програ-

ми NAWA, NCN, а також дослідницькі публікації в міжнародних базах, створюють багатовимірну картину трансформацій українсько-польського науково-освітнього співробітництва в умовах війни. Комплексний огляд джерел дає змогу зафіксувати, що академічна співпраця між українськими й польськими науковцями вийшла за межі формальних двосторонніх відносин і набула характеристик кризової мобілізації – від термінової евакуації й тимчасового прихистку до сталих освітніх і наукових ініціатив. Програмні документи, такі як *Solidarity with Ukraine* (NAWA), стипендіальні механізми NCN, ініціативи польських ЗВО та університетських спільнот – засвідчують реальну багатокомпонентну підтримку, яка включала не лише фінансові інструменти, але й мовні, психологічні, соціокультурні механізми інтеграції.

Важливим джерелом є аналітичний звіт 2025 р. «Poland's Support for the Ukrainian Academic Community after Russia's Full Scale Invasion», що узагальнює інституційні й локальні ініціативи польських ЗВО, уключаючи стипендії, гранти та оперативну допомогу з перших годин війни [8]; огляд запуску програми влітку 2022 р. із бюджетом 1,2 млн злотих «NCN-стипендіальна програма для українських студентів і молодих вчених» [18]; аналіз дослідницької ініціативи «Solidarity with Ukraine» (програма NAWA), яка запущена в березні 2022 р. Національним агентством академічного обміну, що забезпечує українських студентів й аспірантів грантами, безкоштовним навчанням, мовними курсами та психологічною допомогою; дані репортажу університету Гданська «Focus Ukraine: what has Polish scientific community done…», який уключає дані 46 000 студентів, понад 1100 науковців; звіт із конференції «Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? Conference Report» (2023) [2]; дослідження «Migration Trajectories of Ukrainian Scholars Abroad: Forced Academic Mobility, яке аналізує дані до 2023 р. і зазначено, що близько 5000 українських науковців були переміщені за кордон (уключаючи Польщу), проблеми: контрактна нестабільність, бар'єри в працевлаштуванні, доступ до інфраструктури й мовна адаптація [11]; аналітика в «Ukrainian universities build global research links» (2024), яка вивчає зростання міжнародних співпраць, що підсилює роль польських партнерств у відновленні академічної діяльності [14] й ін.

У дослідженнях Hladchenko [3], Nazarovets [5] та Jaroszewicz et al. [11] висвітлено стійкість українських науковців у галузі соціальних і гуманітарних наук, які, незважаючи на загрози життю та інфраструктурні виклики, продовжили дослідницьку діяльність в Україні й за її межами.

Окремий пласт аналізу стосується примусової міграції висококваліфікованих кадрів, зокрема фахівців, котрі обрали Польщу як приймаючу країну – із домінантною роллю наявних академічних і соціальних мереж у формуванні цих траєкторій.

Серед наукових робіт відзначимо дисертацію Процюк М. «Роль публічної дипломатії у сучасних українсько-польських відносинах» [20]; у якій автор висвітлив практичний аспект українсько-польського співробітництва через комплексні програми та спільні ініціативи, що реалізуються з використанням інструментів публічної дипломатії, охоплюючи різні сфери суспільного життя як на державному, так і громадському рівнях. У статті Я. Лащик і Н. Ничкал «Єднання польських і українських науковців-педагогів у творчій співпраці в умовах війни» [17] також здійснено огляд етапів формування й розвитку науково-педагогічного співробітництва між Україною та Польщею, зокрема проаналізовано окремі аспекти організації й проведення дев'яти наукових заходів, що відбулися на території обох держав.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2022 р. Польща відкрила свої кордони для мільйонів українських біженців, забезпечивши одну з наймасштабніших гуманітарних операцій у Європі з часів Другої світової війни. Автори «From Ukraine to the World: Using LinkedIn Data to Monitor Professional Migration from Ukraine» зазначають, що примусова міграція висококваліфікованих фахівців з України була спричинена конфліктом 2014 р. й значно посилилася після повномасштабного вторгнення росії 2022 р. У цьому дослідженні використано оцінки з LinkedIn, а також офіційні дані про біженців від Світового банку та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), щоб з'ясувати основні чинники, які впливають на вибір країни призначення. Установлено триваючий і зростаючий відтік освіченого населення, значна частина якого прямує до Польщі та Німеччини. Особливо підкреслено вирішальну роль уже наявних соціальних зв'язків і мереж у формуванні цих міграційних потоків. Основні результати дослідження включають високу кореляцію між оцінками LinkedIn щодо кількості висококваліфікованих переміщених українців й офіційною статистикою біженців ООН, що свідчить про важливість попередніх зв'язків з Україною у виборі країни для переїзду. Моделі багатофакторної лінійної регресії та метод SHAP свідчать, що наявність мережі підтримки є найважливішим фактором під час вибору

країни для міграції, тоді як географічна відстань має другорядне значення. Основний висновок дослідження полягає в тому, що моделі міграції висококваліфікованих українських кадрів, а також їх вплив як на країну походження, так і на приймаючу державу, значною мірою зумовлені попередніми соціальними зв'язками й діаспорними спільнотами. Ці висновки можуть бути корисними для формування стратегій, спрямованих на пом'якшення економічних наслідків утрати людського капіталу для України, а також для максимізації користі від цієї міграції для обох сторін [1].

Потік біженців до Європи опинився в Польщі. Цей процес супроводжувався оперативним залученням місцевих адміністрацій, церков, громадських організацій і медіа. Польський уряд прийняв низку правових рішень, що гарантують українцям доступ до системи охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та соціального забезпечення. Закон «Про допомогу громадянам України» (спеціальний акт Sejm RP, березень 2022 р.) став основою для їх інтеграції в польське суспільство.

Після початку повномасштабної війни до Польщі прибули мільйони українців. Із 24 лютого 2022 р. польський кордон перетнули понад 9 млн громадян України, а станом на січень 2023 р. в країні зареєстровано близько 1,5 млн біженців (дані Straż Graniczna та МВС Польщі). У системі тимчасового захисту Польщі з лютого 2022 по січень 2024 р. зареєстровано 1,79 млн українців, максимальна кількість у вересні 2022 р. становила близько 1,4 млн, згодом зменшилася до близько 950 тис. На додаток до біженців у Польщі перебуває 1–1,5 млн економічних мігрантів з України, загалом близько 2–2,5 млн осіб [19]. Хоча суспільне ставлення поступово змінюється, уряд і президент Дуда запевняють у готовності підтримувати українців і надалі [16].

У жовтні 2024 р. уряд Польщі затвердив нову «Комплексну та відповідальну міграційну стратегію на 2025–2030 роки» під гаслом «Повернути контроль. Забезпечити безпеку». Цей документ передбачає переосмислення підходів до регулювання міграційних процесів із фокусом на безпеку, ефективну інтеграцію іноземців, контроль за кордонами та оптимізацію в'їзду й перебування на території країни. У стратегії значну увагу приділено селективному підходу до міграції, автоматизації процедур, посиленню прикордонного контролю, особливо на східних рубежах ЄС, а також запровадженню цифрових сервісів для легалізації перебування іноземців. Для України, яка є головним напрямом міграції до Польщі, ухвалена стратегія має важливе значення. Польський досвід може стати орієнтиром під час формування власної міграційної полі-

тики, зокрема щодо працевлаштування, освітньої мобільності, протидії нелегальній міграції та розвитку зв'язків із діаспорою [16].

Підтримка українських студентів і викладачів, які прибули до Польщі після початку повномасштабної війни, стала суттєвим викликом для польських академічних закладів. Головні труднощі полягали в раптовості та масштабності подій, а також у необхідності координувати численні ініціативи. Водночас польські установи змогли швидко застосувати наявний досвід антикризового управління, зокрема створивши Мережу координаторів KRASP, яка ґрунтувалася на аналогічній структурі, що діяла під час пандемії COVID-19. Значна частина підтримки мала волонтерський характер і була започаткована з ініціативи викладачів, студентів і співробітників університетів. Основними напрямами допомоги стали безоплатне навчання, стипендії, проживання, мовні й адаптаційні курси. Найактивніший період припав на перші семестри після початку вторгнення, коли кількість біженців була найбільшою. Незважаючи на географічну близькість, серйозною перешкодою став мовний бар'єр: багато біженців не володіли польською мовою, тому мовні курси були критично важливими в перші місяці. Наукова спільнота Польщі забезпечила українських викладачів і дослідників доступом до цифрових бібліотек, серверів, наукових ресурсів та грантових програм. Започатковано численні проєкти для підтримки наукових досліджень, які через війну неможливо було проводити в Україні. У ситуації невизначеності щодо тривалості конфлікту така підтримка стала важливим механізмом збереження наукового потенціалу України. Через мовні бар'єри виникла потреба в тривалій підтримці вивчення польської мови, зокрема через безкоштовні курси з професійною лексикою, а також у створенні дистанційної платформи для навчання. Окремою проблемою стали обмеження на виїзд чоловіків призовного віку з України, що ускладнило мобільність навіть тих студентів, які вже навчалися в Польщі або планували вступ. Частина з них припинила навчання або перейшла на дистанційну форму. Ураховуючи ці обставини, подальший розвиток дистанційної освіти, цифрових ресурсів і мовної підтримки для українських студентів і науковців є важливим для довгострокової академічної інтеграції та інтернаціоналізації польської вищої освіти [19].

Точних даних про частку науковців, викладачів чи студентів серед біженців немає. За дослідженнями Національного банку Польщі (2023), близько половини біженців мали вищу освіту, 34 % – середню, 18 % – професійну чи початкову. Лише 10 % біженців навчалися в Польщі. Українці є найбільшою групою іноземних студентів у Польщі – 40–

47 %. У 2021/2022 навчальному році їх було близько 36 тис., після початку війни ця кількість зросла до 48 тис. Водночас зросла й загальна кількість іноземних студентів у Польщі, що пов'язано з політикою інтернаціоналізації та демографічним спадом. У 2022 р. близько 5 % українських першокурсників мали Карту поляка, що надає право на навчання на рівних умовах із громадянами Польщі [19].

Перед початком повномасштабного вторгнення в Україні нараховувалося близько 60 тисяч науковців, із яких майже 35 тисяч працювали у сфері наукових досліджень. Попри війну, більшість із них залишилися в країні. За різними оцінками, кількість українських науковців, які виїхали за кордон, коливається, проте Міністерство освіти і науки України оцінює цю цифру приблизно в 6000 осіб. Серед тих, хто залишився, частина мобілізована до лав Збройних сил України й, на жаль, деякі з них загинули. Інші втратили членів родини, житло або були змушені переміститися в межах країни через руйнування інфраструктури, зокрема університетів і наукових установ або неможливість виконувати роботу через нестачу електропостачання. Багато науковців зіткнулися з фінансовими труднощами: скороченням заробітної плати, утратою проєктного фінансування або взагалі робочого місця, оскільки державні ресурси переорієнтовано на потреби оборони. За даними МОН України, уже станом на січень 2023 р. пошкоджено 91 заклад вищої освіти й науково-дослідну установу, із них чотири знищено повністю. У задовільному стані залишилися близько 228 об'єктів. Значних вутрат зазнали провідні наукові інституції, зокрема Харківський фізико-технічний інститут, а також унікальний об'єкт – найбільший у світі декаметровий радіотелескоп, що належить Інституту радіоастрономії в Харкові [4].

У відповідь на масовий виїзд українських науковців за кордон численні університети та міжнародні організації запропонували широкий спектр підтримки, що включав надання офісних приміщень, стипендій, грантів та тимчасового працевлаштування. Завдяки цим ініціативам тисячі, а можливо, і десятки тисяч дослідників отримали змогу продовжити наукову діяльність за межами України. Згідно з даними, наданими дослідницею Роуз, найбільше українських учених прийнято в Польщі й Німеччині, значна кількість також перебуває у Франції, Іспанії, Італії, менше – у Великій Британії та США. Однією з наймасштабніших програм підтримки стала ініціатива Європейського Союзу MSCA4Ukraine з бюджетом у 25 мільйонів євро. Вона передбачала фінансування тимчасових наукових позицій для аспірантів і постдокторантів у межах програми «Дії Марії

Склодовської-Кюрі». За словами Роуз, лише організація Scholars at Risk – SfU допомогла близько 1000 українських науковців знайти наукові посади за межами України, при цьому щотижня з'являються близько 10 нових можливостей. У грудні 2023 р. польські та українські науковці у співпраці з SfU та іншими партнерами провели опитування серед понад 600 українських дослідників, які покинули країну після початку повномасштабної війни. Хоча опитування було поширено через мережі на кшталт SfU, його результати можуть не охоплювати всіх учених, особливо тих, хто не має контактів із цими структурами. Зібрані дані свідчать, що серед науковців, які перебувають за межами України, переважають жінки. Це частково зумовлено юридичними обмеженнями на виїзд з України для чоловіків віком 18–60 років, хоча існують винятки. Також більшість опитаних – це старші наукові співробітники, значна частина з яких має дітей. Це підкреслює важливість урахування гендерного та соціального вимірів у формуванні політик підтримки переміщених науковців [4].

Польська академія наук у співпраці зі США також ініціювала програму підтримки українських науковців. Учасники програми – науковці з України з докторським ступенем, які станом на 24 лютого 2022 р. були працівниками українського ЗВО або НАН України, можуть отримати фінансову підтримку на період до трьох місяців, із можливістю продовження до шести місяців у разі наявності фінансування. Заявки подаються в Інститут ПАН від імені кандидатів після погодження їхніх кандидатур. Наразі виділено й затверджено 50 грантів [22].

У дослідженні «International collaboration of Ukrainian scholars: Effects of Russia's full scale invasion of Ukraine» зазначено, що, передусім, українські дослідники заслуговують на глибоку повагу за те, що вони продовжують публікувати наукові роботи, попри загрозу життю, психологічне виснаження, обстріли та відключення електроенергії. У 2022–2023 рр. вищі навчальні заклади України отримали більше користі від міжнародної співпраці, ніж установи Національної академії наук України (НАНУ). Частка публікацій, підготовлених у міжнародному співавторстві, залишалася незмінною для НАНУ, тоді як у випадку університетів цей показник зростав. У 2023 р. 40,8 % публікацій НАНУ та 32,2 % публікацій університетів були підготовлені у співпраці з іноземними партнерами. Однак ці показники досі суттєво нижчі, ніж у розвинених країнах, де частка міжнародного співавторства становить 60–70 %. Індекс цитованості міжнародних публікацій залишився статистично незмінним для НАНУ, проте зріс у випадку університетів. Найбільша частка міжнародних публікацій, підготовлених НАНУ у 2022–2023 рр.,

припадала на природничі науки й інженерію. Водночас цитованість цих публікацій знизилася, майже нівелювавши попередню перевагу НАНУ над університетами за цим показником. У галузі біомедичних та медичних наук університети стабільно випереджали НАНУ за індексом цитованості міжнародних публікацій в обидва розглянуті періоди. Міжнародна співпраця може стати для українських науковців важливою підтримкою в цей складний час. Натомість вони здатні зробити вагомий внесок у зміцнення європейської науки [3].

У дослідженні С. Назаровця проаналізовано публікаційну активність і міграційні траєкторії українських науковців у галузі соціальних та гуманітарних наук протягом перших двох років російсько-української війни. Основну увагу приділено дослідникам, які опублікували щонайменше три наукові праці. У дослідженні підкреслено стійкість цих учених, які, попри війну, продовжували наукову діяльність на території України. Для аналізу використано дані з баз Social Sciences Citation Index (SSCI) та Arts & Humanities Citation Index (AHCI), які свідчать про їхній внесок у науку в складних умовах. Окрему увагу приділено ролі міжнародної співпраці як ключового чинника підтримки українських досліджень у галузі SSH. При цьому наголошено, що така співпраця реалізується переважно через спільні наукові проєкти, а не через переміщення вчених до закордонних установ [5].

У 2022–2024 рр. польські університети (зокрема Ягеллонський, Варшавський, Вроцлавський, Люблінський католицький) запровадили спрощені програми прийому українських студентів, знижки на навчання, стипендіальні програми й ініціативи наукової мобільності. Програма NAWA (Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej) запустила низку грантів для переміщених науковців з України, що сприяло збереженню інтелектуального потенціалу держави.

Починаючи з 2022 р., у контексті російсько-українського збройного конфлікту польські університети посилили академічну підтримку українських студентів і науковців, що стало важливим чинником не лише для збереження освітнього процесу, але й для зміцнення міжнародної наукової співпраці. Упродовж 2022–2024 рр. спостерігаємо суттєве зростання кількості українських студентів у вищих навчальних закладах Польщі, а також розширення програм академічної підтримки, спрямованих на інтеграцію й адаптацію цих студентів до польського освітнього середовища. Згідно з офіційними даними Міністерства науки і вищої освіти Польщі, у 2023/2024 навчальному році в польських університетах навчалося близько 45 тисяч студентів з України, що становить майже

45 % від загальної кількості іноземних студентів у країні. Значна частина українських студентів здобуває освіту як у державних, так і в приватних університетах, при цьому приблизно 11 900 студентів зараховано в приватні навчальні заклади, а 7800 – у державні [21].

Рис. 1. *Кількість студентів з України та загальна кількість іноземних студентів [19]*

Фінансова підтримка з боку польських закладів вищої совіти є одним із ключових напрямів допомоги українським студентам. Зокрема, Варшавський університет виділив близько 700 тисяч злотих на різні форми підтримки, уключаючи стипендії та покриття витрат на проживання. Університет Сілезії в Катовицях забезпечив понад 400 тисяч злотих на матеріальну допомогу й безкоштовне проживання в гуртожитках для українських студентів. Гданський технологічний університет у співпраці з Національним агентством академічних обмінів (NAWA) отримав понад 800 тисяч злотих для реалізації проєктів, спрямованих на підтримку українських університетів і науковців [8; 9].

Польські вищі навчальні заклади також активно розвивають наукову співпрацю з українськими університетами. Наприклад, Варшавський університет технологій (WUT) провів понад 30 спільних заходів із представниками Київського та Львівського університетів у рамках ініціативи «Solidarity with Ukraine – European Universities», що охоплює студентів, аспірантів і наукових співробітників. Аналогічні програми реалізуються в межах альянсу ENHANCE, до якого входять такі польські університети, як WUT та Гданський технологічний університет, що організовують літні школи, мовні курси й спільні наукові проєкти [10; 12].

Важливою складовою частиною підтримки є інтеграція українських студентів у навчальний процес польських університетів. Зокрема, державні навчальні заклади Польщі пропонують безкоштовне навчання для українських студентів на денній формі польською мовою, що значно полегшує доступ до освіти. Окремі університети, зокрема Університет Варшави та Університет імені Адама Міцкевича в Познані, практикують звільнення від плати за навчання або часткове її зменшення для студентів з України, а також організовують спеціальні адаптаційні курси, спрямовані на полегшення культурної й академічної інтеграції [9; 21].

Статистичні дані підтверджують позитивну динаміку залучення українських студентів до польської системи вищої освіти. Так, у 2022 р. кількість студентів з України зросла на 33 %, у порівнянні з попереднім роком, і досягла 48 тисяч осіб. У 2023 р. зареєстровано понад 35 600 українських студентів, із яких 22 200 навчалися на денній формі польською мовою [6; 13]. За інформацією Офісу обробки інформації (OPI), у 2024 р. кількість українських студентів у Польщі зросла до понад 48 000 осіб. Це становить близько 47 % від загальної кількості іноземних студентів у країні [15]. У 2025 р., за даними Міністерства науки і вищої освіти Польщі, кількість студентів з України в польських університетах досягла 46 100 осіб.

За результатами дослідження «Польська підтримка українського академічного середовища після повномасштабного російського вторгнення в Україну», здійсненого Бюро досліджень і аналізів Польського інституту міжнародних відносин (PISM), Варшава, у січні 2025 р. отримано такі висновки. Підтримка українських студентів та викладачів у Польщі стала великим викликом через масштабність і раптовість подій, особливо організаційні й координаційні питання. Польські установи використали досвід кризового управління, зокрема мережу KRASP, створену на базі COVID-19. Допомога почалася з перших днів уторгнення, здебільшого у вигляді спонтанних ініціатив працівників і студентів, а також системних стипендіальних програм. Основною формою підтримки були безкоштовне навчання для українських біженців та дослідницькі стипендії, найбільш активні в перші семестри після війни. Серйозним викликом став мовний бар'єр, особливо для біженців із Центральної та Східної України, які не знали польської. Тому важливу роль відіграли безкоштовні мовні курси, організовані як установами, так і волонтерами. Рекомендовано продовжувати мовні курси, зокрема з професійною лексикою, а також створити дистанційні мережі для вивчення польської мови. Війна спричинила від'їзд частини студентів

і науковців, ускладнила перетин кордону для українських чоловіків призовного віку, що ускладнило навчання та призвело до академічних відпусток чи дистанційного навчання. Рекомендується вдосконалити дистанційні форми навчання для українських студентів у Польщі. Польські ЗВО також підтримували українських науковців через доступ до цифрових ресурсів і дослідницьку інфраструктуру, що важливо для збереження української науки в умовах війни. Подальша підтримка має бути спрямована на довгострокове забезпечення наукової діяльності та інтернаціоналізацію польської вищої освіти.

Отже, діяльність польських університетів у напрямі підтримки українських студентів і науковців у 2022–2024 рр. є багатогранною й системною. Вона включає надання фінансової підтримки, організацію наукової співпраці, створення умов для адаптації студентів і забезпечення безперешкодного доступу до освіти. Такий підхід не лише сприяє особистісному й професійному розвитку українських студентів і науковців, а й закріплює довготривалі партнерські відносини між науково-освітніми установами України та Польщі.

Науковці неодноразово підкреслюють значущість партнерства між українськими й польськими вченими та педагогами в рамках спільних дослідницьких проєктів, участі в міжнародних конгресах, конференціях, методологічних семінарах, а також у науково-видавничій діяльності. В умовах збройної агресії росії проти України ця співпраця активізувалася, збагатилася новими формами й тематичними напрямами, зокрема у сфері методичного супроводу роботи з українськими біженцями, насамперед щодо забезпечення освітнього процесу для дітей за кордоном. Окремо розглянуто історичні передумови та сучасну практику присвоєння почесного звання «Doctor Honoris Causa» провідним науковцям, громадським, державним і релігійним діячам Оксфордського, Кембриджського й низки польських університетів, зокрема Академією спеціальної педагогіки ім. Марії Гжегожевської у Варшаві [17].

Експертний звіт Erasmus+ проєкт «AGILE – Higher Education Resilience in Refugee Crises» (2022–2025) аналізує стійкість польських університетів до роботи з біженцями, підсумовує найважливіші заходи, здійснені польською стороною для підтримки української академічної спільноти після російського вторгнення в лютому 2022 р. Польські академічні інституції долучилися до допомоги з перших годин після вторгнення. Це була як інституційна підтримка – стипендії для продовження навчання чи досліджень, дослідницькі гранти, – так і підтримка на місцях, коли науковці та студенти особисто долучалися до допомоги українським біженцям [7].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Відзначимо, що впродовж 2022–2025 рр. Польща продемонструвала безпрецедентний рівень відкритості й солідарності в контексті академічної підтримки громадян України. Згідно з офіційними даними Міністерства науки та вищої освіти Польщі, лише у 2022 р. кількість українських студентів у польських університетах зросла на 33 % і сягнула 48 тисяч осіб. У 2023 р. їх чисельність залишалася стабільно високою – понад 45 000 осіб, що становило близько 45–47 % від загального контингенту іноземних студентів. За попередніми оцінками, у 2025 р. цей показник становить близько 46 100 осіб, що свідчить про стійкий характер підтримки й ефективність механізмів інтеграції українських громадян у польське освітнє середовище.

Основними формами такої підтримки стали скасування плати за навчання, розширення системи стипендій, забезпечення безкоштовного або пільгового проживання в гуртожитках, організація адаптаційних і мовних курсів. Польські університети, зокрема Варшавський університет, Ягеллонський університет, Університет Сілезії, Гданський технологічний університет, стали осередками комплексної підтримки, виділяючи значні фінансові ресурси для допомоги студентам і науковцям з України.

На окрему увагу заслуговує реалізація програми «Solidarity with Ukraine», що стала платформою для численних спільних ініціатив – від літніх шкіл і дослідницьких проєктів до академічних обмінів та підтримки переміщених науковців. Крім студентського виміру, польські ЗВО надали можливості для продовження наукової діяльності українським дослідникам через участь у програмах Erasmus+, Horizon Europe, грантах від NAWA, а також через створення спільних наукових кластерів у межах європейських університетських альянсів (4EU+, EPICUR, ENHANCE тощо).

Інтеграція українських студентів відбувалася не лише у формальному, а й у культурному та соціальному вимірах: організовано психологічну підтримку, консультації, курси польської мови, адаптаційні програми, упроваджено механізми академічного визнання попереднього навчання. Такі умови сприяли не лише збереженню освітнього процесу, а й створенню передумов для повноцінної інтеграції українських громадян у європейську академічну спільноту.

Отже, академічна підтримка українських студентів і науковців польськими університетами у 2022–2025 рр. набула системного, комплексного й довготривалого характеру. Вона стала не лише проявом

гуманітарної солідарності, а й інструментом стратегічного партнерства, що посилив міждержавні зв'язки та сприяв формуванню нової моделі академічної співпраці в умовах кризи. Цей досвід має перспективи для подальшого розвитку – із тимчасової підтримки до сталої інтеграції, яка охоплює освіту, науку, культуру й безпековий вимір. Польща в цьому контексті постає не лише як партнер, але і як повноцінний союзник України в гуманітарному та інтелектуальному відновленні після війни.

Недостатньо досліджені аспекти академічної підтримки в період 2022–2025 рр. уключають кілька ключових напрямів. По-перше, відсутній ґрунтовний аналіз якісних результатів довготривалої інтеграції студентів-біженців, зокрема щодо їх академічної успішності, рівня випуску й подальшої кар'єрної чи наукової траєкторії. Крім того, не вивчено механізми та практики реінтеграції українських науковців у національну систему освіти й науки після завершення воєнних дій. По-друге, бракує досліджень впливу академічної міграції на внутрішнє освітнє середовище України, зокрема зворотних ефектів масового виїзду викладачів – зниження кадрового потенціалу закладів вищої освіти, порушення дисциплінарного балансу та інші системні наслідки. По-третє, потребує уточнення регіональна нерівномірність академічної підтримки в Польщі, зокрема різниця в рівні залученості й ресурсах між столичними й регіональними університетами. По-четверте, недостатньо досліджено гендерний та дисциплінарний виміри академічної міграції: не визначено, які категорії науковців (за статтю, віком, дисципліною) частіше виїжджали, а які залишалися працювати в Україні. По-п'яте, роль неформальних академічних спільнот і горизонтальних ініціатив студентів та викладачів залишається поза увагою більшості досліджень, які фокусуються здебільшого на офіційній інституційній підтримці. І нарешті, вплив цифрової академічної інфраструктури – доступу до електронних бібліотек, освітніх платформ та віртуальних лабораторій – на продуктивність переміщених науковців вивчений недостатньо глибоко. Поглиблене вивчення цих напрямів не лише доповнить реальну аналітичну картину академічної підтримки в умовах війни, а й стане основою для формування ефективних політик післявоєнної академічної реінтеграції та відновлення освітньо-наукової екосистеми України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bertè, M., Paolotti, D., Kalimeri, K. (2022). From Ukraine to the World: Using LinkedIn Data to Monitor Professional Migration from Ukraine. GoodIT '23: *Proceedings*

of the 2023 ACM Conference on Information Technology for Social Good, p. 213–222. https://doi.org/10.1145/3582515.3609537

2. Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? *Conference Report,* 04.04.2023. Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? Conference Report | NEWS – Uniwersytet Gdański

3. Hladchenko, M. International collaboration of Ukrainian scholars: Effects of Russia's full-scale invasion of Ukraine ttps://arxiv.org/abs/2505.20944?utm_source=chatgpt.com

4. Nature: Боротьба за збереження української науки через рік війни, 2023. https://knu.ua/news/12630

5. Nazarovets, S. The publication activity and migration trends of Ukrainian scientists in the social sciences and humanities during the first two years of the Russo-Ukrainian war. ttps://arxiv.org/abs/2412.11719

6. Number of Ukrainian students in Poland 2023. *Statista.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/number-of-ukrainian-students-in-poland/ (accessed: 12.06.2025).

7. Poland's Support for the Ukrainian Academic Community after Russia's Full-Scale Invasion. 24.02.2025. https://www.pism.pl/publications/polands-support-for-the-ukrainian-academic-community-after-russias-full-scale-invasion

8. Polish Academia Emergency Response. Managing large-scale inflow of Ukrainian refugees in higher education institutions in Poland, 2022–2024 RAPORT_AGILE_2025_EN.pdf24.02.2025

9. Polish universities provide scholarships and accommodation for Ukrainian students (2023). *Science in Poland.* Retrieved from https://scienceinpoland.pl/en/news/news,pid,62770.html (accessed: 12.06.2025).

10. Programy wsparcia dla studentów z Ukrainy (2024). *Politechnika Gdańska.* Retrieved from https://pg.edu.pl/aktualnosci/2024/wsparcie-dla-ukrainskich-studentow (accessed: 12.06.2025).

11. Shkoda, T., Ovchynnikova, O., Jaroszewicz, M. Migration Trajectories of Ukrainian Scholars Abroad: Forced Academic Mobility. *Population, Space and Place,* vol. 31, Issue2, March 2025.

12. *Solidarity Lanes: Helping Ukraine export agricultural goods* (2023). *European Commission.* Brussels. Retrieved from https://transport.ec.europa.eu/solidarity-lanes_en (accessed: 17.06.2025).

13. Statystyka studentów zagranicznych w Polsce (2023). *Raportsdg.stat.gov.pl.* Retrieved from https://raportsdg.stat.gov.pl/2023/student-foreigners (accessed: 12.06.2025).

14. World University Rankings 2025: Ukrainian universities build global links. Ukrainian universities build global research links

15. Wsparcie MNiSW dla studentów i naukowców z Ukrainy. *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/nauka/wsparcie-mnisw-dla-studentow-i-naukowcow-z-ukrainygov.pl+1scienceinpoland.pap.pl+1 (accessed: 17.06.2025).

16. Відкинувши історичні розбіжності. Як Польща стала опорою України у війні з РФ (2023, 10 лютого). Retrieved from https://www.rbc.ua/rus/news/vidkinuvshi-istorichni-rozbizhnosti-k-polshcha-1676052680.html (дата звернення: 17.06.2025).

17. Лащик, Я., Ничкало, Н. (2023). Єднання польських і українських науковців-педагогів у творчій співпраці в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України,* 5(1), 1–18. https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5146

18. Нова стипендіальна програма NCN для українських студентів і науковців-початківців. 29 лип. 2022 р. МОН. ttps://mon.gov.ua/news/nova-stipendialna-programa-ncn-dlya-ukrainskikh-studentiv-i-naukovtsiv-pochatkivtsiv?utm_source=chatgpt.com

19. Польська підтримка українського академічного середовища після повномасштабного російського вторгнення в Україну Бюро досліджень і аналізів Польського інституту міжнародних відносин (PISM). Варшава, січень 2025 Ekspertyza PISM Polskie wsparcie dla ukraińskiego srodowiska akademickiego UA.pdf

20. Процюк, М. В. (2017). Роль публічної дипломатії у сучасних українсько-польських відносинах: дис. … канд. політ. наук за спец. 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Чернівец. нац. ун-т ім Юрія Федьковича. Чернівці.

21. Українські студенти у Польщі: статистика 2023 року. NV.ua. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ukrajinski-studenti-v-polshchi-statistika-2023-novini-ukrajini-50384125.html (дата звернення: 12.06.2025).

22. Щодо підтримки українських науковців міжнародним співтовариством URL: 220402005442191-1419.pdf

REFERENCES

1. Bertè, M., Paolotti, D., Kalimeri, K. (2023). From Ukraine to the World: Using LinkedIn Data to Monitor Professional Migration from Ukraine. GoodIT '23: *Proceedings of the 2023 ACM Conference on Information Technology for Social Good,* p. 213 – 222. https://doi.org/10.1145/3582515.3609537 (in English).

2. Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? *Conference Report,* 04.04.2023. Focus on Ukraine – What has the Polish scientific community done and will do for Ukraine? Conference Report | NEWS – Uniwersytet Gdański (in English).

3. Hladchenko, M. International collaboration of Ukrainian scholars: Effects of Russia's full-scale invasion of Ukraine ttps://arxiv.org/abs/2505.20944?utm_source=chatgpt.com (in English).

4. Nature: Боротьба за збереження української науки через рік війни, 2023. https://knu.ua/news/12630 (in Ukrainian).

5. Nazarovets, S. The publication activity and migration trends of Ukrainian scientists in the social sciences and humanities during the first two years of the Russo-Ukrainian war. ttps://arxiv.org/abs/2412.11719 (in English).

6. Number of Ukrainian students in Poland 2023. *Statista.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/number-of-ukrainian-students-in-poland/ (accessed:12.06.2025) (in English).

7. Poland's Support for the Ukrainian Academic Community after Russia's Full-Scale Invasion. 24.02.2025. https://www.pism.pl/publications/polands-support-for-the-ukrainian-academic-community-after-russias-full-scale-invasion (in English).

8. Polish Academia Emergency Response. Managing large-scale inflow of Ukrainian refugees in higher education institutions in Poland, 2022–2024 RAPORT_AGILE_2025_EN.pdf24.02.2025 (in English).

9. Polish universities provide scholarships and accommodation for Ukrainian students. (2023). *Science in Poland.* Retrieved from https://scienceinpoland.pl/en/news/news,pid,62770.html (accessed: 12.06.2025) (in English).

10. Programy wsparcia dla studentów z Ukrainy (2024). *Politechnika Gdańska.* Retrieved from https://pg.edu.pl/aktualnosci/2024/wsparcie-dla-ukrainskich-studentow (accessed: 12.06.2025) (in English).

11. Shkoda, T., Ovchynnikova, O., Jaroszewicz, M. (2025). Migration Trajectories of Ukrainian Scholars Abroad: Forced Academic Mobility. *Population, Space and Place,* vol. 31, Issue 2, March (in English).

12. Solidarity Lanes: Helping Ukraine export agricultural goods (2023). *European Commission. Brussels.* Retrieved from https://transport.ec.europa.eu/solidarity-lanes_en (accessed: 17.06.2025) (in English).

13. Statystyka studentów zagranicznych w Polsce. (2023). *Raportsdg.stat.gov.pl.* Retrieved from https://raportsdg.stat.gov.pl/2023/student-foreigners (accessed: 12.06.2025) (in Polish).

14. World University Rankings 2025: Ukrainian universities build global links. Ukrainian universities build global research links (in English).

15. Wsparcie MNiSW dla studentów i naukowców z Ukrainy. *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.* Retrieved from https://www.gov.pl/web/nauka/wsparcie-mnisw-dla-studentow-i-naukowcow-z-ukrainygov.pl+1scienceinpoland.pap.pl+1 (accessed: 17.06.2025) (in Polish).

16. Vidkinuvshy istorychni rozbizhnosti. Yak Polshcha stala oporoiu Ukrainy u viini z RF (2023, February 10). *RBC-Ukraine.* Retrieved June 17, 2025, from https://www.rbc.ua/rus/news/vidkinuvshi-istorichni-rozbizhnosti-k-polshcha-1676052680.html (in Ukrainian).

17. Lashchyk, Ya., & Nychkalo, N. (2023). Yednannia polskykh i ukrainskykh naukovtsiv-pedahohiv u tvorchii spivpratsi v umovakh viiny. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy,* 5(1), 1–18. https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5146 (in Ukrainian).

18. Nova stypendialna programa NCN dlia ukrainskykh studentiv i naukovtsiv-pochatkivtsiv (2022, July 29). *Ministry of Education and Science of Ukraine (MON).* Retrieved from https://mon.gov.ua/news/nova-stipendialna-programa-ncn-dlya-ukrainskikh-studentiv-i-naukovtsiv-pochatkivtsiv (in Ukrainian).

19. Biuro doslidzhennia i analiziv Polskoho instytutu mizhnarodnykh vidnosyn (PISM). (2025, January). *Polska pidtrymka ukrainskoho akademichnoho seredovyshcha pislia povnomasshtabnoho rosiiiskoho vtorhnennia v Ukrainu.* Ekspertyza PISM. Retrieved from: Ekspertyza PISM Polskie wsparcie dla ukraińskiego srodowiska akademickiego UA.pdf (in Polish).

20. Protsiuk, M. V. (2017). *Rol publichnoi dyplomatii u suchasnykh ukrainsko-polskykh vidnosynakh* [Candidate's dissertation, Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych] (in Ukrainian).

21. Ukrainski studenty u Polshchi: statystyka 2023 roku (2023). *NV.ua.* Retrieved June 12, 2025, from https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ukrajinski-studenti-v-polshchi-statistika-2023-novini-ukrajini-50384125.html (in Ukrainian).

22. Shchodo pidtrymky ukrainskykh naukovtsiv mizhnarodnym spitovarytstvom. (n.d.). Retrieved from URL: 220402005442191-1419.pdf. (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 24.06.2025 р.

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.1

Катерина Єфремова,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
k.v.yefremova@nlu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-1917-9691;

Вікторія Корж,
здобувач першого рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
vika_2017@icloud.com,
ORCID ID: 0009-0000-7322-7044,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-336-348

ТОРГОВЕЛЬНА ВІЙНА США ПРОТИ ЄС: ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ КОНФЛІКТУ

У статті розглянуто ескалацію торговельного конфлікту між Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом, спричиненого тарифними й нетарифними обмеженнями, нормативними розбіжностями та технологічною конкуренцією. Особливу увагу приділено аналізу основних інструментів торговельного захисту, що застосовуються сторонами у відповідь на економічний тиск й обмежувальні заходи.

Досліджуються передумови торговельної війни, ключові економічні та політичні наслідки конфлікту для обох сторін, а також для світової економіки в цілому. Висвітлено історичні паралелі й сучасні заходи адміністрації США щодо імпорту сталі та алюмінію. Окремо розглянули політику ЄС у сфері торговельного захисту, уключаючи антидемпінгові заходи, антисубсидійні механізми й уведення спеціальних мит.

У статті детально проаналізовано відповідні заходи, що вживаються США та ЄС, а також можливі сценарії подальшого розвитку торговельного

© Єфремова К., Корж В., 2025

конфлікту. Зроблено висновок, що загострення торговельних відносин між найбільшими економіками світу може призвести до значних економічних потрясінь, зокрема вповільнення економічного зростання, зниження обсягів міжнародної торгівлі й зростання невизначеності для бізнесу.
Ключові слова: міжнародні економічні відносини, торговельна війна, тарифи, антидемпінгові заходи, антисубсидійні заходи, міжнародна економіка.

Kateryna Yefremova,
Yaroslav Mudryi National Law University,
ORCID ID: 0000-0002-1917-9691;

Viktoriia Korzh,
Yaroslav Mudryi National Law University,
ORCID ID: 0009-0000-7322-7044

US TRADE WAR AGAINST THE EU: INSTRUMENTS OF PROTECTION AND POSSIBLE CONSEQUENCES OF THE CONFLICT

The article considers the escalation of the trade conflict between the United States of America and the European Union, caused by tariff and non-tariff restrictions, regulatory disagreements and technological competition. Particular attention is paid to the analysis of the main instruments of trade protection used by the parties in response to economic pressure and restrictive measures.
The article studies the preconditions of the trade war, the key economic and political consequences of the conflict for both sides, as well as for the world economy as a whole. Historical parallels and modern measures of the US administration to import steel and aluminum are highlighted. Separately, the EU policy in the field of trade protection is considered, including anti-dumping measures, anti-subsidy mechanisms and the introduction of special duties.
The article analyzes in detail the relevant measures taken by the USA and the EU, as well as possible scenarios for the further development of the trade conflict. The author concludes that the aggravation of trade relations between the world's largest economies can lead to significant economic shocks, in particular, a slowdown in economic growth, a decrease in international trade and increased uncertainty for business.
Key words: international economic relations, trade war, tariffs, anti-dumping measures, anti-subsidy measures, international economy.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізованої економіки торговельні конфлікти між провідними світовими економіками набувають дедалі більшого значення як чинники дестабілізації міжнародної торгівлі. Особливу увагу викликає ескалація торговельного протистояння між США та Європейським Союзом, яка розгортається на тлі загострення конкуренції у сфері високих технологій, енергетики й сільського господарства. Використання протекціоністських заходів, таких як підвищення мит та обмеження для іноземних компаній, свідчить про зміну парадигми міжнародної торговельної співпраці. Проблемою є відсутність сталих механізмів урегулювання таких конфліктів у межах Світової організації торгівлі, що підриває ефективність багатосторонньої торговельної системи. У цьому контексті актуальним є аналіз інструментів, які застосовують сторони для захисту своїх економічних інтересів, й оцінка можливих геоекономічних і правових наслідків конфлікту. Недостатня дослідженість цих аспектів у вітчизняній науковій літературі обумовлює необхідність комплексного дослідження зазначеної проблематики.

На сьогодні можемо спостерігати, як між Європейським Союзом і Сполученими Штатами Америки почалося наростання суперечок через тарифи, нормативні відмінності та технологічну конкуренцію. Ці конфлікти вже переростають у повномасштабну торговельну війну, коли обидві сторони починають підвищувати тарифи й запроваджувати інші бар'єри, роблячи продукцію дорожчою та ускладнюючи умови ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання торговельних воєн знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Н. Резнікової, О. Іващенко, Е. Асланової [1], О. Василиці, М. Чеха [2], В. Македона, В. Лошака [3], С. Якубовського, Т. Радіонової, О. Бабінчук [4], Ю. Федотової [5], М. Савченко, Д. Цибуляк, А. Шемчук [6].

Мета дослідження – аналіз торговельного протистояння між США та ЄС, виявлення основних інструментів, що застосовуються сторонами для захисту національних економічних інтересів, а також оцінка потенційних економічних і правових наслідків цього конфлікту для глобальної торговельної системи. Завдання цієї роботи – дослідити сучасні суперечки та охарактеризувати економіко-правову природу торговельного конфлікту між США і ЄС, проаналізувати заходи обох сторін, а також оцінити наслідки для міжнародної економіки й визначити можливі сценарії розвитку подій.

Методологія дослідження. У роботі застосовано комплексний методологічний підхід, що поєднує загальнонаукові методи аналізу, синтезу та порівняння для дослідження економіко-правової природи конфлікту. Використано також системний підхід для оцінки взаємозв'язків між торговельними заходами і їхніми наслідками на глобальному рівні. Емпіричну базу дослідження становили наукові статті, статистичні дані, документи міжнародних організацій, зокрема СОТ, а також аналітичні матеріали провідних науковців.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Явища, пов'язані з глобальною торгівлею, ніколи не зникнуть без суперечностей між гравцями, і це включає безліч міжнародних протиріч в умовах глобалізації. Отже, конкуренція між країнами за продаж товарів переростає в новий тип боротьби – торговельну війну. Дійсно, за останні декілька років було досить багато випадків, коли міжнародні торговельні розбіжності переростали в торговельні війни.

Торговельні війни є невід'ємною частиною міжнародних економічних відносин. Проте торгівля використовується не лише як простий засіб обміну, але і як дуже ефективна зброя тиску, як політичного, так і економічного. Щоразу, коли одна країна відчуває, що економічна політика іншої шкодить її національним економічним інтересам, застосовує заходи у відповідь – так народжується торговельна війна.

Торговельна війна – це економічна суперечка між двома країнами, яка призводить до того, що держави нав'язують торговельну протекціоністську політику одна проти одної у формі торгових бар'єрів. Ці бар'єри можуть бути накладені різними способами, уключаючи, але не обмежуючись ними, митні тарифи, імпортні квоти, внутрішні субсидії, девальвацію валюти та ембарго. Запроваджені торговельні бар'єри викликають контрзаходи у відповідь. Це створює концепцію «війни». Зазвичай, такі заходи вживають для захисту вітчизняного бізнесу й робочих місць від іноземної конкуренції.

Торговельні війни зазвичай починаються, коли уряд однієї з країн вважає, що інша держава залучає недобросовісну торгову практику, яка спричиняє шкоду ринкам першої. Та в спробах захистити вітчизняну промисловість (не лише промисловість, а й загалом вітчизняного виробника) або створити робочі місця вони можуть увести торговельний бар'єр, наприклад тариф на ключовий продукт, імпортований з іншої країни. У відповідь інша держава може вжити аналогічних заходів – і, як результат «tit-for-tat» – битва переростає у війну.

Наразі можемо бачити наростання конфлікту в торговельних відносинах між провідними країнами, а також як сильно торгова політика США сколихнула міжнародні торгові відносини. Торгова війна між США і ЄС має глибокі економічні та політичні передумови. Серед основних причин конфлікту можна виокремити розбіжності в торговельних політиках, питання субсидування окремих галузей, а також взаємні претензії щодо порушення принципів вільної торгівлі.

Історичний приклад із Законом про тарифи Смута-Хоулі в 1930 р., коли США підвищили тарифи для захисту американських фермерів від європейської сільськогосподарської продукції та збільшили імпортні мита до майже 40 %. У відповідь декілька країн упровадили проти США їхні власні вищі тарифи, а світова торгівля знизилась у всьому світі. Коли ж Америка вступила у Велику депресію, якій значною мірою сприяла катастрофічна торгова політика, президент Рузвельт почав приймати кілька актів щодо зменшення торговельних бар'єрів, уключаючи Закон про взаємні торговельні угоди, що підкреслює важливість балансу й співпраці в міжнародній торгівлі для уникнення негативних наслідків. Та протягом наступних десятиліть Сполучені Штати неухильно заохочували міжнародну торгівлю, беручи на себе провідну роль у Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Північноамериканській угоді про вільну торгівлю (НАФТА) і Світовій організації торгівлі (СОТ) [7].

Нинішня політика президента США «Америка перш за все» загрожує світовому порядку торгової політики та приносить невизначеність для міжнародної економіки. Це простежуємо щодо встановлення тарифів стосовно таких країн, як Канада, Китай, а також ЄС. Так, станом на 12 березня 2025 р. вже застосували 25 % тариф на імпорт сталі й алюмінію щодо Європейського Союзу. Проте ЄС досить швидко відреагував пропорційними контрзаходами на суму 26 мільярдів євро, що відповідає економічному масштабу тарифів від Сполучених Штатів. Незважаючи на це, ЄС залишається відкритим для переговорів, оскільки тарифи погані як для бізнесу та ще гірші для споживачів, ціни зростають, а це не потрібно жодній зі сторін.

Контрзаходи ЄС уключали тарифи на американські товари на суму 26 мільярдів євро (28 мільярдів доларів), уключаючи тарифи на човни, бурбон і мотоцикли. Заходи, які повинні набути чинності у квітні, є швидкими й «пропорційними» [8].

Європейський Союз нещодавно реформував свої інструменти торговельного захисту (TDIs) і твердо виступає проти недобросовісної торговельної практики. Серед основних напрямів реформ можемо виокремити такі: по-перше, у 2018 р. відбулася модернізація антидемпін-

гових та антисубсидійних заходів, шляхом оновлення правил розслідувань щодо демпінгу й субсидій, скоротивши строки процедур із 15 до 13 місяців. Крім того, запроваджено можливість ретроспективного застосування мит. По-друге, у 2022 р. відбулося запровадження інструменту міжнародних закупівель (IPI), який спрямовано на захист європейських компаній від дискримінації у сфері публічних закупівель у третіх країнах. По-третє, у 2023 р. запроваджено механізм протидії економічному примусу (Anti-Coercion Instrument), що дає змогу ЄС реагувати на економічний тиск або загрози з боку третіх країн (наприклад торгові обмеження або бойкоти). Це дає змогу вводити контрзаходи без попереднього схвалення СОТ, якщо дипломатичні спроби вичерпані. По-четверте, у 2022 р. ЄС ухвалив нові ініціативи у сфері контролю за субсидіями. Регламент про іноземні субсидії (Foreign Subsidies Regulation) дає змогу Європейській комісії розслідувати та обмежувати вплив субсидованих компаній із третіх країн на європейський ринок, зокрема в контексті злиттів, поглинань і публічних тендерів.

Використання ЄС інструментів торговельного захисту ґрунтується на правилах Світової організації торгівлі. Прихильність ЄС до лібералізації міжнародної торгівлі залежить від рівних умов між вітчизняними й іноземними виробниками на основі справжніх конкурентних переваг. Роль Європейської комісії в досягненні відкритої та справедливої торгівлі включає захист європейського виробництва від спотворень міжнародної торгівлі, таких як субсидування або демпінг, шляхом застосування інструментів захисту торгівлі відповідно до законодавства ЄС і правил СОТ. Комісія контролює застосування цих інструментів, стежить за виконанням заходів та веде переговори про майбутні міжнародні правила з торговельними партнерами ЄС [9]. Тому ЄС активізував свою роль у реформуванні Світової організації торгівлі, просуваючи ініціативи щодо прозорості, сталого розвитку й цифрової торгівлі.

Одним з основних інструментів торговельного захисту є антидемпінгові заходи. Відповідно до ГАТТ/СОТ, демпінг визначається як продаж товару на ринку іншої країни за ціною, нижчою за його вартість на внутрішньому ринку, або витрати на виробництво. У відповідь на такі дії ЄС може вводити антидемпінгові мита, що покликані нейтралізувати шкоду для європейських виробників [10].

Ще одним важливим механізмом є антисубсидійні заходи. Якщо країна, що не входить до ЄС, надає субсидії своїм компаніям для стимулювання експорту, це може призвести до несправедливої конкуренції. У такому випадку ЄС має право запроваджувати компенсаційні мита на імпорт субсидованих товарів, щоб зрівняти умови торгівлі [11].

Також у ситуації, коли імпорт раптово зростає, СОТ та правила ЄС дозволяють короткострокові заходи для його врегулювання із метою допомоги компаніям адаптуватися до змін у торгівлі.

Коли розглядаємо заходи щодо протидії недобросовісним практикам, то їх можна розглянути у формі таких основних мит, які встановив ЄС [12]: 1) *ad valorem мито* – становить відсоток від ціни товару (до прикладу, 25 % від ціни імпорту); 2) *специфічне мито* – це фіксована сума за одиницю товару; 3) *змінне мито* – це мито, яке варіюється залежно від ціни товару на зовнішньому ринку. Воно дає змогу державі контролювати рівень імпорту, захищаючи внутрішніх виробників від занадто низьких цін на імпортні товари; 4) *мінімальна імпортна ціна* – мінімальний поріг вартості товару, нижче якого імпорт цього товару обмежений або заборонений. Мінімальна імпортна ціна застосовується для боротьби з демпінгом.

До цього також можна віднести можливі *цінові зобов'язання*, а саме коли окремий іноземний експортер зобов'язується продавати свої товари за мінімальною імпортною ціною або вищою, що не оприлюднюється. Відзначимо, що заходи, які запроваджуються ЄС, мають характер або тимчасових, або остаточних. Термін дії антидемпінгових й антисубсидійних заходів зазвичай становить *п'ять років*, але його можна продовжити, якщо буде встановлено, що досі існує певна деформація. Після остаточних заходів Комісія все ще може втрутитися з іншими діями, щоб продовжити або змінити заходи, які вже діють: перевірка терміну дії (у кінці заходу), проміжний перегляд, огляд нового експортера, антиобхід огляду, повторне відкриття розслідування [12].

Хоча антидемпінг та антисубсидії продовжують сприймати як технічні інструменти, їх роль почала змінюватися, як уже зазначалося, через ескалацію геополітичної напруженості й зростання промислової політики у всьому світі. За останні кілька років інструменти торговельної оборони все частіше використовуються для цілей національної політики. У ЄС подібний зсув став відбуватись у 2018 р., коли Європейська комісія вирішила ініціювати ex officio (хоча Основний захисний регламент ЄС прямо не передбачає такої можливості), захисне розслідування щодо сталевої продукції, що призвело до введення захисних заходів щодо імпорту сталі наступного року. Цей крок значною мірою був відповіддю на заходи адміністрації президента США Трампа за розділом 232 щодо імпорту сталевих та алюмінієвих виробів, оскільки ЄС побоювався, що такі заходи призведуть до перенаправлення експорту зі США на ринок ЄС. Цей перехід дійсно злетів після повторної появи промислової політики в ЄС як відповідь на власний крок адміністрації Байдена в цьому напрямі,

кульмінацією якого стало прийняття Закону про скорочення інфляції й Закону про чіпи. Дійсно, у рамках свого промислового плану зеленої угоди ЄС оголосив про намір використовувати інструменти торговельної оборони як інструменти промислової політики. Тут відзначимо, що система вирішення спорів СОТ утрачає довіру та ефективність, багато в чому через розпад її Апеляційного органу, який перестав функціонувати в результаті блокування США призначення нових членів Апеляційного органу. Це фактично розширило межі допустимого застосування інструментів торговельного захисту, залишивши уряди незв'язаними для використання цих інструментів для будь-яких бажаних політичних цілей. Наприклад, у випадку із заходами торговельної оборони Китаю проти австралійського ячменю й вина, провадження СОТ, порушене Австралією проти цих заходів, не призвело до суттєвої зміни китайської позиції. Натомість ці суперечки врегульовано шляхом дипломатичних обмінів між двома сторонами [13].

У сучасних умовах, коли геополітична напруженість зростає, а конкуренція в промисловій політиці стає все жорсткішою, можемо припустити, що торговельна політика все частіше використовуватиметься як інструмент впливу. Імовірно, конфлікти, що виникають у цій сфері, вирішуватимуть не через чіткі правила, а через дипломатію й баланс сил, що робить ситуацію ще більш непередбачуваною.

Наразі торговельний конфлікт між США і ЄС однозначно загострюється та матиме серйозні наслідки для світової економіки, уключаючи зростання цін, робочі місця, порушення ланцюгів поставок й інше. На думку екс'єврокомісара Сесілії Мальмстрем, для обох сторін цей конфлікт є програшним. Також 95 % економістів світу визнають мита руйнівним. Така політика США є згубною не лише для ЄС, але й також несе великі ризики для самої економіки США. Американські банки та аналітики прогнозують зниження оцінки перспектив найбільшої світової економіки [14].

Згідно з оцінками Міжнародного валютного фонду, процес глобальної економічної фрагментації й формування регіональних торговельних альянсів потенційно може призвести до середньострокового скорочення глобального ВВП на 7 % [15].

Ескалація конфлікту ставить під удар трансатлантичні комерційні відносини на 9,5 трлн доларів США щорічно (торгівля товарами, послугами та інвестиції). Компанії вже готуються до найгіршого – до скорочення інвестицій, зміни логістичних маршрутів, утрати часток ринку. Застосування митних обмежень може створити серйозні перешкоди для європейських виробників у постачанні комплектуючих до своїх американських філій. Паралельно введення відповідних мит ЄС чи інши-

ми торговельними партнерами США може значно ускладнити експорт готової продукції з Америки, – наголошує Гамільтон. Ця невизначеність, за його словами, може охолодити інвестиційну активність через Атлантику. Та вплив торговельної війни буде набагато ширшим, ніж просто зміни в товарообігу [16].

Аналізуючи ситуацію, яка склалася, бачимо як протекціоністські заходи адміністрації Трампа є згубними. Замість того, щоб посилювати конкурентоспроможність, вони, навпаки, призводять до економічного ослаблення країн. За словами Мароша Шефчовича, єврокомісара з питань торговельної та економічної безпеки, а також єврокомісара з міжінституційних відносин і прозорості, тарифи є податками, які шкідливі як для бізнесу, так і для споживачів. М. Шефчович зазначив, що, вводячи тарифи, США оподатковуватимуть власних громадян, підвищуючи витрати на бізнес і сприяючи інфляції [17]. Продовження таких заходів загрожує глибокою та тривалою економічною кризою з катастрофічним впливом на життєвий рівень людей у всьому світі й суттєвим погіршенням соціально-економічних показників у глобальному масштабі.

Конфлікт призводить до зростання цін і породжує невизначеність для бізнесу. Водночас утрата ефективності механізмів вирішення спорів у межах СОТ лише ускладнює врегулювання ситуації.

У торговельних війнах і конфліктах немає переможців – вони є програшними для всіх сторін. Реакція ЄС як одного з найбільших гравців на тарифи, установлені США, матиме вагомий вплив на стабільність світової торгової системи. Потрібно розглянути можливі сценаріїв розвитку подій і наслідки для ЄС.

Одним зі сценаріїв є те, що ЄС не піде на поступки. Європейське Співтовариство залишається відданим правилам міжнародної торгівлі та своїми зобов'язаннями перед СОТ. Уже бачимо, що ЄС твердо стоїть на захисті своїх прав, застосовуючи інструменти торговельного захисту, і не хоче піддаватися тиску США. І тут треба розуміти, що в цій торговельній війні саме США зазнають більших утрат у порівнянні з ЄС, особливо великі корпорації. У 2024 р. вартість торгівлі товарами між США та Європою досягла рекордного рівня в 1,3 трильйона доларів США, із яких 1,1 трильйона доларів США було в торгівлі з ЄС та Великою Британією. Високий рівень торгівлі підкреслює важливість економічних відносин між цими регіонами, і будь-яка подальша ескалація конфлікту може призвести до серйозних утрат для обох сторін. Звісно, ЄС також постраждає, однак потрібно зазначити, що торговельне співробітництво між Китаєм і Європейським Союзом потенційно може збільшитися через зростання напруженості між США та ЄС [18].

Ще одним можливим сценарієм будуть поступки сторін. Потрібно наголосити, що президент США вже зробив заяву про зупинення взаємних тарифів, що є важливим кроком на шляху до стабілізації світової економіки. ЄС, своєю чергою, готовий до переговорів і призупиняє контрзаходи на 90 днів. Проте, якщо переговори не будуть задовільними, то контрзаходи почнуть діяти.

У цій ситуації є необхідність пошуку дипломатичних рішень і поступів між державами, оскільки ця війна має значний негативний вплив на всю світову економіку, що впливає на всі сфери.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Торговельне протистояння між США і ЄС демонструє зсув від традиційної моделі багатосторонньої лібералізації торгівлі до зростання використання протекціоністських підходів у зовнішньоекономічній політиці. Аналіз причин, інструментів і наслідків цього конфлікту свідчить про його комплексний економіко-правовий характер, що охоплює сфери тарифного регулювання, субсидування, захисту внутрішнього ринку та реакції на недобросовісні торговельні практики.

ЄС як один із головних учасників конфлікту демонструє послідовну й системну політику торговельного захисту, удосконалюючи відповідні механізми відповідно до норм СОТ. У відповідь на обмежувальні дії США ЄС оперативно застосовує контрзаходи, модернізує антисубсидійні та антидемпінгові інструменти, розширює арсенал заходів із протидії економічному примусу та недобросовісній конкуренції.

Водночас подальша ескалація торговельної війни загрожує порушенням глобальних ланцюгів постачання, дестабілізацією світової економіки та ослабленням ролі СОТ як арбітра в міжнародній торгівлі. Водночас криза надає ЄС можливість посилити свою позицію на глобальному рівні, виступаючи за реформу торговельної архітектури, котрий ґрунтується на прозорості, сталому розвитку й цифровій трансформації.

Отже, вирішення торговельного конфлікту між США та ЄС потребує не лише політичної волі обох сторін, а й перегляду принципів регулювання міжнародної торгівлі в умовах нових викликів, зокрема у сфері цифрової економіки, енергетичної безпеки та стратегічної автономії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Резнікова, Н., Іващенко, О. & Асланова, Е. (2020). США, Китай і Мексика в центрі торгової війни: зміст та специфіка розгортання економічних конфліктів в XXI столітті. *Wojna – konflikt – spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej,* t. 1. Instytut

Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn–Lwów, 133–157. http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/4710.

2. Василиця, О. Б. & Чех, М. М. (2021). Торговельна війна між США та Китаєм: масштаби впливу. *Інфраструктура ринку,* 56, 3–8. https://doi.org/10.32843/infrastruct56-1.

3. Македон, В., & Лошак, В. (2024). Міжнародні торговельні війни та їх вплив на макроекономічні системи країн світу. *Підприємництво та інновації,* (30), 95–101. https://doi.org/10.32782/2415-3583/30.15.

4. Якубовський, С. О., Родіонова, Т. А. & Бабінчук, О. С. (2020) Торговельне протистояння США та Китаю: причини та наслідки. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, 11, 35–44. https://doi.org/10.26565/2310H9513H2020H11H04.

5. Федотова, Ю. В. (2020). Передумови виникнення, види та еханізм вирішення конфліктних ситуацій у міжнародній торгівлі. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво,* 3(114)1), 18–22. https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-3.

6. Савченко, М. В., Цибуляк, Д. С. & Шемчук, А. В. (2023). Торговельна війна між США та Китаєм: масштаби та наслідки для світової економіки. *Актуальні проблеми економіки,* 7 (265), 76–87. https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-265-76-87.

7. Chen, J. (2025, January 31). Trade wars: History, pros & cons, and U.S.-China example. *Investopedia.* https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp.

8. Goldman, D. (2025, March 13). Trump threatens 200 % tariff on European alcohol as trade war escalates. CNN Business. https://edition.cnn.com/2025/03/13/business/alcohol-tariffs-eu-trump-trade-war/index.html.

9. European Commission (2023). Trade defence instruments. https://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/trade-defence/.

10. Добровольська, В. В. (2015). Антидемпінгові заходи як форма контролю у сфері господарювання. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки,* 1(1), 120–126. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1%281%29__21.

11. Kalinichenko, L. (2016). Міжнародно-правові засади застосування інструментів торговельного захисту в Європейському Союзі. *Право та інноваційне суспільство,* 2 (7), https://old.apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Kalinichenko7.pdf.

12. European Court of Auditors. (2019). EU trade defence instruments: A robust system but improvements needed (Special Report No. 10/2019). https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap19_10/ap_trade_defence_instruments_en.pdf.

13. Crochet, V. & Zhou, W. (2025, March 13). The politization of trade defence instruments. *CELIS Institute.* https://www.celis.institute/celis-blog/the-politization-of-trade-defence-instruments/.

14. Салліван, А. (2025, March 18). Торговельна війна між США та Європою: чи будуть переможці? *Deutsche Welle,* https://www.dw.com/uk/torgovelna-vijna-mizh-ssa-ta-evropou-ci-budut-peremozci/a-71958524.

15. РБК-Україна. (2025, March 20). Наслідки можуть бути катастрофічними: єврокомісар про торговельну війну США з ЄС. *РБК-Україна,* https://www.rbc.ua/rus/news/naslidki-mozhut-buti-katastrofichnimi-evrokomisar-1742464074.html.

16. Open4Business. Ескалація торгової війни між США і Європою ставить під загрозу комерційні відносини на $9,5 трлн на рік. *Open4Business,* https://open4business.com.ua/eskalacziya-torgovoyi-vijny-mizh-ssha-i-yevropoyu-stavyt-pid-zagrozu-komerczijni-vidnosyny-na-95-trln-na-rik/.

17. European Parliament (2025, February 13). EU-US trade: How tariffs could impact Europe. https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20250210STO26801/eu-us-trade-how-tariffs-could-impact-europe.

18. Ministry of Economic Development and Technology of Poland (2025). Trade war: US vs. EU – losses and gains. https://www.trade.gov.pl/en/news/trade-war-us-vs-eu-losses-and-gains/

REFERENCES

1. Reznikova, N., Ivashchenko, O. & Aslanova, E. (2020). SShA, Kytai i Meksyka v tsentri torhovoi viiny: zmist ta spetsyfika rozghortannia ekonomichnykh konfliktiv v KhKhI stolitti. *Wojna – konflikt – spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej,* t. 1. Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn–Lwów, 133–157. http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/4710 (in Ukrainian).

2. Vasylytsia, O. B. & Chekh, M. M. (2021). Torhovelna viina mizh SShA ta Kytaiem: masshtaby vplyvu. *Infrastruktura rynku,* 56, 3–8. https://doi.org/10.32843/infrastruct56-1 (in Ukrainian).

3. Makedon, V., & Loshak, V. (2024). Mizhnarodni torhovelni viiny ta yikh vplyv na makroekonomichni systemy krain svitu. *Pidpryiemnytstvo ta innovatsii,* (30), 95–101. https://doi.org/10.32782/2415-3583/30.15. (in Ukrainian).

4. Yakubovskyi, S. O., Rodionova, T. A. & Babinchuk, O. S. (2020) Torhovelne protystoiannia SShA ta Kytaiu: prychyny ta naslidky. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»,* 11, 35–44. https://doi.org/10.26565/2310H9513H2020H11H04 (in Ukrainian).

5. Fedotova, Yu. V. (2020). Peredumovy vynyknennia, vydy ta ekhanizm vyrishennia konfliktnykh sytuatsii u mizhnarodnii torhivli. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo,* 3(114)1), 18–22. https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-3 (in Ukrainian).

6. Savchenko, M. V., Tsybuliak, D. S. & Shemchuk, A. V. (2023). Torhovelna viina mizh SShA ta Kytaiem: masshtaby ta naslidky dlia svitovoi ekonomiky. *Aktualni problemy ekonomiky,* 7 (265), 76–87. https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-265-76-87 (in Ukrainian).

7. Chen, J. (2025, January 31). Trade wars: History, pros & cons, and U.S.-China example. *Investopedia.* https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp (in English).

8. Goldman, D. (2025, March 13). Trump threatens 200 % tariff on European alcohol as trade war escalates. CNN Business. https://edition.cnn.com/2025/03/13/business/alcohol-tariffs-eu-trump-trade-war/index.html (in English).

9. European Commission (2023). Trade defence instruments. https://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/trade-defence/ (in English).

10. Dobrovolska, V. V. (2015). Antydempinhovi zakhody yak forma kontroliu u sferi hospodariuvannia. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky,* 1 (1), 120–126. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1%281%29__21 (in English).

11. Kalinichenko, L. (2016). Mizhnarodno-pravovi zasady zastosuvannia instrumentiv torhovelnoho zakhystu v Yevropeiskomu Soiuzi. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo,* 2 (7), https://old.apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Kalinichenko7.pdf (in English).

12. European Court of Auditors. (2019). EU trade defence instruments: A robust system but improvements needed (Special Report No. 10/2019). https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap19_10/ap_trade_defence_instruments_en.pdf (in English).

13. Crochet, V. & Zhou, W. (2025, March 13). The politization of trade defence instruments. *CELIS Institute.* https://www.celis.institute/celis-blog/the-politization-of-trade-defence-instruments/ (in English).

14. Sallivan, A. (2025, March 18). Torhovelna viina mizh SShA ta Yevropoiu: chy budut peremozhtsi? *Deutsche Welle,* https://www.dw.com/uk/torgovelna-vijna-mizh-ssa-ta-evropou-ci-budut-peremozci/a-71958524 (in English).

15. RBK-Ukraina. (2025, March 20). Naslidky mozhut buty katastrofichnymy: yevrokomisar pro torhovelnu viinu SShA z YeS. *RBK-Ukraina,* https://www.rbc.ua/rus/news/naslidki-mozhut-buti-katastrofichnimi-evrokomisar-1742464074.html (in English).

16. Open4Business. Eskalatsiia torhovoi viiny mizh SShA i Yevropoiu stavyt pid zahrozu komertsiini vidnosyny na $9,5 trln na rik. *Open4Business,* https://open4business.com.ua/eskalacziya-torgovoyi-vijny-mizh-ssha-i-yevropoyu-stavyt-pid-zagrozu-komerczijni-vidnosyny-na-95-trln-na-rik/ (in English).

17. European Parliament. (2025, February 13). EU-US trade: How tariffs could impact Europe. https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20250210STO26801/eu-us-trade-how-tariffs-could-impact-europe (in English).

18. Ministry of Economic Development and Technology of Poland. (2025). Trade war: US vs. EU – losses and gains. https://www.trade.gov.pl/en/news/trade-war-us-vs-eu-losses-and-gains/ (in English).

Матеріал надійшов до редакції 17.05.2025 р.

УДК 336.1+336.77
Дмитро Перебийніс,
аспірант кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
ORCID ID: 0009-0003-9562-4560,
DOI 10.29038/2524-2679-2025-02-348-370

ВІД ЗЕРНА ДО БЛОКЧЕЙНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОШЕЙ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ

Розкрито історичну еволюцію грошей – від бартеру як первісної форми обміну до сучасних цифрових активів, що стало результатом багатовікових економічних, соціальних і технологічних трансформацій. Детально

© Перебийніс Д., 2025

проаналізовано ключові функції грошей, як-от: засіб обміну, міра вартості та засіб накопичення в контексті їх історичних змін. Висвітлено перехід від товарних грошей, таких як зерно або сіль, до металевих монет, що забезпечили стандартизацію й стабільність у торгівлі. Розкрито роль паперових банкнот, що стали етапом переходу до сучасної фіатної валюти, цінність якої ґрунтується на суспільній довірі та регуляторних механізмах.

Описано розвиток банківських технологій, що сприяли появі безготівкових форм розрахунків, а також електронних платежів, які стали основою сучасної глобалізованої фінансової системи. Особливу увагу приділено цифровізації грошей, яка включає криптовалюти, технологію блокчейну й цифрові валюти центральних банків (CBDC). Виявлено вплив децентралізованих технологій на зниження трансакційних витрат, зростання доступності фінансових послуг, а також покращення прозорості й безпеки платіжних операцій.

Розглянуто ризики цифрових грошових форм, уключно з високою волатильністю криптовалют, регуляторною невизначеністю та загрозами конфіденційності. Деталізовано трансформацію ролі держави в забезпеченні стабільності сучасної грошової системи, уключаючи нові підходи до регулювання цифрових активів і підтримання суспільної довіри до грошей. Окреслено значення технологічного прогресу у формуванні нових фінансових інститутів, які здатні забезпечити функціонування грошей у цифрову добу.

Показано тісний взаємозв'язок між розвитком технологій і глобальними економічними змінами, що впливають на традиційні моделі взаємодії в економіці. Проаналізовано перспективи впровадження цифрових активів у фінансову систему, зокрема їх потенціал у зниженні витрат, забезпеченні доступності, прискоренні платежів і підтриманні економічного зростання. Висвітлено виклики, які постають перед глобальною економікою в умовах зростання впливу цифрових активів на макроекономічну стабільність, регуляторні механізми та інклюзивність фінансових систем.

Ключові слова: еволюція грошей, бартер, фіатна валюта, криптовалюти, блокчейн, цифрові активи, CBDC, трансакційні витрати.

Dmytro Perebyinis,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
ORCID ID: 0009-0003-9562-4560

FROM GRAIN TO BLOCKCHAIN: THE TRANSFORMATION OF MONEY THROUGHOUT THE CENTURY

The article examines the historical evolution of money, spanning from primitive barter systems to contemporary digital assets, reflecting centuries of economic, social, and technological transformations. It thoroughly analyzes the key functions of money – including its role as a medium of exchange, a measure of value, and a store of wealth – within the framework of its historical development. The transition from commodity money, such as grain and salt, to metallic coins that standardized trade and ensured stability is highlighted. The paper also explores the significance of paper banknotes as a pivotal step toward modern fiat currency, whose value relies on societal trust and regulatory frameworks.

The study delves into the evolution of banking technologies, which facilitated the rise of cashless payment systems and electronic transactions, forming the foundation of today's globalized financial system. Special attention is given to the digitalization of money, including cryptocurrencies, blockchain technology, and central bank digital currencies (CBDCs). The paper reveals the impact of decentralized technologies in reducing transaction costs, improving financial services accessibility, and enhancing transparency and security in payment operations.

The risks associated with digital forms of money – such as cryptocurrency volatility, regulatory uncertainty, and privacy threats – are critically examined. The transformation of the state's role in ensuring monetary system stability is detailed, encompassing new regulatory approaches to digital assets and efforts to sustain public trust in currency. The paper underscores the importance of technological progress in shaping innovative financial institutions that can support the efficient functioning of money in the digital era.

The interconnectedness of technological advancements with global economic shifts and their influence on traditional economic interaction models is illuminated. The prospects of integrating digital assets into financial systems are analyzed, emphasizing their potential to reduce costs, improve accessibility, expedite transactions, and stimulate economic growth. Challenges posed by the growing impact of digital assets on macroeconomic stability, regulatory mechanisms, and financial system inclusiveness are discussed.

Key words: money evolution, barter, fiat currency, cryptocurrencies, blockchain, digital assets, CBDCs, transaction costs.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Гроші є фундаментальною категорією економічної науки та відіграють ключову роль у функціонуванні економічних систем. Їх еволюція відображає не лише розвиток обмінних відносин, а й глибші соціально-економічні трансформації. У сучасному світі, де цифрові технології швидко змінюють способи економічної взаємодії, традиційні форми грошей зазнають радикальної трансформації. Виникнення криптовалют, поширення електронних платіжних систем і поява цифрових валют центральних банків (CBDC) засвідчують зміну самої природи грошей як соціального інституту. Водночас це породжує нові виклики, пов'язані з регуляцією, довірою, безпекою та економічною стабільністю. Тому постає необхідність комплексного аналізу історичних форм грошей та особливостей їх сучасної трансформації в цифрову добу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання еволюції грошей розглядали такі класики економічної науки, як Адам Сміт, Карл Менгер, Джон Меярд Кейнс. У XX–XXI ст. цю тематику розвивали Фрідріх Хайєк, Мілтон Фрідман, а також сучасні дослідники, зокрема Пол Кругман, Віталік Бутерін, Пітер ван Вейк, Джонатан Браун, Кароліна Рейнхарт та інші. Особливу увагу в сучасній науковій літературі приділяють криптовалютам (Bitcoin, Ethereum), їх впливу на транзакційні витрати, фінансову інклюзію, а також регуляторним аспектам упровадження CBDC. Водночас, попри значну кількість публікацій, існує потреба в цілісному міждисциплінарному дослідженні, яке б об'єднало історичну динаміку грошових форм із сучасними викликами цифровізації.

Мета статті – систематизація етапів еволюції грошей – від бартерних обмінів до цифрових активів – з акцентом на трансформацію їхніх функцій, технологічні зміни та інституційні виклики, що супроводжують перехід до цифрової грошової системи.

У дослідженні застосовано історико-економічний метод для аналізу етапів еволюції грошей, порівняльний аналіз традиційних і цифрових форм валют, а також інституційний підхід для вивчення ролі регуляторів, фінансових установ та технологій у забезпеченні функціонування сучасної грошової системи. Для узагальнення емпіричних даних використано елементи системного аналізу й аналітичного огляду наукових джерел.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гроші відіграють ключову роль у функціонуванні економіки та розвитку суспільства. Їхніми основними функціями є засіб обміну, міра

вартості й засіб накопичення. Як засіб обміну гроші значно спрощують процес економічної взаємодії, даючи змогу уникати складнощів прямого бартеру. Як міра вартості вони забезпечують стандартизацію оцінки товарів і послуг, що полегшує їх порівняння. Нарешті, гроші слугують засобом накопичення, даючи змогу людям та організаціям зберігати багатство й використовувати його в майбутньому.

Історія грошей починається з бартеру – найпростішої форми економічного обміну, за якої товари або послуги обмінювалися безпосередньо. Бартер мав значні недоліки, зокрема необхідність подвійного збігу потреб: обидві сторони повинні мати те, що їм потрібне. Ці труднощі стимулювали пошук універсального засобу обміну [1].

Наступним етапом стали товарні гроші – об'єкти, що мали власну внутрішню цінність, як-от: зерно, худоба чи сіль. Із часом особливе місце посіли дорогоцінні метали, такі як золото та срібло, завдяки їх довговічності, подільності й високій вартості на одиницю ваги.

Згодом з'явилися металеві монети, які стандартизували форму та вагу грошей. Це спростило їх використання в торгівлі й заклало основи сучасних грошових систем. Пізніше на зміну монетам з'явилися паперові гроші, котрі спершу слугували розписками, що підтверджували зберігання золота чи інших цінностей у сховищах. Поступово вони еволюціонували у фіатну валюту, вартість якої визначається довірою до уряду, а не забезпеченням дорогоцінними металами.

Розвиток банківської системи приніс безготівкові гроші, які існують у вигляді депозитів і можуть бути переведені за допомогою чеків чи електронних платежів. Із появою технологій гроші поступово перейшли в цифрову форму. Цифрові активи, такі як біткоїн, стали новим етапом еволюції. Ці активи ґрунтуються на децентралізованих технологіях, таких як блокчейн, і мають потенціал значно змінити фінансову систему [1].

Отже, гроші пройшли довгий шлях від бартеру – до сучасних цифрових активів, зберігаючи свою основну роль – бути універсальним засобом обміну, мірою вартості та засобом накопичення. Цей еволюційний процес відображає не лише економічні, але й технологічні досягнення людства.

Бартер був першою формою економічного обміну, що виникла ще в доісторичні часи, коли суспільство не мало поняття грошей. Його сутність полягала в прямому обміні товарами або послугами: людина віддавала те, що мала в надлишку, в обмін на те, що їй було потрібно. Фермер міг обміняти мішок зерна на інструмент, виготовлений ремісником, або рибалка міг віддати частину улову за керамічний посуд.

Цей спосіб економічної взаємодії мав свої переваги, особливо в умовах невеликих спільнот із низьким рівнем розвитку виробництва. Проте

зростання суспільства й потреб зробило бартер дедалі менш ефективним. Головною проблемою бартеру був подвійний збіг потреб [2]. Це означало, що для успішного обміну обидві сторони повинні були мати та потребувати саме ті товари або послуги, які пропонувала інша сторона. Якщо фермер потребував риби, але рибалка не потребував зерна, обмін був неможливий.

Ще однією суттєвою проблемою бартеру була відсутність універсальної одиниці вартості. Це ускладнювало оцінку співвідношення цінності різних товарів. Як вирішити, скільки яблук коштує одна курка? Відсутність стандартизації призводила до складнощів у торгівлі, особливо в умовах обміну між різними громадами або регіонами.

Крім того, бартер не давав змогу ефективно накопичувати багатство. Багато товарів, які використовувалися в обміні, були швидкопсувними (продукти харчування), що обмежувало можливості довготривалого зберігання вартості.

Хоча в сучасному світі бартер поступився місцем грошам, він не зник повністю. За даними Міжнародної асоціації бартеру, обсяги бартерних угод у світі щороку становлять близько $12 мільярдів [2]. У бізнесі бартер часто використовується для обміну товарами або послугами, наприклад рекламні компанії можуть обмінювати послуги на продукцію клієнтів. У кризових умовах, коли гроші втрачають свою стабільність або доступ до них обмежений, бартер також стає важливим інструментом. У 2022 р. в умовах економічних потрясінь в окремих країнах, таких як Венесуела, багато людей повернулися до бартеру, обмінюючи продукти на паливо чи ліки.

Отже, бартер був і залишається важливим явищем, що відображає здатність людей знаходити способи обміну в різних економічних умовах. Однак його недоліки стимулювали пошук універсального засобу обміну, що призвело до виникнення грошей і подальшого розвитку економіки.

Перехід до товарних грошей став важливим етапом у розвитку економічних систем. Використання предметів із внутрішньою цінністю, таких як зерно чи худоба, заклало основи для уніфікації торгівлі. Однак саме дорогоцінні метали – золото та срібло – забезпечили стабільність і довговічність грошових систем, створивши базу для сучасних фінансових відносин.

Виникнення металевих монет стало революційним кроком у розвитку економічних систем. Їх стандартизована форма розв’язала багато проблем товарних грошей, таких як відсутність універсальної вартості та незручність транспортування. Монети не лише полегшили торгівлю, але й стали важливим символом економічної й політичної сили держав.

Таблиця 1

Перехід до товарних грошей

Етап	Характеристика	Приклади	Вплив на суспільство
1	2	3	4
1. Використання предметів із внутрішньою цінністю	Люди почали використовувати товари, що мають споживчу вартість як засіб обміну. Це були продукти, ресурси чи предмети з практичною користю.	Зерно в Месопотамії: зерно використовувалося як міра обміну та накопичення.	Уніфікація обміну в сільськогосподарських суспільствах. Можливість збереження вартості, але обмежена довговічністю.
		Худоба в Африці: корови слугували товарними грошима (у племенах масаї в Кенії).	Забезпечувало мобільність економіки в умовах кочового способу життя.
		Сіль у Стародавньому Римі: сіль вважалася настільки цінною, що з неї утворилося слово «зарплата» (salarium).	Уможливлювало торгівлю між регіонами з різним доступом до природних ресурсів.
2. Перехід до дорогоцінних металів	Дорогоцінні метали (золото, срібло) стали популярними завдяки їх	Срібло використовувалось у Стародавній Греції,	Сприяло міжнародній торгівлі завдяки стабільності вартості.

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4
	довговічності, універсальній цінності та можливості поділу.	де монети карбували зі срібла.	
		Золото в Стародавньому Єгипті та Індії: золото стало символом багатства та засобом обміну.	Золото сформувало основу для грошових систем багатьох країн у майбутньому (золотий стандарт).
3. Універсальність золота та срібла	Золото й срібло отримали статус універсальних грошей завдяки їх прийнятності у всіх культурах та незалежності від локальних факторів.	Середньовічна Європа: золото й срібло були основою грошових систем. Китай використовував срібло.	Створення перших міжнародних фінансових систем. Уніфікація економік різних країн через прийнятність металів.

Джерело: [2].

Таблиця 2

Виникнення металевих монет

Аспект	Опис	Приклади з історії	Вплив на суспільство
1	**2**	**3**	**4**
1. Винайдення металевих монет	Перші металеві монети були створені у VII ст. до н.е. в Лідії (сучасна Туреччина).	Лідія: монети карбували з електруму й використовували для торгівлі	Створення стандартизованого засобу обміну. Покращення

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
	Монети виготовлялися з електруму (природного сплаву золота й срібла).	в регіоні. Китай: у VIII ст. до н.е. карбували бронзові монети.	внутрішньої та міжнародної торгівлі.
2. Розповсюдження монет	Використання монет швидко поширилося завдяки їх зручності. Монети стали ознакою економічної стабільності та могутності держави.	Греція: монети стали основним засобом обміну в полісах. Римська імперія: срібний денарій став стандартом у всій імперії.	Уніфікація торгівлі в різних регіонах. Закріплення влади імперій через контроль карбування монет.
3. Переваги монет перед товарними грошима	Легкість транспортування через компактність і високу вартість на одиницю ваги. Довговічність і стійкість до зносу. Стандартизація форми та ваги.	Індія: монети карбувалися з різних металів (золота, срібла, міді) для різних рівнів транзакцій. Єгипет: використовував золото для великих угод.	Зменшення конфліктів у торгівлі через стандартизацію вартості. Спрощення обміну між різними культурами.
4. Використання символіки на монетах.	Монети стали носіями інформації про державу, її правителя чи символи могутності.	Персія: дарики мали зображення царя Дарія як символу влади. Рим: імператори використовували монети для політичної пропаганди	Посилення довіри до грошей через візуалізацію їх походження. Використання монет як інструменту

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4
5. Економічний і культурний вплив монет	Монети стали ключовим засобом міжнародної торгівлі. Полегшили розвиток великих ринків і централізованих економік.	Китайська імперія: карбувала монети для зручності внутрішньої торгівлі. Середземно-морський регіон: монети уніфікували торгівлю між культурами.	Розвиток світової економіки. Закріплення монет як основи для майбутніх фінансових систем

Джерело: [3].

Поява паперових грошей стала важливим етапом в еволюції грошової системи, значно спростивши економічні процеси. Спершу вони виникли як розписки за дорогоцінні метали. Торговці та заможні особи почали зберігати свої запаси золота чи срібла в спеціалізованих сховищах, а натомість отримували письмові свідоцтва, що підтверджували право власності на ці цінності [3]. Ці розписки, що стали першими паперовими грошима, почали використовуватися як засіб обміну, оскільки їх було зручніше транспортувати, ніж важкі метали.

Перші задокументовані приклади застосування паперових грошей датуються VII ст. у Китаї за часів династії Тан. Однак справжній розвиток паперових грошей розпочався в X ст. за династії Сун, коли уряд Китаю почав випускати офіційні банкноти. Це зумовлено збільшенням обсягів торгівлі, що зробило транспортування металевих монет дедалі складнішим.

У Європі паперові гроші стали використовуватися значно пізніше, приблизно в XVII ст. Банк Швеції (Sveriges Riksbank) у 1661 р. випустив перші європейські банкноти. Подібна практика швидко поширилась іншими країнами, такими як Англія та Франція. Спочатку паперові гроші були забезпечені золотом або сріблом: кожна банкнота могла бути обміняна на відповідну кількість металу [4].

Перехід від забезпечених золотом грошей до фіатної валюти відбувався поступово. Золотий стандарт, який домінував у світі з XIX ст. до початку

XX ст., забезпечував стабільність валют і міжнародної торгівлі. Проте економічні кризи, війни та необхідність більшої гнучкості у фінансовій політиці змусили країни відмовитися від прив'язки грошей до золота.

Першим значним кроком у цьому напрямі стала Велика депресія 1930-х років, коли багато країн тимчасово припинили обмін банкнот на золото. У 1971 р. США офіційно припинили забезпечення долара золотом, що означало кінець золотого стандарту на глобальному рівні [4]. Із того часу більшість валют у світі стали фіатними – їх вартість ґрунтується не на забезпеченні дорогоцінними металами, а на довірі до уряду, що їх випускає.

Цей перехід дав змогу країнам гнучкіше управляти своїми економіками, регулювати грошову масу та боротися з кризами. Однак фіатні гроші також створили нові виклики, зокрема залежність від стабільності політичних систем і можливість інфляції чи девальвації. Отже, поява паперових грошей і їх еволюція від забезпечених золотом банкнот до фіатної валюти відобразили потреби суспільства в зручності, стабільності й гнучкості економічних систем. Це стало важливим кроком у побудові сучасної глобальної фінансової системи [5].

Таблиця 3

Розвиток банківської системи та безготівкових грошей

Етап розвитку	Опис	Історичні приклади	Вплив на економіку та суспільство	Статистика
1	2	3	4	5
1. Зародження банківських депозитів і чеків	Банки почали приймати депозити у вигляді дорогоцінних металів. Виникли чеки як інструмент безготівкових платежів.	IV ст., Італія: банки Венеції та Генуї запровадили систему депозитів. XVII ст., Англія: банки широко впровадили чеки.	Зменшення потреби в транспортуванні великих обсягів готівки. Спрощення торгівлі на великі відстані.	До XVIII ст. у Великій Британії щорічно виписували понад 50 тисяч чеків.

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4	5
2. Поява електронних грошей	Розвиток інформаційних технологій призвів до створення цифрових записів грошових операцій.	1950 р., США: запуск перших кредитних карток Diners Club. 1970-ті рр.: поширення банкоматів й електронних переказів.	Прискорення фінансових операцій. Зменшення витрат на обіг готівки. Зростання міжнародної торгівлі.	У 2021 р. обсяг електронних платежів у світі сягнув понад $8 трильйонів.
3. Банківські картки та масова цифровізація	Поява пластикових карток для спрощення безготівкових операцій. Інтеграція фінансових послуг через інтернет.	1980-ті рр., ЄС: упровадження системи SWIFT для міжнародних переказів. 1990-ті рр.: початок онлайн-банкінгу.	Можливість проведення миттєвих транзакцій. Зростання довіри до банківської системи. Глобалізація.	У 2023 р. кількість користувачів онлайн-банкінгу перевищила 2,5 мільярда.
4. Перехід до повністю безготівкових систем	Держави та фінансові установи рухаються до цифрових валют і безготівкових суспільств.	Швеція – одна з перших країн, де готівка використовується менше ніж у 10 % транзакцій. Китай: активне впровадження цифрового юаня.	Зменшення рівня «тіньової» економіки. Ефективніше управління грошовою масою. Нові ризики кібербезпеки.	У Швеції 85 % населення у 2022 р. використовували мобільні додатки для здійснення фінансових операцій.

Джерело: [3].

Розвиток банківської системи та безготівкових грошей значно трансформував фінансову сферу. Від зародження депозитів і чеків до повної цифровізації платежів кожен етап відображав суспільні потреби в ефективності, безпеці й швидкості. У сучасному світі більшість транзакцій уже здійснюються безготівково, що прокладає шлях до майбутнього, де фізичні гроші можуть стати пережитком минулого.

Цифрові активи стали новаторським етапом в еволюції грошей, радикально змінюючи підходи до фінансових операцій і створюючи альтернативу традиційним валютам. Їх виникнення й розвиток відкрили нові горизонти в глобальній фінансовій системі, уключаючи криптовалюти, технологію блокчейн і цифрові валюти центральних банків (CBDC) [6].

У 2009 р. світ побачив першу криптовалюту – біткоїн, створену невідомою особою або групою осіб під псевдонімом Сатоші Накамото. Основна ідея біткоїна полягала у створенні децентралізованої валюти, яка не залежить від банків або урядів. Технологія, покладена в його основу, гарантує прозорість і захист від підробок. Станом на 2025 р. біткоїн залишається найвідомішою криптовалютою із ринковою капіталізацією понад $500 мільярдів, хоча загалом у світі існує понад 20 тисяч криптовалют. Серед популярних альтернативних криптовалют – Ethereum, Ripple, Binance Coin, – які використовуються не лише як засіб обміну, а й для смарт-контрактів, токенізації активів та інших цілей [6].

Ключовою технологією криптовалют є блокчейн – децентралізована база даних, що складається з блоків, з'єднаних у ланцюжок. Кожен блок містить записи про фінансові транзакції, які перевіряються й зберігаються одночасно на тисячах комп'ютерів по всьому світу. Це забезпечує високий рівень безпеки, прозорості та незмінності даних. Блокчейн застосовується далеко за межами криптовалют. Наприклад:

• **фінанси:** швидші міжнародні перекази, які обходяться без посередників;

• **логістика:** відстеження ланцюжків постачання в реальному часі;

• **голосування:** створення систем цифрового голосування з високою прозорістю.

До 2023 р. світові інвестиції в блокчейн-технології перевищили $20 мільярдів, що підкреслює її стратегічне значення для різних галузей. Роль цифрових валют центральних банків (CBDC). Останніми роками центральні банки багатьох країн почали розробляти власні цифрові валюти (CBDC), щоб зберегти контроль над фінансовою системою в умовах зростаючої популярності криптовалют. CBDC – це цифрова форма фіатних грошей, випущена центральним банком і підтримувана державою. Китай активно

впроваджує цифровий юань, який уже використовується мільйонами людей. Швеція тестує електронну крону, щоб підготуватися до майбутнього безготівкової економіки. Європейський Союз планує запустити цифровий євро до кінця десятиліття [6].

CBDC пропонують численні переваги: зниження витрат на обіг грошей, підвищення ефективності платежів та боротьбу з «тіньовою» економікою. Проте вони також викликають питання щодо конфіденційності даних і потенційної централізації фінансової влади.

Цифрові активи – від криптовалют до CBDC – змінюють саму суть грошей, додаючи їм технологічну складову частину та підвищуючи гнучкість фінансової системи. У 2023 р. понад 60 % населення планети вже користувалися безготівковими платежами, а обсяг ринку цифрових активів перевищив $1 трильйон. Ця трансформація відкриває нові можливості, але також ставить перед людством нові виклики, такі як регулювання, кібербезпека й захист приватності. Майбутнє грошей, безсумнівно, стане цифровим, а поточний етап – лише початок цієї еволюції.

Криптовалюти стали однією з найяскравіших інновацій у сучасній економіці, запропонувавши альтернативу традиційним грошовим системам. Їхні успіх і популярність значною мірою обумовлені ключовими особливостями, які кардинально відрізняють їх від фіатних валют. Одна з головних ідей криптовалют – децентралізація. Це означає, що жоден банк, уряд чи фінансова установа не контролює створення, розподіл або обіг криптовалюти. Усі транзакції в мережі підтверджуються учасниками системи, що діють за допомогою розподіленої бази даних – блокчейну [7]. Це виключає потребу в посередниках і знижує ризики централізованого маніпулювання.

Біткоїн працює на основі мережі тисяч вузлів (комп'ютерів), розміщених у різних країнах світу. Це робить мережу стійкою до втручання, навіть якщо частина вузлів виходить із ладу.

Технологію блокчейну покладено в основу більшості криптовалют. Це децентралізований ланцюг блоків, у кожному з яких зберігається інформація про транзакції. Після внесення даних до блокчейну їх неможливо змінити або видалити, що забезпечує прозорість і захист від підробок. У 2022 р. загальний обсяг криптовалютних транзакцій перевищив $15 трильйонів і всі вони були відкриті для перевірки у відповідних блокчейнах. Ця прозорість підвищує довіру до системи, навіть без утручання регуляторів [7].

Криптовалюти дають змогу користувачам проводити транзакції без розкриття особистих даних. Адреси криптовалют — це унікальні набори символів, які не містять ідентифікаційної інформації про власника. Це

особливо привабливо для тих, хто цінує конфіденційність у фінансових операціях. Проте анонімність криптовалют викликає й суперечки, оскільки їх використовують у «тіньовій» економіці. За оцінками Chainalysis, у 2021 р. близько 0,15 % криптовалютних транзакцій (близько $14 мільярдів) були пов'язані з незаконною діяльністю.

Багато криптовалют мають заздалегідь установлений максимум кількості монет, які можуть бути створені. Максимальна кількість біткоїнів – 21 мільйон. Це робить криптовалюти дефляційними активами, оскільки пропозиція обмежена, а попит на них зростає. У 2021 р. близько 90 % від усіх можливих біткоїнів уже було «видобуто». Лімітована емісія додає криптовалютам привабливості для інвесторів, оскільки створює потенціал для зростання вартості з часом подібно до золота [8].

Криптовалюти відзначаються своїми унікальними особливостями, які роблять їх революційним інструментом у фінансовій сфері. Децентралізація, безпека, прозорість, анонімність і дефляційний характер – усе це підвищує їх популярність, хоча водночас породжує нові виклики, пов'язані з регулюванням і впровадженням у традиційну економіку.

Криптовалюти відкрили нові можливості для фінансових ринків та економічної діяльності. Їхні унікальні властивості роблять їх важливим інструментом у сучасній економіці, хоча вони й несуть певні ризики та виклики.

Одним із ключових економічних аспектів криптовалют є їх використання як інвестиційного активу. Із моменту створення біткоїна у 2009 р. криптовалюти привернули увагу інвесторів завдяки своєму потенціалу для значного зростання вартості [8]. У 2010 р. ціна одного біткоїна становила менш ніж $0,01, а до листопада 2021 р. він досяг історичного максимуму в понад $68,000.

Ethereum, друга за капіталізацією криптовалюта, також демонструє вражаюче зростання. Її технологічна платформа дає змогу створювати смарт-контракти й децентралізовані додатки, що робить її привабливою для інвесторів і розробників. Станом на 2025 р. загальна капіталізація криптовалютного ринку перевищує $1,5 трильйона, а частка біткоїна й Ethereum становить близько 60 % ринку. Це свідчить про їх значний вплив на глобальну фінансову систему.

Криптовалюти стають дедалі популярнішими для міжнародних платежів завдяки їх швидкості та низьким транзакційним витратам. На відміну від традиційних банківських систем, які можуть затримувати платежі кілька днів і стягувати високі комісії, криптовалютні перекази зазвичай виконуються за лічені хвилини, незалежно від географічної

відстані між учасниками транзакції. Використання криптовалюти Ripple (XRP) для міжнародних переказів дає змогу знизити транзакційні витрати на 30–70 % [9]. У країнах з обмеженим доступом до банківських послуг криптовалюти стають ефективним рішенням для отримання переказів від родичів за кордоном. У 2022 р. обсяг криптовалютних переказів до країн, що розвиваються, перевищив $500 мільярдів.

Криптовалюти відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової доступності для мільйонів людей, які не мають доступу до традиційних банківських послуг. За даними Світового банку, близько 1,4 мільярда дорослих у світі залишаються без банківського рахунка. У таких умовах криптовалюти стають альтернативою, оскільки для їх використання потрібні лише смартфон і доступ до інтернету. У країнах Африки, таких як Нігерія та Кенія, криптовалюти стали популярним способом збереження й переказу коштів. У 2021 р. понад 8 % дорослого населення Кенії активно використовували криптовалюти, що є одним із найвищих показників у світі.

Попри численні переваги, криптовалюти стикаються зі значними викликами. Одним із головних недоліків є їх висока волатильність. У 2022 р. ціна біткоїна знизилася більш ніж на 60 % унаслідок нестабільності ринку. Це робить криптовалюти ризикованим активом для інвесторів і непридатним для стабільних розрахунків. Крім того, відсутність глобальної регуляції криптовалютного ринку створює ризики для економік країн зі слабкими фінансовими системами. У деяких випадках криптовалюти застосовуються для незаконних транзакцій, уникнення податків або відмивання грошей. У 2021 р. китайський уряд заборонив майнінг і використання криптовалют, пояснивши це економічними та екологічними ризиками [10].

Криптовалюти стали важливим інструментом у сучасній економіці, пропонуючи нові можливості для інвестицій, міжнародних платежів і фінансової доступності. Водночас вони залишаються складним явищем, яке потребує вдосконалення регуляторної бази для зниження ризиків та забезпечення їх ефективної інтеграції у світову економіку.

Ключові криптовалюти та новітні тренди, такі як DeFi і NFT, відіграють важливу роль у трансформації сучасної економіки. Вони забезпечують нові можливості для інвестування, торгівлі, фінансових послуг і створення цифрових активів, що стає основою майбутнього цифрового світу.

Попри значні переваги, криптовалюти стикаються з низкою викликів, які впливають на їх інтеграцію у світову економіку. Однією з головних проблем є відсутність глобальної регуляції, що створює правові ризики. У різних країнах правила використання криптовалют суттєво відрізняються:

у той час як деякі держави активно впроваджують регуляторні механізми, інші вводять заборони. Така ситуація спричиняє невизначеність для користувачів й інвесторів [10].

Таблиця 4

Ключові криптовалюти та їх роль у сучасній економіці

Криптовалюта /Тренд	Характеристика	Приклади	Роль та вплив
1	2	3	4
Біткоїн («цифрове золото»)	Перша криптовалюта, створена у 2009 р. Обмежена емісія максимум 21 мільйон монет. Дефляційний актив.	Біткоїн (BTC).	Засіб збереження вартості, подібний до золота. Популярний серед інвесторів як «цифрове золото».
Ethereum	Платформа для створення смарт-контрактів і децентралізованих додатків. Має власну криптовалюту – Ether (ETH).	Ethereum (ETH).	Основна платформа для DeFi і NFT. Забезпечує функціонування централізованих екосистем.
Stablecoins	Криптовалюти, прив'язані до фіатних грошей або активів для зниження волатильності. Широко використовуються для платежів.	Tether (USDT), USD Coin (USDC).	Полегшують міжнародні платежі завдяки стабільності. Використовуються для торгівлі криптовалютами.
DeFi (децентралізовані фінанси)	Екосистема фінансових додатків,	Aave, Uniswap, MakerDAO.	Сприяє фінансовій доступності.

Закінчення таблиці 4

1	2	3	4
	які працюють без посередників. Уможливлює кредитування, запозичення, торгівлю без банків.		Використовується для пасивного доходу через стейкінг і фармінг.
NFT (незамінні токени)	Цифрові активи, що підтверджують право власності на унікальні об'єкти: мистецтво, відео, музику, ігрові предмети.	Колекції NFT: Bored Ape Yacht Club, CryptoPunks.	Революція у сфері мистецтва та цифрових прав. Нові моделі монетизації для креаторів.

Джерело: [10].

Інший важливий виклик – кібербезпека. Криптобіржі й гаманці неодноразово ставали об'єктами атак, що призводило до втрат мільйонів доларів. У 2021 р. зламано платформу Poly Network і викрадено криптовалюти на суму понад $600 мільйонів.

Криптовалюти також зазнають екологічної критики через значне споживання енергії для майнінгу. За даними Кембриджського центру альтернативних фінансів, майнінг біткоїна щорічно споживає більше енергії, ніж деякі країни, наприклад Аргентина. Це викликає занепокоєння щодо впливу на зміну клімату [11].

Крім того, криптовалюти часто використовуються в «тіньовій» економіці для незаконних транзакцій, зокрема відмивання грошей або фінансування злочинної діяльності. Хоча частка таких транзакцій у загальному обсязі криптоплатежів є невеликою (менше ніж 1 %), вони все одно викликають занепокоєння урядів і регуляторів. Отже, хоча криптовалюти пропонують численні інноваційні можливості, ці виклики потребують системного підходу до регулювання, безпеки та екологічної відповідальності для подальшої інтеграції у світову економіку.

Зростання популярності криптовалют привернуло увагу урядів і регуляторів у всьому світі. Урядові інституції шукають баланс між підтримкою інновацій та захистом економічної стабільності, що формує різні підходи до регуляції криптовалют.

У США криптовалютний ринок має частково врегульований статус. Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) контролює випуск криптоактивів, які вважаються цінними паперами, а Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) займається регуляцією біткоїна як товару [11]. У 2023 р. США розробили пропозицію щодо створення комплексної системи регулювання крипторинку, яка охоплює споживчий захист і боротьбу з відмиванням грошей.

У Європейському Союзі крипторинок регулюється відповідно до Регламенту про ринки криптоактивів (MiCA), який ухвалено у 2022 р. Цей документ установлює правила для емітентів криптовалют і платформ обміну, спрямовані на зниження ризиків для інвесторів. За прогнозами, до 2025 р. ЄС стане однією з найбільш упорядкованих юрисдикцій для криптокомпаній.

У Китаї підхід до криптовалют залишається обмежувальним. У 2021 р. уряд КНР заборонив майнінг і торгівлю криптовалютами, заявляючи про екологічні та економічні ризики [11]. Попри це, Китай активно розвиває власну національну цифрову валюту – цифровий юань (e-CNY).

Національні цифрові валюти, або CBDC (Central Bank Digital Currencies), стали відповіддю держав на виклики, які створюють приватні криптовалюти. CBDC поєднують переваги цифрових активів (швидкість транзакцій, низькі витрати) із контролем із боку центрального банку.

Китай став лідером у цій галузі, запустивши цифровий юань для масового використання у 2022 р. До кінця 2023 р. понад 260 мільйонів людей скористались e-CNY. Швеція тестує електронну крону, що має стати основою безготівкової економіки. Європейський Союз планує випустити цифровий євро до 2027 р., тоді як США ще оцінюють доцільність створення цифрового долара. CBDC дають змогу державам підтримувати контроль над фінансовою системою, зменшувати витрати на обіг грошей і боротися з «тіньовою» економікою [12].

Окрім Китаю, де криптовалюти заборонені, інші країни також уводять обмеження. В Індії уряд у 2023 р. запровадив високі податки на криптотрейдинг (30 %) й обговорює повну заборону приватних криптовалют, залишаючи місце для розвитку власної CBDC. Такі заходи пояснюються бажанням контролювати фінансові потоки й уникати ризиків для макроекономічної стабільності. Криптовалюти залишаються складним викликом для державної політики. Поки одні країни приймають прогресивне законодавство, інші обирають шлях заборон й обмежень. Водночас розробка CBDC свідчить про те, що держави готові адаптуватися до нової фінансової реальності, використовуючи переваги цифрових активів у поєднанні з централізованим контролем.

Криптовалюти викликають великий інтерес у науковому середовищі, оскільки їх потенційний вплив на фінансові системи та глобальну економіку є предметом численних досліджень. Науковці аналізують можливості їх інтеграції, необхідність регуляції та перспективи впровадження нових технологій [12].

На думку Пітера Ван Вейка, професора фінансів Університету Амстердама, криптовалюти поступово інтегруються в традиційну фінансову систему як інструмент для міжнародних платежів та збереження вартості. Ван Вейк стверджує, що використання криптовалют у транснаціональних угодах може знизити транзакційні витрати на 30–50 % у порівнянні з традиційними банківськими системами. Дослідниця Кароліна Рейнхарт із Кембриджського університету зазначає, що криптовалюти можуть відігравати ключову роль у фінансовій інклюзії. У своїй роботі 2022 р. вона показала, як криптовалютні платформи забезпечують доступ до фінансових послуг для 1,7 мільярда людей, які не мають банківських рахунків.

Науковець Джонатан Браун із Лондонської школи економіки наголошує, що регуляція є ключовим фактором для сталого розвитку криптовалют. У своїх дослідженнях Браун відзначає, що без регуляції ринок криптовалют залишатиметься високоризиковим, що обмежує його потенціал для інтеграції в глобальну економіку. Він вважає, що регулювання на основі рамок, подібних до європейського MiCA, сприятиме створенню стабільного середовища для криптоактивів [12].

Інженер та економіст Віталік Бутерін, засновник Ethereum, вважає, що розвиток технологій, таких як Proof of Stake, дасть змогу розв'язати проблеми масштабованості й енергоефективності блокчейнів. Його ідеї вже вплинули на перехід Ethereum до нової моделі, яка знизила споживання енергії на 99,95 %.

Аналітик Крістофер Стентон із Гарвардського університету підкреслює, що криптовалюти мають потенціал стати важливим інструментом у побудові глобальної економіки, орієнтованої на цифровізацію. Він зазначає, що у 2023 р. обсяг криптовалютних транзакцій досяг $15 трильйонів, що свідчить про їх зростаючу популярність у міжнародній торгівлі [13].

Економіст Лінда Швайнбергер з Університету Цюриха вказує на необхідність розв'язання проблем волатильності криптовалют для їх більшої інтеграції. У своєму дослідженні 2021 р. вчена виявила, що стабільні монети, такі як Tether та USDC, мають значний потенціал для зменшення коливань вартості на ринку криптоактивів.

Науковці підтримують думку, що криптовалюти можуть стати важливим елементом сучасної економіки, але їхній успіх залежатиме від

ефективної регуляції, технологічного прогресу та подолання викликів. Їхня роль у цифровізації фінансових систем відкриває нові перспективи, які варто розглядати в глобальному контексті.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Історична еволюція грошей – від бартеру до цифрових активів – є не лише відображенням змін у формах обміну, а й глибоким трансформаційним процесом, який супроводжує розвиток економіки, технологій і суспільних інституцій. На різних етапах розвитку гроші виконували ключові функції засобу обміну, міри вартості й накопичення багатства, змінюючи свою фізичну форму, проте зберігаючи фундаментальні економічні ролі.

Перехід від товарних форм до фіатної валюти, а згодом – електронних і цифрових активів зумовлений потребами суспільства у швидкості, зручності, стандартизації та безпеці фінансових операцій. Розвиток блокчейн-технологій, криптовалют і цифрових валют центральних банків (CBDC) відкрив нові горизонти для фінансової системи, проте одночасно висунув нові виклики – регуляторні, безпекові, етичні й екологічні.

Зроблені в статті узагальнення свідчать, що в цифрову добу гроші набувають рис гібридного економічного й технологічного феномену. Їх подальша трансформація потребує глибокого інституційного осмислення, оновлення нормативно-правових підходів і нових механізмів забезпечення довіри.

Перспективи подальших досліджень потрібно спрямувати на аналіз впливу цифрових валют на макроекономічну стабільність; порівняльне вивчення моделей регуляції криптоактивів у різних юрисдикціях; дослідження поведінкових аспектів використання цифрових грошей; оцінку потенціалу DeFi та CBDC у забезпеченні фінансової інклюзії; вивчення впливу грошової цифровізації на транзакційні витрати в контексті інституційної економіки.

Отже, трансформація грошей у цифрову епоху потребує мультидисциплінарного підходу, що поєднує економічну теорію, фінансову практику, правове регулювання й технологічні інновації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mishkin, F. S. (2019). The economics of money, banking, and financial markets (12 th ed.). Pearson Education.

2. Graeber, D. (2011). Debt: The first 5,000 years. Brooklyn: Melville House.

3. Ferguson, N. (2008). The ascent of money: A financial history of the world. London: Penguin Books.

4. Eichengreen, B. (2008). Globalizing capital: A history of the international monetary system (2 nd ed.). Princeton University Press.

5. Pistor, K. (2019). The code of capital: How the law creates wealth and inequality. Princeton: Princeton University Press.

6. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Available at: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

7. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain revolution: How the technology behind Bitcoin is changing money, business, and the world. New York: Portfolio.

8. Antonopoulos, A. M. (2017). The internet of money, vol. 2, Merkle Bloom LLC.

9. Chainalysis (2023). The 2023 crypto crime report. Available at: https://www.chainalysis.com/reports

10. World Economic Forum (2021). Crypto, what is it good for? An overview of cryptocurrency use cases. Available at: https://www.weforum.org/whitepapers

11. Cambridge Centre for Alternative Finance (2022). Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index. Available at: https://ccaf.io/cbeci/index

12. European Central Bank (2023). Digital Euro – ECB report and consultation results. Available at: https://www.ecb.europa.eu

13.Stanton, C. (2023). Cryptocurrencies and the digital economy: Risks and opportunities. Harvard Business School Research Paper/Available at: https://www.hbs.edu

REFERENCES

1. Mishkin, F. S. (2019). The economics of money, banking, and financial markets (12 th ed.). Pearson Education (in English).

2. Graeber, D. (2011). Debt: The first 5,000 years. Brooklyn: Melville House (in English).

3. Ferguson, N. (2008). The ascent of money: A financial history of the world. London: Penguin Books (in English).

4. Eichengreen, B. (2008). Globalizing capital: A history of the international monetary system (2 nd ed.). Princeton University Press (in English).

5. Pistor, K. (2019). The code of capital: How the law creates wealth and inequality. Princeton: Princeton University Press (in English).

6. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Available at: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf (in English).

7. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain revolution: How the technology behind Bitcoin is changing money, business, and the world. New York: Portfolio (in English).

8. Antonopoulos, A. M. (2017). The internet of money, vol. 2, Merkle Bloom LLC (in English).

9. Chainalysis (2023). The 2023 crypto crime report. Available at: https://www.chainalysis.com/reports (in English).

10. World Economic Forum (2021). Crypto, what is it good for? An overview of cryptocurrency use cases. Available at: https://www.weforum.org/whitepapers (in English).

11. Cambridge Centre for Alternative Finance (2022). Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index. Available at: https://ccaf.io/cbeci/index (in English).

12. European Central Bank (2023). Digital Euro – ECB report and consultation results. Available at: https://www.ecb.europa.eu (in English).

13. Stanton, C. (2023). Cryptocurrencies and the digital economy: Risks and opportunities. Harvard Business School Research Paper/Available at: https://www.hbs.edu (in English).

Матеріал надійшов до редакції 10.04.2025 р.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

№ 2 (22)
2025

Редактор і коректор: Г. О. Дробот
Технічний редактор: О. А. Фесик

Формат 60×84$^{1}/_{16}$. Обсяг 21,32 ум. друк. арк., 21,14 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр.
Зам___. Підписано до друку 03.06.2024 року.
Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.